

ЮЛИАН
СЕМЕНОВ

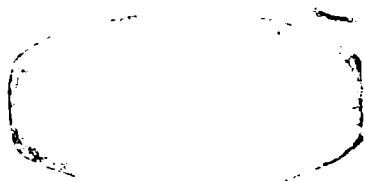
БАҲОРНИНГ
ЎН ЕТТИ
ДАҚИҚАСИ

ЎЗБЕКИСТОН ЛКСМ
МАРКАЗИЙ КОМИТЕТИ
«ЁШ ГВАРДИЯ» НАШРИЁТИ
ТОШКЕНТ — 1973

1945 йил баҳор фасли. Улуғ Ватан урушининг охириги кунлари. Фашизм ўлим ёқасида ётибди, аммо кураш тугаганича йўқ. Даҳшатли, шиддатли кураш ҳали давом этмоқда. Гитлерчилар Германиясининг сўнги кунлари. Ана шундай вазиятда душман уясида иш кўрган совет разведкачиси Максим Исаев ҳақида ҳикоя қилинади ушбу романда. Совет разведкачиси зиммасига юкланган вазифа — фашистларнинг ғарб мамлакатлари бошлиқлари билан сепарат сулҳ тузишга уринишларини фoш этиш ва барбод қилишдан иборат бўлиб, бу вазифани у шараф билан бажаради.

5. 21. 1945

Русчадан ТУЙГУН ВАЛИЕВ таржимаси.

© «Ёш гвардия», 1973 г.

© Воениздат, 1970 г.

С-7-3-2—№ 085.
С. М. 356—06—73 62—72

1

Штирлиц бирпас ҳайрон бўлиб қолди: шу мавсумда боғда булбул сайрарди. Ҳаво совуқ, осмон кўкимтир, теварак-атроф баҳор келишидан дарак бериб, но-зик акварелни эслатиб турса-да, ерни қалин қор босиб ётарди. Унда ҳали тупда эрийдиган қорга хос ним кўкиш ранг йўқ эди.

Кекса дарахтларнинг йўғон танаси қорайиб турарди; боғдан янгигина музлатилган балиқ иси келарди. Ҳар баҳоргидек ҳали арча ва тоғ теракларнинг ўтган йилги хазопининг бўрсиш ҳиди сезилмаса ҳам, сукунат босган қоп-қора боғда булбул дам чертиб-чертиб, дам чуриллаб — минг оҳангда хониш қиларди.

Штирлиц бувасини эслади. Серсоқол, бароқ қошли чол қушлар тилига тушунарди. У читтақларни алдаб чақирарди-да, дарахт тагига ўтириб олиб, узоқ вақт қушчаларга тикиларди, бундай пайтларда унинг кўзлари ҳам худди қушчаларникидек жавдираб кетарди, қушчалар эса ундан мутлақо ҳадиксирамасдилар.

— Чур-чур-чур-р-р! — қушчаларга тақлид қилиб ҳуштак чаларди бобо.

Читтақлар эса унинг овозига ишонч билан, чуриллаб жавоб беришарди.

Қуёш ботди, танаси қора дарахтлар оппоқ қор устига бир текисда гунафшаранг соя ташлади.

«Бечора, совуқда қотиб қолмасайди, — ўйларди Штирлиц, шинелига яхшилаб ўраниб, уйга қайтаркан. — Унга ёрдам ҳам бера олмайсан: булбул зоти борки, одамларга ишонмайди».

Штирлиц соатига қаради: роппа-роса етти.

«Ҳозир келади, — ўйлади Штирлиц. — У доим вақтида келарди. Ҳеч ким кўрмаслиги учун станциядан ўрмон орқали ўтиб келишини ўзим тайинлаган эдим унга. Ҳечқиси йўқ. Кутиб тураман. Бу ер гўзал жой, кутиш ҳам гашт...»

Бу агентни Штирлиц доимо шу ерда, кўл бўйидаги уйда қабул қиларди. Бу яширин уй жуда қулай, тева-рак-атроф тинч, одамлар кўзидан узоқ, эман ўрмонида жойлашган. У СС обергруппенфюрери Полни бомбардимон пайтида ҳалок бўлган «Опера» раққосаларининг болалари ихтиёридаги бу виллани сотиб олиш учун пул ажратишга кўндираман, деб уч ой овора бўлди. Бола фақирлар жуда баланддан келдилар. СС ва СД хўжалик сиёсати учун жавобгар бўлган Поль Штирлиц таклифини рад қилаверди. «Ақлигизни едингизми, — деган эди у, — кичикроқ бир уйни ижарага олинг. Бунчалик зеби-зийнатга интилиш нимаси? Биз пулни бўлар-бўлмасга исроф қила олмаймиз! Бундай қилсак бутун уруш оғирлигинин зиммасига ортаган миллатга нисбатан хоинлик қилган бўламиз».

Штирлиц бу ерга ўз шефи — хавфсизлик хизмати сиёсий разведкаси бошлиги, ўттиз тўрт ёшли СС бригаденфюрери Вальтер Шелленбергни олиб келишга мажбур бўлди. Гўзалликнинг қадрига етадиган, жуда идрокли ва оқил одам бўлган Шелленберг жиддий агентлар билан суҳбат қилиш учун бундан яхшироқ жойни топиш қийин эканлигини дарҳол фаҳмлади. Вилла қалбаки шахслар номига сотиб олинди ва «Робер Лей номидаги халқ химия корхонаси»нинг бош инженери Бользен деган киши ихтиёрига ўтди. У катта маош ва яхши паёк эвазига қоровул ёллади. Ана шу Бользен деган кимса СС штандартенфюрери фон Штирлицнинг ўзи эди.

...Дастурхон тузаб бўлгач, Штирлиц приёмникин қўйди. Лондон хушчақчақ бир куйни эшиттирарди. Америкалик Глэн Миллер оркестри «Қуёшли водий серенадаси» фильмидан композицияни ижро этарди. Бу фильм Гиммлерга маъқул тушиб, Швецияда унинг бир нуسخаси сотиб олинган эди. Шундан бери бу лентани Шаҳзода Альбрехтштрассе подвалида, айниқса маҳбусларни сўроқ қилиш мумкин бўлмаган тунги бомбардимон пайтларида тез-тез томоша қилиб турардилар.

Штирлиц қўнғироқ чалиб қоровулни чақирди ва у келгач, деди:

— Бугун сиз шаҳарга, бола-чақаларнигиз олдинга боришингиз мумкин. Эртага эрталаб соат олтига етиб келинг, агар мен ҳали жўнаб кетмаган бўлсам, аччиқ, иложи борича аччиқ кофе дамлаб берасиз...

«ЮСТАС — АЛЕКСГА.

Берлиндан.

Февраль ойида Шарқий фронтдаги армиялар гуруҳларининг сон ва жанговар состави тўғрисида маълумот.

1. „Курландия“ армиялар гуруҳи	20 қўшилма
сон	232 минг киши
жанговар состав	110 минг киши
2. „Шимол“ армиялар гуруҳи	28 қўшилма
сон	384 минг киши
жанговар состав	141 минг киши
3. „Висла“ армиялар гуруҳи	37 қўшилма
сон	527 минг киши
жанговар состав	280 минг киши
4. „Марказ“ армиялар гуруҳи	43 қўшилма
сон	413 минг киши
жанговар состав	191 минг киши
5. „Жануб“ армиялар гуруҳи	35 қўшилма
сон	449 минг киши
жанговар состав	143 минг киши
Умумий сон	855 минг киши
Умумий жанговар состав	2 миллион
	5 минг киши

Манбаи—резерв армиясининг подполковниги.

ЮСТАС».

«ШВАРЦ — АЛЕКСГА.

Венадан.

Мазмуни — 1. 2. 1945 йилга келиб резерв армиясининг сони:

а) резерв состави, тарбияланаётганлар ҳам қўшилганда — 546 минг киши;

- б) ўқув ҳарбий қисмларининг доимий состави — 147 минг киши;
 в) ҳарбий мактаблар ва курслардаги курсантлар — 113 минг киши;
 г) госпиталларда даволанаётганлар — 650 минг киши;
 д) ландвер қисмлар — 205 минг киши;
 е) гарнизон қисмлар — 18 минг 500 киши;
 ж) бошқа хизмат ва ҳарбий қисмлар — 143 минг киши;
 з) ҳисобга олинмаган шахсий состав — 310 минг киши.
- Ж а м и — 2 миллион 132 минг 800 киши
 Манбаи — Қўшилмалар бирлашган қўмондонлиги стенографисти.

ШВАРЦ».

«ГРЕТТА — АЛЕКСГА.

Олинган ҳужжатлардан шундай хулоса чиқариш мумкинки, 1945 йил январда Германия саноати: ўқ-дориларни — 1941 йилдагига қараганда уч марта кўп; қурол-аслаҳаларни — 1941 йилдагига қараганда икки марта кўп; танкларни — 1941 йилдагига қараганда етти марта кўп; самолётларни — 1941 йилдагига қараганда уч марта кўп; кемаларни — 1941 йилдагига қараганда бир ярим марта кўп ишлаб чиқарган.

Манбаи — планлаштириш масалалари бўйича рейхсминистр Шпеер ёрдамчисининг секретари.

ГРЕТТА».

«ЗИГФРИД — АЛЕКСГА.

Копенгагендан.

Кеча Испания байроғи остидаги яхтага юқори унвонли икки СД офицери ўтирди. «Мовий осмон» деб аталган яхта Стокгольмга йўл олди. СД офицерлари қўлида инженер-гидрологлар ҳужжати бор. Уларни сиёсий полиция шефи Шелленбург кузатиб қолди.

Манбаи — порт карантин хизмати.

ЗИГФРИД».

«АНЖЕЛА — АЛЕКСГА.

Мюнхендан.

РХСА маҳаллий бўлимига юқори мансабли СС офицерлари ўз машиналарида келиб туришади. Бу ерда улар бошқа машиналарга, кўпинча француз ва америка автомобилларига ўтириб, Швейцарияга жўнайдилар. Кеча кун бўйи бешта ана шундай машина Швейцарияга жўнаб кетди.

Манбаи — чегара райони автомобилларига техника хизмати кўрсатувчи мастер.

АНЖЕЛА».

«ТОМАС — АЛЕКСГА.

Лейпцигдан.

Банк ҳар куни савдо учун Испания банкларига — уларнинг аниқ номини ҳали билолганимизча йўқ — каттагина суммада пул жўнатмоқда. Партиянинг оддий аъзолари ёки уларнинг хотинлари 100 000 маркадан то 400 000 маркагача пул топширмоқдалар. Аниқланган маълумотларга қараганда, бу пуллар уларники бўлиши мумкин эмас.

Манбаи — банк кассири.

ТОМАС».

Совет разведкачисининг раҳбари — Алексга етиб келган бу маълумотларнинг ҳаммаси иложи борича сиңчиклаб қайтадан текширилди. Қайта текшириш олинган хабарларнинг тўғри эканлигини исботлади. Шундан сўнг улар танишиб чиқиш учун ДМК¹ аъзоларига жўнатилди.

Разведка раҳбари яқин кунлар ичида ғоятда мураккаб топшириқ олишини тўғри тахмин қилган эди, чулки жуда қизиқ, хнйла чалкаш, кўп жиҳатлари ноаниқ бир манзара рўй бераётган эди.

— Ҳар эҳтимолга қарши, — деди у ўз секретарига, — радио билан боғланинг. Улар Юстас учун махсус эшиттириш тайёрласинлар. Аниқ ҳеч нима дейилмасин — топшириқни кутсин. Негадир мен топшириқни

¹ Давлат Мудофаа Комитети.

у бажарса керак деган ишончдаман. Ҳа, фақат угина бажара олади ва бу унга берилган энг сўнгги топшириқ бўлса керак деган умиддаман.

...1945 йилнинг январида руслар Краковга кириб борган ва жуда синчиклаб миналаштирилган шаҳарни омон сақлаб қолганларидан кейин, Кальтенбруннер ана шу қасд олиш актини бажаришга жавобгар бўлган гестапо шарқий бошқармасининг шефи Крюгерни ҳузурига олиб келишларини буюрди.

Кальтенбруннер генералнинг салобатли юзига тикланганча узоқ вақт индамай турди, кейин аста сўради:

— Ўзингизни оқловчи — фюрерни ишонтира оладиган бирорта объектив далилингиз борми?

Бесўнақай, аммо кўрнинишдан очиқ кўнгилли Крюгер бундай саволни кутган ва унга жавоб ҳам тайёрлаб қўйган эди. Аммо у бир тўда ҳис-туйғуларни изҳор этишга мажбур бўлди: СС ва партиядоги ўн беш йиллик хизмати давомида актёрлик санъатини ҳам эгаллаб олган эди. Ўзини бутунлай оқлаш мумкин бўлмаганидек, саволга ҳам дарҳол жавоб қайтариш керак эмаслигини Крюгер яхши биларди. У юриш-туришида ҳар вақт ва ҳар ерда бир чизиқдан чиқмасди — у ҳатто уйида ҳам бутунлай бошқа одам бўлиб қолганлигини англаб қоларди. У яна бир нарсани сезди: баъзан тунда уйғониб кетиб, кўзи юмуқлигича сукунатга қулоқ солиб ётарди: назарида ана шу қоронғи хонада ҳам кимдир совуққонлик ва вазминлик билан муттасил кузатиб тургандек туюларди. Аввал у баъзан хотини билан суҳбатлашарди, суҳбатлашганда ҳам тунда, пичирлашиб гаплашарди, лекин махсус техника ривож топиши билан, — Крюгер эса бундай техниканинг муваффақиятларини бошқалардан кўпроқ биларди, — у баъзан хаёлига келадиган фикрларни бутунлай гапирмайдиган бўлди. Ҳатто хотини билан ўрмонда сайр қилиб юрганида ҳам индамасди ёки майда-чўйдалар ҳақида гапирарди, чунки марказда бир километр ёки ундан ҳам наридаги гапларни ёзиб олувчи аппарат ихтиро қилинганга ўшарди назарида.

Шундай қилиб, у аста-секин ўзгара борди. Аввалги Крюгер бутунлай ғойиб бўлиб, унинг ўрнига ҳаммага таниш ва ташқи кўрниниши мутлақо ўзгармаган киши

қиёфасида ҳеч кимга таниш бўлмаган, ҳақиқатни айтиш у ёқда турспн, ҳатто ўйлашга ҳам журъат эта олмайдиган янги киши пайдо бўлганди.

— Йўқ, — жавоб қайтарди Крюгер, қошини чимприб, ичдан жўшиб келган хўрсинишини аранг босиб, — ўзимни оқлаш учун етарли далл йўқ... Бўлиши ҳам мумкин эмас. Мен — солдатман, уруш урушлигича қолади, мен ўзимга енгиллик берилишини кутмайман.

У ўз ролини аниқ ижро этарди. У бир парсаи яхши биларди — ўзига нисбатан қанчалик бераҳм бўлса, Кальтенбруннер қўлидаги қурол шунчалик ўтмаслашадди. Ов итини қуённинг қочиши қутуртиради-да, ахир. Крюгер, агар қуён қочмай, оёғни кўтариб ётиб олса, итлар нима қилишини билмасди, албатта: аммо СС-даги муносабатларни аниқ биларди: у ўзини ўзи қанчалик саваласа, қаршилик кўрсатмай, айбни эиммасига олса, Кальтенбруннер (ёки унинг ўрнида кимки бўлмасин) шунчалик юмшайди.

— Хотинчалиш бўлманг, — деди Кальтенбруннер, папирос тутатар экан, шунда Крюгер ўз хатти-ҳаракати бутунлай тўғри эканлигини тушунди: у ўзига ўзи қойил қолди. — Муваффақиятсизлик яна такрорланмаслиги учун ҳаммасини анализ қилиб кўриш лозим.

— Обергруппенфюрер, айбим чексиз эканлигини тушунаман. Лекин штандартенфюрер Штирлицни тинглаб кўришингизни истардим. У бизнинг операциямиздан тўла хабардор бўлиб, ҳаммаси астойдил ва синчиклаб тайёрланганлигига гувоҳлик бериши мумкин, — деди Крюгер.

— Штирлицнинг операцияга қандай алоқаси бор эди? — деди Кальтенбруннер елкасини қиспб. — У разведкадан, Краковда бошқа масалалар билан шугулланган бўлса.

— Унинг Краковда йўқолган ФАУ билан шугулланишини билардим, аммо қайтиб келгач рейхсфюрерга ёки сизга ишни қандай бажарганимиз ҳақида ахборот берар деган умидда, операциямизнинг икки-чаккирларигача таништиришни ўз бурчим деб билдим. Мен сиздан қўшимча кўрсатмалар кутдим, лекин ҳеч нима олмадим.

— Бу операция билан танишиш лозим бўлган кишилар рўйхатида Штирлиц бормиди?

— Билмадим.

Кальтенбруннер котибини чақириб, унга деди:

— Марҳамат қилиб, олтинчи бошқармадан Штирлиц «Шварцфайер» операциясини амалга оширувчилар рўйхатига киритилган эканми ёки йўқми, шуни билиб келинг.

Котиб чиқиб кетгач, Штирлицни жуда барвақт зарбага рўпара қилаётганини тушуниб, Крюгер орқага чекинди.

— Ҳамма айб менинг ўзимда, — давом эттирди у сўзини бошини эгиб. — Мабодо Штирлицни жазолайдиган бўлсангиз мен қаттиқ изтиробда қоламан: мен уни содиқ курашчи сифатида жуда ҳурматлайман. Мени оқлаш мумкин эмас, мен ўз айбимни фақат жанг майдонида қон билан ювишим мумкин.

— Бу ерда душманларга қарши ким курашади?! Менми?! Бир ўзим-а?! Ватан ва фюрер учун фронтда ҳалок бўлишдан осон нарса йўқ! Бу ерда, бомбалар остпада яшаб, бадбахтлар уруғини қуритиш мушкулроқ! Бу ерда фақат жасорат эмас, ақл ҳам керак! Уткир ақл керак, Крюгер!

Крюгер фронтга жўнатилмаслигини дарҳол фаҳмлади. Фронтга жўнатилишдан даҳшатлироқ жазо йўқ. Рус ўқлари ёғилиб тургани учун эмас — фронтда у, табиий, командирлик лавозимида бўлади, — балки бошқа сабаблар туфайли даҳшатли: армия офицерлари СДнинг собиқ ходимларини қанчалик ёқтирмаслигини жуда яхши билади. Улар СД ходимларини партия суди ёки ҳарбий трибуналга рўпара қилиш учун баҳона излардилар — ана унда раҳм-шафқат кутиш амри маҳол, фронт қонунлари — ўлим қонунларидир...

Котиб эшикни астагина очиб, бир неча юпқа папкани Кальтенбруннер столи устига қўйди. Кальтенбруннер папкаларни варақлаб, ҳайрон бўлгандек «ҳм-ҳм» деб қўйди, кейин:

— Раҳмат. Энди Штирлиц Краковдан қайтиб келгач раҳбарлар ҳузурига кирганми ва борди-ю кирган бўлса, кимнинг ҳузурига, марҳамат қилиб шуни аниқланг. Сухбат пайтида у қандай масалалар устида тўхтаганлигини ҳам билинг.

— Мен ҳар эҳтимолга қарши аниқладим бунини, — жавоб берди котиб. — Йўқ, Штирлиц қайтиб келиши биланоқ Москва учун ишлаётган передатчикни аниқлашга киришиб кетган...

Краковда абвер полковниги Бергнинг ўзини фронтга жўнатишни сўраб генерал Нойбут билан қилган суҳбатини яширинча эшитгани Крюгернинг ёдига тушди. У худди ўшани такрорламоқчи бўлди: Кальтенбруннер ҳамма шафқатсиз кишилар сингари гоётда таъсирчан одам-ку, деган фикр йилт этиб ўтди хаёлидан.

— Обергруппенфюрер, ҳар қалай мени фронтга юборишни сўрайман сиздан.

— Хотинчалиш бўлманг, ўтиринг, — деди Кальтенбруннер. — Бугун дам олишингиз мумкин, эртага эса операция ҳақида ҳаммасини батафсил ёзиб берасиз. Кейин сизни қаерга юборишни ўйлаб кўрамиз... Одам кам, иш эса кўп, Крюгер. Ҳа, иш ниҳоятда кўп...

Крюгер кетгач, Кальтенбруннер котибни чақириб, бундай деди:

— Штирлицга тегшли кейинги икки-уч йил ичидаги ҳамма маълумотларни тўплаб беринг, аммо Шелленберг билмасин буни. Ваҳима кўтарилмасин: Штирлиц қимматли ходим ва жасур одам, унинг устидан шубҳа туғилмасин. Бу шунчаки ўртоқларча ўзаро текшириш, холос. Ҳа, айтгандек, Крюгер ҳақида буйруқ тайёрланг: биз унинг Прага гестапоси бошлигининг ўринбосари қилиб жўнатамиз — у ер иш қайпаган жой...

— Сиз қандай фикрдасиз, пастор¹, инсонда инсонийлик хусусияти кўпми ёки ҳайвонийлик хусусиятими?

— Ўйлайманки, инсонда униси ҳам, буниси ҳам баб-баравар.

— Бундай бўлиши мумкин эмас.

— Фақат шундай бўлиши мумкин.

— Йўқ, бундай эмас.

— Акс ҳолда бу хусусиятлардан бири аллақачон устун чиққан бўларди.

— Руҳий дунёни иккиламчи ҳисоблаб, пасткашликни далил қилиб олгансизлар деб бизга таъна қиласиз. Руҳий дунё ҳақиқатан ҳам иккиламчидир. Руҳий дунё моддий хамиртурушдан ўсиб чиқади.

— Хўш, ўша хамиртурушингиз нима?

— Шухратпарастлик. Уни сиз фаҳш деб атайсиз,

¹ Пастор — рухоний.

мен эса уни хотинлар билан ётиш ва уларни севишдан иборат соғлом истак деб атайман. Бу — ўз ишингизда биринчи бўлишга қаратилган соғлом интилиш. Бундай интилишсиз инсониятнинг бутун тараққиёти тўхтаб қолган бўлур эди. Инсоният тараққиётини тўхтатиш учун черков озмунча куч сарфламади. Черковнинг қайси даври ҳақида гапирётганимни тушунаётган бўлсангиз керак?

— Ҳа, ҳа, албатта, биламан у даврни. Жуда яхши биламан у даврни, аммо яна бошқа нарсани ҳам биламан. Сизнинг инсонга нисбатан муносабатингиз билан инсонга нисбатан фюрер тарғиб қилаётган муносабат ўртасида фарқ йўқлигини ҳам кўрмоқдаман.

— Шундайми?

— Шундай. У инсонга иззат-нафсини қондирмоқчи бўлган шайтон деб қарайди. Соғлом, кучли, ўзи учун ҳаёт маконини босиб олгани истаган шайтон деб қарайди.

— Сиз қанчалик ноҳақ эканлигингизни тасаввур қилмаётирсиз, чунки фюрер ҳар бир немисга оддий шайтон эмас, балки малла соч шайтон деб қарайди.

— Сиз эса умуман ҳар бир инсонни шайтон ҳисоблайсиз.

— Мен инсон нимадан пайдо бўлган бўлса ўша деб ҳисоблайман. Инсон эса маймундан келиб чиққан. Маймун эса асл моҳияти билан ҳайвондир.

— Бу масалада сиз билан келиша олмаймиз. Сиз инсоннинг маймундан келиб чиққанлигига ишонасиз; аммо қайси бир маймундан келиб чиққанлигини кўрмагансиз ва ўша маймун сизнинг қулоғингизга бу хусусда ҳеч нима деб ичирлаган эмас. Буни ўзингиз сезиб-пайқаб турган эмасиз ва бундай қила олмайсиз ҳам. Ҳа, сиз бунга ишонасиз, чунки бу ишонч сизнинг маънавий дунёингизга мосдир.

— Хўш, худо инсонни мен яратдим, деб сизнинг қулоғингизга пичирлаган эдимми?

— Албатта, менга ҳеч ким ҳеч нима деган эмас, ичунун, худо борлигини сизга исбот қила олмайман ҳам, буни исбот қилиб бўлмайди, бунга фақат ишониш мумкин. Сиз маймунга ишонсангиз, мен худога ишонаман. Сиз маймуига ишонасиз, чунки бу ишонч сизнинг маънавий дунёингизга мос, мен эса худога ишонаман, зеро бу менинг маънавий дунёмга мос.

— Шу жойда сиз қартани бошқача чийладингиз. Мен маймунга ишонмайман. Мен инсонга ишонаман.

— Маймундан келиб чиққан инсонга денг. Сиз инсон қиёфасидаги маймунга ишонасиз, мен эса инсон вужудидаги худога ишонаман.

— Худо ҳар бир инсонда мавжуд деб ўйлайсизми?

— Албатта.

— Фюрер вужудида ҳамми? Геринг, Гиммлер-да-чи?

— Сиз мушкул савол бердингиз. Биз сиз билан инсон табиати ҳақида суҳбат қиляпмиз. Албатта, бу ярамасларнинг ҳар бири вужудида гуноҳга ботган пари изини топиш мумкии. Лекин, афсуски, уларнинг бутун табиати шафқатсизлик, зарурат, бўҳтон, аблаҳлик, зўравонлик қонунларига шунчалик бўйсуниб кетганки, амалда инсонийликдан асар ҳам қолмаган. Аммо мен дунёга келган инсон албатта маймун авлоди бўлишдек тоқи лаънатга дучор эканлигига ишонмайман.

— Нега маймун авлоди бўлиш тоқи лаънат экан?

— Мен ўз тилимда гапираётирман.

— Бинобарин, маймунларни йўқ қилиш ҳақида илоҳий қонун чиқариш керак экан-да?

— Йўқ, ҳожати бўлмаса керак.

— Сиз доим илоҳий баҳоналар топиб мени қийнаган масалаларга жавоб беришдан қутулиб қолмоқдасиз. Сиз «ҳа» ёки «йўқ» деб жавоб бермаётирсиз, имон қидирган ҳар бир киши эса аниқликни яши кўради, бинобарин, у «ҳа» ёки «йўқ» деб жавоб беришни афзал билади. Сизда «ҳа» деган сўзнинг «ҳа йўқ», «йўғ-э», «ундай бўлмаса керак» каби ва бошқа фразеологик кўринишлари мавжуд. Шу сабабли мен сизнинг усулингиздан эмас, балки кўпроқ амалиётингиздан чўчиб қолдим.

— Сизга менинг амалиётим ёқмас экан. Тушунарли... Шунга қарамай, сиз амалда концлагердан менинг олдимга қочиб келгансиз-ку. Хўш, буни қандай бир-бирига боғлаш мумкин?

— Бу нарса сизнинг ҳар бир кишида илоҳийлик ва маймунлик хусусиятлари мавжуд деган фикрингизни яна бир марта исбот қилади, холос. Агар менда фақат илоҳийлик хусусиятлари мавжуд бўлганда, мен сизга мурожаат қилмаган бўлар эдим. Унда қочмас эдим, эсасчи жаллодлар қўлида ўлиб кетаверардим, уларда инсонийлик ҳиссини уйғотиш учун бир чаккага

урсалар иккинчисини ҳам тутиб турардим. Борди-ю, сиз уларнинг қўлига тушиб қолгудек бўлсангиз, иккинчи чаккангизни тутиб турардингизми ёки муштан ўзингизни олиб қочардингизми?

— Иккинчи чаккани тутиб туриш деганингиз нима ўзи? Сиз яна тимсолий ривоятни нацистларнинг мавжуд давлат машинасига кўчираётирсиз. Ривоятда чаккани тутиб бериш бошқа гап. Юқорида айтганимдек, бу ривоят инсон ор-номусининг ифодасидир. Аммо иккинчи чаккангни тутасанми ё йўқми деб суриштириб-нетиб ўтирмай иш кўрадиган машина остига тушиб қолиш — бошқа гап мутлақо... Принцип жиҳатдан, ўз ғояси моҳияти билан ор-номуси бўлмаган машина остига тушиб қолиш деган гап бу... Инчунун, машинага, йўлда ётган тошга ёки олдингизни тўсиб турган деворга жондорга қилган муомалани қилмайсиз, албатта.

— Пастор, маъзур тутасиз, — балки бу нарса сизнинг сирингиздир, аммо фрау Айзенштадтнинг менга айтишича... Эҳтимол, у нотўғри айтгандир-у, шу сабабли сизга бу саволни беришга ҳаққим йўқдир... Ҳалиги, сиз бир вақтлар гестапода бўлганмисиз?

— Сизга нима ҳам дейишим мумкин? Ҳа, у ерда бўлганман...

— Тушунарли. Бу масала сиз учун кўнгилсиз бўлганлиги сабабли у ҳақда гапирмоқчи эмассиз. Аммо, пастор, сизнингча уруш тамом бўлгач қавмингиз сизга ишонмай қўймасмикин?

— Гестапода ўтирганлар озмунчани?

— Пасторни гестаподан қайтиб чиқмаган маҳбуслар камераларига айғоқчи сифатида киритганлар деган мишмишни қавмларингизга етказишса-чи? Сизга ўхшаб гестаподан қутулиб қолганлар миллиондан битта-иккита-ку... У чоғда қавмингизнинг сизга ишониши қийин бўлса керак... Хўш, ана шунда ҳақиқату адолатни кимларга тарғиб қила оласиз?

— Албатта, инсонга шу каби усул билан таъсир этиладиган бўлса, истаган одамни нобуд қилиб юбориш мумкин. Шундай ҳол юз берса, менинг аҳволим танг бўлиши тайин гап.

— Хўш, унда нима бўлади?

— Ундами? Рад этиш лозим. Иложи борича рад этаман, қулоқ солгунларича рад этавераман. Қулоқ солмай қўйсалар — тирик мурдага айланди деяверинг.

— Тирик мурдага дейсизми? Демак, жонли одам бўлиб қолаверар экансиз-да?

— Худога аён у ёғи. Қолсам қолавераман-да.

— Сизнинг динингиз одамнинг ўз жонига қасд қилишига қарши-ку?

— Шунинг учун ҳам мен ўз жонимга қасд қилмайман.

— Тарғиб қилиш имкониятидан маҳрум бўлгач, нима қиласиз?

— Тарғиб қилсам ҳам, эътиқод-имонимга содиқ қолавераман.

— Нима сабабдан ўзингиз учун бошқача йўлни, масалан, ҳамма билан бирга меҳнат қилиш йўлини тасаввур қила олмайсиз?

— Сиз «меҳнат қилиш» деб нимани назарда тутасиз?

— Ақалли илм-фан қасрини қурмоқ учун тош ташишни.

— Агар илоҳиёт факультетини битирган киши жамиятга тош ташиш учун керак бўладиган бўлса, сиз билан гаплашиб ўтиришимнинг ҳожати йўқ экан. У чоғда, концлагерга қайтиб бориб, крематорияда кул бўлганим маъқул.

— Мен борди-ю деган маънода савол беряпман, холос. Менн сизнинг қандай тахмин қилишингиз — дейиш мумкинки, фикрингизнинг бўлажак мажмуи қизиқтирмақда.

— Қавмга дин ақидаларини тарғиб қилувчи воизни бекорчи ва муттаҳам деб ўйлайсизми? Буни меҳнат деб ҳисобламайсизми? Сизнинг тушунчангизда фақат тош ташиш иш бўлса, менинг фикримча, руҳонийлик меҳнати бошқа истаган меҳнатга тенг бўлибгина қолмай, айни вақтда алоҳида, муҳим меҳнатдир.

— Мен ўз ихтисосим бўйича журналистман ва менинг ёзган нарсаларим нацистлар томонидан ҳам, черков томонидан ҳам қораланган.

— Уларни черков оддий бир сабаб учун қоралаганки, сиз инсоннинг ўзини нотўғри талқин этгансиз.

— Мен инсонни талқин этган эмасман. Мен Бремен ва Гамбург ертўлаларида яшаган ўғри ва фоҳишалар оламини ёритганман. Гитлерчилар давлати уни олий ирққа нисбатан жирканч бўҳтон деб атаган бўлса, черков инсонга нисбатан бўҳтон деб билди.

— Биз ҳаётний ҳақиқатдан қўрқмаймиз.

— Йўқ, қўрқасиз! Мен шу одамларнинг черковга қатнашга уринганлигини, черков эса уларни кўкрагидан птарганини кўрсатгандим; уларни қавмлар ҳайдаганлар, пастор эса қавмларга қарши чиқа олмасди.

— Албатта, қарши чиқа олмасди. Мен сизни ҳақиқат учун қоралаётганим йўқ. Ҳа, ҳа, сизни ҳақиқатни кўрсатганлигингиз учун қоралаётганим йўқ. Инсоннинг истиқболи масаласида фикримиз бир-бирига тўғри келмаётир.

— Пастор, бераётган жавобларингизга кўра сиз пастор эмас, балки сиёсатчига ўхшаб кетаётганингизни сезмаётирсизми?

— Сиз менда ўзингизга маъқул тушган томоннигина пайқаетирсиз. Сиз менда фақат бир томонни ташкил этувчи сиёсий қиёфани кўрмоқдасиз. Худди шу тариқа логарифма чизгичини мих қоқадиган нарса деб ҳисоблаш мумкин. Тўғри, логарифма чизгичи билан мих қоқиш мумкин, унда маълум ҳажм ва оғирлик бор. Аммо бундай қилиш предметнинг ўзинчи, йигирманчи функциясини тўғри вариантнига бўлиб, аслини олганда логарифма чизгичи фақат мих қоқишга эмас, балки ҳисоблашга мўлжалланган.

— Пастор, мен савол берсам, сиз унга жавоб бериниш ўрнига менинг вужудимга мих қоқяпсиз. Сиз ҳоятда усталик билан мени савол берувчидан жавоб қайтарувчига айлантириб юборяпсиз. Сиз мени ҳақиқат изловчидан шаккокка айлантиряпсиз. Хўш, нега сиз жангда иштирок эта туриб, ундан ташқаридаман дейсиз?

— Буниси тўғри: мен жангдаман, ҳақиқатан ҳам уруш ичидаман, аммо урушнинг ўзинга қарши курашмоқдаман.

— Сиз материалистларча баҳслашар экансиз.

— Мен материалист билан баҳслашаётирман.

— Бинобарин, сиз менга қарши ўз қуролим билан курашишингиз мумкин экан-да?

— Мен бунга мажбурман.

— Қулоқ солинг... Қавмингиз манфаатини кўзласангиз, менинг дўстларим билан алоқа боғлашингизни истар эдим. Адресни бераман сизга. Мен ўз ўртоқларим адресини сизга ишониб топшираман... Пастор, гуноҳсиз бандаларни сотмасиз деб ўйлайман...

— Яна бошладингизми! Мен сизга айтдим-ку, ахир...

Штирлиц магнитофон лентасига ёзилган бу баҳсни тинглаб бўлиши биланоқ ўрнидан туриб, дераза ёнига борди, у кечагина пастордан ёрдам сўраган, ҳозир эса тиржайганча ўз овозига қулоқ солиб, коньяк ичиб, хумор билан чекиб ўтирган кишининг кўзига қарашни истамасди.

— Пасторникида тамаки танқисмиди? — сўради Штирлиц орқасига ўгирилмай.

У бутун деворни эгаллаган катта дераза ёнида туриб, ҳовлида қаргаларнинг нон талашаётганини кузата бошлади: уй қоровулн икки ҳисса озик-овқат оларди, у қушларни жуда севарди. Штирлицнинг СДдан эканлигини қоровул билмасди ва коттежнинг гомосексуалистларга ёки савдо корчалонларига қарашли эканлигига ишончи комил эди: бу ерга биропта аёл келмасди, эркаклар йиғилганда эса, суҳбатлари осойишта ўтар, тўйимли ва лаззатли таомлар торгиларди, кўпроқ америка ичимликлари ичиларди.

— Ҳа, у ерда тамакисиз қийналдим... Чол жуда эзма экан, мени бўлса тамакисиз жоним бўғзимга келди...

Бу агентнинг исми Клаус эди. Уни икки йил аввал ишга жалб қилганлар. Тўғриси ўзи келган: собиқ корректор асабини қитиқловчи воқеалар гувоҳи бўлишни истарди. У суҳбатдошини ўзининг самимий ва кескин фикрлари билан қуролсизлантди, жуда устамонлик билан иш кўрарди. Унга иш самарали ва тез битсин учун истаган нарсани гапириш рухсат этилган эди. Штирлиц Клаусни кузатаркан, танишган кунларидан бошлаб унинг қанчалик даҳшатли одам эканлигига борган сари кўпроқ ишонч ҳосил қила борди.

«Балки у касалдир? — бир кун Штирлиц хаёлига шундай фикр келди. — Сотқинлик иштиёқи ҳам ўзига хос касаллик. Шуниси қизиқки: Клаусдек аблаҳ Ломбронинг¹ ҳам хаёлига келган эмас — у мен учратган ҳар қандай жиноятчилардан ҳам даҳшатлидир, аммо кўринишидан одобли ва ёқимлилигини айтмайсизми...»

Штирлиц столча ёнига қайтди, Клаус қаршисига ўтириб, жилмайиб қўйди.

¹ Ломброзо Чезаре (1835—1909) — италиялик психиатр ва криминалист, буржуа жиноят ҳукуқшунослигида реакцион антропологик оқимнинг асосчиси.

— Хўш? — сўради у. — Демак, чолнинг алоқа боғлаб беришига ишонасизми?

— Хотиржам бўлинг, бу ҳал қилинган масала. Мен кўпроқ зиёлилар ва руҳонийлар билан ишлашни яхши кўраман. Одамнинг ўзини-ўзи ўлимга маҳкум этаётганини кузатиш жуда маза нарса-да. Баъзан биронтасига: «Тўхта! Аҳмоқ! Қаерга кетялсан?!» — дегим ҳам келиб қолади.

— Йўқ, бундай қилиш ярамайди, — деди Штирлиц, — оқилона иш бўлмайди.

— Сизда балиқ консерваси йўқми? Балиқсиз ўлиб қолай деяпман. Ҳар ҳолда, фўсфор-да. Асаб ҳужайраларига зарур...

— Мен сизга энг яхши балиқ консерваларини тайёрлаб қўяман. Қандайини истайсиз?

— Мойдагини яхши кўраман...

— Тушунарли... Қаерники бўлсин? Ўзимизникими ёки...

— «Ёки», — кулди Клаус. — Ватанпарварликка эид бўлса ҳам Америкада ёки Францияда тайёрланган озиқ-овқатни ва ичимликни яхши кўраман...

— Мен сиз учун бир яшик чинакам француз сардиналарини тайёрлаб қўяман. Зайгун ёғида, зираворлар солинган... Ғич-ғич фўсфор... Айтгандек, мен кеча сиз ҳақдаги маълумотларни кўриб чиқдим...

— Унга бир мартагина кўз қирини ташлаш учун нималар бермасдим...

— Йўқ, унчалик қизиқ эмас... Сиз гапираётганингизда, кулаётганингизда, жигар оғришидан нолиётганингизда — кўпроқ таассурот олади киши, бунинг устига сизнинг жуда мураккаб операцияни амалга оширганингизни эсласа таассуроти ундан ҳам кучли бўлади... Сизнинг устингиздаги маълумот материаллар эса зерикарли: рапорт ва чақувлардан иборат. Ҳаммаси аралаш-қуралаш: сизнинг бошқалар устидан қилган чақувларингиз, бошқаларнинг сизнинг устингиздан чақувлари... Йўқ, унча қизиқарли эмас... Бошқа жиҳатдан қизиқ: мен бир нарсани санаб чиқдим, сизнинг рапортларингиз бўйича, сизнинг ташаббусингиз билан тўқсон етти киши қамоққа олинган экан... Аммо ҳаммаси сиз ҳақингизда лом-мим демаган. Уларни гестапода бошлаб сўроқ қилишганликларига қарамай бирорталари тилга олмаган...

— Нимага гапиряпсиз буларни менга?

— Билмадим... Таҳлил қилишга уриняпман чоғи...

Ўз уйдан сизга жой берган кишиларни кейинчалик қамоққа олиб кетганларида изтироб чекканмисиз ҳеч?

— Ўзингиз нима деб ўйлайсиз?

— Билмадим.

— Ким биладди дейсиз... Мен улар билан яккама-якка олишувга киришарканман, ўзимни дев деб билган бўлсам керак. Мени кураш қизиқтиради... Кейинчалик уларнинг бошига нималар тушиши қизиқтирмайди. Ахир кейинчалик ўзимизнинг ҳолимиз нима кечади, бошқалар — ҳаммамизники-чи?

— Буниси ҳам тўғри, — қўшилишди Штирлиц.

— Биздан кейин қиёмат-қойим бўлмайдимиз. Одамларимизни айтмайсизми: қўрқоқ, пасткаш, зиқна, чақимчи кишилар. Ҳар бири, беистисно ҳар бири. Қуллар орасида озод бўлиш мумкин эмас... Бу ҳақ гап. Шундай экан, қуллар орасида энг озод киши бўлиб юрган яхши эмасми? Мен шу йиллар мобайнида руҳий жиҳатдан батамом озодликка эришиб юрдим...

— Қулоқ солинг, ўтган куни кечқурун пасторникига ким келган экан? — деб сўради Штирлиц.

— Ҳеч ким...

— Тўққизга яқин...

— Янглишяпсиз, — жавоб берди Клаус, — ҳар ҳолда, сиз номингиздан ҳеч ким келгани йўқ, у ерда ёлғиз ўзим эдим.

— Балки пастор ҳузурига келгандир... Одамларим юзини кўришолмабди.

— Пасторнинг уйини назорат қилиб турганмидинглар?

— Албатта. Муттасил... Демак, чолнинг сиз учун ишлашига имонингиз комилми?

— Ишлайди. Умуман олганда мен ўзимни оппозициячи, нотик, дохийдек ҳис этаман. Одамлар менинг иродам, фикрлаш мантиқим олдида бўйин эгадилар...

— Майли. Яшанг, Клаус. Аммо мақтанчоқликда ҳаддан ошиб кетманг. Энди ишга ўтайлик... Яширин бир квартирамизда бир неча кун яшаб турасиз... Чунки кейинроқ жиддий бир ишга киришишингиз керак, бу иш менинг соҳамга тааллуқли эмас...

Штирлиц ҳақиқатни айтганди: бугун гестаподанг ҳамкасблари Клаусни бир ҳафтага бериб туришни сў-

раган эдилар: Кёльнда икки рус «пианиночиси» қамоққа олинган эмиш. Улар иш пайтида, радиоаппарат устида қўлга тушганлар. Улардан гап олиш қийин бўлибди, шунинг учун улар ётган камерага тузукроқ одамни киритиш керак экан. Бу ишга Клаусдан устасини топиш қийин. Штирлиц Клаусни топишга ваъда берганди.

— Кулранг папкадан бир варақ қоғоз олинг-да, — деди Штирлиц, — мана буларни ёзинг: «Штандартен-фюрер! Мен ўларча чарчадим. Ҳеч ҳолим қолмади. Мен астойдил ишладим, ортиқ дош беролмайман. ~~Дам~~ олишим керак...»

— Нимага керак бу? — сўради Клаус хатга имзо чека туриб.

— Бир ҳафтача Инсбрукка бориб келсангиз ёмон бўлмас деб ўйлайман, — жавоб берди Штирлиц унга бир даста пул узата туриб. — У ерда казинолар ишлаб турибди ва ёш қизчалар илгаригидек чанги учиб юриптилар. Шу хат бўлмаса сизни бир ҳафталик лаззатли кунларга сазовор эта олмайман.

— Раҳмат, — деди Клаус, — лекин пулим анчагина...

— Кўп бўлса зарар қилмас. Нима дейсиз, а? Ёки зарарми?

— Йўғ-э, зарари бўлмас, — кўнди Клаус, пулни шимпинг орқа чўнтагига солар экан. — Ҳозир сўзакни даволаш анча қиммат эмиш... — Шундай деб кулиб юборди у.

— Яна бир эсланг: сизни пасторникида ҳеч ким кўрмадимми?

— Эслашнинг ҳожати йўқ — ҳеч ким...

— Мен ўз одамларимизни ҳам назарда тутяпман.

— Умуман, агар одамларингиз чолнинг уйини кузатиб турган бўлсалар, кўрган бўлишларни ҳам мумкин. Лекин, ундай эмасдиров... Ҳар ҳолда, мен ҳеч кимни учратмадим...

Штирлиц бундан бир ҳафта олдин ҳозир пастор Шлаг яшаётган қишлоқдан маҳбусларни ҳайдаб ўтиш спектаклини уюштириш арафасида Клаусни маҳбуслар сингари кийинтирганнинг эслади. Ушанда, бир ҳафта бурун Клауснинг қиёфаси қандайлигини ҳам эслади: унинг кўзларида очиқ кўнгиллик ва жасурлик аломатлари чақнаб турарди — у ўйнаши лозим бўлган роль рўҳига кириб олишга улгурган эди. Ушанда Штирлиц

у билан бошқача муомала қилганди, чунки машина ўриндиғида, ёнгинасида авлиё бир одам ўтирарди — унинг юзи шунчалар ёқимли, овози шунчалар ғамгин, сўзлари дона-дона эдики, асти қўяверасиз.

— Бу хатни сизнинг янги истиқоматгоҳингизга бораётганимда йўл-йўлакай ташлаб кетамиз, — деди Штирлиц. — Яна бир хат ёзинг, пасторга, яна шубҳаланиб юрмасин. Уни ўзингиз ёзишга уриниб кўринг. Мен сизга халақит бермайман, яна кофе дамлаб келаман.

У қайтиб келганда, Клаус қўлида қоғоз ушлаб ўтирарди.

— Софлик ҳаракатни назарда тутади, — кулимсираб ўқий бошлади у, — ишонч замини курашдир. Бутунлай ҳаракат қилмай туриб, софликни тарғиб қилиш — хоинлик: қавмларга ҳам, ўз-ўзига нисбатан ҳам хоинликдир. Инсон нопоклиги учун ўзини ўзи кечирishi мумкин, аммо авлодлар — ҳеч вақт кечирмайди. Шу боисдан мен қўл қовуштириб ўтирганым учун ўзимни кечира олмайман. Ҳаракатсизлик хоинликдан беш баттардир. Мен жўнаб кетдим. Ўзингизни оқланг. Худонинг ўзи мададкор бўлсин сизга». Хўш, қалай? Тузукми?

— Қойил. Қани айтинг-чи: ўз ролингизни ўзингиз ўйнаяпсизми?

— Албатта. Мен минг йиллардан бери барҳаётман, чунки у ёхуд бу киши билан ишлар эканман, ўз ролимни ўзим ўйнайман: қаршингизда турган кишини эмас, ўзимга ҳам номаълум бўлган бошқа кишини: қўққисдан намоён бўладиган, чиройли, довюрак, кучли киши ролин ўйнайман...

— Сиз ёзувчилик қилиб кўрганмисиз?

— Йўқ. Агар мен ижод қилабилсам сизларга хизмат... — Клаус тўсатдан жим бўлди ва билдирмай Штирлицга назар ташлади.

— Гапираверинг, тентаквой... Орамизда яширадиган гап йўқ-ку. Агар ёзишни билсам сизларга хизмат қилармидим, демоқчи эдингиз а?

— Шунга ўхшаш.

— Шунга ўхшаш эмас, — уни тузатди Штирлиц, — худди шундай демоқчи эдингиз. Ёки йўқми?

— Ҳа, тўгри.

— Яшанг. Менга ёлғон гапирининг ҳожати бўлмас керак? Ҳеч ҳожати йўқ. Олинг, вискини ичинг, жў-

наймиз. Қоронғи тушди, ҳадемай учиб келиб қолсалар керак.

— Борадиган уйимиз узоқдами?

— Урмонда, ўн километрча келади. У ер жимжит, эртагача уйқуни олаверасиз...

Машинага ўтиришгач, Штирлиц сўради:

— Собиқ канцлер Брюнинг¹ ҳақида ҳеч нарса демадими?

— Мен сизга берган ҳисоботда — дарҳол дами ичига тушиб кетди, деб ёзганман-ку. Сўраб-суриштираве-ришдан эса чўчидим...

— Тўғри қилгансиз... Швейцария ҳақида ҳам ҳеч нарса демадими?

— Лом-мим демади.

— Майли. Бошқа томондан ёндошамиз бўлмаса. Коммунистга ёрдам беришга кўнибдими — муҳими шу. Оббо, пастор тушмагур-э!

Штирлиц Клаусни нақ чаккасидан отди. У, фильмларда кўрсатилганидек, нега ва ким номидан ўлдиратганини айтгани ҳам йўқ. Улар иттифоқчилар авиацияси учиб келганида кўл қирғоғида турган эдилар. Бу ер кириш тақиқланган зона эди-ю, лекин қоровуллар пости — буни Штирлиц аниқ биларди — икки километр нарида жойлашганди. Самолётлар овози остида тўппончанинг овози эшнитилмасди. Илгари балиқчилар учун ўрнатилган бетон супачадан Клауснинг тўғри сувга ағдарилишини ва супача устида ҳеч қандай қон изи қолмаслигини олдиндан мўлжаллаб олган эди у. Аслини олганда эса бунинг аҳамияти йўқ эди: кечалари ёмғир аралаш қор ёғарди, шунинг учун ҳам зонадаги бетон супачада қон бўлиши унчалик хавфли эмасди. Мутлақо хавфли эмасди десак аниқроқ бўлади.

Клауснинг овози чиқмаёқ, худди тошдек сувга ағдарилди. Штирлиц Клаус тушган жойга тўппончасини ҳам улоқтириб юборди (асаб чидамсизлиги сабабли ўзини-ўзи ўлдирган деган тахмин замини тахт эди, хатларни эса Клауснинг ўзи ёзган), кейин қўлқопини ечиб, ўрмон орқали ўз машинаси томон йўл олди. «Ан

¹ Брюнинг Генрих — Германиянинг реакцион сиёсий арбоби, 1930—1932 йилларда рейхсканцлер лавозимини эгаллаб турган.

Дорфгача» қирқ километр. Пастор Шлаг ўша ерда истиқомат қиларди. Штирлиц ўз ҳисобича бир соатдан кейин унинг олдида бўлади, у ҳаммасини олдиндан белгилаб қўйганди, ҳатто вақтни далилу исбот қилиб кўрсатишгача...

«Марказ — Юстасга.

Нацистларнинг Фарб дипломатлари билан Стокгольмдаги учрашуви ҳақида сизга нималар маълум — агар маълум бўлса, аниқ нималар? Риббентроннинг ходими Кляйст ҳақида қандай маълумот беришингиз мумкин?»

«Юстас — Марказга.

Менимча, нацистларнинг Фарб билан жиддий тарзда учрашувлари ҳозирча мумкин эмас. Гитлернинг буйруғига биноан СС рейхсфюрери Гиммлер, иттифоқчилар билан алоқа боғлашга журъат этган ҳар бир хоин ўлимга маҳкум этилажак, деб эълон қилган. Доктор Кляйст гестапонинг Ташқи ишлар министрлигидаги одами. Аниқланишича, илгари Фарб билан ҳеч қандай жиддий алоқаси бўлмаган. Унинг Стокгольмга қилган сафари протокол масаласи билан боғлиқ ва — мендаги маълумотларга қараганда — иттифоқчилар билан алоқа боғлаш юзасидан ҳеч қандай топшириқ олган эмас.

Юстас».

Империя хавфсизлиги СД хизматининг бошлиғи Эрнест Кальтенбруннер веналиклар талаффузида гапирар эди. Узининг талаффузи фюрер ва Гиммлернинг гашига тегишини билиб, асл «хоҳдейч»ни эгаллаш учун билимдон фонетикачи ёрдамида машқ қилиб кўрди. Аммо унинг бу урнишлари чиппакка чиқди — у Вена ни севарди, Вена унинг жони-дили эди, ўйноқи, аммо, тўғрисиини айтганда, бирмунча қўпол Вена шеваси ўрнига кунига бир соат бўлса ҳам «хоҳдейч»да гапиришга ўзини мажбур эта олмасди. Шунинг учун ҳам кейинги вақтда Кальтенбруннер немис бўлишга уринишдап воз кечиб, ҳамма билан ўз шеваси — Вена талаффузида гаплашарди. Қўл остидаги хизматчилар билан у Вена талаффузида эмас, ҳатто Инсбрук талаффузида гаплашарди: тоғли австрияликларнинг тили мутлақо

бошқача, Кальтенбруннер гоҳо ўз аппаратидаги ходимларни мушкул аҳволда қолдиришни яхши кўрарди; ходимлар тушунмаган сўзларининг маъносини қайта сўрашга тортиниб, ўзларини йўқотиб, гангиб қолардилар.

— Сиблиц эмас, Штирлиц, — қаҳ-қаҳ уриб кулиб юборди Кальтенбруннер телефон трубкасига, — менимча, штатдаги ходимлар орасида Сиблицлар бўлмаса керак, сизнинг агентларингиз эса мени қизиқтирмайди. Ҳа марҳамат, иложи бўлса — тезроқ. Раҳмат. Кутаман.

У гестапо шефи СС группенфюрери Мюллерга қараб деди:

— Мен партиядо ва бир сафда туриб курашаётган ўртоқларимизга нисбатан кўнглингизга шубҳа солмоқчи эмасман, аммо фактлар қўйидагини кўрсатмоқда: биринчидан — Штирлицнинг, бевосита бўлмаса ҳам, ҳар қалай Краков операциясининг чиппакка чиқишида қўли бор кўринади. У ўша ерда эди, лекин шаҳар портлаб яксон бўлиш ўрнига қандайдир шубҳали сабаблар билан омон қолди. Иккинчидан — у йўқолган ФАУ масаласи билан шуғулланган, аммо унинг изини ҳам топа олмаган, менга қолса, у Висла ва Вислоки дарёлари ораллигидаги ботқоқликка ботиб кетган бўлсин, деб худога илтижо қилиб ётибман... Учинчидан — у шу кунларда ҳам интиқом қуроли масаласига алоқадордир, гарчи ошкора муваффақиятсизликлар юз бермаган бўлса-да, аммо, ютуқ, олға силжиш, аниқ галаба ҳам кўришмайди. Алоқадор бўлиш — ғайри фикрдагиларни қамайвериш деган гап эмас. Бу, шунингдек, аниқ ва истиқболни кўзлаб фикр қилувчиларга ёрдам бериш ҳамдир... Тўртинчидан — у шуғулланган кўчма передатчик, кодига қараганда, большевикларнинг стратегик разведкасига хизмат қилувчи передатчик — аввалгидек Берлин атрофларида ҳамон ишлаб турибди. Мюллер, башарти унинг ҳужжатларини олиб келишларини кутиб ўтирмай, мендаги шубҳани дарҳол йўққа чиқарсангиз жуда хурсанд бўлардим. Штирлицга нисбатан ҳурматим баланд, шу боисдан менда тўсатдан пайдо бўлган шубҳани тарқатувчи далилларга асосланган раддияни эшитишни истардим сиздан.

Мюллер тун бўйи ишлаб уйқуга тўймаганидан, боши говларди, шунинг учун у одатдагича қўпол ҳазил ишлатмай жавоб берди:

— Менга унинг ҳақида ҳеч қачон ҳеч қандай сигнал тушмаган. Лекин бизнинг ишимизда хато ва муваффақиятсизликлардан ким холи бўла олади дейсиз.

— Демак, назаримда мен қаттиқ янглишаётгандай туюляпман шекилли?

Кальтенбруннернинг саволида қаттиқ киной бор эди, буни Мюллер чарчаган бўлишига қарамай, пайқаб олди.

— Нега энди... — жавоб берди у. — Пайдо бўлган шубҳани ҳар тарафлама синчиклаб таҳлил қилиб кўриш керак, бўлмаса менинг аппаратимнинг нима кераги бор?.. Акс ҳолда бизни фронтдан бош тортаётган бекорчилар деса ҳам бўлади-ку. Сизда бошқа ҳеч қандай далил йўқми? — сўради Мюллер.

Кальтенбруннер сигаретасини чайнаганча индамай турарди. Шунда томогига тамаки ёпишиб қолиб, анча вақт йўталди, юзлари кўкариб, бўйин томирлари ўқловдек бўртиб қизариб кетди.

— Нима десам экан, — жавоб берди у кўз ёшини артар экан. — Сизга нима дейишимни ҳам, билмай турибман... Мен бир неча кун давомида у билан одамларимиз ўртасида бўлган суҳбатларни ёзиб олишни сўраган эдим. Шубҳасиз ишонган одамларимиз аҳволнинг фожиали эканлиги, ҳарбийларимизнинг миясизлиги, Риббентропнинг калтафаҳмлиги, Герингнинг аҳмоқлиги ҳақида, агар руслар Берлинга бостириб кирсалар бошимизга тушадиган даҳшатлар ҳақида бир-бирларига очиқдан-очиқ гапирсалар, Штирлиц: «Бекор гап, ҳаммаси яхши, ишлар жойида...» — деб жавоб берапти. Ватан ва фюрерни севиш ҳамкасбларга кўр-кўрона ёлғон гапирриш деган гап эмас-ку... Мен ўзимга-ўзим у тўнка бир одам эмасмикин, деган саволни бердим. Бизда ўйламай-нетмай Геббельснинг сафсаталарига ишонадиган миясиз одамлар кўп-ку, ахир. Йўқ, у аҳмоқ эмас. Хўш, унда нега самимий эмас у? У ёки ҳеч кимга ишонмайди, ёки бирон нарсадан қўрқади, ёки бирон мақсадни кўзлаб соф, оппоқ бўлиб кўринмоқчи. Шундай бўлган тақдирда нимани кўзлаши мумкин? Унинг ҳамма операцияларни чет элга, нейтралларга бориб тақалса керак... У ёқдан қайтиб келармикин, қайтиб келгудек бўлса, оппозициячилар ёки бошқа аблаҳлар билан алоқа соғламасмикин? Бу саволларга аниқ — на ижобий, на салбий жавоб бера олдим...

Бундан аввал санаб ўтилган пунктларни Мюллер сариқ чақага олмасди: Кальтенбруннернинг разведка соҳасидаги билими юзаки эди. Аммо унинг кейинги гапи Мюллерни ўйлантириб қўйди, обергруппенфюрернинг шу топдаги фикрий таҳлилига тан берса арзирди. Ҳозиргина унинг оғзидан чиққан, юзаки қараганда оддий гап Штирлицнинг хаёлга келмаган бошқа томонларини ёритиб бергандай бўлди.

— Аввал маълумотларни ўзингиз кўрасизми ёки мен олиб кетаверайми? — сўради Мюллер.

— Сиз олиб кетаверинг, — муғомбирлик қилди Кальтенбруннер, чунки ҳамма материалларни ўрганиб чиқишга улгурган эди. — Ҳозир мен фюрер ҳузурига боришим керак.

Мюллер Кальтенбруннерга саволомуз тикилди. У Кальтенбруннер бункердаги янгиликлардан биронтасини айтар, деган умидда эди, лекин обергруппенфюрер ҳеч нима демади. У столнинг пастки тортмасини очиб, бир шиша «Наполеон»ни олди-да, қадаҳни Мюллер гомон суриб, сўради:

— Кўпроқ ичганмидингиз?

— Қатра ичганим йўқ.

— Нега кўзингиз қип-қизил бўлмаса?

— Кўз юмганим йўқ, — Прагага даҳлдор иш жуда кўп эди: одамларимиз яширин группаларнинг изига тушиб олган. Яқин ҳафталар ичида қизиқ ҳангома юз беради у ерда.

— Крюгер сизга таянч бўлади. Фантазияси кам бўлса ҳам, у ажойиб хизматчи. Коньякдан ичинг, тетик қилади.

— Коньяк ичсам, аксинча, ланж бўламан. Менга ароқ тузук.

— Буниси ланж қилмайди, — кулиб қўйди Кальтенбруннер ўз қадаҳини кўтарар экан. — Прозит!

У қадаҳни бир кўтаришда бўшатди, ҳиқилдоғи худди пиянисталарникидек пастдан юқорига «гилқ» этиб кўтарилди.

«Хўп ичади-да, — хаёлидан ўтказди Мюллер, коньякни симираётиб, — ҳозир ўзига яна бир қадаҳ қуяди».

Кальтенбруннер энг арзон ва аччиқ «Каро» сигаретасини тутата туриб, сўради:

— Хўш, яна қуяйми?

— Миннатдорман,— жавоб берди Мюллер,— бажонидил. Чиндан ҳам ажойиб коньяк экан.

2

Штирлиц бугун барвақт бўшаб, Шаҳзода Альбрехт-штрасседан Науэнга жўнашни мўлжаллаб қўйди: у ерда, ўрмондаги йўл туташ жойда Паулнинг кичкинагина ресторани бор. У ерда худди бундан бир йил, беш йил аввалгидек Паулнинг ўгли оқсоқ Томас қандайдир йўллар билан чўчқа гўшти топиб, доимий мижозларини карам солинган чинакам айсбайн билан ёки, ҳеч бўлмаганда, лавлаги солинган қуён гўшти димламаси билан меҳмон қиларди.

Бомбардимон бўлмаган пайтларда бу ерда урушдан асар ҳам сезилмасди: худди аввалгидек, радиола ўйнаб турар ва Бруно Варнке босиқ овоз билан: «Оҳ, Могельзедаги ажойиб дамлар...» деган қўшиқни айтарди.

Лекин Штирлиц барвақт бўшай олмади. Унинг ҳузурига гестапонинг тўртинчи бўлимидан Холтофф кириб, бундай деди:

— Ҳеч нарсага тушунолмай, гангиб қолдим. Ё мендаги маҳбус ақлдан озган, ёки уни сизларга — разведкага ўтказиб юборишим керак, чунки чўчқа инглизлар радиодан нималарни вайсасалар, у ҳам худди ўшандай вайсайди нуқул.

Штирлиц Холтофф кабинетига кириб, ўтган куни Ванзеода маҳаллий гестапо қамоққа олган астрономнинг жазавали жавобларини тинглаб соат еттигача қолиб кетди. У ўзи ёзган варақаларни тарқатиб юрган экан. Варақаларда ҳар хил текстлар ёзилганди. Холтофф Штирлицнинг олдига улардан бир папкасини суриб қўйди. Штирлиц ўқувчилар дафтаридан юлиб олинган варақларни бирин-кетин кўздан кечира бошлади: «Немислар! Кўзингизни очинг! Ақлдан озган бошлиқларимиз бизни ўлимга маҳкум этмоқдалар! Бутун дунё бизга лаънатлар ўқимоқда! Урушни тугатинг! Таслим бўлинг!» Аксарияти шундай мазмунда, бошқалари қисқароқ эди: «Бизни савдойи бошлиқлар бошқармоқда! Йўқолсин Гитлер! Яшасин тинчлик!»

Ҳозир ҳам полга миҳлаб қўйилган курсида ўтирар экан, астроном аламзадалик билан жазавага тушиб бақирарди:

— Мен чидай олмайман! Йўқ! Йўқ! Чидай олмайман! Мен яшашни истайман! Фақат яшашни — тушундиригим, йўқми?! Фашизмми, капитализмми, большевизмми — бари бир! Мен ортиқ чидаёлмайман! Сизларнинг кўр, аҳмоқ, тентакликларингиз жонимга тегди.

— Барақа ёз деб ким буюрди сенга? — паст овоз билан такрорларди Холтофф ҳадеб. — Бир ўзинг бундай аҳмоқликка ботина олмас эдинг. Сенга бу текстни ким берди? Сен буларни бегона, душман одамнинг буйруғи билан ёзгансан. Қайси душман билан тил топшидинг, қачон ва қаерда?

— Мен ҳеч ким билан тил топишганим йўқ! Мен ҳатто ўз-ўзимга гапиришдан ҳам қўрқаман! Ҳамма нарсадан қўрқаман! — бақирарди астроном. — Наҳотки сизларда кўз бўлмаса? Умрингиз тугаганини тушунмаяпсизларми? Адойи тамом бўлди! Эндиликда ҳар бир янги қурбон — одамхўрлик экачлигини наҳотки тушунмайсизлар! Сизлар ҳамиша миллат учун яшаётганингни пеш қилиб келгандинглар-ку. Шундай экан, йўқолинглар! Миллатнинг қолган-қутган қисмига ёрдам қилинглар! Сизлар бечора болаларни ўлимга маҳкум этмоқдасизлар! Сизлар фанатиксизлар, ҳокимиятни қўлга оливолган нокас фанатиксизлар. Қорингиз тўқ, оғзингиз мойда, қиммат сигаретлар чекасиз, кофе ичасиз! Бизга қўллардек эмас, одамлардек яшашга имкон беринглар! — Астроном тўсатдан жим бўлиб қолди, чаккасидаги терни артиб, паст овоз билан сўзини тугатди: — Еки ўз ожизлигим ва сизлар қўрқоқ подага айлантирган миллатнинг калтабиллигини кўриб жинни бўлиб қолмасимдан бурун мени шу ернинг ўзидаёқ тезроқ ўлдириб қўяқолинглар...

— Тўхтанг, — деди Штирлиц. — Бақириб-чақириб — далил бўлолмайди. Сизда қандайдир аниқ таклифлар борми?

— Нима? — қўрқа-писа сўради астроном.

Штирлицнинг хотиржам овози, унинг шошилмай, сал табассум билан гапириш одати астрономга бошқача таъсир қилди: у қамоқхонада ётган пайтида бақириб ва муштлашларга ўрганиб қолган эди, бунга киши тез кўникади, лекин унутиш қийин бўлади.

— Мен сизнинг аниқ таклифларингиз қандай, деб сўраяман. Болалар, аёллар, чолларни қандай қилиб қутқарайлик? Бунинг учун нималар қилишни таклиф

этасиз? Танқид қилиш ва заҳар сочиш — осон. Оқилона ҳаракат программасини кўрсатиш — қийинроқ нарса.

— Мен астрологияни рад этаман,— анчагина ўйлагач, аста жавоб бера бошлади астроном,— аммо астрономия олдида тиз чўкаман. Мени Килда кафедрадан маҳрум этдилар...

— Ҳали шунинг учун заҳар сочяпсанми итвачча?! — бақирди Холтоф.

— Шошилманг,— деди Штирлиц норози қлёфада,— бақирманг... Марҳамат, давом эттиринг...

— Биз қуёш безовталанаётган йилда яшамоқдамиз. Протуберанцлар портлаши, қуёш энергиясининг жуда катта қўшимча массасининг ажралиши сайёраларга, планета ва юлдузларга, кичик бир заррачани ташкил этган инсониятга таъсир этмоқда...

— Сиз, афтидан,— унинг гапини бўлди Штирлиц,— қандайдир гороскоп ўйлаб топдингизми? Шунинг учун асабингиз бузуқми?

— Гороскоп — бу интуитив, балки исбот этилмаган гениал нарсасидир. Йўқ, мен ўзим ўртага ташлаган оддий, мутлақо оддий гипотезадан келиб чиқмоқдаман: у ҳам бўлса ер юзида яшовчи ҳар бир жониворнинг коинот ва қуёш билан ўзаро алоқадорлигидир... Бу алоқадорлик ватаним тупроғида бўлаётган воқеаларни аниқроқ ва оқилона тушуниб олишмига ёрдам бермоқда...

— Сиз билан шу мавзуда батафсил суҳбат қилиш ғоятда қизиқтиради мени,— деди Штирлиц.— Дўстим ҳозир камерага қайтиб, икки кун дам олишингизга рухсат берар деб ўйлайман, кейин бу суҳбатга қайтамиз.

Астрономни олиб кетишгач, Штирлиц шундай деди:

— У маълум даражада шуурсиз, ахир ўзинг кўрмайсанми? Ҳамма олим, ёзувчи, артистлар ўзига яраша шуурсиз. Улар билан алоҳида йўл тутиш керак, чунки ўзлари ўйлаб топган хаёлий оламларида яшайдилар. Бу тентакни касалхонамизга экспертизага жўнат. Ҳозир бизда жиддий иш кўп, бунақанги масъулиятсиз, эҳтимолки истеъдодли маҳмаданалар билан ўраллашиб ўтиришга вақт йўқ. Агар ҳозир тинчлик пайти бўлганда биз уни лагерга жўнатардик, у ерда тезгина одам қилардилар; кейинчалик эса институт ёки кафедрада ишлаб, рейх ва миллат манфаати йўлида хизмат эта бошларди... Ҳозир эса...

— Лекин унинг гаплари Лондон радиосидаги инглиз-

нинг ёки Москва билан оғиз-бурун ўпишган социал-демократизмнинг гаплари-ку?

— Одамзод радиони тинглаш учун ихтиро этган. У ҳам тинглаган-да. Йўқ, бу жиддий нарса эмас. Бизни, разведкани, бу нарса қизиқтирмайди. У билан бир неча кун кейин учрашиш мақсадга мувофиқдир: у ростакам олимми ёки оддий бир ақлдан озган одамми — шунни аниқлаш керак, холос. Агар у жиддий олим бўлиб чиқса, унга яхши паёк бериб тоққа жўнатилишини илтимос қилиб Мюллер ва Кальтенбруннер ҳузурига кирамиз, ўша ерда ишлайверсин — илм-фанимизнинг гуллари ҳозир тоғда яшайпти-ку, тепадан бомба ёғилиб турмаса, ош-нон бўлса, қарағайзорда шинамгина уйи бўлса маҳмаданаликни дарҳол ташлайди. Шундай эмасми?

Холтофф кулиб қўйди:

— Тоғда уйи, ош-нони бўлса, бомба ёғилмай турса ким маҳмаданалик қиларди дейсиз?..

Штирлиц диққат билан Холтоффга тикилди, Холтофф унинг қарашига дош бера олмай кўзини олиб қочгунча, безовталаниб столдаги қоғозларни жойдан-жойга олиб қўя бошлагунича қараб тураверди ва шундан кейингина ўзининг ёш касбдошига қараб самимий, очиқ кўнгиллик билан кулиб қўйди...

«Фюрер ҳузуридаги кенгаш стенограммаси. Ҳозир бўлганлар Кейтель, Йодль, Ташқи ишлар министрлигининг вакили Хавель, рейхслейтер Борман, СС рейхсфюрерри ставкасининг вакили, СС обергруппенфюрерри Фегеляйн, саноат рейхсминистри Шпеер, шунингдек, адмирал Фосс, учинчи ранг капитани Людде — Нейрат, адмирал фон Путкамер, адъютантлар, стенографисткалар.

Борман. Ким ўзи ҳадеб у ёқдан-бу ёққа юрган? Халақит беряпти! Жаноби ҳарбийлар, иложи бўлса, секинроқ.

Путкамер. Полковник фон Беловдан Италиядаги люфтваффенинг аҳволи тўғрисида справка беришии сўраган эдим.

Борман. Уни айтаётганим йўқ. Ҳамма баравар гапиряпти, шунинг учун жонга тегарли шовқин-сурон бўляпти,

Гитлер. Менга халақит бермаяпти бу. Жаноби гене-

рал, Курляндиядаги шу кунгача бўлган ўзгаришлар хари-тага киритилмапти.

Йодль. Фюрерим, сиз эътибор бермабсиз: мана, бу-гун эрталабгача бўлган ўзгаришлар.

Гитлер. Хариатадаги ҳарфлар жуда майда экан. Раҳ-мат, энди кўрдим.

Кейтель. Генерал Гудериан дивизияларимизни Кур-ляндиядан олиб чиқиб кетишни талаб қиляпти яна.

Гитлер. Бу нотўғри режа. Русларнинг жуда ичкари-сида, Ленинграддан тўрт юз километр берида қолган генерал Рендулич қўшинлари қирқтадан етмиштагача рус дивизияларини ўзига жалб этиб гурибди. Агар биз у ердан қўшинларимизни олиб чиқадиган бўлсак, Бер-лин остоналаридаги кучлар мувозанати дарҳол ўзгара-ди, ўзгарганда ҳам, генерал Гудериан ўйлаганидек, биз-нинг фойдамизга ўзгармайди. Курляндиядан қўшинларни олиб кетган тақдиримизда Берлин остоналаридаги ҳар бир немис дивизиясига камида учта рус дивизияси тўғ-ри келади.

Борман. Сергак сиёсатчи бўлиш керак, жаноби фельдмаршал...

Кейтель. Мен сиёсатчи эмасман, ҳарбийман.

Борман. Тотал уруш асрида булар ажралмас тушун-чалардир.

Гитлер. Ҳозир Курляндияда турган қўшинларни олиб чиқишимиз учун камида — Либава операцияси тажри-баси ҳисобга олинса — ярим йил керак бўлади. Бу кул-гилидир. Ғалабага эришишимиз учун ихтиёримизда со-ат билан, ҳа, худди соат билан ўлчанадиган муддат қолган, шунда ҳам биз хом хаёлларга эмас, балки реал фактларга асосланмоғимиз лозим. Кўзи бор, таҳлил қи-ла биладиган, хулоса чиқара оладиган ҳар бир киши фақат биргина нарсага: яқин ғалаба йўли борми-йўқми, деган саволга жавоб бериши шарт. Бунда мен берил-диган жавоб кўр-кўрона бўлмаслигини истардим. Мен кўр-кўрона ишончга қаршиман, мен бамаъни ишончни излайман. Иттифоқдошлар коалициясидек зиддиятли ва парадоксал иттифоқ жаҳон тарихида бўлмаган. Бир-би-рига зид ғоя, интилиш, элемент ва характерлар илож-сиз аҳволга тушиб қолган тақдирдагина бир-бировлари-га зарар келтирмай яшашлари мумкин: мен концентра-цион лагерларга қамалганларни назарда тутмоқдаман, у ерда, масалан, бир уйда папа нунциялари, коммунист

атенстлар ва француз радикаллари британиялик консерваторлар билан апоқ-чапоқ бўлиб яшар эмишлар. Иложсизлик иттифоқ туғдирадн. Бу пложсизлик иттифоқидир, ҳеч қандай умид ва ҳеч қандай мақсадн бўлмаган иттифоқдир. Россия, Англия ва Американинг мақсадлари бир-бирига бутунлай зид бўлса, бизнинг мақсадимиз ҳаммамизга равшан. Улар идеологик интилишлари ҳар хиллиги туфайли ҳаракат қилаётган бўлсалар, бизни ягона мақсад ҳаракатга келтирмоқдаки, биз унга бутун ҳаётимизни тикканмиз. Улар ўртасидаги зиддиятлар кучаяётган ва янада кучаядиган бўлса, бизнинг библигимиз, ҳар қачонгига қараганда жипслашганки, мен бу огир ва буюк кампаниянинг кўп йиллари давомида ана шу жипсликка эришишга куч сарфлаб келган эдим. Душманларимиз иттифоқини дипломатия ёки бошқа йўллар билан бузишга интилиш — хомхаёл. Башарти буни ваҳимага тушиш ва истиқболни бой бериш деб атамасак, унда, хом-хаёлдан бошқа нарса эмас. Уларга ҳарбий зарба бериш билангина, продамиз букилмас ва куч-қудратимизнинг битмас-туганмас эканлигини намоиш қилиш билангина бу иттифоқнинг инқирозини тезлаштирамизки, зафарли тўнларимиз садолари остида ер билан яқсон бўлади у. Фарб демократиясига ҳеч нарса қудратимизни намоиш қилишдан кўра кўпроқ таъсир кўрсата олмайди. Бир томондан, Фарбнинг саросимага тушиши, иккинчи томондан бизнинг зарбаларимизгина Сталинни ҳушёр қила олади. Сталиннинг ҳозир урушни Брянск ўрмонлари ёки Украина далаларида олиб бормаётганлигини ҳам ҳисобга олинг. Унинг қўшинлари Польша, Руминия, Венгрия территориясида. «Ватан»ларидан ташқарига бевосита чиқишлари биланоқ, русларнинг заифлашгани ва маълум даражада руҳи тушгани аниқ. Аммо ҳозир менинг бутун диққатим русларда ёки америкаликларда эмас. Менинг бутун диққат-эътиборим немисларда! Фақат бизнинг миллатимизгина галабага эришиши шарт ва эришажак! Ҳозирги кунда бутун мамлакат ҳарбий лагерга айлантирилган. Бутун мамлакат деганимда Германия, Австрия, Норвегия, Венгрия ва Италиянинг бир қисми, Чехия ва Богемия протекторатларининг кўпчилик территориясини, Данияни ва Голландиянинг бир қисмини назарда тутяман. Бу — Европа маданиятининг марказидир. Бу — моддий ва маънавий куч-қудрат мажмуасидир. Қўли-

мизга галаба имкони келиб тушди. Галабамиз учун бу имкониятдан қай даражада фойдалана билиш бизларга, ҳарбийларга боғлиқ. Сўзимга ишонаверниг — армияларимизнинг дастлабки қақшатқич зарбаларидан кейинқоқ иттифоқчилар коалицияси барбод бўлади. Уларнинг ҳар бири ўз эгонстик манфаатларини масалани стратегик жиҳатдан кўра билишдан устун қўядилар. Мен галабамиз соатини яқинлаштириш мақсадида қуйидагиларни таклиф этаман: СС олтинчи танк армияси Будапешт остоналарида қарши ҳужум бошлайди ва бу ҳужум, бир томондан, Австрия ва Венгриядаги национал-социализм жанубий истеҳкомининг мустаҳкамланишини таъминлайди, ва иккинчидан, русларнинг ён томониغا чиқшимиз учун шароит тайёрлайди. Бир парсаи ҳисобга олинг, худди ўша ерда, жанубда, Нальканжада биз етмиш минг тонна нефтга эгамиз. Нефть эса уруш томиридан оқиб турувчи қондир. Мен ана шу нефтни қўлдан бой беришдан кўра Берлинни топширишни маъқул кўраман, чунки бу нефть Австриянинг мустаҳкам туришини ва унинг Италиядаги миллион кишилик Кессельринг группировкаси билан бирга бўлишини таъминлайди. Яна: «Висла» армиялар группаси, резервларни тўплаб, русларнинг иккала флангига қатъий қарши ҳужум бошлайди ва бунинг учун Померания плацдармидан фойдаланади. СС рейхсфюрери қўшинлари рус мудофаасини ёриб, орқа томонга ўтиб олади ва ташаббусни ўз қўлига олади. Штеттин группировкаси ёрдами билан улар руслар фронтини ёриб ўтадилар. Резервларни етказиб келиш Сталин учун энг жиддий масаладир. Масофанинг олислиги уни мушкул аҳволга солиб қўяди. Аксинча, масофа бизнинг тарафимизда. Берлинни ўраб турган етти қатор мудофаа чизиги — булар эса шаҳарни амалий жиҳатдан олиб бўлмайдиган қилиб қўйган — ҳарбий санъат қонунларини бузишга ҳамда жануб ва шимолдан қўшинларнинг талайгина группасини ғарбга олиб ўтиш имконини беради. Биз вақтдан ютамиз: Сталинга резервларни қайтадан группировка қилиш учун икки-уч ой керак бўлади; армияларимизни кўчириш учун эса бизга беш кун кифоя. Германия масофалари эса, стратегия анъаналарини бузсамиз ҳамки, бунга имкон беради.

Иодль. Бу масалани стратегия анъаналари билан боғласак ёмон бўлмас эди...

Гитлер. Нима демоқчи эдингиз, Йодль?

Йодль. Менимча бу жуда узоқни кўзлаган ва оқилона режа, ammo мен фақат биргина нарсага эътироз билдиришга журъат этаман: ана шу режанинг деталлари ҳарбий санъат анъаналари билан боғлаб олиб борилгани маъқулмиди?

Гитлер. Гап деталлар эмас, балки бир бутун нарса ҳақида кетмоқда. Қолаверса хусусий нарсаларни штабларда тоғ доирадаги мутахассислар гуруҳлари ҳал қилиши мумкин. Ҳарбийлар мустаҳкам мудофаа муштумини ташкил этган тўрт миллиондан ортиқ кишига эга. Вазифа, ана шу мустаҳкам мудофаа муштумини қақшатқич ғалаба муштира айлантиришдан иборатдир. Ҳозир биз 1938 йилнинг августи арафасидаги чегарада турибмиз. Биз ҳар қачоигидан кўра жипслашганмиз. Биз — немис миллатимиз. Бизнинг ҳарбий саноатимиз 1939 йилдагига қараганда тўрт марта кўп қурол-аслаҳа ишлаб чиқармоқда. Армиямиз эса ўша йилдагига қараганда икки марта катта. Бизнинг нафратимиз даҳшатли, иродамиз, ғалабага бўлган иштиёқимиз эса чексиздир. Қани, айтингларчи, биз уруш йўли билан тинчликка эриша олмаимизми? Наҳотки ҳарбий муваффақият сиёсат бобинда муваффақиятга олиб келмаса?

Кейтель. Рейхслейтер Борман айтганидек, ҳарбий киши ҳозир бир вақтда сиёсатчи ҳам бўлиши керак.

Борман. Хўш, қўшилмайсизми фикримга?

Кейтель. Қўшиламан.

Гитлер. Илтимос, жаноби фельдмаршал, эртагача менга аниқ таклифларни тайёрлаб қўйсангиз.

Кейтель. Хўп бўлади, фюрерим. Биз умумий режани тайёрлаймиз ва, агар сиз уни маъқулласангиз, барча деталларини ишлаб чиқишга киришамиз».

Гитлернинг божаси, СС обергруппеифюрери Фегеляйн Гиммлер ставкасига келиб, унга бункерда бўлиб ўтган сўнги кенгаш ҳақида ахборот берди.

— Фюрер,— деди у,— масалани ҳар қандай сиёсий йўл билан ҳал этилишининг рад этмоқда.

— Унинг режасига ҳарбийлар қандай муносабатда бўлдилар?— деб сўради Гиммлер.

— Қиноя билан. Шуниси ажабланарлики, уруш оқибати сиёсий йўлдан бошқа ҳеч қандай йўл билан ҳал

этилиши мумкин эмаслигига ҳарбийлар чуқур ишонмоқ-далар.

— Сўзсиз таслимми?— сўради Гиммлер хаёл суриб.— Урушиб чарчашибдими?

— Нега албатта таслим бўларкан? Музокара-лар-чи?..

Штирлиц соат еттида, қош қораяётган пайтда қайтди. У бу фаслни жуда севарди: қор деярли йўқ, азонлаб қарағайлар учига қуёш нури тушади. Назарида аллақачон ёз келгандек туюлади, қани энди шундай бўлса-ю, Могельзеега жўнаб, кун бўйи балиқ овласанг ёки маза қилиб тебранувчи креслода уйқуни олсанг.

Бу ерда, Потсдамдан унча узоқ бўлмаган Бабельс-бергда, ўзининг мўъжазгина коттежида якка ўзи турарди; унинг хизматчиси бир ҳафта олдин Тюрингияга, тоққа, жияниникига жўнаб кетган эди. Аёл кетма-кет бомбардимонга бардош бера олмади, асаби чидамади.

Ҳозир унинг уйини «Овчи» қовоқхонаси хўжайинининг қизи йиғиштириб турарди. У жуда ёш, зеҳнли ва чиройли қиз эди. «Саксониялик бўлса керак,— ўйларди Штирлиц, қизнинг меҳмонхонада катта пилесос билан гилам тозалашини кузатиб турар экан,— сочлари қопқора, кўзлари мовий. Тўғри, талаффузи берлинча, лекин, бари бир, Саксониядан бўлса керак».

Штирлиц ўзининг эски соатига назар ташлаб, ўзича ўйлади: «Алмаштириш пайти келибди. Агар бу «ланжин» соатим ё тез юрса, ё орқада қолса бошқа гап эди, унга мослашиб олардим. Лекин бу гоҳ орқада қолади, гоҳ олдинга ўтиб кетади. Шу ҳам соат бўлди-ю».

— Соат неча бўлди?— сўради Штирлиц.

— Еттига яқинлашди...

Штирлиц кулиб қўйди: «Бахтли қиз экансан... «Еттига яқинлашди» дейди-я. Вақтнинг оқибати нимага олиб келишидан қўрқмай, ундан бемалол фойдаланадиган кишилар ер юзида энг бахтли кишилар бўлса керак... Аммо бу қиз берлинча талаффузда гаплашар экан, буниси аниқ. Ҳатто Мекленбург талаффузидан ҳам нималардир бор...»

Келиб тўхтаган автомобиль овозини эшитиб:

— Қизалоқ, бир қарачи, ким келди экан?— деди Штирлиц.

Штирлиц эшик очилганини эшитди, кейин қизча у

камин ёнидаги креслода ўтирган чоғроққина хона эшигидан мўралаб:

— Полициядан бир жаноб келибди,— деди.

Штирлиц ўрнидан турди, суяқларини шиқирлатиб керишди, сўнгра даҳлиздан ўтди. У ерда катта сават кўтарган СС унтершарфюрери турарди.

— Жаноби штандартенфюрер, шофёрингиз бетоб бўлиб қолди, озиқ-овқатларни унинг ўрнига мен олиб келдим...

— Раҳмат,— жавоб берди Штирлиц.— Холодильникка қўйинг. Қизча ёрдамлашиб юборади.

У унтершарфюрерни кузатиб чиқмади. Кабинетга қизча аста кириб, эшик ёнида турганича оҳнстагина:

— Агар герр Штирлиц истасалар, мен тунаб қолишим ҳам мумкин,— деди.

«Қизча шунча озиқ-овқатни биринчи марта кўрган бўлса керак,— пайқаб олди у,— бечора қиз».

У кўзини очди, яна керишиб, жавоб қилди:

— Керак эмас... Колбаса билан пишлоқнинг ярмисини шусиз ҳам олиб кетаверишинг мумкин.

— Йўғ-э, герр Штирлиц,— деди у,— мен овқат учун эмас...

— Мени севиб қолдингми, мени-я? Севаман дегин? Ёки оппоқ сочларим тушингга кирадимми?

— Сочи оқарган эркакларни яхши кўраман...

— Майли, қизалоқ, оқ соч ҳақида кейинроқ суҳбатлашармиз... Турмушга чиққанингдан сўнг... Исминг нима?

— Мари... Айтган эдим-ку... Мари...

— Ҳа-я, айтган эдинг, тўғри. Кечир мени, Мари. Мария Магдалина. Жажжи Мариларнинг ҳаммаси ҳам гуноҳга ботадиган бўладими дейман-а? Йўлини қилмай, колбасани олавер. Ёшинг нечада?

— Ун тўққизда.

— Э, кап-катта қиз бўлиб қолибсан. Саксониядан келганингга анча бўлдимми?

— Анча. Ота-онам билан кўчиб келганмиз.

— Борақол, Мари, бор, дамингни ол. Яна бомбардирмон бошланиб қолмасин, кетишда қўрқиб юрма, мен ҳам хавотир олиб ўтирмай.

Қизча кетди. Штирлиц ёруғлик ўтказмайдиган дераза пардаларини ёпди-да, стол лампасини ёқди. Энгашиб

каминга қараса, ўтин ўзи ёқтирганидай қудуқ шаклида тахланиб қўйилган экан, қалин кўк товоқчада эса қайин пўстлоғи ҳам бор эди.

«Мен унга бу ҳақда гапирмаган эдим... Йўқ, айтган эканман. Шунчаки... Қизча эслик экан,— ўйлади у, пўстлоқни ёқар экан,— биз ёшлар ҳақида худди кекса ўқитувчилар каби ўйлайдиган бўлиб қолганмиз, четдан қараганда бу хийла кулгилли бўлса керак. Мен бўлсам ўзимни чол деб ҳисоблашга ўрганиб қолганман: ҳар ҳолда, қнрқ тўққиз ёш...»

Штирлиц қоқ-қуруқ қайин ўтин ловиллаб ёнгулча кутиб турди-да, кейин приёмник ёнига келиб, уни буради. Москва овози: қадимий романслар ижро этилмоқда. Штирлиц бир вақтлар Герингнинг ўз штабидангиларга: «Душман радиосини тинглаш ватанпарварлик эмас, албатта, аммо мен баъзан биз ҳақимизда қандай сафсаталар сотишаётган экан, деб тинглагим ҳам келиб қолади», деганини эслади. Герингнинг фаҳмсиз ва қўрқоқ одам эканлигини Штирлиц ўшандаёқ сезган эди: унинг душман радиосини эшитишини Мюллер ёллаган хизматкори ва шофёри етказиб турарди. Агар «нацист № 2» шу йўсинда ўзини оқламоқчи экан, бу унинг қўрқоқлиги ва эртанги кунига бутунлай ишончи йўқлигини кўрсатарди, холос. У аксинча қилиши керак эди, ўйларди Штирлиц, душман радиосини тинглаётганини яширмаслиги лозим эди. Душман берган эшиттиришларга ўзига хос изоҳ бериб, унинг устидан кулиб ҳазил-мазах қилиб юрса бас эди. Бу нарса тафаккурини саёз Гиммлерга таъсир қилиши мумкин эди.

Романс оҳиста фортениано садолари билан тугади. Москва дикторининг — афтидан, немис бўлса керак,— узоқдан эшитилаётган овози жума ва чоршанба кунлари бериладиган эшиттиришлар тўлқинларини бера бошлади. Штирлиц рақамларни ёза бошлади: бу — унга берилаётган шифровка эди. Олти кундан бери кутаётган эди бунини. У рақамларни бир текисда устун қилиб ёза бошлади. Рақамлар кўп эди, шунинг учун ҳам диктор, уларни ёзиб олишга улгура олмас, деб яна бир бор такрорлади.

Кейин яна оромбахш рус романслари янграй бошлади.

Штирлиц китоб жавонидан Монтень асаридан бир жиддийли олиб, рақамларни сўзга кўчирди ҳамда буюк

ва мўтадил француз мутафаккирининг доно фикрлари битилган асарлари орасига яширилган кодга солиштирди.

Олинган радиограмманинг маъносини чақиб бўлгач, у рақамлар ва сўзлар ёзилган қоғозни ёндириб, кулини каминдаги кулга аралаштириб юборди-да, яна озгина коньяк ичди.

«Улар мени ким деб ҳисоблашяпти ўзи?— ўйланиб қолди у.— Доҳий ёки ҳамма нарсага қодир плоҳий одам дебми? Буни ақл бовар қилмайди... Мен бундай алоқалар борлигига ишонмайман...»

Штирлицнинг бундай деб ўйлашига асос бор эди, чунки Москва радиоси орқали берилган топшириқда шундай дейилган эди:

«Алекс — Юстасга.

Биздаги маълумотларга қараганда Швеция ва Швейцарияда СД хавфсизлиги хизмати ва ССнинг олий офицери пайдо бўлиб, улар иттифоқчилар резидентлари билан алоқа боғлаш йўллари топшига уринганлар. Хусусан Бернда СД одамлари Аллен Даллес ходимлари билан алоқа боғламоқчи бўлганлар. Сиз алоқа боғлашга қаратилган бундай уринишлар: 1) қалбаки информациями, 2) СД олий офицерларининг шахсий ташаббусими, 3) марказ топшириғи билан бажарилаётган ишми — ана шуларни аниқлашингиз зарур.

Агар СД ва ССнинг шу ходимлари Берлин топшириғини бажараётган бўлсалар, уларни топшириқ билан ким жўнатганлигини аниқланг. Аниқроғи: рейхнинг олий раҳбарларидан қайси бири Фарб билан алоқа боғлашни истаётганлигини аниқлаш зарур.

Алекс».

Юстас унинг ўзи, штандартенфюрер Штирлиц бўлиб, у Москвада полковник Максим Максимович Исаев сифатида фақат уч олий раҳбаргагина маълум эди...

...Бу шифровка Штирлицнинг қўлига тегишидан олти кун бурун, Сталин совет разведкачиларидан олинган сўнгги маълумотлар билан танишиб, Яқин боғига разведка бошлиғини чақириб, унга бундай деган эди:

— Фақат чала савод сиёсатчиларгина Германияни узил-кесил кучсизланган ва шу сабабли хавфли эмас деб ҳисоблашлари мумкин... Германия бамисоли охиригача қисиб қўйилган пружинадирки, уни икки томонданигина катта куч сарфлаб синдириш мумкин. Акс ҳолда, бу пружина бир томондан қисилаверса, у тўғрилади, иккинчи томонга зарба бериши мумкин. Ва бу жуда кучли зарба бўлади, биринчидан, шунинг учунки, гитлерчилар фанатизми илгаригидек жуда кучли, иккинчидан, Германиянинг ҳарбий куч-қудрати ҳали тугаганича йўқ. Шунинг учун фашистларнинг Фарбдаги совет душманлари билан битим тузишга қаратилган ҳар қандай уринишларига сиз биринчи галдаги вазифа деб қарашингиз зарур. Табиийки,— давом эттирди Сталин,— юз бериши мумкин бўлган бундай сепарат музокараларда асосий шахслар Гитлернинг партия аппаратида ҳам, халқ орасида ҳам обрў-эътиборга эга энг яқин сафдошлари бўлиши мумкинлигини ҳисобга олиб қўйинг. Худди шуларни, яъни унинг яқин сафдошларини доимо кўздан қочирманг. Шубҳасиз, жар тепасида осилиб қолган золимнинг яқин сафдошлари ўз ҳаётларини сақлаб қолиш учун унга хоинлик қила бошлайдилар. Бу ҳар қандай сиёсий ўйин жабҳасидаги аксиомадир. Агар юз бериши мумкин бўлган ана шу процессларни илғамай қолсангиз — унда ўзингиздан кўринг.

Қаердадир узоқ жойда ҳаво ҳужуми тревогаси сиреналари увиллаб, кетма-кет зенит тўплари тилга кирди. Электр станцияси чироқларни ўчирди, Штирлиц эса камин олдида узоқ вақт қорамтир-қизғиш ўтинларни кўм-кўк олов чирмаб олаётганини томоша қилиб ўтирди.

«Агар тутун йўлини бекитиб қўйсам,— хаёл сура бошлади Штирлиц,— уч соатдан кейин ухлаб қоламан. Ўтирган жойимда қотаман-қоламан... Бир вақтлар Якиманкада бувим билан менга ис тегишига оз қолган эди. Ушанда бувим худди шундай қорамтир-қизғиш ўтинларни кўм-кўк олов ямлаб турган пайтда, вақтидан бурун печка эшикчасини ёпиб қўйган эканлар. Биз заҳарланган газнинг туси ҳам, ҳиди ҳам, йўқ эди... Менимча...»

Штирлиц каминдаги чалалар қоп-қорайгунча кутиб турди, сўнгра тутун йўлини бекитиб қўйди-да, шампань

вилоси шишаси учига ўрнатилган шамни ёқди ва шам эриб шиша сиртида ҳосил бўлган антиқа шаклли кўриб ғоятда таажжубланди. У жуда кўп шам ёққан эди, шишапинг асл шаклидан эса ҳеч нима қолмаган, қадимги кўзачаларни эслатарди, фақат туси оқимтир-қизғиш эди. Штирлиц Испанияга борган дўстларидан ўзи учун рангли шамлар олиб келишларини илтимос қиларди: кейин эса ажойиб шаклдаги бундай мум кўзачаларни танишбилишларига совға қиларди.

Яқингина жойдан икки марта кетма-кет портлаш овози эшитилди.

«Фугас бомбалари,— деб қўйди у.— Жуда катта фугасқалар. Боплаб ташлашяпти. Ҳа, қойил қилишяпти. Урушининг сўнги кунларида бомба тагида қолиш алам қилади, албатта. Унда ўзимизникилар изимни ҳам толишолмайди. Дом-дараксиз ҳалок бўлишдан ёмон нарса йўқ. Сашенька,— у хотинининг чеҳрасини кўз олдига келтирди.— Жажжи Сашенькам ва катта Сашенькам... Энди ҳалок бўлиш ярамайди. Энди қандай бўлмақни омон қолиш йўлини туттиш керак. Ёлғиз ўзинг бўлсанг, осон, унда ҳалок бўлишдан ҳам унча кўрқмайсан киши. Углинг билан дийдор кўришгандан сўнг ҳалок бўлиш эса — даҳшат. Севган қоп-қариндошлари қўлида тинчгина жон берди, деб романларда ёзганлар тентақ кишилардир. Ўз бола-чақаларинг қўлида ўлиш, уларни сўнги марта кўриш, уларнинг яқинлигини сезиш ва шу ҳол сўнги марта юз бераётганлигини, бундан кейинги ҳолат қоп-қоронғи дунё ва қариндош-уруғлар доғи-ҳасратда қолишини тушуниб туришдан даҳшатлироқ нарса бўлмаса керак...»

Бир вақтлар Штирлиц Унтер ден Линденга, совет элчихонасидаги қабул маросимига Шелленберг билан бирга борган эди. Ушанда у ёш совет дипломати билан сиёсий разведка шефи ўртасидаги инсоннинг тумор, афсун, нишон ҳақидаги, элчихона секретарининг айтишича, бошқа «ваҳшиёна бемаъни одатларга» ишониш ҳуқуқи тўғрисидаги баҳсларига одатдагидай қовогини уйиб қулоқ солиб турган эди. Бу хушчақчақ баҳсда Шелленберг одатдагича ўзини одобли сақлар, ўз гапини исбот этар ва баъзан ён босиб ҳам қўярди. Унинг рус йигитини баҳсга тортаётганини кўриб, Штирлиц ичида аччиқланди.

«Чироқ ёқиб душманни кузатмоқда,— ўйларди у.—

Инсон характери баҳс пайтида жуда яхши билинади, бунга эса Шелленбергдек уста одам йўқ, албатта».

— Агар бу дунёдаги ҳамма нарса сизга тушунарли бўлса,— давом этарди Шелленберг,— унда сиз, табиийки, инсоннинг туморга ишончини рад қила олишга ҳаққингиз бор, албатта. Аммо ҳамма нарсанинг ҳам тагига ета олганмисиз? Мен мафқурани эмас, физика, химия, математикани назарда тутяпман...

— Физик ва математиклардан қайси бири,— ҳаяжон билан гапирарди элчихона секретари,— бўйнига тумор осиб ишга киришган экан? Бундайини топа олмайсиз.

«Гапни савол билан тугатиши керак эди,— деб қўйди Штирлиц ичида,— у эса ўзини тута олмай ўз саволига ўзи жавоб қайтарди. Баҳслашувда савол бериш муҳим нарса: шунда рақиб кўзга ташланиб туради, бунинг устига савол беришдан жавоб қилиш мураккаброқ иш...»

— Балки физик ёки математик тумор тақар-у, лекин бунга ҳеч кимга билдирмас?— сўради Шелленберг.— Ёки бундай имкониятни рад этасизми?

— Имкониятни рад этиш гўллик бўлади. Имконият категорияси истиқбол маъносига тенгдир.

«Яхши жавоб берди,— хаёлидан ўтказди Штирлиц.— Аммо сал усталик қилиши керак эди... Масалан, «Сиз бунга қўшилмайсизми?»— деб сўраши керак эди. У бунини сўрамади ва яна ўзини зарба остига қўйди».

— Балки туморни ҳам мавҳум имконият категориясига киритишимиз керакдир? Ёки сиз бунга қаршимисиз?

Штирлиц ёрдамга келди.

— Немислар вакили баҳслашувда ғолиб чиқди,— хулоса қилди у,— аммо адолат юзасидан тан олиш керакки, Германиянинг ажойиб саволларига Россия ҳам ғоят яхши жавоб қайтариб турди. Биз мавзуни тугатдик, аммо агар руслар вакили ташаббусни ўз қўлига олиб, саволлар билан ҳаммага ўтганда бизнинг аҳолимиз қандай бўлишини худо биларди...

«Ука, тушундингми?»— Штирлицнинг кўзларида худди шу савол чақнаб турарди ва рус дипломатининг бир зум тикилиб қолганидан Штирлиц берган сабоғи тушунарли бўлганлигини пайқади...

«Укажон, хафа бўлма,— ўйларди у, узоқлашаётган йигитга назар ташлар экан,— бу сабоқни бошқалардан

кўра ўзим берганим яхшироқ бўлди... Аммо тумор юзасидан сеп ноҳақсан... Менинг аҳволим мушкуллашганда ва мен очикдан-очик қалтис йўл тута бошлаганимда (менинг ҳар бир ҳаракатим эса ўлимга олиб келиши мумкин) Сашеньканинг бир тутам сочи сақланган туморни — медальонни бўйнимга осиб оламан... Аввалги медальонни ташлаб юбориб (чунки унинг русларники эканлиги яққол кўришиб турарди), оғир, нақшли немис медальонини сотиб олишга тўғри келди — Сашеньканинг олтин ранг сочлари доим кўксимда, у менинг туморимдир...»

Иигирма уч йил муқаддам Держинскийнинг топшириги билан оқ эмигрантларга қўшилиб аввал Шанхайга, сўнгра Парижга жўнаётган пайтида, Владивостокда Сашенькани сўнгги марта кўрган эди. Ана ўша шамолли, даҳшатли, узоқ кундан бери унинг образини доим дилида сақлаб келди; бу образ унинг бир қисмига айланиб, бутун вужудига сингиб кетган эди...

У Краковда ярим кечада ўғли билан тасодифан учрашиб қолганини эслади. У «Гришанчиков»нинг ўз ҳузурига — меҳмонхонага келгани, радиони баланд қўйиб ўғли билан пичирлашиб гаплашганлари, тақдир тақозоси билан унинг йўлидан кетган ўғли билан хайрлашув қанчалик азоб бўлгани ёдига тушди. Углининг ҳозир Прагада эканлигини ва майор Вихрь икковлари Краковни портлашдан қандай сақлаб қолган бўлсалар, ўғли ҳам, Прагани ўшандай сақлаб қолиши кераклигини биларди у. Ҳозир унинг иши қанчалик мураккаб эканлигини билар, айти вақтда ўғли билан кўришишга қаратилган ҳар қандай уриниш — Берлин билан Праганинг ораси олти соатлик йўл эди, холос, — унинг учун ғоятда хавfli эканлигини ҳам тушунарди...

Штирлиц ўрнидан туриб, шамни олди ва стол ёнига келди. У бир неча варақ қоғоз олиб, пасьянсда қарта ёзгандек ёйиб қўйди. Варақлардан бирига қалам билан семиз, новча кишининг расмини чизиб, тагига — Геринг деб ёзиб қўймоқчи бўлди-ю, аммо ёзмади. Иккинчи варақча Геббельс қиёфасини, учинчисига чандиғи бор, иродали бир кишининг юзини чизди. Бу Борман эди. Бир оз ўйлаб, тўртинчиси остига — «СС рейхсфюрери» деб ёзиб қўйди. Бу унинг шефи Генрих Гиммлернинг лавозими эди.

Штирлиц учта қоғозни четга суриб қўйиб, Геринг

расми солинган варақни яқинроқ тортди-да, фақат ўзигагина тушунарли бўлган доирача ва квадратлар чиза бошлади, уларни дам иккита йўғон, дам битта ингичка, дам кўринар-кўринмас пунктир чизиқлар билан бирлаштира бошлади.

...Муҳим воқеалар жараёнига тушиб қолган разведкачи худди актер каби гоят эмоционал, ҳатто ҳирсли киши бўлиши керак; аммо бундай эмоционал ҳиссиётлар мустақкам ва равшан манتيқий сувуққонлик пардасига чулганган бўлиши керак.

Штирлиц камдан-кам ҳолатларда кечалари ўзининг Исаев экаилогини ҳис қилганида шундай мулоҳаза юригар эди. Ҳақиқий разведкачи бўлиш деган нарсанинг ўзинима? Ахбороту маълумотлар йиғиб, объектив маълумотларни қайта ишлаб, сиёсий хулоса чиқариш ҳамда қарор қабул қилиш учун марказга жўнатишми? Ёки фақат шахсий хулосани чиқариш, ўз мўлжалларингни белгилаш, тахминларингни таклиф этишми? Айнан ўзинг, келажакда нималарни кутишинг мумкинлигини аниқ била туриб, сен ўзинг, Максим Исаев, ана шу келажакка таъсир этишга ҳақлимисан? Разведканинг балоси шундаки, деб ҳисобларди Исаев, кундалик маълумотларнинг ҳаддан ташқари кўп бўлиши истиқболни кўрсатмай қўймоқда, уни яширмоқда, қандай ҳақиқат бўлмасин — даҳшатлими ёки қувончлими, бари бир — шу ҳақиқат таҳлили оқибатини объектив эмас, балки субъектив қилиб қўяди. Разведкага сиёсатни плашлаштириш рухсат этилган тақдирда эса, тавсиялар кўп, маълумотлар эса кам бўлади, деб ҳисобларди Исаев. У мен разведкачиман, шунинг учун ҳам гоятда объектив бўлишим керак, деган фикрда эди. Агар разведка олдиндан аниқлаб қўйилган сиёсий йўлга бутунлай тобе бўлиб қолса иш пачава бўлади: Совет Иттифоқи заиф деган ишонч ҳосил қилиб, ҳарбийларнинг эҳтиёткорлик билан «Россия унчалик заиф эмас» деган фикрига қўлоқ солмаган Гитлернинг аҳволи ана шундай бўлди. Разведка сиёсатни ўзига бўйсундирмоқчи бўлиб уринса ҳам иш пачавалашади. Разведкачи воқеаларнинг муҳим ривожи истиқболни ҳисобга олган ҳолда кўра билса ва сиёсатчилар ихтиёрига ўз нуқтаи назаридан мумкин бўлган, мақсадга энг мувофиқ қарорларни бера билса унинг иши мақтовга сазовор бўла олади.

Разведкачи, деб ҳисобларди Исаев, ўз мўлжаллари

тўғри эканлигига шубҳаланишга ҳаққи бор, аммо унинг бир нарсага — воқеликни объектив тарзда тадқиқ этишдан четлашишга ҳаққи йўқ.

Утган йиллар мобайнида йиғиб олган материалларини сўнгги марта анализ қилишга киришар экан, Штирлиц шу сабабли «ҳа» ва «йўқ» деган жавобларни аниқлаб олишга мажбур эди, чунки бу нарса миллион-миллион кишиларнинг тақдири ҳақидаги масала бўлиб, шуни таҳлил қилишда хатога йўл қўйиши асло мумкин эмас эди.

...Гитлернинг вориси — «наци № 2» — Герингга биринчи марта Штирлиц 1942 йилнинг апрелида, Американинг саккиз юзта «учувчи истеҳкомлари» Киль шаҳрини бомбардимон қилгандан кейин, диққат билан назар сола бошлаган эди. Шаҳар ёндирилиб, вайрон этилганди. Геринг, ҳужумда уч юзта самолёт қатнашди, деб хабар қилган эди фюрерга. Бир сутка давомида сочлари оқариб кетган Килнинг гаулейтери Грохе: ҳужумда саккиз юзта «учувчи истеҳкомлар» иштирок қилган эди, люфтваффе эса шаҳарни қутқариб қолиш учун ҳеч нарса қила олмай, ожизлик қилди, деб асосли тарзда Герингни рад этди.

Гитлер Герингга индамай қараб турарди, фақат ижиргангандай афти буришиб кетди, чап қўли эса жой топа олмай, тимирскилапарди — гўё фюрер тапасига тошган қўтирни қашётганга ўхшарди ҳадеб. Кейин жазаваси қўзиб кетди.

— Германия шаҳарларига биронта душман бомбаси тушмайди эмиш?! — Герингга қарамай, асабийлик ва алам билан гапира бошлади у. — Миллатга бу гапларни ким айтган эди? Ким партиямизни шунга ишонтирган эди?! Мен қарта ўйинлари ҳақида китобларда ўқиганман — уйдирма нима эканлигини тушунаман! Аммо Германия гардкам деб қарта ташланадиган қиморхона столидаги кўк мовут эмас! — Гитлер Герингга бир ўқрайиб қўйиб, сўзини давом эттирди: — Сиз фаровонлик ва зеби-зийнат ботқоғига ботиб қолибсиз, Геринг! Сиз уруш йилларида худди император ёки ҳокими мутлақ яҳудий бойи каби ҳаёт кечиряпсиз! Душман самолётлари миллатни тўпга тутаётган бир пайтда сиз ўқ-ёй билан кийик овлаб юрибсиз. Доҳийнинг бурчи — миллатни улуғлаш! Доҳий вазифаси — ваъдага вафо қилишдир!

Кейинчалик маълум бўлишича, Геринг Гитлернинг

ана шу гапларини эшитиб уйига қайтган ва иситмаси кўтарилиб, қаттиқ асаб касалига дучор бўлиб ётиб қолган. У бомбардимон қилинган шаҳарларга бориб турар, у ерда халқ билан учрашар, жабрланганларга тезлик билан ёрдам кўрсатишни талаб қилар, шаҳарларнинг ҳаво мудофаасини қайтадан ташкил этар ва шулардан кейин иситмаси кўтарилиб ўринга ётиб оларди: қон босими ошиб кетар, бармоқлари музлар, чаккаси ёрилиб кетаётгандек бўлар, пешанаси чидай олмас даражада оғрирди. Гиммлер, Герингнинг обрўсига путур етказувчи материаллар тўплаш ниятида — балки пайранг ишлатаётгандир — врачлар хулосасини олиб келишларини сўради. Бироқ медицина текширувлари Герингнинг қон босими чиндан ҳам кескин кўтарилиб кетганлигидан дарак берарди.

Шундай қилиб, Гитлернинг расмий вориси Геринг 1942 йили биринчи маротаба иззат-нафсига тегадиган даражада танқид қилинганди, бунинг устига бу воқеа фюрер аппаратидагиларнинг кўз олдида юз берган эди. Бу воқеадан Гиммлер дарҳол фойдаланди ва эртасигаёқ СС рейхсфюрери, Гитлердан рухсат сўраб ўтирмасданок, «фюрернинг энг яқин сафдошининг» телефонда сўзлашган гапларини тинглаб боришни буюрди.

Гиммлер биринчи марта, албатта фюрернинг рухсатини олгач, рейхсмаршалнинг укаси билан бўлган воқеадан сўнг, бир ҳафта давомида Герингнинг телефон орқали гаплашган гапларини тинглаб туришини буюрган эди. Геринг ўз укасини Венадан Прагага — «Шкода» заводларининг экспорт бўйича раҳбари вазифасига ўтказганда сўнг, ранжитилганларнинг ҳимоячиси сифатида ном чиқарган Альберт акасининг бланкасига Маутхаузен лагерининг комендантига: «Айбини жиддий ишботловчи далиллар бўлмаганлиги туфайли профессор Кишни дарҳол озод қилинг», деб ёзиб юборган эди. Хат остида исми қўйилмаган «Геринг» имзоси турарди. Ути ёрилиб кетаёзган концлагерь коменданти бир йўла Киш фамилияли икки кишини озод қилиб юборган: кейин маълум бўлишича улардан бири — профессор, иккинчиси — яширин ташкилотчи экан. Геринг укасини қутқариш учун катта меҳнат сарфлади: бу воқеани у Гитлерга қизиқ латифага ўхшатиб гапириб бериб, укасини зарбадан сақлаб қолди. Шундан сўнг Гиммлер дарҳол ўзини четга олди ва Гитлер бу ҳақда қанчалик ҳазил

қилган бўлса, у ҳам бу воқеани шунчалик ҳазилга айлантириб ҳикоя қилиб юрди.

Бироқ шу воқеадан кейин ҳам Гитлер Борманга қайта-қайта таъкидларди:

— Герингдан бошқа ҳеч ким менинг ворисим бўлолмайди. Чунки, биринчидан, у ҳеч вақт ўзича сиёсат юритмаган, иккинчидан, унинг халқ орасида обрўси бор, учинчидан, душман матбуотидаги карикатуралар учун асосий нишондир.

Гитлер бу гапларни бутун амалий фаолиятини ҳокимиятни қўлга олишга қаратган киши, бегоналарга эмас (диктофонларга ҳам эмас, чунки у ўша пайтларда «курашдош биродарлари» унинг гапларини яширин равишда тинглашлари мумкинлигига ишонмас эди), балки кечаси ўринда ётганида ўз хотинига: «Мен яшаётганим йўқ, балки менинг жисмимда фюрер яшамоқда...»— деган киши ҳақида айтган эди.

Биринчи жаҳон урушининг жасур учувчиси, кайзер Германиясининг қаҳрамони нацистларнинг биринчи бош кўтариб чиқишлари муваффақиятсиз тугагач Швецияга қочган эди. У ерда граждан авиациясида учувчи бўлиб ишлай бошлади ва бир кунни князь Розенни самолётда олиб кетаётганида қаттиқ бўронга дуч келиб, ўз самолётини мўъжиза билан Роклштадт қасрига қўндира олган эди. У ерда полковник фон Фокнинг қизи Карина Фон Катцов билан танишди, уни эридан айнитди, сўнгра Германияга жўнаб, у ерда фюрер билан учрашди. 1923 йил 9 ноябрда бўлиб ўтган национал-социалистлар намойишида қатнашиб, яраланди, қамоққа тушишдан бир амаллаб қутулиб, Инсбрукка жўнаб кетди, у ерда Карина кутарди уни. Уларнинг пули йўқ эди, лекин отель хўжайини уларни бепул боқиб турди: у ҳам Геринг каби национал-социалист бўлиб, Инсбрукдаги отелларнинг етмиш процентини қўлга оливолган яҳудийлардан жабр тортмоқда эди. Кейинчалик Герингни хотини билан Венециядаги «Британия» отелининг хўжайини таклиф қилди ва эр-хотин у ерда 1927 йилгача, Германияда афв умумий эълон қилинган кунгача яшадилар. Ярим йил ўтмасданоқ у бошқа ўн бир нацист қаторида рейхстаг депутаты бўлиб олди. Гитлер рейхстаг депутатлигига номзодини қўя олмасди, чунки у австриялик эди.

Янги сайловларга тайёргарлик кўриш керак эди. Фюрер қарори билан Геринг партия ишидан кетди ва фақат рейхстаг аъзоси бўлиб қолди. Унинг вазифаси дунёдаги энг кучли одамлар билан алоқа ўрнатишдан иборат эди — ҳокимиятни қўлга олмоқчи бўлган партия кенг алоқа доирасига эга бўлмоғи лозим. Партия қарори билан у Баденштрасседаги ҳашаматли уйлардан бирини ижарага олди: у ерга, унинг ҳузурига шаҳзода Гогенцоллер, шаҳзода Кобург, турли магнатлар келиб турдилар. Уйнинг файзи Карина эди: истараси иссиқ, оқсуяк аёл, швециялик амалдорнинг қизи, уруш қаҳрамони, мусофир, жангчи, большевистик ваҳшийликларга бардош бера олмаётган ғарбдаги қутурган демократиянинг ашаддий душмани бўлган Герингнинг хотини сифатида Карина ҳаммага ёқарди.

Ҳар гал, қабул маросими олдидан эрта билан уйга национал-социалистлар Берлин ташкилотининг партайлейтери Геббельс келарди. У партия билан Геринг ўртасида алоқачи эди. Геббельс рояль чаларди, Геринг, Карина ва унинг биринчи эридан қолган ўғли Томас халқ кўшиқларини айтишарди: рехстагдаги нацистлар лидерининг уйида ўта бачкана америка ёки француз жази ижро этадиган машқларни ёмон кўрардилар.

Худди шу ерга, партия ҳисобидан ижарага олинган уйга 1931 йилнинг 5 январиди Гитлер, Шахт ва Тиссен кириб келдилар. Худди шу ҳашаматли уй молия ва саноат корчалонларининг национал-социалистлар лидери Гитлер билан тил бириктиришларининг гувоҳи бўлди.

Кўп ўтмай Гитлер муваффақиятга эришди. Карина Швецияга учиб кетди ва у ерда тутқаноқ касалига мубтало бўлиб вафот этди. Ҳар қандай шароитда ҳам Герман фюрернинг содиқ хизматкори бўлиб қолсин, унинг сўнги истаги-васияти шундай эди.

Рем бошлиқ фитнадан сўнг, фюрер капитал билан иттифоқ тузиб ғояга хоинлик қилди, деб ҳисоблаган партия ветеранлари унга нисбатан оппозицияга ўтиб олганларида, партиянинг қуйи органлари ва қуйи доираларида:

— Герингнинг Германлиги қолмапти, у президент бўлиб қолибди... У партиядош ўртоқларини қабул қилмай қўйибди, идорасида уларни менсимай куттириб қўяётган эмис... У зеб-зийнатга ботиб кетибди... — деган гаплар тарқала бошлади.

Авал бу ҳақда фақат партиянинг оддий аъзолари яширишча гап тарқатиб юрдилар. Аммо Геринг 1935 йилда Берлин яқинида Каринхале қасрини қуриб бўлгач, унинг устидан оддий национал-социалистлар эмас, балки бошлиқлар — Лей ва Заукель шикоят қилдилар. Геббельс эса Геринг Берлиндаги ижарага олинган уйдаёқ айний бошлаган, деб ҳисобларди.

— Зеб-зийнат ботқоғига ботиб кетмоқда,— дерди у.— Герингга ёрдам бериш керак, чунки у биз учун жуда қимматли одам.

Гитлер Каринхалега борди, ўша қасрни кўздан кечириб, бундай деди:

— Герингни тинч қўйинглар... Ахир Фарб дипломатларини қандай шароитда қабул этишни унинг ўзи биллади... Каринхале чет эллик меҳмонлар қабул қилинадиган жой бўла қолсин. Қўяверинглар! Германнинг бунга ҳадди сиғади. Каринхале халқ мулки-ю, Герман у ерда яшайди, деб ҳисоблай қоламиз...

Чехословакия элчиси Местинининг қўлга туширилган хабарига қараганда, Геринг бу қасрда бутун вақтини энг яхши кўрган авторлари — Жюль Верн, Карл Мэй китобларини қайта-қайта ўқиш билан ўтказар экан. Шу ерда у ўргатилган кийикларни овлар, кечқурунлари эса аллақанча вақт кинозалда ўтирар: бир йўла бешталаб сарғузашт фильмларни томоша қиларди. Сеанс пайтида меҳмонларини тиқлаштириб.

— Ташвишланманглар, охири яхши тугайди,— деб қўяр эди у.

Штирлиц Герингнинг семиз жасади чизилган расмини бир четга қўйиб, Геббельс қиёфаси ишланган қоғозни олдига сурди. Рейх киностудияси жойлашган ва ҳамма актрисалар яшайдиган Бабельсбергдаги ишратлари учун унга «Бабельсберг буқачаси» деган лақаб қўйган эдилар. Унинг устидан тўпланган маълумотларда Геббельс чех актрисаси Лида Бааровага айланишиб юрган пайтларда фрау Геббельс билан Геринг ўртасида бўлиб ўтган суҳбат ёзиб қўйилган эди. Ушанда Геринг унинг хотинига қуйидагиларни айтганди:

— Хотинларни деб пешанаси ёрилади. Шармандалик бу. Бизнинг гоямиз учун жавобгар бўлган одам, тасодифий алоқалар билан ўзини шарманда қилиб юрса-я!

Фюрер фрау Геббельсга ажралишни тавсия қилган эди.

— Мен сизнинг тарафиингизда бўламан,— деган эди у,— токи ўзини юксак ахлоқли ва оила олдидаги муқаддас бурчини бегараз адо эта биладиган ҳақиқий национал-социалистдек тута олмагунича эрингиз билан шахсан учрашишдан воз кечаман...

Ҳозир эса бу гаплар унутилиб кетган эди — шу йил январь ойида Гитлер Геббельсникига хотинининг туғилган кунида келди. У фрау Геббельсга кичкинагина гулдаста тақдим қиларкан, бундай деди:

— Кечикканим учун афв этишингизни сўрайман, чунки, гул топанан деб бутун Берлинни айланиб чиқдим — Берлин гаулейтери партайгеноссе Геббельс барча гулдўконларини беркитиб қўйибди: тотал уруш пайтида гул керак эмасмиш...

Қирқ минутдан кейин Гитлер жўнаб кетгач, Магда Геббельс:

— Герингларникига фюрер ҳеч вақт бормасди... — деди.

Берлин вайропага айланган эди, минг йиллик рейх пойтахтидан бир юз қирқ километр нарида жанглар бораётган бир пайтда севинчи ичига сизмаган Магда Геббельс ўз ғалабаси суруридан маст эди. Эри ёнида турар, юзлари эса бахтиёрликдан оппоқ оқариб кетганди: ҳазилакам гапми бу, олти йиллик ганаффусдан сўнг фюрер унинг уйига келган эди-да, ахир...

«Бунинг энди аҳамияти йўқ,— мулоҳазасини давом эттирди Штирлиц,— беҳуда хатти-ҳаракатлардан бошқа нарса эмас...»

У қовозга катта доира шаклини чизиб, шошилмай унинг ичини аниқ ва тўғри чизиқлар билан тўлдира бошлади. У Геббельснинг кундалик дафтарларига тааллуқли нарсаларни эслаб бошлади. У Геббельснинг кундалик дафтарлари билан рейхсфюрер қизиқаётганлиги ва ўз вақтида бу дафтарлар билан танишиш иштиёқида кўп уриниб кўрганлигидан хабардор эди. У фақат бир неча саҳифанинг фотонусхаси билан танишишга муваффақ бўлган эди, холос. Штирлицнинг хотираси жуда зўр эди: унча диққат сарфламай, дафтардаги ёзувларни кўз ўшигига келтира бошлади:

«1943 йил, 9 декабрь. Англияда грипп эпидемияси бошланибди,— деб ёзарди Геббельс.— Ҳатто қирол бе-

тоб экан. Қани энди шу эпидемия бутун Англияни қириб юборса, аммо бу ажойиб истакнинг амалга ошиши қийин бўлса керак.

1943 йил, 2 март. Ҳамма яҳудийлар Берлиндан йўқ қилингунига қадар дам олмай ишлайман, Оберзальцбергда Шпеер билан суҳбат қилиб бўлгач, Геринг ҳузурига жўнадим. Унинг подвалида 25 минг шиша шампань виноси бор экан. У яна национал-социалист эмиш! У ички кўйлақда экан, унинг рангидан кўнглим беҳузур бўлди. Нима ҳам қилиб бўлади, у қандай одам бўлмасин, кўниб юраверишга мажбурсан».

Штирлиц кулиб юборди: Гиммлернинг Геббельс ҳақида айнан худди шу сўзларни айтгани эсига тушганди. У буни қирқ иккинчи йилда айтган эди. Геббельс у вақтда онласи билан катта уйда эмас, балки шаҳар чеккасида «ишлаш учун» қурилган кичкинагина коттежда турарди. Коттеж кўл бўйида жойлашган бўлиб, ичкарига қамишзор томондан айланиб ўтиш мумкин эди— сув у ерда тўпиққача чиқар, СС қоровуллари пости эса четроқда жойлашган эди. Унинг ҳузурига актрисалар келиб туришарди: улар электр поездида тушиб, ўрмон орқали ўтиб келардилар. Геббельс аёлларни ўз уйига машинада олиб келишни национал-социалист шаънига тўғри келмайдиган дабдаба деб ҳисобларди. Уларни қамишзордан ўзи олиб ўтарди, кейин азонда, ССчилар ухлаётган пайтда, кузатиб қўярди. Гиммлер бундан хабардор эди, албатта. Ана шунда Гиммлер: «У қандай одам бўлмасин, кўниб юраверишга мажбурсан...» деган эди.

Штирлиц Геринг ва Геббельс қиёфаси тасвирланган қоғозларни гижимлаб, шам алангасига тутиб ёқа бошлади. Олов бармоқларини куйдирай деганда, қоғозларни каминга ташлади. Чиройли чўян косов билан кулни титиб, яна стол ёнига келди ва папирос чекди. Кейин Гиммлер ва Борман тасвирланган иккала варақин олдига суриб қўйди.

«Геринг ва Геббельс бундан истисно. Буларни танламайдилар. Унисини ҳам, бунисини ҳам. Геринг музоракаларга журъат эта оларди-ю, лекин ҳозир обрўсини тушириб қўйган, у ҳеч кимга ишонмайди. Геббельс-чи? Йўқ. У бунга журъат эта олмайди. У фанатик, охиригача ўз ишига содиқ бўлиб қолади, унга таяниб бўлмайди, дарҳол шерикликка бошқаларни қидира бошлайди.

Гиммлер билан Борман қолди. Иккаласидан бири. Агар мен шуларнинг бирдан бошқаларига қарши ишлаш учун ваъдасини ололсам — ютиб чиққан бўламан. Агар хатога йўл қўйсам — жонимдан айриламан. Дарҳол ҳаракат қилмоқ зарур. Аммо қайси бирини танлаш керак? Афтидан, Гиммлерни. У ҳеч қачон музокара олиб боришга ботинолмас, чунки ўз номининг қанчалик нафрат билан тилга олинаятганлигини билса керак. Афтидан, шуни, Гиммлерни танлаш лозим...»

Худди шу пайтда ранглари оқариб, кўзлари киртайтиб, огриқдан боши торс ёрилиб кетай дебтган Геринг фюрер бункеридан Каринхалега қайтаётган эди. Бугун эрталаб у машинада фронтга, рус танклари ёриб ўтган жойга борди. У ердан дарҳол Гитлер ҳузурига жўнади.

— Фронтда ҳеч қандай уюшқоқлик йўқ,— деган эди у,— ҳамма ёқда тартибсизлик. Солдатлар кўзида довдираш аломатларини кўрасиз. Офицерлар маст-аласт. Большевикларнинг ҳужуми армияни ваҳимага, ҳайвонларга хос ваҳимага солиб қўйган... Менимча...

Гитлер унинг гапларига кўзларини қисиб, ўнг қўли билан дир-дир титраётган чап қўли тирсагини ушлаб турган ҳолда қулоқ соларди.

— Менимча,— қайтарди Геринг, аммо Гитлер унинг гапини бўлди.

У зўрға ўрnidан турди, унинг қизарган кўзлари чақчайди, нафратдан мўйловчаси қимирлаб кетди.

— Мен сизга бундан кейин фронтга боришни ман этаман!— деди у аввалгидай баланд ва кучли овоз билан.— Мен бундай ваҳима тарқатишни ман этаман!

— Бу ваҳима эмас, ҳақиқат,— Геринг умрида биринчи марта фюрерга гап қайтарди-ю, қўл ва оёқлари муздек бўлиб кетганлигини сизди.— Бу ҳақиқат, фюрерим. бу ҳақиқатни сизга айтиш менинг бурчим!

— Бас қилинг! Яхшиси авиация билан шуғулланинг, Геринг! Тиниқ мия, истиқболни кўра билиш ва куч зарур бўлган жойга ўзингизни суқаверманг. Маълум бўлдики, бунга сиз мос эмас экансиз. Мен сизга ҳозир ҳам, бундан буён ҳам фронтга боришни ман этаман.

Геринг бу ҳақоратдан ерга кириб кетаёзди, у фюрернинг пасткаш адъютантлари Шмунд ва Бургдорфнинг орқадан иршайиб қолганликларини сизди.

Каринхаледа уни Люфтваффе штаби ходимлари ку-

тиб турардилар: бункердан чиқа туриб уларни тўплашни буюрган эди. Аммо кенгашни бошлаёлмади — адъютант СС рейхсфюрери Гиммлер келганлигини айтди.

— У яккама-якка гаплашишни сўрамоқда,— деди адъютант сўзларига кўп маъно бермоқчи бўлиб. Утирганлар орасида адъютаптарнинг иши ҳам сеҳрли ва қизиқарли бўлар экан деган таассурот қолдириш мақсадида шу оҳангда гапирган эди.

Геринг рейхсфюрерни ўз кутубхонасида қабул қилди. Гиммлер ҳар вақтдагидек кулиб турар ва кўринишидан хотиржам эди. Қўлида қалин қора чарм папкасини ушлаб турарди. У креслога ўтирди, кўзойнагини олди, шишаларини узоқ артди, кейин ҳеч қандай муқаддимасиз деди:

— Фюрер бундан кейин миллат доҳийси бўла олмайди.

— Нима қилнш керак?— ўйлаб ўтирмай сўради Геринг, СС лидери айтган гапларнинг маъносини тўла чақиб олишга улгурмасданоқ.

— Аслини олганда бункерда СС қўшинлари жойлашган,— давом эттирди Гиммлер хотиржам ва равон овоз билан,— аммо гап бундагина эмас. Фюрернинг продаси бўшашган. У қарорлар қабул қила олмайди. Биз халққа мурожаат қилишимиз шарт.

Гиммлернинг тиззасида ётган қора папкага қараб қолди Геринг. Қирқ тўртинчи йили хотинининг дугонаси билан телефон орқали сўзлаша туриб: «Яхшиси бу ерга кела қол, телефон орқали гаплашиш қалтис иш, гапларимизни тинглаб турувчилар бор», деган гаплари ёдига тушди. Геринг ўша пайтдаёқ Эммига: «Буни гапира кўрма, тентаклик бу», дегандек бармоқлари билан столпи уриб қўйганлигини эслади. Мана, ҳозир ҳам у қора папкага қарар экан, балки ичида диктофон бордир, балки бир соат ўтар-ўтмас ёзиб олинган бу суҳбат Гитлерга қўйиб берилар, ана унда иш тамом-вассалом.

«У истаган гапини гапираверсин,— ўйларди Геринг Гиммлер ҳақида.— Айғоқчилар отахони софдил одам бўла олмайди. У менинг бугун фюрер олдида шармапда бўлганимни билган, албатта. У ўз вазифасини ниҳоясига етказмоқчи бўлиб келган».

Ўз навбатида Гиммлер ҳам «наци № 2» инмаларни ўйлаб турганини биларди. Шу сабабли, бир хўрсиниб қўйиб, унга ёрдамга келмоқчи бўлди. У бундай деди:

— Сиз, — вориссиз, бинобарип, сиз — президентсиз. Шундай қилиб мен — рейхскапцлер.

СС раҳбари бўлганлиги сабабли миллатни ўз ортидан эргаштира олмаслигини Гиммлер яхши биларди. Унга ўзини яшириб турадиган машҳур ном керак эди. Герингдан яхшироқ қалқонни топиш амри маҳол эди.

Геринг яна ўйлаб ўтирмай жавоб қайтарди:

— Бу мумкин эмас... — У бир нафас жим қолди ва борди-ю, қора папкага диктофон яширилган бўлса ёзиб олинмасин деб пичирлаб гапира бошлади: — Бу мумкин эмас. Фақат бир одам ҳам президент, ҳам рейхскапцлер бўлиши лозим.

Гиммлер кулиб қўйди ва бир дақиқа жим ўтирди, кейин дик этиб ўрнидан туриб, Геринг билан партиячасига хайрлашди-да, кутубхонадан тилдираганча чиқиб кетди...

3

Штирлиц кабинетдан гаражга тушди. Илгаригидек бомбалар портламоқда, энди Цоссен районида, ҳар ҳолда шундайга ўхшарди унинг назарида. Штирлиц дарвозани очиб, руль олдига ўтирди ва моторни юргизди — «Хорьх»нинг қувватли мотори равон ишлай бошлади. Штирлиц гараждан чиқиб, дарвозани ёпди, машинаси бир силтаниб шитоб билан илгарилаб кетди. У ўзи ёлғиз бўлганида, тун пайтида, бомбардимон вақтидагина машинани ана шундай шитоб билан қўзғатарди жойидан. Немис шофёрлари жуда эҳтиёткор бўладилар. Машинани фақат ажнабийларгина: ё славян, ёки америкаликлар турган жойидан шитоб билан қўзғатадилар:

«Қани кетдик, машинаси тушмагур», — деди у ўзига ўзи русчалаб, радиони қўяр экан. Енгил музика садолари эшитилди. Бомбардимон пайтида радиодан ҳар вақт хушчақчақ қўшиқ бериларди. Фронгда ўларча калтак ейилаётган ёки ҳаво ҳужуми пайтида радиодан доим хушчақчақ ва кулгили программаларни эшиттириш одат тусига кириб қолган эди. «Қани физилла, машинажон, бомба тағида қолмаслик учун тез юр. Бомба кўпинча қимирламайдиган нишон устига тушади. Ҳаракат қилаётган нарсага бомба тушиш имконияти анча қамаяди. Эллик километр тезликда борамиз: демек бомба тегиш имконияти ҳам эллик марта қамаяди...»

У машинада юршиши яхши кўради. Унинг олдида биронта муаммо масала пайдо бўлса дарҳол «Хорьх»ига ўтириб, соатлаб Берлин атрофидаги йўлларда айла-ниб юрарди. Аввал у акселераторни бор кучи билан босиб йўлга тикилиб кетаверарди; тезлик диққатни ўзига тортади, шунда одам ўзини машина билан бир бўлиб кетгандек сезади ва шушнинг учун мия каттаю кичик, бир-бирини рад этувчи ва аксинча бир-бирини тўлдирувчи мулоҳазалардан холис бўлади. Тезлик — ақл ёрдамчиси. У майда-чуйда хаёллардан бутунлай холис бўлиш имконини беради. Ана шундан кейингина, тез ва қалтис юришдан сўнг машина қандайдир кичкинагина қо-воқхона олдида тўхтагачгина — бу ерда урушнинг энг оғир йилларида ҳам коньякни картоккасиз саставерарди-лар, — дераза олдидаги стол ёнига ўтириб, ўрмон то-вушларига қулоқ солиб, икки ҳисса «Якоби» коньягини ичиш ва ҳал қилиниши лозим бўлган масалалар усти-да шошилмай ўйлаб кўриш мумкин бўлади. Юриш тез-лиги кучайиши билан ўйлаш секинлашади. Энг охирги тезликда юриб, маълум масофани босиб ўтилгач, киши анча хотиржам хаёл қилади. Ҳар қалай Штирлиц ўзи-ни шундай ҳис этарди.

Унинг радистлари — Эрвин ва Кэт — Шпрее қирғо-ғидаги Кепеникда яшардилар. Иккаласи: Эрвин ҳам, Кэт ҳам ухлаб ётишган эди. Кейинги пайтларда улар жуда барвақт уйқуга кетардилар, чунки Кэт фарзанд кутмоқда эди.

— Кўринишинг яхши, — деди Штирлиц, — ҳомиладор-лик янада гўзал қилиб юборадиган подир аёллар тои-фасига кирасан-да.

— Ҳомиладорлик ҳамма аёлларнинг ҳам чиройини очади, — жавоб берди Кэт. — Буни пайқашга шунчаки имкониятнинг бўлмаган-да...

— Имкон бўлмаган, — кулиб гапирди Штирлиц, — буни тўғри айтдинг.

— Сутли қаҳва қилиб берайми? — сўради Кэт.

— Сутни қаердан олдинг? Сизларга сут олиб келиш ёдимдан чиқибди... Аттанг...

— Костюимга алмашдим, — жавоб берди Эрвин. — Оз-оз бўлса ҳам албатта сут ичиб туриши зарур. Ҳоми-ладорларнинг овқати ҳам жуда бошни қотирадиган нар-са экан-да.

Штирлиц Кэтнинг юзларини силаб, сўради:

— Бирон нимани чалиб берасанми?

Кэт рояль ёнига ўтирди ва ноталарни титкилаб, Бах-ни олди. Штирлиц дераза ёнига борди-да, Эрвиндан секин сўради:

— Яхшилаб текшириб кўрдингми, ҳаво кирадигап жойга бирон нарса тиқиб қўймаганмикинлар?

— Текширдим. Менимча ҳеч нарса йўқ. Нима гап ўзи?

— Ҳеч гап йўқ. Ҳаммаси жойида. Шунчаки эҳтиётшарт-да.

— СДдаги биродарларинг бирорта янги жирканч нарсани ўйлаб чиқардиларми дейман?

— Ким билади дейсан. Эҳтимол. Инсоният ҳаммадан кўп ўзгалар сирини яхши кўради.

— Хўш?— сўради Эрвин.— Нима гап?

Штирлиц кулиб бошини қимирлатди.

— Биласанми,— осоишта гап бошлади у,— мен топшириқ олдим...— У яна кулиб қўйди.— Энг олий мартабадагиларнинг қайсиси Ғарб билан сепарат музокара-лар бошламоқчи бўлаётганини аниқлашим керак... Улар гитлерчи раҳбарлардан бирини назарда тутушяпти. Энг каттаконларини. Қалай вазифа? Қизиқми? Башарти мен йигирма йил мобайнида қўлга тушмаган эканман, демак у ҳамма нарсанинг уддасидан чиқади, деб ўйласалар керак. Қани энди Гиммлерга ўринбосар бўлиб олсам. Ёки фюрер ўрнини эгалласаммикин? Хайль Штирлиц! Қалай? Мен эзма бўлиб қолибман-а, сезяпсанми?

— Сенга ярашади бу,— жавоб берди Эрвин.

— Сен қандай туғмоқчисан, жоним?— сўради Штирлиц Кэт куйни ижро қилиб бўлгач.

— Менимча, туғишнинг янгича усулини ўйлаб топмаганлар шекилли,— жавоб берди аёл.

— Мен ўтган куни бир гинеколог врач билан суҳбатлашган эдим... Мен сизларни қўрқитмоқчи эмасман...— У Кэтга яқинроқ бориб, илтимос қилди:— Чалавер, жоним, чалавер. Ўзим қўрқиб кетган бўлсам ҳам, сизларни қўрқитмоқчи эмасман. Ўша кекса доктор менга, туғаётган пайтида ҳар бир аёлнинг қаердан эканлигини аниқлаб оламан, деди.

— Тушунмадим,— деди Эрвин.

Кэт чалишдан тўхтади.

— Чалавер, жоним, чалавер,— илтимос қилди Штир-

лиц,— қўрқма. Аввал эшит, сўнгра бирон чорасини топишни ўйлаб кўрамиз. Аёлларнинг тўлғоқ пайтида додлашини биларсан албатта.

— Раҳмат-э,— кулиб жавоб берди Кэт,— аёллар туғаётганда қўшиқ айтишса керак, деб ўйлаб юрардим.

— Биласанми, жоним, улар ўз она тилларида қичқиришар экан. Қаерда туғилган бўлсалар ўша ер шевасида. Демак, сен рязанчасига «ойи» деб қичқирар экансан...

Кэт куйни ижро этишда давом этаверди, аммо унинг кўзларига жиққа ёш тўлганини кўриб қолди Штирлиц.

— Нима қиламиз энди?— сўради Эрвин.

— Сизларни Швецияга жўнатасак-чи? Бу менинг қўлимдан келар.

— Энг сўнгги алоқа воситасидан маҳрум бўласанми?— сўради Кэт.

— Мен бу ерда қоламан-ку,— деди Эрвин.

Штирлиц йўқ дегандай бошини қимирлатди.

— Бир ўзингни қўймайдилар. Фақат бирга кетишларинг мумкин; у уруш инвалиди сифатида санаторийларда даволанишга муҳтож, Стокгольмдаги немис қаришдошлари таклиф қилишади... Бир ўзингни ўтказмайдилар. Сенинг эмас, унинг амакисн швед нацисти ҳисобланади...

— Биз шу ерда қоламиз,— деди Кэт.— Қўявер. Немис тилида қичқирарман.

— Русча ҳақоратли сўзларни ҳам бир оз қўшишинг мумкин, лекин албатта Берлин галаффузида бўлсин,— ҳазил қилди Штирлиц.— Бу нарсани ҳал қилишни эртага қолдирамиз: қаҳрамонлик кўрсатмай бафуржа ўйлаб кўрамиз. Кетдик, Эрвин; алоқа боғлаш керак. Эртага менга қандай жавоб беришларига қараб бирор қарорга келамиз.

Беш минутдан сўнг улар уйдан чиқдилар. Эрвиннинг қўлида чамадон, чамадонда эса рация бор эди. Улар Рансдорф томон ўн беш километрча йўл юриб, ўрмонга кирдилар, Штирлиц моторни ўчирди. Илгаригидек бомбардимон давом этмоқда эди. Эрвин соатига қараб олди-да:

— Бошладикми?— деди.

— Бошладик,— жавоб берди Штирлиц, аччиқ фран-

цуз «Галуаз» сигаретасини тутатиб, қаттиқ тортар экан.— Бешладик,— яна қайтарди у.

«Юстас — Алексага.

Ҳали ҳам Фарбдаги биронта жиддий сиёсатчи СС ёки СД билан музокарага ботина олмайди деган ишончдаман. Аммо, топшириқ олганим учун амалга оширишга киришмоқдаман.

Сизлардан олинган маълумотларнинг бир қисмини Гиммлерга етказсамгина топшириқни бажаришим мумкин деб ҳисоблайман. Унинг таянчига эга бўлганимдан сўнггина музокара йўлини қидираётган кишиларни кейинчалик тўғридан-тўғри кузатиб бориш имкониятига эга бўла оламан. Менинг Гиммлерга «чақимчилик» қилишим — майда-чуйда нарсаларни сиздан консултация олмай ўзим уюштиравераман — гипотезангизни исботлаш йўлидами, уни рад этиш йўлидами, бари бир, сизни барча янгиликлар билан таништириб туришга ёрдам беради. Ҳозирча бундан бошқа йўл йўқ деб ҳисоблайман. Агар маъқул топилса, Эрвин канали орқали «яхши» деган жавоб беринг.

Ю С Т А С».

— У ҳалокат ёқасига бориб қолибди,— деди Марказ бошлиги бу шифровка Москвага етказилгач.— Башарти у тўғридан-тўғри Гиммлер билан алоқа боғласа — ҳалок бўлди деяверинг, ҳеч нарса қутқариб қололмайди уни. Ҳатто Гиммлер «беркинмачоқ» ўйнамоққа аҳд қилса-чи, деб фараз қилинган чоғда ҳам... СС рейхсфюрери бундай қилишга арзитадиган даражадаги шахс эмас у, албатта. Эртага эрталаб қатъиян рад этилади деган маънода ошиғич хабар юборинг.

Марказ билган нарсаларни Исаев билмасди албатта, чунки сўнги бир неча ой мобайнида тўпланган маълумотлар Гиммлер фамлияли одамнинг қандай инсон эканини очиб берадиган калит вазифасини ўташи мумкин эди.

...У биров елкасига туртгандек қўққисдан уйғониб кетди. Қаравотда ўтирар экан, атрофга аланглади. Хона жимжит. Кичкинагина будильникнинг ёришиб турган мили бешни кўрсатарди.

«Ҳали жуда эрта,— ўйларди Гиммлер,— ҳеч бўлмаганда яна бир соат ухлаш керак».

У эснади, яна ёстиққа бош қўйиб, девор томонга ўгирилиб олди. Очиқ форточкадан ўрмон ғовури эшитилиб турарди. Кеча кечқурун қор ёға бошлаган эди, ҳозир сокин, ҳеч зот йўқ қишки ўрмоннинг қанчалик гўзаллигини Гиммлер тасаввур қилди. У, худди ёшлигимдагидек ҳозир ҳам якка ўзим ўрмонга кирсам қўрсам керак, деган хаёлга келди.

— Йўқ, йўқ, йўқ,— деди Гиммлер астагина, ўзи ҳам кутмаган ҳолда.

У каравотдан туриб, елкасига халат ташлади ва стол ёнига борди. Чироқ ҳам ёқмай, ёғоч креслонинг четига ўтирди-да, қора телефон трубкага қўлини узатди.

«Қизимга телефон қилишим керак,— ўйларди у.— Қизча хурсанд бўлади. Унинг қувониб юриши учун имконият кам».

Катта ёзув столидаги ойна остида икки ўғил боланинг расми кўриниб турарди.

Гиммлер бирданига кўз олдига Борманни келтирди ва ҳозир қизига телефон қилиб: «Салом, дўмбоғим, دادанг гапиряпти. Қандай тушлар кўрдинг, жонгинам?», дея олмаслигимга ана шу бадбахт айбдор, деб ўйлади. У ҳозир ўғилларига ҳам телефон қила олмасди, чунки улар ғайри-қонуний никоҳ фарзандлари эдилар. Қирқ учинчи йилда икки ўғлининг онаси Марта учун бомбалар ёғилаётган жойдан нарироқда, Баварияда чоғроққина вилла қуришга партия кассасидан саксон минг марка қарз сўраганида Борманнинг лом-мин демагани Гиммлернинг ёдига тушди. Буни Бормандан эшитган фюрернинг ставкада тушки овқат пайтларида ўзига бир неча марта ҳайрон бўлиб қараб қўйганини ҳам эслади. Гарчи у олти йилдан бери уйда яшамаётган бўлса ҳам худди шу сабабли хотини билан ажрала ололмасди. Қабул маросимларига хотини билан бирга боришга мажбур эди.

«Борманнинг айби йўқ бунда,— ҳамон ўйларди Гиммлер,— мен ўзим ноҳақман. Менинг бу ташвишимга бўрдоқининг нима даҳли бор. Ажралиш учун ҳар қандай хўрликка рози бўлардим. Аммо қизимнинг кўнглини оғритишга ҳеч қачон ботина олмасдим».

Гиммлер фаолиятининг илк даврларини эслаб кулиб қўйди. У пайтлар хотини ва қизалоғи билан Нюренберг-

да, оч-наҳор, совуқ хонада яшашарди. Бунга анча вақт ўтган бўлса ҳам яқиндагина бўлиб ўтгандек туюларди. Орадан атиги ўн саккиз йил ўтипти. Уша пайтда фюрернинг «биродари» Грегор Штрассернинг секретари бўлиб ишларди. У партия ташкилотлари ўртасида алоқа боғлаб Германия бўйлаб санғиб юрарди, вокзалларда ухларди, егани нон билан қаҳва деб ном олган атала эди. Уша пайтда, 1926 йилда, Штрассернинг қўриқчи СС отрядларини ташкил қилиш ҳақидаги фикри зарурат туфайли эмас, балки СА раҳбари Рэмга қарши бошланган кураш туфайли пайдо бўлганлигини ҳали тушуна олмаган эди. СС отрядлари партия доҳийларини қизиллардан қўриқлаш учун зарурлигига Гиммлернинг ишончи комил эди. Қизилларнинг асосий вазифаси улуғ доҳий, меҳнаткаш немисларнинг бирдан-бир дўсти Адольф Гитлерни йўқ қилиш эканлигига унинг ишончи комил эди. У столи тепасига Гитлернинг катта портретини илиб қўйди. Гитлер бир пайт Штрассер ҳузурига келганда ўзининг портрети остида сепкилли, озғин йигитчани кўриб бундай деди:

— Партия лидерларидан бирини бошқа национал-социалистлардан ажратиб шунчалик баланд кўтариш яхшими?

Гиммлер бундай жавоб қилди:

— Агар сиз оддий лидер бўлганингизда, мен партия сафида бўлмас эдим. Мен лидер эмас, балки доҳийга эга бўлган партия сафидаман!

Гитлер уни эслаб қолди. НСДАПнинг Бавария ташкилоти техник секретари берган жавобдан Штрассер ҳам мамнундай бўлди ю, аммо ичида мешчанлар муҳитидан раҳбарлар сафигача олиб чиққан одамнинг нонқўрлигидан ўксинган эди. У фюрерга Гиммлерни янги ташкил қилинган СС отрядларига рейхсфюрер қилиб тайинлашни таклиф қилганида, СС биринчи галда унинг ўзига, Рэмга қарши курашига, партия ва фюрерга таъсир ўтказиш учун курашига хизмат қилади деб мўлжаллаган эди. Унинг бошчилигида дастлаб икки юз эсэсчи, атиги икки юз нафар эсэсчи бирлашган эди. Аммо СС-сиз 1933 йилда фюрер ғалаба қозона олмас эди—Гиммлернинг бунга ишончи комил эди. Лекин ғалабадан сўнг фюрер уни Мюнхен шаҳри криминаль полициясининг бошлиги қилиб тайинлади, холос. Шунда Гиммлер ҳузурига уни партиёга қабул қилган, партиёнинг маф-

курачисн ва назариётчисн, СС отрядлари ташкил қилиш ғоясини биринчи майдонга ташлаган киши — Грегор Штрассер кириб келганди. Штрассер ўша пайтга келиб партия ветеранларига, Гитлер саноат корчалонларига сотилиб кетди, деб шикоят қилиб юрган ва фюрерга нисбатан ошқора оппозицияга ўтиб олган эди.

Ушанда Гиммлер Штрассернинг гапини бўлиб, фюрерга содиқлик ҳар бир НСДАП аъзосининг бурчидир, деган эди.

Сиз ўз шубҳаларингизни съездга ҳавола қилишингиз мумкин, аммо оппозицион курашда ўз обрў-нуфузингиздан фойдаланишга ҳаққингиз йўқ — бундай қилиш партия жипслигига путур етказди.

Уша кун кечқурун Гиммлер ўз уйида, байрам қадаҳини кўтараётиб:

— Мен оддий оилалардан чиққан эсэсчиларимни оқсуяк қизларга уйлантириб тоза насли миллатни яратиш пиятида эдим, эндиликда, миллат душманлари: коммунистлар, яҳудийлар ва руҳонийлар билан иш кўришимга тўғри келади. Агар бу нарса фюрернинг истаги экан, шундай бўлажак, — деди. Чунки ўша пайтларда Герингга итбат этувчи марказий полиция аппаратининг унинг уйидаги гапларини тинглашларини билар эди.

Гиммлер марказда қандай воқеалар юз бераётганини диққат билан кузатиб борди. У ғалаба завқи амалийини маълум даражада сустлаштирганини кўриб турди. У Берлиндаги партия доҳийлари митингларда сўзга чиқиш, тунларни эса дипломатик қабул маросимларида ўтказиш — хуллас, национал-социализм ғалабасининг самарасидан баҳраманд бўлишдан бошқа нарса қилмаётирлар деб асосли равишда ўйлаб юрарди. Гиммлер бундай қилишга ҳали вақт эрта деб ҳисобларди. Шундан сўнг бир ой ўтар-ўтмас Дахауда биринчи намунали концентрацион лагерни ташкил қилди.

Коммунистлар учун овез берган саккиз миллион кишини чинакам Германия граждани руҳида тарбиялаш учун бу лагерь жуда яхши меҳнат мактабидир. Саккиз миллион кишининг ҳаммасини концлагерларга ташлаш албатта бемаънилик бўлади. Аввало битта лагерда террор вазиятини яратмоқ, сўнгра продаси синганларни битта-битта чиқаравериш керак. Лагердан чиққан бундай кишилар национал-социализм амалий ишларининг энг яхши ташвиқотчиларига айланадилар. Улар дўсти-

биродарлари ва бола-чақаларини тартибимизга ломим демай итоат этишга даъват қиладилар.

Унинг ҳузурига Герингнинг шахсий вакили келди. У Дахауда бир неча соат бўлгач сўради:

— Бу концлагерни, аввало у конституцияга зид бўлганлиги туфайли, Европа ва Америкада кескин қораласмикинлар?

— Нега энди тузум душмапларини қамашни конституцияга зид тадбир деб ўйлайсиз?

— Чунки сиз қамаган кишиларнинг кўпчилиги ҳатто суд биносини кўрмаган. Айблаш учун ҳеч қандай хулоса йўқ, қонундан асар ҳам кўринмайди...

Гиммлер шу масала устида ўйлаб кўришни ваъда қилди. Геринг вакили жўнаб кетди, Гиммлер эса шахсан Гитлерга хат ёзиб, унда суд ва терговсиз қамоққа олиш ҳамда концлагерларга жўнатиш қапчалик зарур эканлигини ишончли қилиб асослади.

«Бундай қилиш,— деб ёзди у фюрерга,— национал-социализм душманларини халқ газабидан қутқариб қолишни кўзлаган инсонпарварлик тадбиридан бошқа парса эмас. Миллат душманларини концлагерларга ташламасак, биз уларнинг ҳаёт қолишига кафил бўла олмаймиз: халқ уларни тошбўрон қилади».

Ана шу хат фюрер атрофидаги одамларнинг биронтасини қўлига тушиб қолмасин учун Гиммлер ўша кунийёқ катта митинг уюштириб, хатдаги гапларни сўзма-сўз қайтарди ва унинг бу нутқи эртасига ҳамма газеталарда босилиб чиқди.

1933 йилнинг охирида бевосита Герингга итоат қилувчи Берлин полициясида катта жанжал чиққач Гиммлер тундаёқ Мюнхендан жўнаб кетди ва эртасига фюрернинг қабулига муяссар бўлди. У «сотқин, эски тузум полициясини» «халқнинг асл фарзандлари»— СС назорати остига беришни сўради.

Гитлернинг Герингни хафа қилгиси келмади. У Гиммлерга тайинли жавоб бермади. Унинг қўлини шунчаки сиқиб қўйди, кабинет эшигигача кузатди, худди ўрнаётгандек кўзига тикилиб қаради, кейин бирданига хўшчақчақ кулиб, деди:

— Келгусида ақлли таклифларингизни бир кун олдин юборадиган қилинг: менга юборган хатингизни ва Мюнхендаги митингда сўзлаган ўша маъмулдаги нутқингизни назарда тутяпман.

Гиммлер кайфи бузилиб жўнаб кетди. Аммо бир ой ўтгач, у Берлинга чақирилмасданоқ, Мекленбург ва Любек сиёсий полициясининг, яна бир ой ўтгач — 20 декабрда Баден, 21 декабрда Гессен, 24 декабрда Бремен, 25 декабрда Саксония ва Тюрингия, 27 декабрда Гамбург сиёсий полициясининг шефи қилиб тайинланди. Бир ҳафта ичида у, ҳали ҳам Герингга бўйсуниб турган Пруссия полициясидан ташқари, бутун Германия полициясининг шефи бўлиб қолди.

Гитлер Герингга: Гиммлер бутун рейх махфий полициясининг шефи қилиб тайинласа-ю, аммо Герингга бўйсунса, деган фикрни таклиф қилди. Рейхсмаршал фюрернинг бу таклифига рози бўлди. Бу таклифга у хушламай рози бўлди, чунки тоталитаризм тузуми шароитида махфий полиция кимнинг қўлида бўлса, ўшанинг доим голиб чиқишини яхши тушунар эди. Лекин Герингдек мавқега эга кимса учун эса полицияга бош бўлиш паст иш эди. У маршал, Пруссия бош министри, рейхстаг раиси унвонларига эга эди. Бунинг устига яна бош полициячи бўлишни пасткашлик деб ҳисобларди. Шунинг учун у икки йўлдан бирини танлаши: ё Гиммлерни ўз кишиси қилиб олиши, ёки унинг иродасини букиб, ўзига итоат қилдириб олиши керак эди. Геринг биринчи йўлни танламади — индамас, тили дағал ва кўримсиз Гиммлерни назарга илмди. У иккинчи йўлни танлади. У ўз секретарига Гиммлерга ички ишлар министрининг ўринбосари ва махфий полиция шефи унвонини ҳамда полицияга тегишли масалалар муҳокама қилинганда кабинет мажлисларида қатнашиш ҳуқуқини бериш ҳақидаги қарорни фюрер идораси тасдиғидан ўтказишни буюрди. «Полиция масалалари» сўзидан кейин ёзилган «ва рейх хавфсизлиги масалалари» деган сўзларни ўз қўли билан ўчириб ташлади. Гиммлерга шунинг ўзи ҳам етар. Қарор лойиҳаси фюрер идорасидан тасдиқланиб ўтгач, Геринг ҳужжатни газеталарда босишни буюрди.

Гиммлер ҳужжатнинг газетада босилиб чиққанини кўргач, матбуот билан — журналистларни обрўсизлантирувчи материалларни йиғиш билан шуғулланувчи икки ходимини чақириб, ўзининг янги лавозимга тайинланганлигини расмий матбуот хабаридан бошқачароқ қилиб шарҳлаб беришни сўради. Геринг Гиммлернинг тайинланишига рози бўлиб асосий хатога

йўл қўйган эди: у Гиммлернинг СС рейхсфюрери деган асосий унвонини ҳеч ким бекор қилмаганини унутган эди. Натижада, эртасига барча марказий газеталар бунни қўйдагича изоҳлаб чиқдилар: «Национал-социализм адлияси муҳим ғалаба қозонди — СС рейхсфюрери Гиммлер қўл остида криминаль, сиёсий полиция, гестапо ва жандармерия бирлаштирилди. Бу тадбир рейхнинг барча душманларини огоҳлантиришдир: национал-социализмнинг қасоскор мушти зарба бериш учун ҳар бир оппозициячи, ҳар бир ички ва ташқи душман боши узра шай бўлиб туражак».

У Берлинга, ҳашаматли Ан Доннеистаг вилласига, Риббентропга қўшни бўлиб кўчиб ўтди. Коммунистлар устидан қозонилган ғалаба гаштини суриб юриш пайти давом этар экан, Гиммлер ўз ёрдамчиси Гейдрих билан бирга душманлар устидан ва, асосийси, дўстлар устидан маълумотлар йиға бошлади. Собиқ бошлиғи Грегор Штрассерга тегишли маълумотларни шахсан ўзи тўплай бошлади. У ўзини фақат устози ва биринчи тарбиячиси бўлган Штрассернинг қони билан тўлатўкис оқлаши мумкин эканлигини фаҳмлаганди. Шунинг учун ҳам Штрассерни отилишга дучор қилиши мумкин бўлган ҳар қандай материалларни, ҳатто майда-чуйдасигача синчиклаб йиға борди.

1934 йилнинг 20 июнида Гитлер Рэмга қарши бўлажак тадбирларни муҳокама қилиш учун Гиммлерни ўз ҳузурига суҳбатга чақирди. У фюрернинг хатти-ҳаракати қандай бўлишини олдиндан тасаввур қила олмас эди, аммо қандайдир ҳаракат зарурлигини биларди, у ҳар куни кўздан кечириб турган минг-минг бетлаб агентура маълумотлари ва ёзиб олинган телефон суҳбатлари шундан далолат берарди.

Рэмга қарши тадбир Гитлер билан бирга иш бошлаганларнинг ҳаммасини йўқотишга қаратилган баҳона эканини Гиммлер тушунарди. Биргалашиб иш бошлаганлар учун Гитлер оддий инсон, партиядош биродар эди, эндиликда эса Адольф Гитлер немислар учун доҳий ва худо бўлиб қолиши керак эди. Партия ветеранлари унинг учун ортиқча юк бўлиб қолди.

Душманлар ташвиқоти таъсирига тушиб қолган жуда озчилик ветеранлар шаънига Гитлер айтаётган ғазабли гапларга қулоқ солар экан, Гиммлер бунинг тагида нима ётганини очиқ-ойдин тушуниб турарди.

Гитлер ҳеч кимга — ҳатто яқин дўстларига ҳам ҳамма ҳақиқатни очиқ айта олмасди. Гиммлер буни ҳам тушунарди ва шунинг учун Гитлер билан биргалликда национал-социалистик партияни ташкил қила бошлаган тўрт минг нафар ветеран — деярли ҳамма ветеранлар устидан тўпланган маълумотларни стол устига қўйиб, фюрерга ёрдам қилди. У психологик жиҳатдан жуда нозик йўл тутди, Гитлер унинг бу хизматиини ёддан чиқармаслигига ишонди, чунки зolim учун ўз-ўзини оқлашда ўзганинг берган ёрдамин бебаҳодир.

Лекин Гиммлер шу билангина чекланмади: фюрернинг мақсадларини билиб олиб, ўзини шунчалик зарур одам қилиб қўйдикки, бўлажак тadbирлар шахсан уни четлаб ўтиш у ёқда турсин, балки бу таъқибларни фақат ўз назорати остига олишга ҳаракат қилди.

«Штрассер қандай ветеран бўлса, мен ҳам шундай ветеранман,— ўйларди Гиммлер,— аммо мен Штрассернинг ветеран эмас, балки амалпараст ва ёвуз оппозициячи эканлигини миллатга исбот қила олсам, абадий ветеран бўлиб қоламан».

Гитлер Гиммлерни Герингнинг Шорфейддаги боғига таклиф қилиб, ўзи билан олиб кетаётганида, Гиммлер бир спектакль уюштирди: олдиндан тайинланиб қўйилган рэмчиларнинг СА формасини кийган агент фюрер кетаётган очиқ машинага қараб ўқ узганда, Гиммлер доҳийни ўз танаси билан бекитди ва партиядо биринчи бўлиб:

— МЕНИНГ ФЮРЕРИМ, сизнинг ҳаётингиз учун қон тўкиш мен учун бахтдир!— деди.

Шу пайтгача ҳеч ким «менинг фюрерим» иборасини ишлатмаганди. Шундай қилиб, фюрерни илоҳийлаштирувчи бу иборанинг муаллифи худди Гиммлернинг ўзи бўлиб қолди.

— Шу дақиқадан бошлаб сиз менинг туғишган укамсиз, Генрих,— деди Гитлер ва бу сўзларни ҳозир бўлганларнинг ҳаммаси эшитди.

Гиммлер Рэмни йўқ қилиш юзасидан операцияни ўтказиб бўлгач, устози Штрассер ва яна тўрт минг партия ветеранлари отиб ўлдирилгач, «эпчил» журналистлар ҳаракат бошидан фюрер билан ёнма-ён турган киши худди Гиммлер эканлиги ҳақида афсона тўқиб чиқардилар.

Ишини бошлаб юборгач, давомини ҳам ўйлаш керак

эди. Гейдрих давлат машинасида куч-қувват мушти бўлган СС дивизияларини ташкил қилиш фикрини айтди. Герингда люфтваффе, бош штабда армия бор, Гиммлер эса атиги детектив, агент ва жосусларгагина эга. Шу ҳам иш бўлдими? Ҳарбий қисмлар керак! Гамбургдаги «Германия» ва Мюнхендаги «Дейчланд» СС дивизиялари ана шундай қўшилмалар бўлди.

1935 йилнинг 7 октябрида фюрер Гиммлерга тугилган куни билан табриклаб телеграмма юборди: «Менинг қадрли партиядош дўстим Гиммлер! Сизнинг тугилган кунингиз муносабати билан национал-социализмни муҳофаза этиш ишини давом эттиришда Сизга энг яхши тилаклар изҳор этаман. Адольф Гитлер».

1936 йилдан, Гейдрихнинг маслаҳати билан Гитлерга яна бир нарсани таклиф этган кунидан бошлаб эса, фюрер ҳузурда ўтказиладиган ва фақат энг яқин дўстлари бўладиган «тафельрунде»ларга¹ қатнаша бошлади. У Геббельснинг тарғибот аппарати ёрдами билан Рейн областининг босиб олиниши Париж ва Лондон шаънига тегадиган ҳаракат эмас, балки Москвага қарши қуролли тайёргарлик кўриш юзасидан қилинган зарурий тадбир деб дунёга жар солишни таклиф этган эди.

Геринг, Гесс ва Геббельслар билан қўл бериб дўстона сўрашиб юрар экан, Гиммлер ўзининг ана шу жанговар дўстлари устидан маълумот йиғишни сира тўхтатмади.

Штирлиц машинасини секин ҳайдарди, чунки Марказ билан олиб борилган ҳар бир алоқа сеансидан кейин асаблари тордай таранглашар, шундан кейин ҳам жисмоиний, ҳам руҳан чарчаганлигини сезарди.

Йўл ўрмонзордан ўтарди. Шамол тўхтади. Осмон топ-тоза, юлдузлар чарақлаган.

«Москва ана шундай музокаралар олиб борилиши эҳтимолини тахмин қилгани тўғри бўлиши ҳам мумкин,— мулоҳазасини давом эттирди Штирлиц.— Ҳатто уларда аниқ маълумотлар бўлмаган чоғда ҳам бундай тахмин ҳақли тахминдир. Бу ерда, рейх идорасида, фюрер атрофида низолар бўлаётганини Москва билади,

¹ «Т а ф е л ь р у н д е» — Гитлер ҳузурдаги кечки учрашувлар.

албатта. Илгари бу низолар фюрерга яқин бўлиб олишга қаратилган эди. Ҳозир аксинча бўлиши мумкин. Уларнинг ҳаммаси: Геринг ҳам, Борман ҳам, Гиммлер ҳам, Риббентроп ҳам рейх, СС, партия билан чамбарчас боғланганлар. Рейхни сақлаб қолишдан уларнинг ҳар бири манфаатдор. Сепарат сулҳ тузиш уларнинг ҳар бири учун омон қолиш йўлидир. Улар бахти қора халқ ҳақида, унинг азоблари ҳақида бош қотирмайдилар; уларни герман давлати ҳам қизиқтирмайди — ҳар бири Германия ва немислар тақдири ҳақида эмас, балки ўзлари, ўзларининг шахсий тақдирлари ҳақида ўйламоқдалар. Шу вазиятда эллик миллион немис халқи улар учун қимор паттасидек нарса. Улар армия, полиция, ССни ўз қўлларида сақлаб тураётган эканлар — шахсан омон қолиш эвазига рейх филдирагини истаган томонга буриб юборишлари мумкин...»

Штирлицнинг кўзига ёп-ёруғ шуъла тушди. У кўзини юмиб, дарҳол тормоз педалини босди. Бутазор ичидан иккита ССчилар мотоцикли чиқиб келди. Улар йўлни тўсдилар, мотоциклчилардан бири машина томпо автоматини ўқталди.

...Гиммлер креслодан туриб дераза ёнига борди: қишки ўрмон ҳайратда қоларли даражада гўзал эди — шохлардаги қор ой нурида товланар, ҳамма ёқда сукунат ҳукмрон, бепоён бинафша ранг осмон қўйнида юлдузлар чақнарди.

Шу пайт тўсатдан Гиммлер фюрернинг энг яқин кишиси Гессга қарши уюштирган операциясини эслади. Ушанда Гиммлер бир зумгина ўлим ёқасига бориб қолган эди: Гитлер учун қарама-қарши қарорга келиш ҳеч гап эмасди. Гиммлер ўз одамларидан Гесснинг туалетда онанизм билан шуғулланаётгани суратга олинган киноплёнкани олганди. Гиммлер ўша плёнкани дарҳол Гитлер ҳузурига олиб бориб, экранда кўрсатганди.

Фюрер жуда ғазабланди ўшанда. Тун бўлишига қарамай, Геринг ва Геббельсни ҳузурига чақиришни, Гессга эса қабулхонада кутиб туришни буюрди. Биринчи бўлиб Геринг етиб келди — унинг ранглари оқарган эди. Рейхсмаршалнинг нега қўрқиб кетганлигини Гиммлер биларди: унинг веналик балерина билан ҳан-

гамаси айни авжига чиққан пайт эди (Гиммлер рейхс-маршалнинг озгин балериналарга хуштор бўлишини панқаганди: у Герингнинг гуноҳини кўрсатувчи саккизта лентани кўздан кечирганда ундаги ҳамма аёллар бир-биридан озгин эди). Гитлер «Гесснинг пасткашлигини» кўришга таклиф этди дўстларини. Геринг қаҳ-қаҳ уриб куларди. Гитлер унинг кулгусини тўхтатиб: «Бунчалик шафқатсиз бўлмаслик керак!»— деди. У Гессни кабинетга чақирди, кейин олдига югуриб борди-да, бақира кетди:

— Сиз ифлос, қўланса, аблаҳ экансиз! Сиз ошон билан шугулланар экансиз!

Гиммлер ҳам, Геринг ҳам, Геббельс ҳам мартабаси гоят катта шахс — партиядаги мавқеъи бўйича иккинчи шахснинг шарманда бўлаётганлигининг гувоҳи бўлганликларини тушунардилар.

— Ҳа,— жавоб берди Гесс хотиржамлик билан ҳаммани ҳайратда қолдириб.— Ҳа, фюрерим! Яширадиган жойим йўқ! Мен нега бу иш билан шугулланаман? Мен нега актрисалар билан ётмайман? — деркан Геббельс томонга қарамади, лекин униси креслога ёпишганича қимирламай қолди.— Нега мен Венага балет кўргани ва ўша ерда тунаб қолгани бормайман! Шунинг учунки, менинг ҳаёт-мамотим партиядир! Партия ва сиз, фюрерим, мен учун бир нарса! Шахсий ҳаёт учун вақтим йўқ! Мен бир ўзим яшайман!

Гитлер жаҳлидан тушди, Гессга яқинлашиб, уни ўнғайсизлангандек қучоқлади, елкасига қоқиб қўйди.

Гесс ғолиб чиқди. Гиммлер лом-мим дея олмади, чунки Гесс ўч олишга уста эди. Гесс кетгач, Гитлер деди:

— Гиммлер, унга хотин танланг. Ҳаракатимизга содиқ бўлган бу ажойиб кишини мен тушунаман. Номзодларнинг расмларини менга кўрсатинг, биронтасини танлайман: у менинг тавсиямни қабул этади.

Гиммлер бу дақиқа ҳамма нарсани ҳал қилиши мумкин эканлигини пайқади. Геринг ва Геббельс уйларига жўнаб кетишгач, Гиммлер бундай деди:

— Фюрерим, сиз национал-социализм учун унинг содиқ фарзандини қутқариб қолдингиз. Гесснинг фидокорлигини биз ҳаммамиз қадрлаймиз. Сиздан бошқа ҳеч ким унинг тақдирини шунчалик доно ҳал қила олмас эди. Шунинг учун ҳозироқ, кечиктирмай, яна бир

неча материал олиб келишга рухсат бергайсиз! Гессга қандай ёрдам берган бўлсангиз бошқа солдатларингизга ҳам ёрдам бермоғингиз лозим.

Кўп ўтмай у Гитлерга меҳнат фронтининг раҳбари Лей устидан материал олиб келди. У пияниста бўлиб қолган эди, унинг маст-аласт бўлиб кўтарган тўполокларини Гитлердан бошқа ҳамма биларди. Гиммлер «Бабельсберг буқачаси» устидан тўпланган материалларни ҳам қўйди. Унинг агентлари рейхсминистр Геббельсни ўз маълумотларида ана шундай деб атардилар. Геббельснинг қони тоза бўлмаган хотинлар билан алоқада бўлиши чинакам национал-социалист шайғига ярашмайдиган иш эди. Гитлернинг столидан Борманни обрўсизлантирувчи материал ҳам жой олди: Гиммлер асосли равишда у Гесс билан жинсий алоқада бўлса керак, деб тахмин қиларди.

— Йўқ, йўқ,— Борманнинг ённи олди Гитлер,— унинг тўққизта боласи бор. Гомосексуалистларда бола бўлмайди. Бу гаплар бўҳтон.

Гиммлер Гитлерга гап қайтармади, аммо фюрернинг материалларни жуда қизиқиб бетма-бет кўраётганини, баъзи маълумотларни қайта-қайта ўқнётганини кўриб фюрерни узил-кесил ўз томонига жалб қила олганлигини пайқади.

У тўғри пайқаган эди: Гиммлернинг СС раҳбари сифатида ўн йиллик юбилейини Гитлер бутун Германияда байрамдек нишонлашни буюрди. Шу кундан бошлаб барча гаулейтерлар — вилоятлардаги партия раҳбарлари Гитлердан кейин тўла ҳокимиятга эга бўлган киши худди Гиммлер эканлигини тушуниб олдилар. Шундай қилиб, ҳамма вилоятлар, партиянинг ҳамма маҳаллий ташкилотлари асосий ахборотларни Гесс бошчилик қилаётган партия штабига қараганда кўпроқ Гиммлер идорасига юборадиган бўлдилар. Бир группа ишончли агентлардан Гиммлер ҳузурига келиб турадиган материаллар бўлимлардан ўтмай, тўппа-тўғри унинг шахсий темир архивларига тушарди: булар партия раҳбарларини обрўсизлантирувчи материаллар эди. 1942 йили Гиммлер биринчи марта фюрерни обрўсизлантирувчи материални ўз сейфига яширди. Буни у сиёсий разведка бўйича ёрдамчиси Шелленберг билан бўлиб ўтган суҳбат арафасида қилган эди. Шелленберг 1942 йилнинг август ойида, тонг отар паллада

Житомир яқинидаги рейхсфюрер ставкасига самолётда учиб келганди. Шарқий фронтда ғолибона ҳужум давом этарди. Роммелнинг ғалабалари бутун Африкани ларзага солаётган бир пайт эди. Шелленберг эса муфассал ахборот бериб бўлгач, деди:

— Энди, рейхсфюрер, менда бир нарсагина қолди— у ҳам бўлса бир фикр.

Гиммлер безовталанди.

— Шахсан бирон кимсага қарши фикрми? Кўнгилсиз воқеа юз бердимми?

— Йўқ. Ундай эмас. Бисмаркнинг: «Столнинг пастки тортмасида исботли ҳужжат тахт турмагунча ҳеч нимага ҳаракат қилма» деган васияти ёдимда. Сиздан бир нарсани сўрашим мумкинми, рейхсфюрер, уруш тақдири ҳақидаги ҳужжатлар стилингизнинг қайси тортмасида сақланмоқда?

Гиммлер, ҳар эҳтимолга қарши, суҳбатни биронтаси плёнкага ёзиб олмасин учун радиони қўйди, сўнгра жавоб берди:

— Мен сизга беш ҳафта дам олишга рухсат берман. Асабларингиз жойида эмас. Мазангиз қочибди, Шелленберг. Тушунарлими? Буниси майли, аммо мен билан шу тариқа гаплашишга ким ҳуқуқ берди сизга?!

— Ҳозир биз шу қадар кучлимизки,— давом эттирди сўзини Шелленберг,— бутун дунёга ҳукмимизни ўтказишимиз мумкин. Ҳозир биз шон-шараф чўққисидамиз, Бисмарк эса шон-шараф чўққисига минганда сулҳ тузарди.

Гиммлер ўшанда — ҳозир ўша воқеани ипидан-игнасигача эслади — диванга чўзилиб олиб, қорнини силай бошлаган эди (унинг меъдаси сусайиб кетган эди ва рак касалига дучор бўлишдан қўрқарди). Кейин деди:

— Ташқи сиёсатда фюрерга калтафаҳм Риббентроннинг маслаҳат бериши давом этар экан сулҳ ҳақида гап бўлиши мумкин эмас.

— Риббентроп Геринг билан ит-мушук — Герингга ёрдам бериб, Риббентропни ағдаришимиз мумкин. Уни вино кони бўлган Бургундиянинггина эмас, балки коньяк кони бўлган Брабантнинг ҳам гаулейтери қилиб тайинлаш мумкин. Пияниста дўстимиз бунга кўнади.

Гиммлер ўшанда қўлини узатиб, столчадаги Брок-

гауз чиқарган географик атласни олиб варақларкан, бармоқлари билан кўрсатди:

— Бунинг амалий томонларига нима дейсиз? Бельгия тақдири нима бўлади? Голландияни нима қиламиз? Украинани-чи?

— Масалани бўлиб-бўлиб ҳал қилмоқ керак,— деди Шелленберг.— Россия синдирилди, демак Украина масаласи қолмади деса ҳам бўлади. Бельгия ва Голландия Англия ҳамда Америка билан олиб бориладиган музокаралар мавзуи бўлади. Мен фақат Америка билан Бормандан қўрқаман.

Гиммлер илжайиб кўйди.

— Хўп, яхши,— деди у,— Франция-чи?

— У билан иттифоқ тузамиз. Унинг мустамлакалари бизга куч-қувват беради.

— Сиз иттифоқчилар фикрини Фрицхен орқали билмоқчимисиз?— сўради Гиммлер, гарчи саволи кўпроқ тавсияга ўхшаб кетса-да,— Ҳаммасига ўзингиз жавоб берасиз, мени бунга аралаштирманг.

Шундан кейин Шелленберг ишга киришди. Аммо у Берндаги Даллес одамлари билан алоқа боғлашга шошилмади. Фрицхен — фон Папендан ҳам фойдаланмади. Чунки, аввало Риббентропни ағдариш керак эди. Шелленберг Риббентроп аппаратида унга қарши ошқора курашишга тайёр бир кишини топди. Бу киши статссекретарь Лютер эди. Қабул маросимларидан бирида у Шелленберг билан олиб борилган аввалги суҳбатларидан илҳомланиб, ҳамманинг кўзи олднда Гиммлернинг ёнига бориб, дўстона суҳбатлаша бошлади, уйга қайтиб келгач эса, Борман, Гиммлер ва Герингга Риббентроп устидан чақув хати ёзди. Риббентроп СС обергруппенфюрери бўлганлиги сабабли, Гиммлер бу фурсатдан фойдаланиб унга қарши иш бошламади: бунга партия этикаси йўл қўймасди. Риббентропни вазифасидан бўшатиш олдидан партия суди, кейин СС суди бўлиши шарт эди, фақат шундан сўнггина уни министрлик лавозимидан олиш мумкин бўларди.

Гиммлер бир қарорга кела олмади, зарба беришдан қўрқди, бу орада эса аппарат иш бошлаб юборди: гестапо шефи Риббентроп разведкадаги агентларнинг сохта ҳужжатлари бўйича Лютерни қамоққа олди. Риббентропга чоҳ қазиган кишининг ўзи тушиб қолди чоҳ-

га. Бунинг устига Мюллер Лютерни ҳамма гапларни айтишга мажбур этиб, Борманга Ғарб билан сепарат музокаралар бошламоқчи бўлган кишилар бор экан, деган ахборот юборди. Борман бу ҳақда фюрерга ахборот берди. У Риббентропга, уруш ҳолатида бўлган мамлакатлар билан музокара олиб бориш — хоинлик, ким шундай қилар экан ўлимга маҳкум, деган буйруқ чиқаришни буюрди.

Ушанда Гиммлер биринчи марта фурсатни қўлдан бой берганлигига ва Риббентропдан енгилганлигига иқдор бўлиб, Шелленбергга ҳасрат қилди:

— Фюрер учун урушиш жонга тегди. Башарти у шуни истар экан, эндиликда унинг ўзига қарши ҳаракат қиламан.

— Ҳужжатингиз,— деди мотоциклчи.

Штирлиц унга гувоҳномасини узата туриб:

— Нима гап?— деб сўради.

Мотоциклчи гувоҳномани кўриб унга честь берди ва бундай жавоб қилди:

— Бизни тревога бўйича оёққа тургазилар. Радистларни излаяпмиз.

— Ҳўш, қандай?— сўради Штирлиц гувоҳномасини чўнтагига солар экан.— Натижа борми?

— Биринчи бўлиб сизнинг машинангизни учратдик.

— Юкдонни кўрсатайми?— сўради Штирлиц жилмайиб.

Мотоциклчилар кулиб юбордилар:

— Олдинда иккита чуқур бор, эҳтиёт бўлинг, штандартенфюрер.

— Раҳмат,— жавоб берди Штирлиц,— мен ҳамма вақт эҳтиёткорман.

«Бу Эрвиндан кейин кўтарилган шов-шув,— дарҳол тушунди у,— улар шарқ ва жанубга қараб кетадиган йўлларни тўсиб қўйишган. Принцип жиҳатдан тўғри бўлса ҳам, умуман жуда оддий йўл тутишибди — Германияни билмайдиган кишига нисбатан шундай йўл тутилса бошқа гап эди».

У бомбалар ўпириб ташлаган чуқурларни четлаб ўтди. Чуқурлар янги эди, ён ойналардан ачимсиқ ҳид кириб турарди.

«Энди бу лақмаларга қайтайлик,— ўйлашни давом эттирди Штирлиц.— Бинобарин, улар Кукриникслар

ва Ефимов расмларида тасвирланганчалик гўл, лақма эмаслар. Демак, мен учун бир нарса калит хизматини ўташи керак, у ҳам бўлса, Риббентроп, Геринг, Борман ёки фельдмаршал Ключегинг шахсан сулҳ тузишдан манфаатдор бўлишларидир — Марказнинг нима учун безовта бўлаётганлиги сабабини тушуниб олишим учун асосий нарса шу. Аммо улар билан сепарат сулҳ тузишга ким ботина олади? Рузвельтми? Йўқ албатта! Ёки Буюк Британиянинг жамоатчилик фикрими? Ҳеч вақт! Лекин, бошқа томондан олганда, Германиянинг фақат Фарб олдида таслим бўлиши у ердаги монокапитал (ахир у ҳам маълум шахслардан иборат-ку) учун фойдалидир. Демак, рейхнинг олий доиралари орасида ишимни тугатганимдан кейин Шпеерга жиддий эътибор беришим керак: Германия саноатига раҳбарлик қилувчи бу одам истеъдодли инженергина эмас, жиддий сиёсатчи ҳам бўлиши керак. Фарбдаги саноат хўжайинлари билан бевосита алоқа қилиб турадиган бу шахс билан шу топгача жиддий равишда шугулланмаган эдим.

Штирлиц машинасини гаражга киритиб ўтирмади — совуқ унча кучли эмасди: икки-уч градусга яқин.

«Бари бир мен эртага барвақт тураман, — ўйлади у, — радиатордаги сув музламайди. Эртага оғир кун бўлади. СД офицери бўла туриб, шахсан Гиммлер хизматига ўтиш ҳазил гап эмас... Бунинг устига, бу оқибат-натига яқинлашаётганлигининг исботидир. Мен Гиммлерга содиқлик ҳақида қасамёд қилган эдим. Энди бунинг ўзи кифоя қилмаяпти — унинг шахсан ўзига, Гиммлер фамилияли киши, СС рейхсфюрерига шахсан содиқ бўлишим лозим...»

Худди ана шу 1942 йилдан сўнг, Гейдрих Прагада ҳалок бўлгач, Шелленберг Гиммлернинг энг ишончли кишиси бўлиб қолди. Гейдрихнинг ўрнини олган Кальтенбруннерни Гиммлер савияси жуда паст бўлганлиги ва ўйламай-нетмай иш тутганлиги учун ёқтирмасди. У жуда кўп ичарди, кунига юзталаб сигарета чекар ва ёқимсиз австрияча шевада гаплашарди — буларнинг ҳаммаси Гиммлернинг меъдасига тегар эди. Гиммлер яна унинг тишлари қўйма бўлганлиги учун ҳам гапига яхши тушуна олмасди.

— Тиш докторига мурожаат қилсангиз бўлмайди-ми,— деди у бир куни Кальтенбруннерга,— шошилиб гапирганингизда сўзларингизга ҳеч тушуниб бўлмайди.

Кальтенбруннер жуда хафа бўлди, Гиммлер буни сезиб, ўйланиб қолди: «Аҳмоқ бўлганлиги ҳам яхши— уни ҳар вақт муштга рўшара қилиш мумкин, аммо ўзимдан узоқроқ тутшим керак. Аҳмоқлик — юқумли нарса».

Борман-чи... Борманни Гиммлер ўлгидек ёмои кўрарди...

Қуйндагиларни фюрерга худди ана шу Борман айтган эди:

— Бизга бир нарса айниқса аён бўлдики, армияга тўла ишониб жуда қийин. Партия ва национал-социализмнинг умиди бўлмиш СС дивизияларининг мавжудлиги миллатимиз учун катта бахт. Фақат СС раҳбари— дўстим Гиммлергина шарқий фронтга, «Висла» армиялари группасига қўмондонлик қилишга қодир. Фақат унинг раҳбарлиги остида СС ва унга бўйсунган бошқа армиялар русларни улоқтириб ташлаб, яксон қилиши мумкин.

Гиммлер эртасигаёқ ўзининг қандай лавозимга тайинланганлигини ҳали билмай туриб, фюрер ставкасига учиб келди. Тақдири олдиндан ҳал қилиб қўйилгани учун ҳам Борманга итоат қилган Германиянинг барча гаулейтерлари айни вақтда унга, СС рейхсфюрерига ҳам бўйсунилари кераклиги ҳақидаги у олиб келган фармоиға Гитлер осонлик билан имзо чекди. Гиммлер Борманга қақшатқич зарба тайёрлаган эди. Шунинг учун ҳам Гиммлер фюрернинг ҳеч қандай гап-сўзсиз имзо чеккасини кўриб у бир оз таажжубланди. Фюрер ҳужжатга қўл қўйиб бўлиши билан бир дақиқа ўтгач ҳаммасини пайқади.

— Табриклайман сизни, Гиммлер. Сиз «Висла» армиялари группасига бош қўмондон қилиб тайинландингиз. Сиз, фақат сиз, большевик галаларини тор-мор келтиришингиз мумкин. Сиз, фақат сиз, Сталинининг белини букиб, унинг олдиға сулҳ шартларини қўйишингиз мумкин!

Бутун ҳаракатлар пучга чиқди. Гиммлер ҳаммасини тушунди. Енгилиш бўлса, бундан баттар бўлмас. 1945 йилнинг январи эди, ғалаба қозонишга ҳеч қандай умид йўқ. Буидай пуч хаёлларини улоқтириб ташлаш

керак! Фақат бир йўл бор: Ғарб билан дарҳол сулҳ тузиб, большевиклар галаларига қарши биргалашиб курашишдан бошқа илож йўқ.

Гиммлер шундай катта ва фахрли вазифага тайинланганлиги учун фюрерга ташаккур билдириб, уйига жўнаб кетди. Кейин у Геринг ҳузурига борди — аммо гаплари қовушмади.

...Мана ҳозир у азонги соат бешда уйғониб кетиб, қайтиб ухлай олмай, қарагай ўрмон сукунатига қулоқ солиб турибди, қизчасига ҳам телефон қилолмайди, буни Борман билиб қолиши мумкин, ўғилларига ва уларнинг онасига — севган аёлига ҳам телефон қила олмайди, чунки жанжал чиқишидан қўрқади — фюрер, ўзининг айтишича, «ахлоқий нопоклик» учун ҳеч кимни кечирмайди. Лаънати сифлис... Ахлоқий иопоклик эмиш-а... Гиммлер нафрат билан телефон апаратига назар ташлади: ўн саккиз йил мобайнида яратган машинаси ҳозир унинг ўзига қарши ишлай бошлаганди.

«Бўлар иш бўлди,— деди у ўзига-ўзи.— Ўзим учун ҳозирданоқ, дарҳол курашга киришмасам иш пачава».

Гиммлер агентура маълумотларига асосан Италиядаги қўшинлар группаси бош қўмондони фельдмаршал Кессельрингнинг Ғарб билан музокара олиб боришга мойиллигини биларди. Бу ҳақда фақат Шелленберг билан Гиммлергина хабардор эдилар. Бу ҳақда хабар қилган икки агент йўқ қилинган эди: улар Кессельринг ҳузурига қайтиб кетаётганларида олдиндан белгилаб қўйилган авиация ҳалокатига учраган эдилар. Сирни сақлаш — муваффақият гаровидир. Италиядан Швейцарияга йўл очиқ. Швейцарияда эса Американинг Европадаги разведка хизматининг бошлиғи Аллен Даллес бор. Буниси жиддий масала. Бу жиддий кишиларнинг бевосита алоқаси бўлади, устига устак Кессельрингнинг дўсти, Италиядаги СС бошлиғи генерал Карл Вольф Гиммлерга содиқ киши.

Гиммлер телефон трубкасини кўтариб:

— Марҳамат, генерал Карл Вольфни зудлик билан чақиртиринг,— деди.

СС ветерани Вольфга ишонар эди. У ғарб билан, Гиммлер номидан жиддий музокаралар бошлай олади...

Штирлиц ҳузурига пастор Шлагни биринчи сўроқ учун олиб кирганларида, унга қарши бирон комбинация уюштириш нияти йўқ эди: Шелленбергнинг буйруғини бажаришга киришган эди, холос. Уч кун суҳбат қилиб, бу қарияга жуда қизиқиб қолди: Шлагда ҳайрон қоларлик даражада бамаънилик ва болаларга хос соддалик бор эди. Агар чол Мюллер бошлиқ гестапочилар қўлига тушгудек бўлса, уни тезда ҳайвон даражасига келтиришларига Штирлицнинг ақли етарди.

Штирлиц — иложи бор пайтларда — етарли далилларсиз қўлга олинган ва иши унчалик жиддий бўлмаган кишиларга ёрдам беришга ҳаракат қиларди. Табиийки, у ўзининг асосий ишини хавф остида қолдирмасликка интиларди, аммо инсон тақдирига у бефарқ қарай олмасди. У кишиларни қутқаришнинг муайян бир шаклини ўйлаб топди: арзимас иш билан қўлга тушган кишиларни ўзига «ёллаб», уларнинг дарҳол ёки бир оз концлагерда ётганидан кейин озод қилинишига эришарди. Бундай кишилар озод қилингач Шелленберг разведкаси ва, албатта, Штирлиц хизмат қилаётган разведка учун қизиқарли бўлган муассасаларга ишлашга жўнатилад эдилар. У қўл остидагилардан партиянинг кўзга кўринган аъзолари устидан материал йиғишни сўрарди. Бундан мақсад, иккиюзламалик қилган, қалтис гапларни гапирган, ахлоқ жиҳатдан бузилган ашаддий гитлерчиларни обрўсизлантириш эди. Шундай қилиб, у «уч томонлама» ютиб чиқарди. Гитлерчиларга қарши бирон-бир фикр билдирган кишиларни қутқариб қоларди, ишга юборилган агентларидан махфий маълумотлар олиб турарди ва, ниҳоят, улардан олинган материаллардан фойдаланиб, тузумга содиқ нацистларни лавозимидан ағдарарди.

У пастор билан суҳбатлашар, унинг устидан йиғилган маълумотлар билан танишар экан, пастор кейинчалик унинг ишига қандай ёрдам бериши мумкинлиги устида кўпроқ бош қотира бошлади.

Штирлиц пасторнинг нацизмдан нафратлапишидан ташқари, қаршилик ҳаракатига ёрдам беришга тайёр эканлигига ишонч ҳосил қилиб, — иввогар Клаус билан суҳбатини тинглагач, бунга иқрор бўлган эди, — ўзининг бўлажак ишларида Шлагдан қандай фойдаланиш мақ-

садга мувофиқ эканлиги ҳақида аниқ бир қарорга келмаган бўлса-да, маълум ролни мўлжаллаб қўйди унга.

Штирлиц ҳодисалар қандай ривож топишини олдиндан фол боққандек аниқлаб олмас эди, аммо бўлажак операциянинг умумий қиёфасини аниқ тасаввур қиларди. Жиноятчини қандай фош этиб, қандай қўлга туширишини олдиндан аниқ билган изқуварлар акс эттирилган детектив романларни ўқиб энсаси қотарди. Европани босиб ўтиб, Анқарага йўл олган поездда кетаётиб бир китобда ўқиган воқеасини доим эслаб юрарди — бу воқеа унинг ёдидан ҳеч чиқмасди. Бир куни, деб ёзарди тушмагур адабиётшунос, Пушкиндан гўзал Татьянанинг тақдири нима бўлишини сўрашганда, Пушкин раижиб: «Унинг ўзидан сўранг, мен билмайман», деб жавоб берган экан. Штирлиц математик ва физиклар билан суҳбат қилиб турарди, у атом масаласи билан шуғулланувчи физик Рунгени гестапо қамоққа олгандан кейин шундай суҳбатларни янада кўнайтирди. Штирлицни фаи назариётчиларининг кашфиётларни қанчалик олдин планлаштиришлари қизиқтирарди. «Бундай қилиш мумкин эмас,— деб жавоб берардилар унга.— Биз фақат тадқиқот йўлинигина белгилаймиз, қолгани тажриба жараёнида аниқ бўлади.

Разведкада ҳам ана шундай. Операция донраси аниқ белгилаб қўйилса, у чипакка чиқишни мумкин, чунки олдиндан белгиланган бирон алоқа узилса, асосий мақсаднинг барбод бўлишига олиб келиши мумкин. Киши ўзини асосий вазифани ҳал қилишга бағишлаб ва олдиндан турли имкониятларни ҳисобга олиб иш кўра билса муваффақиятга эришиши мумкин. Айниқса киши яққа ўзи иш кўраётганда шундай қилиши лозим. Штирлиц ана шундай деб ўйларди.

«Пастор...— деди ўзига ўзи Штирлиц.— Хўш, пасторга келайлик. Энди Клаус йўқ қилиниб, у яна икки кишини, бизнинг радистларимизни соголмайдиған бўлгач, пастор сўзсиз менга тобе бўлиб қолади. Чолнинг экс-канцлер Брюнинг билан алоқаси борлигини аниқлаб бўлмаганини Шелленбергга айтган эдим ва у, афтидан, чолга қизиқмай қўйди чоғи. Аммо Марказ бўйруғидан кейин чолга бўлган қизиқишим ортди».

Штирлицнинг умумий мулоҳазаси аниқ ва равшан эди. У фақат бир нарсада янглишаётганди: Шелленберг

пасторни унутмаган эди. Аксинча, худди эндигина у билан чинакам қизиқа бошлаган эди...

Мюллер оберштурмбанфюрер Айсманни кечаси соат учда чақиртирди: у Кальтенбруннер қуйиб берган коньякдан сўнг мизғиб олган ва ҳозир ўзини тетик ҳис этарди.

«Дарвоқе, коньяги жуда ажойиб экан,— ўйларди у орқа миясини ўнг қўлининг катта ва кўрсатғич бармоқлари билан уқалар экан.— Ўзимизникини ичсангиз мия чарсиллаб ёрилиб кетай дейди, буни ичганда одам жуда энгил тортар экан».

Айсман қизарган кўзлари билан Мюллерга тикилarkan, болаларча бегубор кулиб қўйди.

— Менинг ҳам миям ёрилиб кетай деяпти,— деди у,— етти соатлик уйқуни тангридан совға кутгандек орзу қиламан. Қишини ухлатмай қийнашдан баттар қийноқ бўлмаса керак.

— Қулоқ солинг,— гап бошлади Мюллер,— бу ерда тушуниб бўлмайдиган бир нарса бошланди. Мени бугун бошлигимиз чақирди. Бу бошлиқлар роса хаёлпараст бўладилар-да... Улар хаёл қилаверсалар бўлади — аниқ, тайинли ишлари йўқ, йўл-йўриқ кўрсатиш циркдаги шимпанзенинг ҳам қўлидан келади... Биласизми, у Штирлицга қарши тиш қайрамоқда...

— Кимга қарши?!

— Ҳа, ҳа, Штирлицга қарши. Шелленберг разведкасида мен кўнгил қўйган бирдан-бир киши шу одам эди. Лагапбардор эмас, доим босиқ, хўжа кўрсинга ишламайди. Бошлиқлар атрофида гирдиқапалак бўладиган ва керакми, керак эмасми, митингларда сўзга чиқаверадиган кишиларга ишонавермайман... Ҳаммаси ишқмас, нўноқ, вайсақилар... У эса камгап. Мен камгап одамларни яхши кўраман... Агар дўстинг камгап бўлса — у чинакам дўст. Агар душман бўлса — чинакам душман. Улардан ўрганса арзийди...

— Мен Штирлицни саккиз йилдан бери биламан,— деди Айсман,— мен у билан Смоленск остонасида бўлдим, бомбалар остида қолдик: у тош ва пўлатдек метин.

Мюллер афтини буриштирди:

— Нима бало, ўхшатишларга берилиб кетяпсиз? Чарчаб қолдингизми дейман? Ўхшатишларни партия

раҳбарларингизга қолдираверинг. Биз, изқуварлармиз, шунинг учун от ва феъллар билан, чунончи «у учрашди», «у бундай деди», «у бундай деб юборди» йўсинида фикр қилишимиз керак... Хўш, бу масалага сиз қандай қарайсиз?..

— Йўқ,— жавоб берди Айсман,— Штирлицнинг соф киши эмаслигига ишона олмайман.

— Мен ҳам.

— Эҳтимол, бирон йўлини топиб, бунди Кальтенбруннерга тушунтириб қўйиш керакдир.

— Нега энди?— бир оз сукутдан сўнг сўради Мюллер.— Борди-ю, у Штирлицнинг нософ киши бўлиб чиқишини истаб қолса-чи? Бундай эмас, деб уни кўндириб ўтиришининг ҳожати бормикин? Аслини олганда, Штирлицнинг бизнинг идорамизга даҳли йўқ-ку. У олтинчи бошқармадан. Шелленбергнинг жони чиқаверсин...

— Шелленберг исбот талаб қилади... Бунда уни рейхсфюрер қўллаб-қувватлашини ўзингиз биласиз.

— Шундайми?

— Ишончим комил.

— Нега энди?

— Бунди исбот этишим қийин... Ишончим комил, обергруппенфюрер.

Мюллер яна ўнг қўлининг бош ва кўрсаткич бармоқлари билан гарданини уқалай бошлади.

— Хўш, нима қиламиз?

Айсман елкасини қисиб қўйди:

— Шахсан менинг фикрим шуки, ўз виждонимиз олдида охиригача соф бўлиб қолишимиз керак — шунинг ўзи кейинги ҳаракат ва қилмишларимизни белгилаб беради.

— Ҳаракат ва қилмишлар — иккаласи ҳам бир нарса,— изоҳлади Мюллер.— Фақат буйруқни, ҳа, буйруқни бажарувчи кишиларга ҳавасим келади, билсангиз. Қани энди мен ҳам фақат буйруқни бажараверсам! «Соф бўлиш керак» эмиш! Мен доим нопоклик йўлини қидириб юргандай гапирасиз-а. Марҳамат, сизнинг пок бўлишингиз учун бутун имкониятни яратиб бераман: мана бу материалларни олиб,— Мюллер Айсман олдида тексти машинкада ёзилган бир неча папкани суриб қўйди,— ўз хулосангизни айтинг. Аммо охиригача ҳалол хулоса бўлсин. Мен шефга текширув натижалари ҳақида ахборот берганимда шу хулосангизга суяниб иш кўраман.

— Нима учун бу ишни мен қилишим керак, обер-группенфюрер?— сўради Айсман.

Мюллер кулиб юборди:

— Хўш, дўстим, соф-поклигингиз қаерга кетди? Қани у? Бошқаларга ҳалол бўл деб насиҳат қилиш осон нарса. Аммо ҳар ким ҳам ўзининг нопоклигини поклик қилиб кўрсатиш пайида бўлади... ўзини ва ўз хатти-ҳаракатларини оқлаш учун, албатта. Ёки нотўғри гапиряпманми?

— Мен рапорт ёзиб беришга тайёрман.

— Қандай рапорт?

— Мен рапортда Штирлицни кўп йиллардан бери биламан ва унинг ҳалол, покиза киши эканлигига кафил бўла оламан, деб ёзиб бераман.

Мюллер бир нафас индамай қолди, креслода ғужанак бўлиб ўтирди-да, кейин Айсман олдига бир варақ қоғозни суриб қўйди.

— Ёзинг,— деди у.— Ёзақолинг.

Айсман қўлига ручка олди, дастлабки иборани узоқ ўйлаб, кейин чиройли дастхат билан қуйидагиларни ёзди: «Бошқарма бошлиғи СС обергруппенфюрери Мюллерга, СС штандартенфюрери Штирлицни чинакам олий ирқ, фюрер ва НСДАП ғояларига садоқатли киши деб ҳисоблайман ва шу сабабли унинг иши юзасидан текширув ўтказиш билан шугулланмасликка руҳсат этгайсиз. СС оберштурмбанфюрери Айсман».

Мюллер қоғозни босма билан босди, уни икки марта ўқиб чиқиб, мулойимлик билан деди:

— Балли, яшанг!.. Мен ҳар доим сизни ҳурмат қилиб келдим ва сизга тўла ишонаман. Ҳозир ҳам сизнинг жуда баодоб киши эканлигингизга яна бир карра иқрор бўлдим, Айсман.

— Ташаккур, обергруппенфюрер.

— Менга ташаккур билдиришнинг ҳожати йўқ. Мен сизга ташаккур билдираман. Майли. Мана учта папка: ундаги ҳужжатлар бўйича Штирлицнинг иши тўғрисида ижобий жавоб ёзиб беринг — сизга ўргатишнинг ҳожати йўқ: разведкачига хос санъат, терговчига хос зийраклик, чинакам национал-социалистга хос матонатни ишга солинг. Бунинг учун сизга қанча вақт керак?

Айсман папкаларни титиб кўриб, жавоб берди:

— Ҳамма нарсени чиройли расмийлаштириш ва ҳуж-

жатлар билан асосли равишда исботлаш учун бир ҳафта мудар беришнингизни сўрар эдим.

— Кўпи билан беш кун.

— Яхши.

— Штирлицнинг авани руҳоний иши юзасидан кўрсатган маҳоратини болаб тасвирлашга ҳаракат қилинг,— Мюллер бармоғи билан папкалардан бирини кўрсатди.— Қальтенбруннернинг фикрича, кимдир руҳонийлар: Ватикан ва ҳоказолар орқали Гарб билан алоқа боғлашга уринмоқда...

— Маъкул.

— Муваффақият тилайман. Ҳозир бориб ухланг. Етти соат вақт бера олмайман. Беш соатга рухсат этман. Уйқингиз ширин бўлсин.

Айсман чиқиб кетгач, Мюллер унинг хатини алоҳида папкага солиб, узоқ вақт хаёл суриб ўтирдн. Кейин у бошқа бир ходими — оберштурмбанфюрер Холтоффни чақиртирди.

— Қулоқ солинг,— деди у ҳатто ўтиришни ҳам таклиф қилмай — Холтофф ёшлардан эди.— Мен сизга гоят махфий ва муҳим бир топшириқ бераман...

— Қулоғим сизда, обергруппенфюрер.

«Буниси игна билан қудуқ қазишга ҳам тайёр,— ўйлади Мюллер,— отдек гижинглаб туришини қаранг. Бунга бизнинг найрагларимиз ҳамон ёқади, уларга шўнғиб кетган, ўзини худди сувда юрган балиқдек сезади. Буниси ҳар қандай тонширингизни бажаришга тайёр... Шуниси ҳам яхши.. Шелленберг билан савдолашиш учун қўлда далил бўлса зиён қилмас».

— Гап бундай,— давом эттирди сўзини Мюллер.— Сиз манави ишларни ўрганиб чиқинг: бу штандартенфюрер Штирлицнинг кейинги йилда бажарган ишлари. Бу қасос қуроли... яъни атом қуроли... физик Рунгега тааллуқли иш. Умуман олганда, пичоққа илинмайдиган иш, аммо уни синчиклаб кўринг... Қандай савол туғилса, олдимга кираверинг.

Бир оз ўнғайсизланган, аммо ўзининг ўнғайсиз аҳволга тушганлигини яшироқчи бўлган Холтофф гестапо бошлиғининг кабинетидан чиқиб кетаётганида Мюллер уни тўхтатиб:

— Яна унинг бир неча дастлабки, фронтдаги ишларини ҳам олиб кўринг, бир назар ташланг-чи, Штирлиц билан Айсманнинг орасида бирон гап йўқмикан?

Гестапо ҳам, абвер ҳам, Виши контрразведкаси ҳам 1942 йил ёзининг ташвишли кунларидан бирида Франциядан махфий равишда қандайдир америкалик ўтиб кетиши кераклигини билардилар. Франция контрразведкаси, гестапо ва адмирал Канарис идораси ана шу кишини қўлга туширмоқчи бўлдилар.

Вокзалларда, аэродромларнинг ойнаванд биноларида агентлар қиёфаси сал бўлса-да америкаликка ўхшаган кишиларни кузатиб ўтирардилар.

Бироқ улар ўша кишини қўлга тушира олмадилар. У ресторанларда ўтириб тўсатдан гойиб бўлар, қўққисдан самолётларда пайдо бўлиб қоларди. Ақлли, тадбирли оғир табиатли ва довюррак бу киши немис хавфсизлик хизматини, Виши контрразведкасини доғда қолдириб, 1942 йилнинг охирида бетараф мамлакат Швейцарияга ўтиб кетди.

У баланд бўйли киши эди. Пенснесининг ярқироқ ойнаси орқасига яширинган кўзлари бу дунёга бир оз назар-писанд қилмай, яхшилик тилагандек ва айни пайтда жиддият билан боқар эди. Бу кишининг оғзида инглизча трубкаси бўларди ҳамиша, у камгап эди, кўпинча кулиб турар ва суҳбатдошлари гапига диққат билан қулоқ соларди. У ўзининг ўткир ҳазиллари, ноҳақ бўлган пайтларида ўзининг ноҳақлигига дарҳол ва очиқ-ойдин иқрор бўлиш одати билан кишиларни мафтун этарди.

Бинобарин, Гиммлер, Канарис ва Петен идоралари ходимлари бу кишининг ким эканлигини билганларида уни Франциянинг ўзидаёқ қўлга тушириш учун ўн барабар ортиқроқ ҳаракат қилган бўлур эдилар. Ўша пайтларда, 1942 йилнинг охирида немис армияси Францияга бостириб кириб, унинг «мустақиллигига» чек қўйган ва пойтахти Вишида бўлган қарам бир давлатга айлантирган эди. Шу киши генерал Донован томонидан Бернга юборилган стратегия хизмати бошқармасининг ходими Аллен Даллес эди.

Швейцарияда унинг ҳақида Рузвельтнинг шахсий вакили деган гап тарқалди.

Даллес бунга жавобан матбуотда раддия берди. Раддия ҳам жуда ажиб ва сирли эди. Бундай икки томонлама реклама — миш-миш гаплар ва ажиб раддия — айни пайтда ўз фойдасига хизмат қилишни у фаҳмлаб олди. Ҳа, бу борада янглишмагани: Бернда истиқомат

қила бошлаган дастлабки ойлардан бошлабоқ унинг ҳузурига турли жойлардан турли кишилар — банкирлар, спортчилар, дипломатлар, филологлар, асл шаҳзодалар, актёрлар, яъни бутун дунё разведкалари ёллайдиган, чинакамига жиддий агент бўладиган кишилар кела бошлади.

Даллес Швейцарияда стратегия хизмати бошқармасининг бўлимини ташкил қилиш олдидан ўз ходимлари устидан тўпланган материалларни синчиклаб ўрганиб чиқди.

— Мана бу кўк папкада,— тушунтирди унинг ходимлари устидан тўпланган маълумотларни текшириб, тартибга солувчи Текшириш федерал бюроси (ФБР)нинг вакили,— душман мамлакатлар ва бетараф мамлакатларда қариндош-уруғлари ёки яқин дўстлари бор кишилар ҳужжати. Мана буниси эса Германия ва Европада туғилган ҳамда ота-оналари немис бўлган кишилар ҳужжати. Бу ерда сизнинг ходимларингиз ким билан ёзишиб турса, ўша кишиларнинг фамилиялари бор... Мана бунисида...

Даллес тушунмагандек унинг гапини бўлди:

— Буларнинг ишга қандай даҳли бор?

— Кечирасиз...

— Мени қуйидаги нарсалар қизиқтиради: мен билан ҳамкорлик қилаётган одамлардан биронтаси Германия— Америка институтининг ташаббускор ходимими ёки йўқми? У компартия аъзосими ёки йўқми? У гомосексуалист эмасми? Аёл киши бўлса, лесбиянкамасми? Оиласи қандай? Никоҳ мустаҳкамми ёки хотини манжалақими ва шу сабабли эри ичкиликка берилиб, жанжалли уй-рўзгорига лаънат ўқиб, ташлаб кетмоқчи эмасми? Германия ёки Италиядаги қариндош-уруғларга келганда, менинг ҳам узоқ қариндошим ўтган асрдаёқ Германияда ўтроқ бўлиб қолган экан.

Афсуски, «Who is who» справочнигида шу киши илгари ким бўлганлиги ҳақида озгинагина маълумот берилган экан. Унинг тарихи Германия контрразведкасининг олдинроқ билиб олишига арзирди. Аммо бунини улар анча кейин билдилар.

Гиммлер идораси Даллес уйига ўз агентини ўрнаштира олгандан сўнг (Аллен Даллес уйда хизмат қилиб юрган ёқимтой, ишчан ошпаз аёл империя хавфсизлиги олтинчи бошқармасининг ходими эди), Шелленберг ҳам,

Гиммлер ҳам, гестаподан Мюллер ҳам, кейинчалик эса Қальтенбруннер ҳам ўз агенти орқали муҳим ва қизиқарли, равшан ва керакли нарсаларни билиб олдиларки, бу маълумотлар арзимас майда-чуйдалардан тўпланган эди.

Шу агент, масалан, Аллен Даллеснинг энг севимли ва ҳеч ажралмас китоби хитойлик Сун Цзининг «Уруш санъати» деган асари эканлигини хабар қилди. Бу китобда хитой назариётчиси жосуслик асосларини баён қилган. Унда, албатта, эрамизгача 400 йилда Хитойда қўлланилган жосуслик асослари баён қилинган эди.

Аллен Даллес хитойлик авторнинг разведка соҳасидаги энг керакли агентлар ҳақидаги фикрларини қайта-қайта ўқир экан.

Сун Цзи агентларни беш турга бўлган экан: маҳаллий, ички, икки томонлама, қайтмас ва тирик.

Маҳаллий ва ички агентлар (Даллес буларни алоҳида қоғозларга ёзиб қўярди, шунингдек бу қоғозлар Шелленберг идорасига ҳам келиб тушарди) ҳозир биз жойлардаги агентлар деб атайдиган агентларга тўғри келади.

Икки томонлама агент — асир қилиб олинган душман разведкачиси, кейинчалик у қайтариб ўз томонига жўнатилади, аммо эндиликда у асир тушган мамлакатининг агенти бўлиб кетади.

Аллен Даллес қизил қалам билан «қайтмас агент» сўзининг тагига чизиб қўйган экан. Хитойликларнинг бундай назокат сўзи унга жуда маъқул тушди. Сун Цзи душманга сохта маълумотлар етказиб берадиган агентларни қайтмас агент ҳисобларди. Сун Цзи уларга шунинг учун қайтмас агентлар деб ном берган эдики, улар топширган маълумотларнинг ёлғон эканлиги маълум бўлиши билан душман уларни ўлдириб юбориши мумкин эди.

Сун Цзи тирик агентлар деб атаганлар, таъкидлар эди Даллес ўз ёзувларида, бизнинг давримизда ичкарига кириб борадиган агентлар деб аталади. Улар душман мамлакатига бориб ишлайдилар ва у ердан омон-эсон қайтиб келадилар.

Сун Цзи, ҳақиқий разведкачи бир йўла ана шу беш хил агентларнинг ҳаммасига эга бўлмоғи лозим, деб қайд қилган. Сун Цзи ана шу беш хилдаги агентга эга бўлган киши «илоҳий кучга тенг бир ўргимчак иңига»,

яъни жуда нозик, кўзга кўринмас ва бақувват иплардан тўқилган бир тўрга эга бўлади, деган эди.

Сун Цзи кўп нарсаларни ёзган, Даллес эса унинг асаридан кўп жойларни — контрразведка, қалбаки ахборот, психологик уруш, агентларни муҳофаза қилнш ҳақидаги жойларни алоҳида-алоҳида варақларга ёзиб қўярди.

Сун Цзи разведкаси Қадимги Греция ва Қадимги Рим разведкасидан анча афзал эди. Греция ва Римда кўпинча руҳ ва худолар кўрсатмаларига асосланишар эди. Разведкада эса, таъкидлар эди Сун Цзи, руҳларга ҳам, худоларга ҳам ишониб бўлмайди. Разведкада душманми, дўстми — фақат инсонга ишониш лозим.

Гестапо агенти америкалик разведкачи четларига ўз фикрларини ёзиб қўйган саҳифаларнинг фотосуратини олишга ҳам муваффақ бўлган. Тавротда Исо Навининг Иерихондаги аҳволни билиш учун яширин равишда икки кишини юборганлиги тўғрисида ёзилган жойни Даллес чиқиб қўйган эди. Шу кишилар фоҳиша Рааб уйига келишган. Бу нарса, деб ўйларди Даллес ва шу ҳақда дўстларига ҳам ҳикоя қиларди, тарихий солномаларда битилган, ҳозирги кунда профессионал разведкачилар махфий учрашув жойи деб аталган нарсанинг дастлабки мисолидир. Рааб жосусларни ўз уйида яшириб турган, кейин эса уларни шаҳардан эсон-омон олиб чиққан, исроилликлар эса Иерихонни ишғол қилиб, тирик жон борки, ҳаммасини ўлдирганлар, фақат Рааб ва унинг онаси омон қолган. Ана ўша даврдаёқ разведкага ёрдам берган кишиларни тақдирлаш одати келиб чиққан экан.

Аллен Даллес уйдаги агентнинг ўз марказига хабар қилншича, унинг энг яхши кўрган китобларидан бири Даниель Дефонинг «Робинзон Крузо» асари экан. Шунингдек у «Молль Флендерс» ҳамда «Вабо босган шаҳар тўғрисида эсдаликлар» номли китобларни ҳам тез-тез ўқиб турар экан. Бу китобларни ҳам жуда ажойиб разведкачилардан бири бўлган Даниель Дефо ёзган. У йирик разведка тармоғининг ташкилотчисигина бўлиб қолмай, инглиз разведкасининг биринчи раҳбари ҳам бўлган эдики, буни бутун дунё унинг вафотидан кейин кўп йиллар ўтгачгина билган эди.

Даллес унинг китоблари саҳифаларида бу асарни Британия империяси разведкасининг бошлиги ёзганли-

гини билдирувчи бирон-бир шаъма бормикан, деб кўп излади, ammo ундай шаъмадан асар ҳам топа олмади.

Шунингдек, Шелленберг агентининг хабар қилишича Аллен Даллес бўш вақтларида Европадаги XIX аср йирик жосуслик ташкилотларининг амалий ишлари ва методларини спичиклаб ўрганарди.

Гиммлер идорасининг темир архивларида Аллен Даллес ҳақида бундан бошқа маълумотлар ҳам кўп эди. Ammo учинчи рейх раҳбарлари қанча уринмасинлар, XX аср ўрталаридаги устомон бу разведканиннг тўлиқ ва батафсил таржимаи ҳолини тиклай олмадилар.

Даллеснинг таржимаи ҳоли унчалик кўзга ташланмасди. Йигирма уч ёшида санъат магистри дипломини олиб, Ҳиндистон ва Хитойда миссионер бўлиб ишлаган, 1916 йилнинг майида Венада дастлабки дипломатик лавозимни эгаллаган. Парижда Вудро Вильсон бошлиқ делегация составида ишлаган. Сўнгра у махсус топшириқ олиб, Швейцария ва Австрия-Венгрия империясини сақлаб қолишга уриниб, Австрияда ишлаган. Уша ерда 1918 йилда у биринчи фитнасини тайёрлаган, башарти Даллес уни охирига етказа олган тақдирда ғоят катта фитнага айланишн турган гап эди. Бироқ коммунистлар бошчилигида Германияда бошланган ноябрь революцияси фитна йўлини тўсиб қўйди. Большевикларнинг Фарбга тарқалишининг олдини олишн, унга қаршн қудратли тўсиқ бўлиб туришн лозим бўлган бўлажак Габсбурглар монархияси зарбага учраган эди.

Бир йил ўтгач, 1919 йилда, Даллес Қўшма Штатларнинг Германиядаги элчихонасининг биринчи секретари қилиб тайинланди. Шу ерда, Вильгельмшлагдаги 7-уйда ишлаб, Европада большевикларга қаршн курашишни ўзларининг асосий вазифаси қилиб олган кишилар билан юзма-юз учрашди. Худди шу ерда Аллен Даллес Қўшма Штатларнинг Германиядаги вақтинча ишончли вакили мистер Дресселни Кремлга ҳужум қилишнинг дастлабки планини ишлаб чиққан генерал Гофман билан таништирди.

Гофман ўша вақтда уларга бундай деган эди: «Умрим бўйи мен бир нарсага афсусланаман. Брест-Литовскдаги музокараларни бузиб, Москва томон юриш бошламаганимга афсусланаман. Уша пайтда шундай қилиш мен учун осон эди».

Худди ўша вақтда ва худди Гофманнинг ўзи Даллес

билан суҳбатда кейинчалик «дранг нах остен» доктринаси сифатида юзага келган доктринани чиройли гаплар билан исботлаб, оқлаб чиқди.

Берлиндан сўнг Аллен Даллес икки йил Истамбулда, яъни Совет Россияси билан бевосита чегарадош мамлакат пойтахтида, бир томондан Қора ва Урта денгизга ўтиш учун калит хизматини ўтаган, иккинчи томондан — жаҳон нефть запаслари остонасидаги истеҳком бўлган мамлакат пойтахтида икки йил хизмат қилади.

У ердан Даллес Вашингтонга қайтади. У давлат департаментида Яқин Шарқ ишлари билан шуғулланувчи бўлимга бошлиқ бўлиб олади. Яқин Шарқ уруш озуқаси — нефтьга жуда бой район эди. Америка саноатининг нефть билан шуғулланувчи магнатларини ўша пайтда жаҳон бозорида инглиз рақиблари эришадиган катта муваффақиятлар безовта қила бошлаган эди.

Худди ўша вақтда «Стандарт ойл оф Нью-Жерси» компанияси бошқармасининг раиси мистер Бетфорд: «Қўшма Штатлар учун ҳозир тажовузкорона сиёсат ўтказиш муҳим», деган эди.

Даллес зўр бериб ишлай бошлайди. Буюк Британия устидан қозонилган биринчи ғалаба унинг раҳбарлигида амалга оширилган эди. Бу воқеа 1927 йилда, Рокфеллер компанияси «Ирак петролеум компани» нефть компанияси акцияларининг йигирма беш фоизига эга бўлиб олган пайтда юз берган эди.

Худди шу йил Меллон группасига кирувчи «Гауф ойл» нефть корпорацияси Бахрайн ороларида концессиялар олишда афзалликларга эга бўлиб олади.

Ана шу ғалабаларни тайёрлаб, Даллес истеъфо бермоқчи бўлади. Банкчи Ротшильдлар уида разведка хизматини ўрганиши натижасида у, давлат департаментида ишлаган пайтим келажакдаги жиддий хизматим йўлидаги дастлабки қадам экан, деган фикрга келади.

Аллен Даллес «Салливен энд Кромвэл» адлия фирмасига жойлашади. Бу фирма Рокфеллер ва Морганлар хонадони билан яқиндан алоқа қилиб турган Уолл-стритдаги энг йирик фирмалардан бири эди. Худди шу ерда, адлия фирмасида Аллен Даллес Колумбия республикасидаги нефть концессияларини қўлга киритиш бўйича гоят катта операцияни амалга оширди.

Канал қуриладиган пайтда Панама ҳукумати билан иш олиб борган ҳам худди ана шу «Салливен энд Кром-

вэл» фирмаси эди. Худди ўша пайтда «Салливен энд Кромвэл» фирмаси Германия билан, яъни Версаль шартномасидан кейин Америка саноатчилари жуда кўп миқдорда доллар юбораётган мамлакат билан яқиндан алоқа боғлаган эди.

Худди ўшанда Аллен ва унинг акаси Жон Фостер Даллес Тиссеннинг «И. Г. Фарбениндустри» трести ва «Роберт Бош» концерни билан яқин алоқа боғлагандилар. Аллен ва Жон Даллес шу немис корпорацияларининг Америкадаги агентлари бўлиб олган эдилар.

Уруш бошланиши арафасида Аллен Даллеснинг иши барбод бўлаёзганди. «Роберт Бош» концернининг Қўшма Штатларда филиали бор эди. Унинг номи «Америкен Бош корпорейшн» эди. Иккинчи жаҳон уруши бошланишида фирма қора рўйхатга тушиш хавфи остида қолади. Унинг эгалари швециялик банкчилар — ака-ука Валленберглар билан шошилиш равишда шартнома тузадилар. Бу шартномада, фирмани эгаларига фақат урушдан кейин қайтариш шarti билан, «Америкен Бош корпорейшн» устидан номигагина швед банки назоратини ўрнатиш кўзда тутилган эди.

Валленберглар бунга рози бўлдилар, аммо уларга зарур бўлган расмий томонларни бажариш учун америкалик контрагент керак эди. Бу вазифа ака-ука Даллесларга топширилади. Аллен Даллес Америка ҳукмдорларини алдаб Швеция байроғи остига нацистлар мулкни яширишга муваффақ бўлади. Кейинчалик Аллен Даллес фақат «Салливен энд Кромвэл» фирмасининг хўжайинларидан бирига айланибгина қолмай, балки «Шредер трест компани»нинг, айти вақтда «Ж. Генри Шредер бэнкинг корпорейшн»нинг ҳам директори бўлиб қолади.

Хўш, Шредер ким бўлган?

У Германияда немис граждани, Қўшма Штатларда америка граждани, Буюк Британияда инглиз граждани бўлган. Ўттизинчи йилларда бу концернга барон Курт фон Шредер бошчилик қилган. 1933 йил, 7 январда Шредернинг Кёльндаги вилласида Гитлер фон Папен билан учрашади. Гитлер шу ерда нацистлар томонидан ҳокимиятни қўлга олиш планини ишлаб чиққан эди. Бунинг эвазига Курт фон Шредер СС группенфюрери унвонини олганди. Айти вақтда у «Френден Крейсс» махфий ташкилотининг раиси ҳам бўлиб олади. Бу ташкилот СС

рейхсфюрери Гиммлер отрядлари учун Рур магнатлари орасида маблағ тўплаган.

Шредер концернининг инглиз филиали Лондонда «инглиз-герман жамияти», яъни Буёк Британияда фюрер ғояларини тарғиб қилиш билан машғул бўлган жамиятни маблағ билан таъминлаб турган. Бундан Қўшма Штатлардаги «Ж. Гепрн Шредер бэкининг корпорейши» нима билан шуғулланганлиги ўз-ўзидан маълум бўлиб қолади. Ана шу фирманинг директори Аллек Даллес эди.

Европа, Германия, нацизм, бизнес, нефть нима эканлигини ҳаммадан яхшироқ билган худди ана шу киши Қўшма Штатларнинг Европадаги стратегик хизмат бошқармасининг вакили бўлиб қолди.

Даллес, албатта, Рузвельтнинг Берндаги шахсий вакили эмасди. Унинг стратегик хизмат бошқармасининг разведкасига ўтиш тарихи, хусусан, японлар Пирл-Харборга ҳужум қилишганидан бир ҳафта кейин катта бизнес вакиллари билан қилган суҳбатига боғлиқ бўлди.

— Сиз истиқбол ҳақида сўраяпсиз,— хаёлга ботиб деди Даллес, одатдаги инглизча трубкасини тутатиб,— аммо мен тўлиқ жавоб беришга тайёр эмасман. Ўз истиқболининг белгилаб олиш учун молия аҳволи ва мамлакатда тарқалган латифаларни, театрлардаги янги постановкаларни ва Ньюренбергдаги партайтаглар ҳақидаги ҳисоботларни ўрганиб чиқмоқ лозим. Мен учун бир нарсани аниқ ва равшан: Германия — мен, албатта, истеъфога чиқариб юборилган Шахт каби жиддий молиячилар ва лотинчадан таржима қилишга мажбур бўлган адиблар Германиясини назарда тутяпман — жим турмайди.

— Шахт — бу жиддий гап, адиблар эса...

— Буниси ҳам жиддий,— эътироз билдирди Даллес,— сиз ўйлагандан ҳам жиддий. Гиммлер ўттиз тўртинчи йилдаёқ Нобель мукофотининг лауреати фон Осецкийни¹ концлагерга ташлаб биринчи йирик хатога йўл қўйган эди. Бу билан бир шахид образини яратди. Ана шу шахидни концлагерга ташлаш ўрнига шон-шараф, пул, хотинлар билан сотиб олиш керак эди... Ахир,

¹ Осецкий Карл (1889—1938 йиллар) — немис тараққийпарвар журналисти ва публицисти.

актер, ёзувчи, рассомлардек сотқин одам бўлмайди. Уларни усталлик билан сотиб олмоқ керак, чунки сотиб олиш — обрўсизлантиришнинг энг яхши усули.

— Майли, бу нарсалар бизни қизиқтирмайди, бу — хусусий нарсалар...

— Хусусий эмас,— яна гап қайтарди Даллес,— ҳеч вақт хусусий бўлмайди. Гитлер етмиш миллион кишини кўр-кўрона итоат этгувчи қилиб тарбиялади. Унинг театри, киноси ва тасвирий санъати ҳар қандай инши кўр-кўрона бажарувчи автоматларни тарбияламоқда. Бу эса бизни қондирмайди: савдо қилиш, муомалада бўлиш, бизнес соҳасида қулай операцияларни ўйлаб топишга автоматнинг қурби етмайди. Бунақанги автоматларга Шахт керак эмас. У бизга керак. Шундай қилиб,— тугатди гаини Даллес,— ҳамма нарса бир-бирига чамбарчас боғлиқ... Ана шу ўзаро боғлиқлик армиядаги зиёлиларга келиб тақалади... Майордан тортиб фельдмаршалгача армия зиёлиларидир. Ундан паст поғонадагилар истаган буйруқни кўр-кўрона ва ўйламай-нетмай бажарувчи кишилардир...

— Ҳа, ана бу тахминингиз қизиқарли,— деди Аллен Даллеснинг суҳбатдоши.— Шунинг учун ҳам қизиқарлики, бунинг истиқболи бор. Сиз эса менинг саволимга жавоб бера олмайман дейсиз...

Карл Вольф Гиммлер кабинетидан чиқиб кетгач, рейхсфюрер худди қотиб қолгандай жойида узоқ вақт қимир этмай ўтирди. У ҳозир ваҳимага тушмаганди, йўқ. Ҳар ҳолда ўзини шундай сезарди. У ҳаётида биринчи марта муртад бўлди. У маслагидан қайтганларни кўл кўрган, қирқ тўртинчи йилнинг июлида ким ёлиб чиқар экан деб муртадларга халақит бермай кузатиб келган ҳам эди, аммо ҳозир унинг ўзи давлатга нисбатан хоинликка йўл қўйди: душман билан музокара олиб борганлик учун ўлим жазосига маҳкум этилиши турган гап. Геринг билан суҳбат қилганида донм олдини олиб, ҳушёр турарди: актив сиёсий ҳаётдан четлашган бу одамнинг кайфиятини билишга уринарди. Агар ўтган йилги июль фитнасида унинг хабардорлиги ошкор бўлиб қолса, барча фитначилар тезда қамоққа олинганликларини рўкач қилиб, буни рад этиши мумкин эди: «Мен улар билан мушук-сичқон ўйнаганим, уларнинг ҳаммаси

менинг чангалимда эди. Штауфенберг — экстремист, ҳаёт эса тасодифлардан холи эмасми, бунинг устига шахсан ўзим бункерда, фюрернинг ёнида эдим — бундан яхши далил топиш мумкинми, ахир?»

Ҳозир эса Қарл Вольф тўғридан-тўғри Даллес билан алоқа боғлаш учун — ССнинг олий лавозимдаги офицери билан иттифоқчиларнинг олий лавозимдаги разведкачиси ўртасида алоқа боғлаш учун Швейцарияга жўнаб кетди.

Гиммлер одатдагидек кўзойнагини қўлига олди — бугун у мактаб ўқитувчилари тақадиган гардишсиз кўзойнак таққан эди — ва шишасини майин чарм билан арта бошлади. У ўзида қандайдир ўзгариш бўлганлигини сезди. Бу ўзгариш нимадан иборат эканини дарҳол пайқай олмади, аммо кейин кулиб қўйди. «Мен ҳаракат қила бошладим,— пайқади у.— Ҳаракат қилмай қотиб қолишдек азоб нарса бўлмаса керак — бу қўрқинчли туш кўрган билан баробар».

У Шелленбергни чақирди. Сиёсий разведка шефи учинчи қаватда, ўз хонасида эмас, балки худди қабулхонада кутиб тургандек бир минут ўтар-ўтмас Гиммлер ҳузурига кириб келди.

— Вольф Даллес билан алоқа боғлагани учиб кетяпти,— деди Гиммлер бармоқларини шиқирлатиб.

— Оқилона иш бўлибди...

— Бу тентаклик, Шелленберг, бу тентаклик ва авантюризм.

— Сиз фош бўлиш мумкинлигини назарда тутяпсизми?

— Мен мумкин бўлган бир неча вазиятни назарда тутяпман! Буни сиз қилдингиз, ҳаммасини сиз қилдингиз! Мени бу йўлга сиз бошладингиз!

— Агар Вольф иши барбод бўлса, ҳамма материаллар ўз қўлимга келиб тушади.

— Улар аввал анови веналикнинг қўлига тушиши мумкин...

Шелленберг саволомуз тикилди Гиммлерга. У жаҳл билан тушунтирди:

— Кальтенбруннерга. Ана унда материаллар кимга тегади — Бормангами, менгами — бунисини билмайман. Бу хилдаги материал қўлига теккач Борманнинг нима-лар қилишини ўзингиз биласиз. Булар фюрерга етказилгач ва бунинг устига Борманнинг изоҳлари билан унга

қандай таъсир этиши мумкинлигини тасаввур қилиб кўринг.

— Мен бу имкониятни ҳам таҳлил қилиб чиққанман.

Гиммлер афсуслангандек юзини буриштирди. Ҳозир унда Вольфни қайтариш, уни шу ерда қолдириб, ораларида бўлиб ўтган гапларни эсдан чиқариб, хотирадан бутунлай ўчириб ташлаш истаги кучайган эди.

— Мен бу имкониятни таҳлил қилиб чиққанман. Биринчидан, Вольф Даллес билан музокарани сизнинг номингиздан олиб бориш у ёқда турсин, ҳатто ўз номидан ҳам олиб бормади. У фельдмаршал Кессельринг номидан олиб боради, чунки у Италияда Кессельрингга итоат қилади. У — Италиядаги қўшинлар қўмондонининг ўринбосари, у — бевосита сизга итоат қилмайди...

Гиммлер дарҳол Шелленбергга қараб қўйди. «Ақли расо одам, — ўйларди у. — Ҳаммаси равшан гап-ку! Геринг билан қилган суҳбатимга ҳам мос тушади!»

Фельдмаршал Кессельринг бир вақтлар люфтваффе бўйича Герингнинг ёрдамчиси эди. Ҳамма уни Герингнинг одами деб ҳисобларди.

— Буниси яхши, — деди Гиммлер. — Буни олдиндан ўйлаб қўйган эдингизми ёки ҳозир келиб қолдими хаёлингизга?

— Бу нарса Вольфнинг жўнаб кетишини эшитишим биланоқ келганди миямга, — жавоб берди Шелленберг. — Чексам рухсат берасизми?

— Ҳа, марҳамат, — жавоб берди Гиммлер.

Шелленберг сигарет тутатди — ўттиз олтинчи йилдан бери у фақат «Кэмэл» сигаретасини чекарди ва бошқасини тан олмасди. Бир вақтлар, қирқ иккинчи йилда Америка урушга қўшилганда: «Душман сигаретини қаердан олдингиз?..» — деб сўрашганда, Шелленберг: «Астофирилло, америка сигаретини сотиб олсам — ватан хоини бўлиб қолар эканман-да...» — деб жавоб қайтарган эди.

— Мен ҳамма имкониятлар, ҳатто кўнгилсиз имкониятлар тўғрисида ҳам ўйлаб қўйганман.

— Яъни, масалан? — ҳушёр тортиб сўради Гиммлер. У тинчланган, ўзини ўнглаб олганди, оқилона истиқбол йўли ҳам топилди, ҳамма иш шунчалик равон борса, қандай кўнгилсиз ҳодиса юз бериши мумкин?

— Борди-ю Кессельринг ёки бундан ҳам баттарро-

ги — унинг ҳомийси Геринг бу воқеадан айбдор эмасликларини исбот этсалар-чи?

— Биз бунга йўл қўймаслигимиз мумкин. Бунинг барвақт олдини олиб қўйинг.

— Биз-ку буни бажарамиз, лекин сиз ҳам ўринбосарингиз Кальтенбруннерни ҳақли равишда мазкур операциямиздан четлатиб қўйдингиз. Худди шу киши юқоридаги имкониятга йўл қўйиши мумкин. Худди шу киши ва яна Мюллер.

— Яхши, яхши,— деди Гиммлер ҳорғинлик билан,— хўш, нмани таклиф қилмоқчисиз?

— Мен битта ўқ билан иккита қуённи отишни таклиф қилардим.

— Бундай бўлиши мумкин эмас,— жавоб берди Гиммлер янада ҳорғинроқ ва сўниқ овоз билан,— айтгандек, мен овчи эмасман...

— Фюрернинг иттифоқчилар бир-бирларидан ажралиб кетиш арафасида турибдилар дегани рост эмасми? Бинобарин, уларни ажратиш ташлаш бизнинг асосий вазифамиз бўлиши керак эмасми? Агар Сталин СС генерали Вольф гарбий иттифоқчилар билан сепарат музокаралар олиб бораётганини эшитиб қолса нима қилади? Унинг нима қилишини билмайман, албатта, лекин унинг қандайдир хатти-ҳаракат бошлашига ишончим комил. Демак, Вольфнинг музокарага бориши унга биз Сталинга етказиладиган сохта маълумот деб ном қўямиз — фюрер фойдасига қилинаётган тadbир эмасми? Яъни бизнинг ниятимиз музокаралар — Сталинни лақиллатиш учун ншлатилган афсона бир гап! Агар операция барбод бўлса, фюрерга ана шундай деб тушунтирамиз.

Гиммлер ўтирган стулидан қўзгалди — у креслода ўтиришни ёқтирмасди ва ҳамиша стулда ўтирар — дераза ёнига бориб, узоқ вақт Берлин вайроналарини томоша қилиб турди. Баъзи жойларда майсалар ҳам кўриниб қолибди. Мактабдан хушчақчақ болалар келишпти. Икки аёл болаларини аравачада олиб кетяпти. Гиммлер буларни кузатар экан, анча хотиржам тортди ва хаёлига: «Қани ўрмонга бориб, гулхан ёнида тунасанг. Жуда ақлли одам-да бу Вальтер, худо ҳақи...» деган фикр келди.

— Бу гапларингиз устида ўйлаб кўраман,— орқасига қарамай деди Гиммлер. У Шелленберг ғалабасини ўзиники қилиб олмоқчи эди. Шелленберг доимо ўз ғалаба-

ларини унга ва Гейдрихга қўш қўллаб топшириб келгани каби, бу ғалабасинн ҳам жон-дили билан рейхсфюрерга топширишга тайёр эди. Шунинг учун ҳам бундай деди у:

— Тафсилотлари ҳам қизиқтирадимиз сизни, ёки майда-чуйдалар устида ўзим бош қотираверайми?

— Ўзингиз амаллайверинг,— жавоб берди Гиммлер, аммо Шелленберг эшик томон қадам ташлаганида, у ўгирилиб:— Аслини олганда, бу ишда майда-чуйда нарсалар бўлмаслиги керак. Сиз аниқ нимани назарда тутяпсиз?

— Биринчидан, ҳимоя операцияси керак... Яъни: Ғарб билан музокара учун бирон кишини, ўзимизники эмас, албатта, нишон қилиб қўйиш керак... Кейинчалик ўша киши ҳақидаги материални... фюрерга етказамиз... Бу эса бизнинг разведка хизматимизнинг ғалабаси бўлади: душманларнинг ёвуз ниятларини барбод қилган бўламиз — Геббельс ҳам, менимча, шундай деб эшиттиришлар бериб туради шекилли... Иккинчидан, Вольфни кузатадиган минглаб кўзлар бор. Шу минглаб кўзлар орасида бизнинг агентларимиз ҳам бўлиши мумкин, улар хабар бериб турадилар. Хабар кимнинг қўлига тушади? Кимнинг агенти — менинг агентимми ёки Мюллернинг агентими — аввал хабар қилади? Вазиятга соғлом баҳо берадиган зиёлими, ёки Кальтенбруннерга ўхшаган кўр-кўрона иш тутувчи фанатикми? Бинобарин, ғарбий иттифоқчиларнинг кузатувчи минглаб кўзлари қатори менинг ҳам беш-олти «кўзим» бўлишини истайман. Вольф бизнинг одамларимиз ҳақида ҳеч нарса билмайди — улар ахборотни бевосита менга юбориб турадилар. Бу олдинги далилларга қўшимча бўладиган учинчи далилдир. Агар иш барбод бўладиган бўлса Вольфни қурбон қилишга тўғри келади, аммо уни кузатиш натижасида тушган материаллар бизнинг далилларимизга қўшимча бўлади.

— Сизнинг,— уни тўғрилаб қўйди Гиммлер,— сизнинг далилингизга.

«Яна қўрқитиб юбордим,— ўйларди Шелленберг,— бу деталлар уни ваҳимага солмоқда. У таваккал иш тутишдан чўчийди, у умуман ҳар бир нарсадан чўчидиган одам. Ундан фақат қатъий розилик олиб, қолган ишни ўзим қилаверишим керак.

— У ерга кимни юбормоқчисиз?

— Ихтиёримда жуда сизбоп номзодлар бор,— жавоб берди Шелленберг,— аммо буниси сизни муҳим ишлардан чалғитишга арзимайдиган деталлар, уларни ўзим ҳал қилаверамаман.

Шелленберг биринчи вазифани бажарувчи номзодлар рўйхатини тузиб қўйган эди, бу рўйхатда фон Штирлиц билан у «ҳомийлик қилган» пастор ҳам бор эди.

5

Эрта тонгда, Эрвин Марказдан жавоб олиши лозим бўлган вақтда, Штирлиц машинасини секин юргизиб, унинг уйи томон жўнади. Орқадаги ўриндиқда катта проигриватель ётарди: Эрвин хўжа кўрсинга проигривательлар сотувчи кичкина фирманинг хўжайини эди — бу эса мижозларига хизмат қилиш мақсадида мамлакат бўйлаб кўп юришига имкон берарди.

Йўлда тўсиқ пайдо бўлди: тунги бомбардимон пайтда олти қаватли бинонинг девори қулаб тушганди, ҳозир йўл ишчилари ва полициячилар биргаликда тез ва чаққонлик билан транспорт учун йўл очардилар.

Штирлиц орқасига қаради: унинг «Хорьх»и кетидан камида ўттизта машина турарди. Юк машинасининг шофери, ёшгина йигитча Штирлицга бор овози билан:

— Агар ҳозир самолётлар келиб қолса, роса тўс-тўполон бошланади-да, қочгани жой ҳам топа олмайсан,— деди.

— Келмайди,— жавоб берди Штирлиц, осмонга қараб. Булутлар жуда пастда эди — қўнғир-қора ҳошияларига қараганда қор ёғиши мумкин.

«Тун илиқ келди,— ўйларди Штирлиц,— ҳозир эса салқин тушди — қор ёғиши муқаррар».

У нимагадир анови астрономни эслади — безовта қуёш йили эмиш. Ер куррасида ҳамма нарса ўзаро боғлиқ. Биз бир-биримизга боғлиқмиз, ер қуёш билан, қуёш галактика билан боғлиқ. Штирлиц тўсатдан жилмайди: «Гестапонинг агентура тармоғига ўхшаш. Ҳар иккинчи киши учинчисини, учинчиси эса иккинчисини кузатиш топшириғини олган. Биз юлдуз бўлсак, бизнинг ҳаётбахш қуёшимиз — буюк фюрердир... Ун йил ичида халқни расво қилдилар-а?»

Олдинда турган шуцман қўл силтаб:

— Утиринглар! — деб бақирди.

«Жаҳоннинг ҳеч қайси ерида, — ўзига ўзи деди Штирлиц, — полициячилар худди бизникидек буйруқ беришни ва таёқ билан буйруқомуз ишора қилишни яхши кўрмайдилар». У немислар ва Германияни ўз миллатим ва мамлакатим деб ўйлаётганини фаҳмлаб қолди. «Бошқача бўлиши ҳам мумкин эмас. Агар ўзимни бундан ажратиб қўядиган бўлсам, аллақачон фош бўлардим. Афтидан, мен шу халқни ва шу мамлакатни севаман... Ҳақиқатан ҳам гитлерлар келиб-кетаверса керак?!»

Бу ёгига йўл очиқ эди, Штирлиц машинага тўла газ берди. У кескин бурилишларда резина ишдан чиқишини биларди, покришклар ҳам топилмайдиган нарса бўлб қолганини ҳам биларди, аммо у бурилишларда резинанинг чийиллаб, машинанинг эса худди тўлқин пайтидаги қайиқдай қийшайиб кетишини яхши кўрарди.

Кепеникда, Эрвин ва Кэт уйига буриладиган жойни полициячилар қуршаб олган эдилар.

— Нима гап?— сўради Штирлиц.

— Кўча вайрон бўлган, — жавоб берди ёшгина, ранглари оқарган шуцман, — улар қандайдир қудратли торпеда ташлашибди.

Штирлиц пешанасига тер чиқиб кетганини сезди.

«Ҳа, шундай, — дарҳол пайқади у, — уларнинг уйига ҳам тушибди».

Шу йиллар мобайнида у кўнгилга келадиган нарсани таҳлил қилишга ўрганиб қолган эди. Воқеани олдиндан сезиш — бу хурофот ва бўлмаган гап деган одамларга ҳайрон бўларди. Штирлиц муҳим воқеани доим бир кун ёки икки кун олдин сезарди. У атрофида бўлаётган нарсаларни радиолокатор каби ҳис этарди. Ҳар бир киши воқеани олдиндан сезишга қодир, аммо кўпчилик ўзларида мавжуд бўлган бу қобилиятни ўстиришга ҳаракат қилмайди, деб ишонарди.

— Тўққизинчи уй-чи?— сўради у. — У ҳам вайрон бўлганми?

— Ҳа, бутунлай вайрон бўлган.

Штирлиц машинасини йўлакка чиқариб қўйди-да, ўнг томондаги кўчага бурилди. Уша кўринишидан касалвон шуцман унинг йўлини тўсди:

— Жаноблари, бу ёққа ўтиш ман этилган.

Штирлиц ёқасини кўтариб, белгисини кўрсатди. Шуцман честь бериб, деди:

— Сапёрлар аста-секин портлайдиган бомба йўқми-кан, деб шубҳа қилишяпти...

— Бўлса бирга портлармиз,— ҳорғинлик билан жавоб берди Штирлиц ва харобага айланган тўққизинчи уй томон қадам ташлади.

У ҳаддан ташқари чарчаганини сезди, шошилмай секин юргиси келарди, аммо одатдагича тез ва равон қадам ташлаши юзидан сеҳрли табассум аримаслиги лозим эканлигини биларди. У шундай қилди ҳам. Унинг кўз олдида Кэт турарди. Унинг қорни анча қаппайиб, думалоқ бўлиб қолган эди. «Қиз бўлса керак,— деган эди бир куни у.— Қорин чўзиқроқ бўлиб ўсса — ўгил туғилармиш, мен бўлсам албатта қиз туғаман».

— Ҳамма ҳалок бўлганми?— сўради Штирлиц ўт ўчирувчилар ишини кузатиб турган полициячидан.

— Айтиш қийин. Бомба эрталабга яқин тушган, санитар машиналар жуда кўп келганди...

— Буюмлари омон қолганми?

— Қаёқда... Анави аталани қаранг...

Штирлиц болали, йиғлаётган бир аёлга аравачасини йўлкага чиқариншга ёрдамлашиб юборди-да, машинаси ёнига келди...

— Ойи, ойижон!..— деб қичқирарди Кэт.— Ё, худо! Ойи-жо-о-он! Ёрдам беринглар, ёрдам!

У стол устида ётарди. Уни туғруқхонага контузия билан олиб келгандилар: боши икки жойдан яраланган эди. У аллақандай узۇқ-юлуқ сўзларни айтарди, бу ёрдамга чақирувчи рус сўзлари эди.

Бақироқ, овози хирилдоқ тойлоқдай ўгил болани қўлга олган доктор акушеркага:

— Польша экан, аммо қўчқордай бола туғди-я,— деди.

— У полька эмас,— деди акушерка.

— Бўлмаса ким? Русми? Ёки чехми?

— Паспортида немис,— жавоб берди акушерка.— Унинг пальтоси чўнтагида Кэтрин Кин номига берилган паспорти бор экан.

— Балки, бошқа бировнинг пальтосидир?

— Балки шундайдир,— кўнди акушерка.— Буни қаранг, қандай дўмбоқ — камида беш килограмм. Чиройлилигини қаранг... Гестапога ўзингиз телефон қиласизми ёки кейинроқ мен телефон қилайми?

— Сиз қилақолинг,— жавоб берди доктор,— лекин кейинроқ... Ҳали ишимиз кўп...

«Тамом, вассалом,— нарчоқ ҳолда, ўз ишига четдан назар ташлади Штирлиц.— Энди якка ўзим қолдим. Энди мутлақо ёлғиз бўлиб қолдим...»

У узоқ вақт кабинетини ичидан қулфлаб олиб, телефон қўнғироғига жавоб бермай ўтирди. Бейхтиёр санади у — телефон тўққиз марта жиринглади. Икки киши унга узоқ вақт телефон қилди, муҳим ишлари бўлса керак-да, ёки қўл остидагилар қўнғироқ қилпшгандир, чунки улар ҳар вақт узоқ телефон қиладилар. Бошқалари қисқа-қисқа жиринглади: бошлиқлар ёки дўстлар ана шундай қўнғироқ қиладилар.

Сўнгра у стол тортмасидан қоғоз олиб, ёза бошлади:

**«СС РЕЙХСФЮРЕРИ ГЕНРИХ ГИММЛЕРГА.
ҚАТЪИЯН МАХФИЙ.
ШАХСАН.
РЕЙХСФЮРЕР!»**

Миллатимиз манфаатларини кўзлаш мақсадида мен Сизга мазкур хат билан мурожаат этишга мажбур бўлдим. Бетараф мамлакатлар журналистларига яқин манбалардан менга шу нарса маълум бўлдики, қандайдир шахслар СДдан ва СС рейхсфюреридан яширинча ҳолда келишиши йўлини қидириб душман билан алоқа боғлашга уринмоқда эканлар. Мен бу маълумотларни жиддий равишда ҳужжатлар билан исбот эта олмайман, лекин менга жуда муҳим бўлиб туюлаётган ва кечиктирилиши мумкин бўлмаган шу масала юзасидан мени қабул қилишингизни ва таклифларимга қулоқ солишингизни Сиздан сўрайман. Алоқаларимдан фойдаланиб Сизни янада батафсил хабардор қилишга ва бу тахминни ишлаб чиқиш юзасидан ўз режаларим билан таништиришга рухсат этгайсиз, чунки бу тахмин — афсуски — ҳақиқатга яқин.

*Хайль Гитлер!
СС штандартенфюрери фон Штирлиц».*

У суҳбат пайтида кимни мисол келтиришини биларди: бундан уч кун аввал ҳаво ҳужуми пайтида португалия-

лик кинохроникачи Пуэблос Вассерман ҳалок бўлган эди. Штирлиц унинг шведлар билан яқин алоқада бўлганлигини биларди: бинобарин, шу нуқтаи назардан унинг тахмини жуда аниқ ва равшан эди.

Афтидан, Гиммлернинг массажчиси доктор Кестнердан кейин бирдан-бир ишонган кишиси Шелленберг эди. У Шелленбергни ўттизинчи йиллардан бери — у таълим олаётган пайтларданоқ кузатиб юрарди. Бу келишган йигирма уч ёшли йигитнинг иезуитлар коллежидан сўнг университетни санъат бакалаври унвони билан тугатганини биларди. У шунингдек, университетда Шелленбернинг севган профессори яҳудий бир киши бўлганлигини ҳам биларди. У Шелленбернинг аввал национал-социализм гояларини ҳазил-мазах қилиб юргани ва фюрер ҳақида доим яхши фикрда бўлмаганидан ҳам хабардор эди.

Гиммлер ихтиёрида минглаб кучли, сўнгги қони қолгунча унга кўр-кўрона содиқ қоладиган кишилар бор эди. Аммо унга воқеаларга ана шундай киноя билан қараса ҳам, лекин сиёсатни тўғри олиб борадиган камидан беш нафар зийрак ёрдамчилар керак эди.

Шунинг учун ҳам Шелленберг Гейдрих билан бир неча бор суҳбатлашиб, Гиммлер билан бир марта учрашгандан сўнг унга учинчи рейх разведкасида ишлаш таклиф қилинганда, у Гейдрихнинг бу таклифини қабул қилган эди, чунки у бу вақтга келиб кўл қиргоқлари ва Берлин атрофидаги осойишта қарағай ўрмонларида жойлашган боғчаларига бекиниб олиб, Гитлер қилаётган ваҳшийликлардан шунчаки қайғуриб ва фюрернинг жазаваси тутишини мазах қилишдан нарига ўтмайдиган герман интеллигенциясидан ҳафсаласи пир бўлган эди.

Унинг дастлаб иш бошлаган жойи Китти салони бўлди. Қриминал полициянинг шефи Небе ўз картотекаси орқали ана шу оқсуяклар салони учун Берлин, Мюнхен ва Гамбургнинг энг гўзал фоҳишаларини ажратиб қўйган эди. Кейин у, Гейдрихнинг топшириғи билан, дипломатлар ва олий лавозимдаги ҳарбийларнинг ёш, гўзал хотинлари, яъни ёлғизликда зериккан аёллар (уларнинг эрлари эрта-ю кеч кенгашларда банд бўлардилар, Германияни кезиб юрардилар, чет элга бориб турар эдилар) билан таниша бошлади. Хотинлар нима қи-

лишларини билмас, айш-ишрат излардилар. Улар бундай айш-ишрат жойини Китти салонидан топдилар. У ерда Осие, Америка ва Европа дипломатлари ҳам тўпланарди. СД хавфсизлик техника маҳкамасининг экспертлари шу салонда икки қават девор ўрнатиб, у ерга гапларни ёзиб борадиган ва расм оладиган аппаратлар ўрнатдилар. Гейдрих фикрини бу ерда Шелленберг амалга оширди, у шу салоннинг хўжайини бўлиб олди, оқсуяклар орасида қўшмачилик ролини ўйнаб юрди.

Шелленберг билан Гейдрих кейин кичкинагина кинозалда ўз оғайниларининг хотинлари билан чет эл дипломатлари қандай айш-ишрат қилаётганликларини тасвирловчи расмларни томоша қилиб ўтирардилар.

Улар икки томонлама одам ёллай бошладилар: фош қилинган дипломатлар Шелленберг разведкасида ишлай бошладилар, учинчи рейх ҳарбий амалдорлари, партия ва давлат арбобларининг фош этилган хотинларининг номлари эса гестапо шефи Мюллер рўяхатига тиркалар эди.

Дарвоқе, Мюллернинг салонда ишлашига йўл қўймадилар, чунки унинг қишлоқчилиги ва дағал ҳазиллари салон шинавандаларини чўчитиб юбориши мумкин эди. Ушанда Мюллер ўзининг йигирма уч яшар йигитчага тобе эканлигини биринчи мартаба сезганди.

— У ўша афти-башарасини бўяб олган фоҳишаларнинг сонига чанг солади, деб чўчиса керак-да мендан,— деди Мюллер ёрдамчисига,— овора бўлади. Ёнидан пул берса ҳам биронтаси билан ётмасман. Қишлоғимизда бундай хотинларни гўнг қўнғиз деб атардилар.

Бир уни фрау Гейдрих эри йўқ пайтида Шелленбергга зерикканлигини билдириб қўнғироқ қилганида, уни шаҳардан четга, кўл бўйига таклиф қилган эди. Мюллер дарҳол бундан хабардор бўлди ва бу келишган йигитчаниннг бошини танасидан жудо қилиш пайти келди, деб ўйлади. Шелленберг келишган, лотинча ва испанча китоблар олиб турадиган, олифта, хотинлар билан ошкора юрадиган, Шаҳзода Альбрехтштрасседан машинага ўтирмай пиёда юрадиган, маҳмадона, енгилтак ва ароқхўр киши — жиддий разведкачи ҳам шундай бўлади-ми?— нобоп бир йигит, деб ҳисоблаб юрган гестаподаги «кекса»ларнинг фикрига қўшилмасди у. Мюллернинг деҳқонча, замини оғир, аммо янгиликни дарҳол сезадиган ақли Шелленбергнинг янги авлод қалдирғочи

эканлигини дарров пайқаб олди. Бундай ёқнмтой киши ўзига ўхшаганларни яна жалб қилаверади.

Шелленберг фрау Гейдрихни Плойнер кўлига олиб борди. Фрау Гейдрих Шелленберг жуда ҳурмат қиладиган бирдан бир аёл эди — у билан Элладанинг улугвор фожиаси ва Римнинг қўпол ҳирсияти ҳақида гаплашиш мумкин эди. Улар кўлни ёқалаб сайр қилишиб, роса мириқиб суҳбатлашдилар. Турқи совуқ икки йигит 2 ва 75 рақамли объектларни кузатиб, совуқ сувда чўмилар эдилар. Мюллер фрау Гейдрихни, империя хавфсизлиги хизматида эрининг тутган мавқеига қараб 2 рақамли объект деб атаганди. Муздек сувда чўмилаётган ана шу икки аҳмоқ йигитнинг гестапо агентлари бўлиши мумкинлигини Шелленберг хаёлига ҳам келтирмаганди, чунки булардан бошқа чўмилаётганлар йўқ эди. У, агент ўзини бунчалик ошкора тутиши керак эмас, деб ҳисобларди. Мюллернинг қишлоқиларга хос айёрлиги Шелленбергнинг равон мантиқидан устун чиқди. Агар «объектлар», Мюллер ибораси билан айтганда, «буталар остида дам олмоқчи бўлсалар» агентлар уларни суратга олишлари керак эди. Аммо «объектлар» буталар орасига бормадлар. Очиқ айвончада қаҳва ичиб, яна шаҳарга қайтиб келдилар. Бироқ Мюллер кўр-кўрона рашк, ўз кўзи билан кўриб рашк қилгандан кўра кучлироқ бўлади, деб ҳисобларди. Шунинг учун Мюллер Гейдрихга хотинининг Шелленберг билан Плойнер кўли ёқасида, ўрмонда сайр қилганини етказди. У берган маълумотини изоҳлаб ўтирмади — Гейдрих ўтакетган худбин ва ўзини қандай тутишини билиб бўлмайдиган киши эди.

Бу хабарни ўқиб, Гейдрих Мюллерга ҳеч нима демасди. Кетаверинг, дегандек бошини қимирлатиб қўйди, холос. Мюллер ҳам индамади: Гейдрихнинг баджаҳл ва тунд юзидан у ҳеч нимани пайқай олмасди. Қуни билан нима бўлганини билмай юрди. Кечқурун эса Гейдрих аввал Мюллерга қўнғироқ қилиб, кейин Шелленбергнинг кабинетига кирди ва унинг елкасига қоқиб:

— Бугун кайфиятнинг мазаси йўқ, ичамиз,— деди.

Улар уч киши бўлиб олиб эрталаб соат тўртгача кичкина ва ифлос қовоқхоналарда юрдилар, асабийлашган фоҳишалар ва валютафурушлар билан бирга ўтирдилар, биргалашиб халқ қўшиқларини айтдилар, кейин азонга яқин оипоқ оқариб кетган Гейдрих Шелленбергга яқинроқ ўтириб; дўстлик қадаҳини кўтаришни таклиф қилди.

Улар пчдилар, сўнгра Гейдрих ўз қадаҳни кафти билан бекитиб деди:

— Қулоқ солинг, мен сизга винога заҳар солиб бердим. Агар сиз фрау Гейдрих билан қандай вақт ўтказганингиз ҳақида бор гапни айтиб бермасангиз, ўлишингиз муқаррар. Агар ҳақиқатни айтсангиз — мен учун у қанчалик даҳшатли бўлмасин — сизга зидди заҳар бераман.

Шелленберг ҳаммасига тушунди. Унда ҳамма нарса-ни дарҳол пайқаш қобилияти бор эди. У кўлда чўмилаётган икки бадбашара барзангини эслади, Мюллернинг кўзи ўйнаётганлигини, лабида табассум пайдо бўлганлигини кўриб турди ва бундай деди:

— Майли, айтай, фрау Гейдрих менга телефон қилдилар. Зериккан эканлар. Мен у киши билан Плойнер кўлига бордим. Биз вақтни қандай ўтказганимизни кўрган гувоҳларни ҳам келтиришим мумкин. Биз сайр қилдик, Грециянинг буюклиги ва уни айғоқчилар Римга сотиб қандай ҳалок қилганликлари ҳақида суҳбатлашдик. Бинобарин, Греция фақат шунинг учунгина ҳалок бўлмаган, албатта. Ҳа, мен фрау Гейдрих билан бирга бўлдим, мен бу аёлга, буюк инсон деб ҳисоблаб юрган кишининг хотинига жуда ихлос қўйганман. Зидди заҳарингиз қани?— сўради у.— Қани?

Гейдрих кулиб қўйди, қадаҳга озгина мартини қуйиб, Шелленбергга узатди.

Шу воқеадан ярим йил ўтгач, Шелленберг Гейдрих ҳузурига кнриб ундан рухсатнома сўради: «Мен уйланмоқчиман,— деди у,— аммо қайнонам — поляк». Бу масалани СС рейхсфюрери Гиммлер кўриб чиқди. Гиммлер шахсан унинг бўлажак хотини ва қайнарасининг фотосуратларини кўздан кечирди. Розенберг маҳкамасидан одамлар келди. Микроциркуль билан мия тузилиши, пешана кенглиги, қулоқ шакли текширилди. Гиммлер Шелленбергга уйланишга рухсат берди.

Никоҳ пайтида, анча-мунча ичиб олган Гейдрих Шелленбергнинг қўлтиғидан ушлаб дераза ёнига олиб борди-да:

— Хотинингизнинг опаси яҳудий банкирга текканини билмайди деб ўйлайсизми?— деди.

Шелленберг бўшашиб, қўллари музлаётганини сизди.

— Ташвишланманг,— деди Гейдрих ва хўрсиниб қўйди.

Шелленберг ўша пайтда Гейдрихнинг нега хўрсиниб

қўйганини тушунмаган эди. Буни у анча кейин билди, империя хавфсизлиги шефининг бобоси яҳудий бўлиб, Вена опереттасида скрипка чалган экан.

6

Шелленберг Штирлицни рейхсфюрер қабулхопасида учратди. Штирлиц Гиммлер қабулига ёзилган эди: унинг қўлида гардишлари олтин ҳалли кўкимтир-кулранг папка бўлиб, ичида бир варақ қоғоз ётарди, у ҳам бўлса Кепеникдан келиши биланоқ ёзган хати эди.

— Кейинги навбат сизники,— деди навбатчи адъютант, Гиммлер ҳузурига СС хўжалик бошқармасининг бошлиғи генерал Польни таклиф қилар экан.— Менимча обергруппенфюрер кўп ушланиб қолмайдилар — лўнда масалалар.

— Салом Штирлиц,— деди Шелленберг.— Мен сизни излаб юрибман.

— Саломат бўлинг,— жавоб берди Штирлиц.— Чарчаган кўринасиз?

— Билиняптими?

— Жуда.

— Юринг хонамга. Ҳозир менга жуда кераксиз.

— Мен рейхсфюрердан қабул қилишларини сўраган эдим.

— Нима масалада?

— Шахсий.

— Бир-бир ярим соатлардан кейин келасиз,— деди Шелленберг.— Қабул вақтини кечиктиришни сўранг, рейхсфюрер кечгача шу ерда бўладилар.

— Яхши,— норози бўлгандек деди Штирлиц,— сал ноқулай бўлмасмикан?

— Мен фон Штирлицни олиб кетаман,— деди Шелленберг навбатчи адъютантга.— Қабул муддатини икки соат орқага суриб қўйинг.

— Хўп, бўлади, бригаденфюрер!

Шелленберг Штирлицни тирсагидан ушлаб кабинетдан олиб чиқаркан хушчақчақлик билан шивирлаб қўйди:

— Овозини қаранг? Оперетта артистига ўхшаб овозни қорнидан чиқараётгандек рапорт беради-я, одамларга ёқмоқчи бўлади.

— Мен доим адъютантларга ачиниб юраман,— деди Штирлиц.— Улар доим ўзларининг керакли эканликла-

рини бўрттиришга ҳаракат қиладилар, бўлмаса одамлар аксинча эканини сезиб қоладилар-да.

— Сиз ноҳақсиз. Адъютант жуда ҳам керак. У чиройли овчи итидек бир нарса: иш ўртасида чақчақлашиб олиш ҳам мумкин, кейин яхши този бўлса, бошқа овчиларнинг ҳаваси келиб юради.

— Тўғри, мен импрессарио вазифасини ўтайдиган бир адъютантни учратганман: у ҳаммага ўз хўжайинининг буюклиги ҳақида гапираверарди. Оқибат натижада уни автомобиль ҳалокатида ўлдириб юборишди: мақтовлари билан жуда жонга теккан бўлса керак...

Шелленберг кулиб юборди:

— Тўғри гапми ёки тўқидингизми?

— Тўқидим, албатта...

Ўртадаги зинапояда улар Мюллерни учратдилар.

— Хайль Гитлер, дўстлар!— деди у.

— Хайль Гитлер, огайни,— жавоб берди Шелленберг.

— Хайль,— жавоб берди Штирлиц қўлини кўтармай.

— Оббо айёрлар-э, сизларни кўрганимдан жуда хурсандман,— деди Мюллер,— яна биронта навбатдаги маккорликни тайёрлаяпсизларми, дейман?

— Тайёрлаяпмиз,— жавоб берди Шелленберг,— нега тайёрламас эканмиз?

— Маккорликда сизга тенг келолмаймиз,— деди Штирлиц.— Сиз бўри бўлсангиз, биз қўзичоқмиз.

— Мен-а?— ҳайрон бўлди Мюллер.— Майли, биров сени шайтон ҳисобласа ёмонми? Қиши ўлади, аммо хотираси қолади. Шайтон хотираси бўлса ҳам, хотира-да.

Мюллер Шелленберг билан Штирлицнинг елкасига дўстона қоқиб қўйди ва ўз ходимларидан бирининг кабинетига кириб кетди: у ходимларининг кабинетига тўсатдан, айниқса зерикарли сўроқ бўлиб турган пайтларда кириб боришни яхши кўрарди.

Урушнинг кейинги ойларида, Гитлер СССР — Англия — Америка иттифоқи ҳафталар ичида барбол бўладиган нарса деб қайта-қайта такрорлаган, ҳал қилувчи зарба берилгач, Ғарб немислардан ёрдам сўраб мурожаат қилади, деб ҳаммани ишонтираверган пайтда, кўпчилик буни фюрерга хос дардманд тасаввурга ишонавериш хусусияти бўлса керак, деб ҳисобларди. Аммо бунда Гитлер фактларга таянган эди: Борман раз-

ведкаси, 1944 йилнинг ўрталаридаёқ, адмирал Канариснинг қилмишлари билан обрўсизланган ҳарбий разведка у ёқда турсин, ҳатто Гиммлер ва Риббентроп каналларини четлаб ўтиб, Лондондан жуда махфий ҳужжат олшга сазовор бўлганди. Ана ўша ҳужжатда, чунончи, қўйидаги сатрлар ҳам бор эди: «Агар рус ваҳшийлари қадимдан яшаб келаётган Европа давлатларининг маланияти ва мустақиллигини барбод қилса, даҳшатли бир офат юз берган бўлади». Гитлернинг ажойиб хотираси ўзининг 1936 йилда, Нюренбергда Германия национал-социалистлар партияси съездида сўзлаган нутқини эс-латди. Унда Гитлер бундай деган эди: «Агар большевиклар методи муваффақиятли чиқса, унда Европа маланияти ўрнини мисли кўрилмаган даҳшатли ваҳшийлик босади».

Ўгирланган ўша ҳужжатдаги у тез-тез мурожаат қилиб турган сатрлар Уинстон Черчиллнинг гапи эди. У шу сўзларни 1942 йил октябрида, руслар Польшада эмас, Сталинград остоналарида, Руминияда эмас, Смоленск ёнида, Югославияда эмас, Харьков остида турган бир пайтда ўзининг махфий меморандумида ёзган эди.

Афтидан, Гитлер 1943—1944 йилларда инглизлар ва америкаликлар ўртасида иттифоқчилар армияларининг асосий зарбаси қайси томондан берилиши кераклиги юзасидан келишмовчилик борлигидан хабардор бўлганида, музокара қилишга ҳар қандай уриниш учун ўлим жазоси берилсин, деган буйруқларини чиқармаган бўларди. Черчилль қўшнларни Болқонга ташлаш керак деб туриб олган эди. Буни у қўйидаги фикрлар билан асослаганди:

— Масала бундай: Болқон ва, эҳтимолки, Италиянинг коммунистлашишига рози бўламизми? Бизнинг хулосамиз шундан иборат бўлиши керакки, биз коммунизм таъсирининг ёйилишига ва бостириб киришига қарши турмоғимиз керак... Ғарб демократияси, агар унинг армиялари Будапешт ва Венага кирса, Прага ва Варшаваи озод этса, қандай афзалликларга эга бўлиб олинши мумкинлигини аниқ тасаввур этиши керак...

Масалага жиддий қараган америкаликлар Черчиллнинг Гитлерга қаршп асосий зарбани Францияда эмас, балки Болқондан берншга уриниши фақат ўз манфаатини ўйлаб айтилган фикр эканлигини пайқадилар. Агар Черчиллнинг нуқтаи назари ютиб чиқса, Буюк Британия

Урта денгизда гегемон бўлиб қолиши, яъни худди шу Буюк Британия Африка, араб Шарқи, Италия, Югославия, Грециянинг хўжайини бўлиб олиши мумкинлигини америкаликлар яхши тушунардилар. Шундай қилиб, куч баланси Қўшма Штатлар фойдасига бўлмасди ва шунинг учун Францияга қўшин тушириш мўлжаллаб қўйилди.

1945 йилнинг қишида Черчилль ўз стратегиясини ўзининг энг яқин ходимлари учун қуйидагича ифодалаб берган эди:

— Биринчидан, Совет Россияси эркин дунё учун ўлим билан тенг хавф туғдирыпти; иккинчидан, унинг шитоб билан бостириб келишига қарши дарҳол янги фронт ташкил қилиш зарур; учинчидан, бу фронт иложи бори-ча шарққа қараб ичкарироқ кириб бориши зарур; тўртинчидан, инглиз-америка қўшинларининг асосий ва ҳақиқий мақсади — Берлинни ишғол қилиш; бешинчидан, Чехословакияни озод қилиш ва Америка қўшинларининг Прагага кириб бориши катта аҳамиятга эга; олтинчидан, Вена, аслини олганда, бутун Австрия гарбий давлатлар томонидан бошқарилнши лозим...

Эҳтиёткор ва довурак сиёсатчи бўлган Черчиллнинг гитлерчилар партияси раҳбарларининг биронтаси билан — ҳатто руслар Европага шиддат билан кириб келган тақдирда ҳам — алоқа боғлаб бўлмаслигига ақли етарди, чунки Россия унинг учун ўлим хавфи бўлиб туюлса-да, гитлерчилар зулми остида эзилган одамлар учун бу мамлакат озодлик тимсоли бўлиб қолган эди. Берлин билан яна шунинг учун алоқа боғлаш қийин эдики, у гитлерчи бошлиқларнинг бетайинлигини ва ҳар дамда хиёнат йўлига ўтишлари мумкинлигини яхши биларди; у жаҳон жамоатчилиги демократиянинг гитлерчилар билан алоқа боғлашини ҳеч вақт оқламаслигини ҳам тушунарди... Черчилль русларнинг Атлантика қирғоқларига бостириб келишига қарши тура оладиган ягона фронт ташкил қилиш мақсадида маълум ва қалтис вазиятда фюрерга нисбатан оппозицияда бўлган кишилар билан алоқа боғлаши мумкин эди, чунки у ҳаммадан кўпроқ, русларнинг Атлантика қирғоғига чиқиб олишидан қўрқарди. Бироқ Германияда 1944 йнли фитначилар йўқ қилиниб ташланганларидан кейин бундай куч қолмаган эди. Черчилль Вермахт армияларининг таслим бўлишига уринаётган гитлерчи раҳбарлардан

биронтаси билан эҳтиёткорлик билан алоқа боғлаш қийин бўлса ҳам — чунки Рузвельт бунга қаттиқ қаршилик кўрсатаётган ва бутун дунё русларга нисбатан хайрихоҳ эди — бундай алоқа Сталинга нисбатан қаттиқ сиёсат, айниқса Польша ва Греция масалаларида қаттиқ сиёсат қўллашга имкон беради деб ҳисобларди.

Ҳарбий разведка немислар иттифоқчилар билан алоқа боғлаш йўллари излаётганлиги ҳақида Черчиллга хабар қилганда, у бундай жавоб берди:

— Британияни сусткашликда, тутуриқсизликда, юмористик таҳлилпарастликда айбашлари мумкин. Аммо Британияни ҳеч ким маккорликда айбашлари мумкин эмас ва ҳеч ким ҳеч вақт бизга бу айбани қўймаслигини худодан сўрардим. Бироқ, — қўшиб қўйди у ва унинг кўзлари қимирламай тик қараб қолди, фақат қорачиғи ичида билинар-билинемас кулги учқунлари чақнади, — мен доимо миллатлар иттифоқини мустаҳкамлашга қаратилган дипломатик ўйин билан тўғридан-тўғри олиб бориладиган фаросатсизликларча маккорлик ўртасидаги чегараниқ бўлишини истардим. Нозик ва мураккаб дипломатик ўйинни фақат осеъликлар маккорлик деб ҳисоблашлари мумкин. Бинобарин, ўйин тушунчасининг ўзи зарур бўлган тақдирда — бир қадам четга чиқиш маъносини билдиради... Болалар шундай дейдилар, улар эса энг софдил сиёсатчилардир...

Шу тариқа Черчилль разведкадаги одамларга немислар билан маълум вазиятда, маълум шартлар билан алоқа боғлаш ва иложи бўлса бу алоқаларни гитлерчилар зулмига қарши курашаётган иттифоқчиларнинг манфаатларини кўзлаб қилинган ўйин, синов, деб эълон қилиш мумкинлигига ишора қилганди.

— Бунда, — қўшиб қўйди у, — америкалик шерикларимиз бу ҳақда биз билан баробар, ҳатто кўпроқ хабардор бўлганликлари учун уларга шу ансамблда биринчи скрипкачи ролини ўйнашга имкон бериш керак.

— Агар мақсадга мувофиқ келиб қолса, ўйин жиддий акцияга айланиб кетмасмикин? — сўради разведка бошлиғининг ёрдамчиси.

— Сизнингча, — ўйин жиддий нарса эмасми? Дунёда ўйиндек жиддий нарса йўқ. Ўйин ва тасвирий санъат. Қолган нарсалар — беҳуда ва майда нарсалар, — жавоб берди Черчилль. Унинг кундузги дам олиш фурсати тугамаган эди — ҳали ўринда ётарди ва шунинг учун кай-

фи чоғ эди.— Биз тасаввур қилишга ўрганиб қолган сиёсат аллақачон ўлиб кетган. Дунёнинг у ёки бу қисмида олиб бориладиган башанг операциялардан иборат маҳаллий сиёсат ўз ўрнини глобал сиёсатга бўшатиб берди. Бу энди бирон шахснинг иродаси, бирон-бир гуруҳдаги одамларнинг ўз манфаатларинигина кўзлаб қилган уриниши эмас, балки математика каби аниқ, медицинадаги экспериментал радиация каби хавфли фандир. Рассомлар ва астрономлар, лифтчилар ва математиклар, қироллар ва доҳийлар глобал сиёсатига бўйсунадиган бўладилар.— Черчилль устидаги жун адёлни тўғрилаб, қўшиб қўйди:— Бир ўринда қирол билан доҳийни тилга олганлигим доҳийни қиролга қарши қўймоқдамай деган гап эмас. Бу ўринда булар атайлаб эмас, балки тасодифан ёнма-ён қўйилди. Глобал сиёсат шунчалик кутилмаган иттифоқларни, стратегияда шундай бир-бирига зид бурилишларни назарда тутадик, менинг 1941 йил 22 июнда Сталинга қилган мурожаатим мантиқ ва изчиллик чўққиси бўлиб туюлади. Дарвоқе, менинг мурожаатим мантиқ жиҳатдан бирламчи, изчиллик масаласи эса иккиламчидир. Асосийси — миллатлар ҳамкорлиги манфаатларини кўзлашдир, қолган ҳаммасини тарих кечиргусидир...

— Салом, фрау Қин,— деди бир кимса, унинг каравотига энгашиб.

— Салом,— жавоб берди Кэт аранг.

У ҳали гапиришга қийналарди, боши ғувилларди, ҳаракат қилса, кўнгли беҳузур бўларди. У боласини эмизгач, бир оз ўзига келарди. Ўғилчаси уйқуга кетгандан кейин у ҳам нафасини ростлаб оларди. Кўз очган пайтларида яна боши айланар, теварак-атроф турли тус ола бошлар, лоҳас бўлар, ўғлига кўзи тушиб аллақандайдир янгича туйғуларни ҳис этарди. Бу жуда ғалати туйғулар бўлиб, уларнинг нималигига ақли етмасди. Унинг кўнглида ҳамма нарса — қўрқинч ҳам, енгиллик ҳам, қандайдир ички мағрурлик ва авваллари унга хос бўлмаган хотиржамлик уйғунлашиб кетган эди.

— Мен сизга бир неча савол бермоқчи эдим, фрау Қин,— давом эттирди сўзини бояги одам,— мени эшит-лпсизми?

— Ҳа.

— Мен сизни кўп безовта қилмайман...

- Қаердансиз?
- Мен страхование компаниясиданман...
- Эрим қани... ҳалок бўлдими?
- Бир нарсани эсланг: бомба тушганда у қаерда эди?
- У ваннахонада эди.
- Уйингизга кўмир борганмиди? Жуда камчил нарсада... Биз компанияда шундай совқотиб ўтирибмизки...
- Учраб қолган экан озгина сотиб олган эди...
- Чарчамадингизми?
- У...ҳалок бўлдими?
- Мен сизга қайғули хабар олиб келдим, фрау Кин. Эрингиз дунёдан ўтди... Уша даҳшатли ҳаво ҳужумидан жабр кўрганларнинг ҳаммасига ёрдам бераймиз. Сиз касалхонада ётган пайтингизда қандай ёрдам олишни истайсиз? Овқат билан таъминлаб туришса керак, кийим-кечакни чиқишингизга тўғрилаб қўямиз: ўзингизга ҳам, чақалоққа ҳам... Жуда дўмбоқ бола экан... Қизми?
- Уғил.
- Йиғлоқими?
- Йўқ... Мен ҳали овозини ҳам эшитганим йўқ.
- У ростдан ҳам ўғлининг овозини шу дамгача эшитмаганига безовта бўла бошлади.
- Улар кўп йиглайдиларми?— сўради Кэт.— Билмайсизми?
- Менинг фарзандларим жуда йиғлоқи эдилар,— жавоб берди у,— чинқириқларидан қулоғим гаранг бўлиб қолаёзарди. Фарзандларим озғин туғилган. Сизники — полвон экан. Полвонлар доим индамас бўлади... Кечирасизу, фрау Кин, агар чарчамаган бўлсангиз, яна саволим бор эди: мол-мулкингни неча сўмга страхованини қилдиргансиз?
- Билмайман... Бу иш билан эрим шуғулланган эди...
- Қайси бўлимда страхование қилдирганлигингни ҳам билмайсизми?
- Кудам ва Кантштрассе кўчалари бурчагидагида бўлса керак.
- Тўғри, у ерда йигирма еттинчи бўлим бор... Топиш анча осонлашди... Страхование суммаси қанчалиги эсингиздами?
- Ун минг марка бўлса керак...
- Анча экан...

Эркак бу гапларни ўзининг эски дафтарчасига ёзиб олди; кейин йўталиб қўйиб, яна Кэтнинг юзига энгашди-да, секингина деди:

— Еш онага йиғлаш ва безовта бўлиш ярамайди... Уч фарзанднинг отасига ишонаверинг... Булар ҳаммаси бола ошқозонига таъсир этади, шундан кейин жанжалини кўрасиз... Энди сиз фақат ўз ҳақингизда ўйлашга ҳаққингиз йўқ, у вақтлар сиз учун бутунлай ўтиб кетди...

— Хўп, йиғламайман,— пичирлади Кэт ва муздек бармоқлари билан унинг илиқ, нам қўлини ушлаб қўйди,— раҳмат сизга...

— Қариндошларингиз қаерда? Компаниямиз уларнинг келишига ёрдам қилади. Биз йўл кирасини тўлаймиз ва турар жой берамиз... Албатта, тушунсангиз керак, меҳмонхоналар қисман вайрон бўлган, қисман эса ҳарбийларга берилган. Аммо бизларда хусусий хоналар бор. Қариндошларингизни ранжитмаймиз. Қаерга ёзиш керак?

— Менинг қариндошларим Кенингсбергга қолишган,— жавоб берди Кэт.— Улардан бехабарман.

— Эрингизнинг қариндошлари-чи? Қўнгилсиз воқеани кимга хабар қилайлик?

— Унинг қариндошлари Швецияда турадилар... Аммо уларга ёзиш ўнғайсиз: эримнинг амакиси Германиянинг катта дўсти, шунинг учун унга ёзмасликни илтимос қилган... Биз қулай пайтдагина ёки элчихона орқали хат ёзардик.

— Адреси эсингиздами?

Шу пайт бола йиглаб юборди.

— Кечирасиз,— деди Кэт,— мен уни эмизиб олай, кейин адресини айтаман.

— Майли, халақит бермай,— деди у киши ва палатадан чиқиб кетди.

Кэт унинг кетидан қараб қолди ва томоғига алланима тиқилгандай бўлди. Илгаригидек зирқираб боши оғрирди, аммо кўнгли лоҳас бўлмади. У ўзига берилган саволлар устида яхши ўйлаб ололмади, чунки бола эма бошладн-да, ташвишли, бегона нарсалар четда қолди. Унинг бағрида фақат шоша-пиша эмаётган ва қўлчалари билан ўйнаётган бола қолди: у йўргакларни ечиб ташлади ва қип-қизил, баданини ҳар ер-ҳар еридан ип билан боғлаб қўйгандек бақалоқ боласини томоша қилиб ётди.

Кейин у икки кун олдин аёллар кўп, катта хонада ётганини эслади. У ерга болаларни бир вақтда олиб келардилар, палатани йиғи босиб кетарди, аммо унга болалар овози узоқдан эшитилаётгандек туюларди.

«Нега бу ерда бир ўзимман?— ўйлаб қолди Кэт.— Қаердаман ўзи?»

Ҳалиги киши ярим соат ўтгач кириб келди. У ухлаб ётган болани томоша қилиб турди кейин папқадан анчагина фотосуратларни олди-да, тиззасига ёйиб, сўради:

— Мен амакингининг адресини ёзиб олгунимча, марҳамат, қараб кўринг, бу ерда сизнинг нарсаларингиз йўқмикан? Бомба тушгандан кейин уйингиздаги бир қатор нарсаларни топиш мумкин бўлди: биласизми, сизнинг ҳозирги ташвишли аҳволингизда битта чамадон ҳам катта бойлик. Бирон нарсани сотиш мумкин бўлар, болага зарур кийим-кечак оларсиз... Биз, албатта, чиқишингизга ҳамма нарсаларни тайёрлашга ҳаракат қиламиз, аммо буниси ҳам ортиқча бўлмас...

— Франц Паакенен, Густав Георгплац, 25. Стокгольм.

— Раҳмат. Толиқмадингизми?

— Бир оз толиқдим,— жавоб берди Кэт, чунки кўчадаги қатор қилиб териб қўйилган чамадон ва яшиқлар орасида бошқалари билан адаштириб бўлмайдиган катта чамадон турарди. Эрвиннинг ана шу чамадонида радиостанция сақланарди...

— Диққат қилиб қаранг, сўнг мен кетаман,— деди эркак фотосуратларни унга узатар экан.

— Менимча, йўқ,— жавоб берди Кэт,— булар орасида бизнинг чамадонларимиз йўқ...

— Хўп, раҳмат, унда буни ҳал бўлган масала деб ҳисоблаймиз,— деди у ва фотосуратларни авайлаб портфелга солди-да, таъзим қилиб, ўрнидан турди.— Биринкки кундан кейин мен яна хабар оларман, ўшанда уринишларимнинг натижасини айтарман... Мен оладиган ширинкома — нима дейиш мумкин, замон шундай — унча кўп эмас, сизга огирлик қилмайди...

— Мен сиздан жуда миннатдор бўлардим,— жавоб берди Кэт.

Кэтни зиёрат қилиб юрган киши, гестапо район бўлимининг терговчиси Кэт бармоқлари изини дарҳол экс-

пертизага юборди: чамадонлар тасвирланган фотосуратлар устига олдиндан махсус состав суртиб қўйилган эди. Чамадонга ўрнатилган радиопередатчикдаги бармоқ излари текшириб чиқилганди. Радиостанция жойланган чамадонда уч кишининг бармоқ излари борлиги аниқланган эди... Иккинчи сўроқни у империя хавфсизлиги олтинчи бошқармасига юборди: унда Швеция фуқароси Франц Паакененнинг ҳаёти ва фаолиятига тегишли ҳамма маълумотлар сўралган эди.

Айсман кабинетида аллақанча вақт у ёқдан-бу ёққа юрди. У қўлини орқасига қилиб, тез-тез юрар, одатдаги кўникиб қолгани қандайдир муҳим бир нарса етишмаётгандек бўлиб туюларди. Бу эса диққатини йиғиштириб олишига халақит берарди; у асосий нарсадан чалғиб кетарди, ўзини қийнаётган: «Нега Штирлиц гумон остига тушган экан?» деган масалани охиригача анализ қила олмаётган эди.

Ниҳоят асабни бузувчи ҳаво тревогаси сиреналари увиллай бошлаганда, Айсман, ўзи учун худди шу ҳаво ҳужуми етишмаётганлигини тушунди. Уруш оддий ҳаётга ўхшаб қолди, одамлар ҳаво ҳужумидан эмас, балки худди бирон хавф келтириши мумкин бўлган тинчликдан қўрқардилар.

«Худога шукур,— деди ичида Айсман, сиреналар фарёди тиниб, яна сукунат қайтгач.— Энди ўтириб ишласа бўлади. Ҳозир ҳамма кетади, менга эса ўтириб ўйлаш имконияти туғилади, бемаъни саволлар ва келишмаган тахминлар билан кирадиганлар бўлмайди...»

Айсман стол ёнига ўтириб 1944 йилда давлатга қарши ишларда шубҳаланиб қамоққа олинган протестант руҳонийси Фриц Шлаг ишини варақлай бошлади. Қамалиш олдиндан унинг устидан қавмлари Барбара Крайн билан Роберт Ниче чақимчилик қилган эканлар. Уларнинг чақувларида пастор Шлаг ўз ваъзларида ҳамма халқлар билан биродар бўлиб, тинч яшашни тарғиб қиляпти, уруш ваҳшийлик, ноҳақ қон тўкилмоқда, деб қоралаяпти, дейилган эди. Объектив текшириш шуни кўрсатганки, пастор ҳозир Швейцарияда яшаб турган собиқ канцлер Брюнинг билан бир неча марта учрашган. Улар ўртасида дўстона муносабат бўлган, аммо Германияда ҳам, Швейцарияда ҳам синчиклаб текшириш олиб борилгани-

га қарамай, пасторнинг муҳожирликда яшаётган канцлер билан сиёсий алоқада бўлганлигини кўрсатувчи ҳеч қандай далиллар йўқ эди...

Нега пастор Шлаг разведкага тушнб қолган? Нега уни гестапога жўнатмаганлар? Нега Шелленберг шу саволларга жавобни ишга илова қилиб қўйилган қисқагина маълумотдан топди: пастор 1933 йилда пацифистлар¹ конгрессида қатнашиш учун икки марта Буюк Британия ва Швейцарияга борган экан.

«Булар унинг алоқалари билан қизиққанлар,— деган хулосага келди Айсман,— у ерда пасторнинг ким билан учрашганлиги қизиқтирган. Шунинг учун пастор разведкага олиб борилган, шунинг учун ҳам уни Штирлиц қўлига беришган. Хўш, Штирлицнинг бунга нима даҳли бор? Топшириқни бажарган, холос...»

Айсман ишни яна варақлаб, чиқди: сўроқлар қисқа ва лўнда эди. Ўз хулосаси асосли ва ҳужжатли бўлиши учун объектив йўл тутиб, ишдан баъзи нарсаларни кўчириб олмоқчи бўлди, аммо амалда кўчириб оладиган нарса йўқ эди. Сўроқ Штирлицга хос услубда олиб борилмаган: ялт этган жойи йўқ, турган-битгани расмиятчиллик.

Айсман махсус картотекага қўнғироқ қилди. Телефонни узоқ вақт ҳеч ким олмади.

«Бомбадан яширинадиган хонада бўлсалар керак»,— деган хулосага келиб, трубкани энди қўймоқчи бўлиб турганда бировнинг овози эшитилди.

— Тўртинчи бошқармадан Айсман гапиряпти. Салом. Марҳамат қилиб, картотекага қараб кўринг; 1944 йил 29 сентябрда штандартенфюрер Штирлиц томонидан олиб борилган пастор Шлаг сўрогининг ёзуви бормикан?

«— Сизни огоҳлантириб қўймоқчиман: сиз қамоқда-сиз, кимки айбдорларни жазолашга ва халқни балолардан қутқаришга қаратилган национал-социализмнинг адолат суди қўлига тушган бўлса, унинг бу ердан нормал ҳаётга ва фаолиятга қайтиши амалиян мумкин эмас. Қариндош-уруғларингиз ҳам осойишта ҳаёт кечира олмайдилар. Изоҳ берай: сиз, биринчидан, ўз айбин-

¹ Пацифизм — ҳар қандай урушга, шу жумладан миллий-озодлик уруши, адолатли урушга ҳам қарши чиқувчи буржуа оқими.

гизга иқроор бўлиб, бизнинг давлатимизга нисбатан нолэял бўлган бошқа черков арбобларини фош қилиб берсангиз, иккинчидан, бундан буён бизнинг ишимизга ёрдам қилиб турсангиз бунинг акси бўлиши мумкин. Сиз шу таклифларни қабул қиласизми?

— Мен ўйлаб кўришим керак.

— Ўйлаб кўришингиз учун қанча вақт керак?

— Ўлимга ҳозирланиш учун нисонга қанча вақт керак бўлар экан?

— Сиздан яна ҳалиги таклифимга қайтишни сўрайман. Сиз ундоқ қилсам ҳам, бундоқ қилсам ҳам, барибир, ҳаёт тугади деяйсиз, лекин сиз Германиянинг ватанпарвар фарзанди эмасмисиз?»

— Ватанпарварман. Аммо «Германиянинг ватанпарвар фарзанди» деганда нимани тушуниш керак?

— Мафкурамизга содиқликни.

— Мафкура ҳали мамлакат эмас-ку.

— Ҳар ҳолда бизнинг мамлакатимиз фюрер мафкураси билан яшамоқда. Руҳоний сифатида бизнинг идеологиямизга эътиқод қилаётган халқ билан бирга бўлиш сизнинг вазифангиз эмасми?

— Агар мен сиз билан тенгма-тенг баҳслашганимда, нима жавоб беришимни билардим.

— Бемалол тенгма-тенг баҳслашаверинг.

— Халқ билан бирга бўлиш — бир нарса, аммо адолат ва имон юзасидан иш кўраётганингизни сезиб туриш — бошқа нарса. Булар бир-бирига мос келмиши ва мос келмаслиги мумкин. Мазкур ҳолда сиз эътиқодимга мос келмайдиган йўлни таклиф қилмоқдасиз. Сиз менинг қандайдир аризага қўл қўйишимни истаб, кимнингдир фойдасига ишлатмоқчисиз. Сиз ўз таклифингизни мени бир шахс сифатида қабул қилаётгандек бежаб кўрсатмоқдасиз. Нега энди мен билан шахс сифатида гаплашиб туриб, восита бўлишимни таклиф қилмоқдасиз? Ё қоғозга имзо чек, сени ўлдирамиз, деб тўғриси айтиб қўяқолинг. Немис халқи қайси йўлдан бормоқда, у қайси тилда гапирмоқда, — менга бари бир, чунки, аслини олганда, мен аллақачон тирик мурда бўлиб қолганман.

— Гапингиз нотўғри. Қуйидаги сабабларга кўра нотўғри. Мен биронта қоғозга имзо чекишингизни сўрамадим. Майли, мен биринчи масала — сизнинг матбуот

ва радио орқали тартибимизга нисбатан оппозицияда турган дин аҳлларига қарши очиқ гапиришингиз кераклиги ҳақидаги таклифимдан воз кечдим, деб фараз қилайлик. Мен сиздан аввал национал-социализм ҳақиқат эканлигини тушуниб олишингизни, сўнгра сиз шу ҳақиқат билан келиша олиш имкониятини топа олсангиз, ҳақиқатимизга қанчалик ишонсангиз, шунчалик бизга ёрдам беришингизни сўрардим.

— Агар саволни шу тариқа қўймоқчи бўлсангиз, аввал национал-социализмнинг бошқа нарсалардан кўпроқ инсонга фойда келтириши мумкинлигига мени ишонтириб кўринг.

— Ишонтиришга тайёрман. Ахир национал-социализм — бизнинг давлатимиз, фюрернинг буюк ғоялари билан бошқарилаётган давлатимиз бўлса-ку, сизлар дин аҳллари шу давлатга мос тушадиган бирон нарса таклиф этмасангиз. Сизлар фақат маънавий баркамолликни таклиф этмоқдасизлар, холос.

— Жуда тўғри.

— Инсон фақат нон билан тирик бўлмагани каби, фақат маънавий барқарорлик билан ҳам тирик эмас-да, ахир. Бинобарин, биз халқимизга яхшилик истаймиз. Шундай экан, бу ишимизни миллатимизни маънавий жиҳатдан янада баркамол бўлишга олиб келадиган биринчи қадам деб ҳисоблайлик.

— Яхши, ундай бўлса мен сизга бир савол берай: концлагерлар ёки менга, руҳоний кишига нисбатан олиб бораётган терговнингиз каби терговлар давлатчилигининг муқаррар оқибатими?

— Сўзсиз, чунки биз сизни миллатимиз нафратидан сақлаб турибмиз. Агар сиз фюрернинг душмани, ғоямиз душмани эканлигингизни миллат билиб қолса, ер билан яксон қилади.

— Хўш, бошланиши қаерда-ю, оқибати қаерда? Миллат нафрати қаердан пайдо бўлди ва миллат нафрати сиз тарғиб қилаётган тузумнинг зарурий хислатимикан? Агар шундай бўлса — нафрат қачондан бери мустақил ижобий факторга айланган экан? Бу нафрат эмас, балки ёвузликка қарши реакциядир. Агар нафрат сизда асосни ташкил этса, агар нафрат сизда сабабу бошқа нарсалар оқибат бўлса, хуллас ёвузликни сабабга киритаётган бўлсангиз, нега энди ёвузлик — яхшиликдир, деб мени ишонтирмоқчи бўлмоқдасиз?

— Йўқ, «ёвузлик» сўзини сиз ишлатдингиз, мен эса «халқ нафрати» дедим. Ҳа, бизни ҳақорат қилган кўп йиллик Версаль шартномасидан кейин, яҳудий банкирлари ва дўкандорлари зулмидан сўнг биринчи марта тинч-тотув ҳаётга эришган халқ нафрати. Қимки, ҳатто у руҳоний бўлса ҳам, буюк фюрер бошқариб бораётган партиямиз келтирган улкан ютуқларга шубҳа билан қараса ўша кишига халқ нафрат билан қарай бошлайди.

— Жуда яхши... Тинч яшаш ва уришиш, иккови ҳам бир нарсами?

— Биз ўзимизни ҳаёт макони билан таъминлаш учунгина уруш қилмоқдамиз.

— Аҳолининг тўртдан бирини концлагерларда ушлаб туриш — бу яхшиликми ёки мен жонимни қурбон қилишим лозим бўлган ўша муштарак ҳаётми?

— Янглишяпсиз, бизнинг концлагерларимизда мамлакатнинг тўртдан бир қисми ётганича йўқ. Қези келганда шунини ҳам айтиш керакки, концлагерлар кишиларни йўқ қилиш қуроли эмас, бинобарин, сиз душман манбаларидан олинган маълумотлардан фойдаланаётганга ўхшайсиз. Бунинг устига бизнинг ҳар бир концлагеримиз дарвозасида: «Меҳнат озодликка олиб чиқади», деб ёзиб қўйилган. Биз концлагерларда йўлдан адашганларни тарбияламоқдамиз, табиийки, адашмаган лекин чинакам душманларимиз ўлимга маҳкум этилганлар.

— Демак, ким айбдор-у, ким айбдор эмаслигини сиз ҳал қиласизми?

— Шубҳасиз.

— Демак, ҳар бир кимсанинг нимани истаётганлигини: нимада хато қилади-ю, нимада йўқ, буни олдиндан билар экансиз-да?

— Мен халқ истагини биламан.

— Халқ денг. Қимлардан иборат ўша халқ?

— Одамлардан.

— Ҳар бир киши нимани истагини билмай туриб халқ истагини қаердан била оласиз? Тўғрироғи, нимани исташи кераклигини олдиндан унга айтиб, мажбур қилишми? Бу — хомхаёл.

— Сиз ноҳақсиз. Халқ яхши овқатланишни истади.

— Бунинг учун уруш қилишни ҳам деяқолинг?

— Сабр қилинг. Яхши овқатланиш, яхши уй-жойни, автомобилни, оилада хурсандчилик бўлишини ва шу бахт учун урушни, ҳа, урушни истади!

— У бошқа мафкурадаги кишиларнинг лагерларда ётишини ҳам истайди денг? Агар бахт учун уруш муқаррар экан, демак сизнинг бахтингизда нимадир нотўғри, чунки бу тариқа эришиладиган бахт, менинг нуқтаи назаримдан, соф бахт бўла олмайди. Балки менинг қарашим сизнинг қарашингиздан фарқ қилса керак. Сизнинг нуқтаи назарингиз бўйича мақсад воситани оқласа керак. Иезуитлар ҳам шуни тарғиб қилиб келганлар.

— Сиз, руҳоний сифатида бутун христианлик тараққиётини ревизия қилмассиз? Ёки христианлик таълимоти тараққиётидаги айрим даврлари — хусусан инквизицияни қоралашга журъат қиласизми?

— Мен сизга қандай жавоб беришни биламан. Чунончи, христианлик тарихида инквизиция бўлган. Менинг нуқтаи назаримда, испанларнинг миллат сифатида инқирозга учрашининг сабаби ҳам мақсаднинг воситага алмаштирилиши бўлган. Дастлаб динни тозалаш воситаси сифатида таъсис этилган инквизиция аста-секин ягона мақсадга айланиб кетган. Яъни дастлаб мафкура си бошқача кишиларни дин воситаси билан соф кишиларга айлантиришни мақсад қилиб қўйган ана шу шафқатсиз аутодафе секин-аста жаҳолатни ўз олдига ягона мақсад қилиб қўядиган бўлди.

— Тушунарли. Қани айтинг-чи, христианлик тарихида черков, табиийки, ҳукмдор қавмнинг тинч-тотув яшаш мақсадида бошқа мафкурадаги кишиларни кўп марталаб йўқ қилиб турганми?

— Галингизга тушундим. Одатда бидъатчилар йўқ қилинган. Христианлик тарихидаги барча бидъатлар эса моддий манфаатларни кўзлаб қилнган ғалаёнларнинг ўзгинаси. Христианликдаги барча бидъатчилар тенгсизлик ғоясини тарғиб қилади, ҳолбуки Исо пайгамбар эса тенглик ғоясини тарғиб қилган. Христианлик тарихида бидъатчиларнинг аксарияти бой камбағалга тенг эмас, камбағал бойни йўқ қилиши ёки ўзи бой бўлиб олиб унинг ўрнини эгаллаши керак, деган фикрга асосланган эди, ҳолбуки Исо пайғамбарнинг таълимоти икки хил инсон ўртасида айтарли фарқ йўқ, бойлик ҳам, камбағаллик ҳам бу дунёдаги ўткинчи нарса деган фикрдан иборат эди. Исо пайғамбар кишиларни келиштирмоқчи бўлган бўлса, бидъатчилар қон тўкишга чақирди. Бинобарин, ёмонлик, жаҳолат ғояси — бу, одатда, бидъатчи-

лик таълимотларига тааллуқлидир, черков эса зўравонлик христианликнинг маънавий қонунчилиқ мажмуасига кириб қолмасин деган мақсаддагина бидъатчиларга қарши куч ишлатди.

— Тўғри, аммо зўравонликка чақирган бидъатга қарши курашган черков ўзи зўравонликка йўл қўйган-ку?

— Ҳа, йўл қўйган, лекин уни мақсадга айлантирмаган ва амалий жиҳатдан оқламаган.

— Бидъатчиликка қарши зўравонлик, менимча, саккиз-тўққиз аср давомида ишлатилиб келинган шекилли? Демак, зўравонликни йўқ қиламиз, деб саккиз юз — тўққиз юз йил давомида зўравонлик қилиб келинди. Биз 1933 йилда ҳокимият тепасига келдик. Хўш, биз яна нима қилиб берайлик? Ун бир йил мобайнида биз ишсизликни тугатдик, ўн бир йил мобайнида биз ҳамма немисларнинг қорини тўйгаздик, ҳа — бошқача мафкурадаги кишилар устидан зўравонлик ҳам қилдик! Сиз эса сафсаталарингиз билан бизга халақит бермоқдасиз! Агар сиз тузумимизнинг ашаддий душманни бўлсангиз маънавий асосга эмас, балки моддий асосга суянганингиз мақсадга мувофиқ бўлмасмикан? Хусусан, қавмингиз орасида давлатга қарши қандайдир гуруҳ ташкил қилиб бизга қарши ишлашингиз мумкин-ку? Ҳокимиятнинг маълум вакилларига қарши қуроли ҳужумлар уюштириб, варақалар тарқатиб; саботаж, диверсиялар йўли билан курашингиз мумкин-ку?

— Йўқ, оддий сабабларга кўра мен бу йўлдан бормайман асло... мен бирон нарсадан қўрққанам учун эмас... Бундай йўлни принцип жиҳатдан нотўғри деб ҳисоблайман, шунинг учунки, мен сизларга қарши ўзларингизнинг усулларингизни ишлата бошласам, беихтиёр сизларга ўхшаб кетаман.

— Демак, қавмингиздан биронта йигит келиб: «Пирим, мен тузумдан норозиман ва унга қарши курашмоқчиман», деса...

— Мен унга халақит бермайман.

— «Мен гаулейтерни ўлдирмоқчиман» деса-чи? Гаулейтернинг уч боласи: икки, беш ва тўққиз яшар қизчалари, оёқлари палаж хотини бўлса-чи? Хўш, унда нима қилардингиз?

— Билмадим.

— Агар мен ўша киши ҳақида сўрасам, ҳеч нимани

айтмайсизми? Уч қизалоқ билан бемор хотинининг ҳаётини сақлаб қолмайсизми? Ёки менга ёрдам бера-сизми?

— Йўқ, мен сизга ҳеч нимани айтмайман, чунки бир кишининг ҳаётини қутқараман деб бошқаларнинг ҳаётини хавф остига қўйиш муқаррардир. Ана шундай шафқатсиз кураш бораётганда фаоллик сари босилган ҳар қандай қадам фақат яна қон тўкилишига олиб келиши мумкии. Руҳоний киши бундай вазиятда биргина йўлни тутиши — шафқатсизликдан юз ўгириб, жаллод томонида турмаслиги мумкин, холос. Афсуски, бу йўл пассив йўлдир, аммо бу ҳолда ҳар қандай актив йўл тутиш кўпроқ қон тўкилишига олиб келиши мумкин.

— Ишончим комилки, агар биз учинчи даражада сўроқ қилсак — бу эса қийноқ ва оғриқ деган гап — ўша одамнинг исмини айтиб берардингиз, албатта.

— Агар мени қийноқдан ақлини йўқотган ҳайвонга айлантирсангиз, нимани истасангиз, шуни қилаверади деб ўйлайсизми мени? Бинобарин, шундай қилишим ҳам мумкин. Аммо бу ҳолда шу ишни мен қилган бўламан. Шундай экан, бошқа гапнинг ҳожати йўқ бўлса керак? Менга қарши нималарни ўйлаб қўйган бўлсангиз, шуларни ишлатаверинг, мендан ҳайвон сифатидами, машина сифатидами, қанақасига фойдалансангиз фойдалана-веринг...

— Айтинг-чи, агар сизга ашаддий душманлар ақлдан озганлар чет элга — Буюк Британияга, Россияга, Швецияга ёки Швейцарияга бориб, ўртада воситачи бўлишни, биронта хатни элтиб беришни илтимос қилсалар, шунга кўнармидингиз?

— Воситачи бўлиш мен учун табиий нарса.

— Нега энди?

— Шунинг учунки, одамларнинг худо билан ўзаро алоқа қилишларида воситачи бўлиш — менинг бурчим. Одамнинг худога муносабати шунинг учун керакки, одам ўз-ўзини тўла-тўқис инсон сифатида ҳис этади. Шунинг учун одамнинг худога муносабатини бир одамнинг иккинчи одамга муносабатидан ажратиб бўлмайди, деб ҳисоблайман. Принцип жиҳатдан иккала муносабат ҳам бир хил — бирлик муносабатларидир. Шу сабабли одамлар ўртасида ҳар қандай масалада воситачилик қилиш мен учун табиий нарса. Аммо бунда мен ўз олдимга бирдан-бир шарт — воситачилик яхшиликка хиз-

мат қилиши ва яхши воситалар билан амалга оширилиши зарурлиги шартини қўяман.

— Воситачилик давлатимизга нисбатан ёмонлик бўлса-чи?

— Сиз мени умумий баҳо беришга мажбур этмоқдасиз. Агар давлат зўравонликка асосланган бўлса, руҳоний киши сифатида уни принцип жиҳатидан маъқуллашим мумкин эмаслигини яхши тушуниб турибсиз. Албатта, одамларнинг ҳозирдагига нисбатан бошқачароқ яшашларини истардим. Афсуски, бунга қандай йўл билан эришилишини билмайман. Аслини олганда, ҳозир национал-социализм давлатини ташкил қилган одамлар доим омон бўлишларини ва уларнинг ҳаммаси қандайдир бошқа бирликка уюшишларини истар эдим. Мепда ҳеч кимни ўлдириш нияти йўқ.

— Менимча, хоинлик даҳшатдир, аммо хоинлик ҳам, қотиллик ҳам қандай содир бўлаётганлигини бефарқ ва қўл қовуштириб кузатиб туриш ундан ҳам баттар даҳшатдир.

— Ундай ҳолда қотилликни тўхтатишга ҳаракат қилиш керак, холос.

— Уни тўхтатишга сизнинг қурбингиз етмайди.

— Ҳа, етмайди. Хоинликни сиз нима деб атайсиз?

— Хоинлик — сусткашликдир.

— Йўқ, сусткашликнинг ўзи хоинлик эмас.

— Хоинликдан даҳшатлидир...»

Айсман бинонинг силкинаётганини сизди. «Бомбалар яқинга тушяпти шекилли,— ўйлади у.— Ёки катта бомбаларни ташлашяпти... Жуда қизиқ суҳбат... Жуда қизиқ, аммо суҳбат оҳанги ғалати...»

У навбатчига қўнгироқ қилди. У кириб келди — ранги оқарган, юзини тер босган эди.

— Бу расмий ёзувми, ёки контроль ёзувми?— сўради Айсман.

Навбатчи секин жавоб берди:

— Ҳозир аниқлаб бераман.

— Бомбалар яқин жойга тушяптими?

— Бизнинг деразаларимиз чил-чил бўлди...

— Бошпанага тушишингиз мумкин эмасми?

— Йўқ,— жавоб берди навбатчи.— Бу инструкцияда ман этилган.

Айсман суҳбатни тинглаши давом эттирмоқчи бўлди, аммо навбатчи қайтиб келиб, Штирлицнинг суҳбатни ёзиб бормаганлигини айтди. Бу ёзув марказий аппарат ходимларини контроль текширувдан ўтказиш мақсадида контрразведка кўрсатмаси билан олиб борилган ёзув экан.

7

— Ҳар қайсиси бир тонаданми дейман бомбалар,— деди Шелленберг.

— Шунақага ўхшайди,— маъқуллади Штирлиц.

У ҳозир кабинетдан чиқиб кетиб, папкасида ётган қозони — «СД хоинларининг» Ғарб билан музокара олиб бораётганлари тўғрисидаги ахборотни дарҳол ёқиб ташлашни истарди. «Шелленбергининг бу айёрлиги тагида кўп гап бўлса керак,— ўйларди Штирлиц.— Уни руҳоний аввал-бошданоқ қизиқтириб келган. Келажакда айбни яшириш учун керак бўлган. Унга руҳонийнинг айнан ҳозир керак бўлиб қолгани жуда қизиқ, Гиммлерни хабардор қилмай туриб, бу ишни бошламаса керак!» Шунга қарамай, Штирлиц шошилмай, ҳазил аралаш, бўлажак операциянинг деталларини Шелленберг билан муҳокама қилиши кераклигини тушунарди. У ҳозир қанчалик шошилмай, баҳузур гапирса, иши шунчалнк муваффақиятли бўлади...

— Менимча, самолётлар қайтпти,— деди Шелленберг овозларга қулоқ солиб.— Шундайми?

— Ҳа, япа бомба ортиш учун қайтиб кетяпти...

— Йўқ. Булар базасига **бориб** ўйин-кулги қилиб ўтирадилар... Самолёти етарли, **бизни** кетма-кет **бомбардимон** қилишлари мумкин... Демак, пасторнинг сингисини болалари билан кафил сифатида сақласак, у қайтиб келадн деб ҳисоблайсизми?

— Албатта...

— Қайтиб келгач, Мюллер сўроқ қилса, алоқа боғлаш учун уни сиз юборганингизни айтмайди, деб ўйлайсизми?

— Билмадим. Ким сўроқ қилишига боғлиқ.

— Яхшиси, суҳбатни магнитофон лентасига ёзиб қолдириш, у эса... бомбардимон пайтида ҳалок бўлар...

— Ўйлаб кўраман...

— Узоқ ўйлайсизми?

— Яхшилаб, ҳар томонлама ўйлаб кўришга ижозат беришингизни сўрайман.

— Ҳар томонлама ўйлашга қанча вақт кетади? .

— Кечқурун бирон нимани таклиф этишга ҳаракат қиламан.

— Маъқул,— деди Шелленберг.— Ахийри учиб кетишди... Қаҳвага қалайсиз?

— Қаҳва ичгим бор, аммо ишни тугатай.

— Яхши. Ҳамма нарсани тўғри тушушганингиздан хурсандман, Штирлиц. Бу билан Мюллернинг адабини бериб қўямиз. У сурбетлик қиляпти. Ҳатто рейхсфюрерга ҳам. Майли, биз унинг ишини бажарайлик, армонда қолмасин... Биз рейхсфюрерга катта ёрдам берган бўламиз.

— Рейхсфюрер бундан хабардор эмасларми?

— Йўқ... Йўқ — шундай деб фараз қила турайлик... Тушунарлими? Умуман, сиз билан ишлаш ёқади менга...

— Менга ҳам.

— Нега жаҳлингиз чиққан кўринасиз?

— Жаҳлим чиққанича йўқ. Ундай пайтда жуда хо-муш бўламан. Ҳозир хаёлга ботганман.

Шелленберг штандартенфюрерни эшиккача кузатиб борди, қўлини қисиб деди:

— Агар ҳаммаси жойида бўлса, беш-олти кун тоғда дам олишингиз мумкин: ҳозир чанғида учадиган пайт — кўкимтир қор, қуёшда қораяяпсиз... Жуда маза-да! Уруш пайтида кўп нарсаларни унутиб юбординг-а...

— Ҳайитда кўп ичиб юбориб, пальто кийиш эсимиздан чиқиб қолгандек, аввало ўзимизни унутиб юбордик...

— Ҳа, ҳа,— хўрсинди Шелленберг,— худди эсдан чиқиб қолган пальтодек... Шеър ёзмаганингизга анча бўл-дими?

— Ҳали бошлаганимча йўқ...

Шелленберг бармоғи билан пўписа қилиб деди:

— Оз бўлса ҳам ёлгон гапирсангиз бутунлай ишонч-ни йўқотиб қўйишингиз мумкин, Штирлиц.

— Онт ичишим мумкин,— кулди Штирлиц,— шеърдан бошқа ҳаммасини ёзгаиман, лекин қофияга йўқман...

Штирлиц Гиммлер номига ёзилган хатни йўқ қилиб, Шаҳзода Альбрехтстрасседаги бинодан чиқиб, аста Шпрее томон йўл олди. Тунда ғишт парчаларига тўлб кетган йўлка супурилган эди: ҳозир бир кечада икки-уч марталаб бомбардимон бўлиб қоларди.

«Ишим пачава бўлишига сал қолди,— ўйларди Штирлиц,— Шелленберг пастор билан шуғулланишни менга топширган пайтда уни ҳозир Швейцарияда муҳожирликда яшаётган собиқ канцлер Брюнинг қизиқтирган эди. Фақат шунинг ўзи. Пасторнинг кимлар билан алоқаси борлигигина қизиқтирганди: шунинг учун пастор биз билан ҳамкорлик қилмоқчи деганимда, Шелленберг чолни бўшатишга дарҳол рози бўлган эди. У мендан кўра узоқни кўра билган экан. У ўзларининг жиддий тадбирларида пасторни сохта шахс сифатида сақлаб турган экан. Бу кулги-ку: қандай қилиб пастор Вольф операциясига қатнашиши мумкин? Узи қандай операция экан? Ундан кимга фойда? Нега Вольфнинг Швейцарияга кетганини гапирганда, Шелленберг радиони баланд қилиб қўйди. Агар у буни баланд овоз билан айтолмаётган бўлса, демак, қандайдир катта тадбирга уринилмоқда, обертруппенфюрер Карл Вольфга эса кенг ваколат берилган, унда Риббентроп ёки Фегеляйникидек СС унвони ҳам бор. Шелленберг Вольф ҳақида менга айтмас бўлмасди, чунки унга ўзим нима гаплигини билмай туриб операцияни қандай тайёрлашим мумкин, деб савол беришим турган гап эди. Фарбагилар Гиммлер билан бир стол атрофига ўтирмақчиларми? Умуман олганда, Гиммлер катта куч, буни улар тушунадилар, кучга эга бўлмаганлар билан музокара олиб боришдан ҳеч қандай маъно чиқмайди. Уларнинг бир стол атрофига ўтиришини хаёлга келтириш ҳам қийин... Майли... Пастор хўракка қўйиладиган, уларнинг айбини бекитувчи бир нарса, тажрибага ажратилган қуён бўлиши керак: уларнинг фикри шундай. Аммо улар Шлагнинг у ерда алоқаси кенг эканлигини ҳисобга олмаганлар. Бинобарин, мен чолга шундай йўл-йўриқ кўрсатишим керакки, у ердаги таъсиридан ўзини жўнатган кишиларга,— албатта мен орқали жўнатган,— қарши фойдалана олсин. Мен ундан қўшимча алоқа канали сифатида фойдаланмоқчи эдим, аммо унга бундан ҳам масъулиятли ролни ўйнашга тўғри келадиган кўринади. Швейцарияда у алоқа ўрнатмайди, албатта. Агар мен уни Шелленберг тексти билан эмас, балки ўз йўл-йўриғим билан таъминласам, унинг ҳузурига Ватикандан ҳам, инглиз ва америкаликлардан ҳам одам келади. Буниси равшан. Демак, мен шундай режани тайёрлаб беришим керакки, у ерга борган ёки бормоқчи бўлган немисларга нисбатан

унга кўпроқ қизиқиш туғилсин. Қўрайлик-чи, ким ғолиб чиқар экан. Ҳар ҳолда, биринчидан, унинг учун амал қилинадиган режа ва, иккинчидан, Гитлер ва Гиммлерга нисбатан оппозициячи сифатида уни юборган одамларнинг исми зарур».

Штирлиц «Вайнштюббе»га тушиб бир қадаҳ коньякни аллақанча вақт эрмак қилиб ўтирди. Бу ер жимжит, ўйлашга ҳеч ким халақит бермасди. Ҳозир у бутун вужуди билан ўйга ботган эди — кечириб бўлмас ёки пайқаб олиш қийин ҳодисага келган пайтларда у шундай аҳволга тушарди.

Бу киши ҳақида ҳеч ким ҳеч нима билмасди. У кинохроника кадрлари ва фотосуратларда фюрернинг ёнида камдан-кам кўринарди. Урта бўйли, юмалоқ бошли, юзи чандиқ бу киши фотографлар орқасига яширинишга уринарди.

1924 йилда у сиёсий қотиллик учун ўн тўрт ой қамоқда ётиб чиққан дейишарди. Бундан кейин у авф умумий бўйича озод бўлгач ёки қамоқдан қочгач, ҳар қалай яшириниб юрган — бунинг қайси бириси аниқлигини ҳам ҳеч ким билмасди. Гесс Англияга учиб кетган кунига қадар уни ҳеч ким билмасди. Гиммлер «ана шу фоҳишахона»да тартиб ўрнатиш ҳақида фюрернинг буйруғини олди. Фюрер партия идораси ҳақида ана шундай деганди — бу идоранинг бошлиғи эса партия аъзолари орасида фюрерни исми билан атайдиган ва «сенлаб» гаплашадиган бирдан-бир киши Гесс эди. Гиммлер одамлари бир кеча давомида етти юзга яқин кишини қамадилар. Уларнинг бир қисмини кейин бўшатишга тўғри келди, бир қисми узоқ муддат билан концлагерларга жўнатилди. Гесснинг энг яқин ходимлари қамоққа олинди, аммо партия идораси шефининг энг яқин ёрдамчиси — унинг ўринбосари Мартин Борман бундан холис қолди. Устига устак маълум даражада Гиммлерга нима қилиш кераклигини маслаҳат бериб турган кишига айланди: у ўзига керакли одамларни омон сақлаб қолди, кераксизларни, аксинча, лагерга жўнатаверди.

Гесс ўрнига ўтиргандан кейин ҳам у ҳеч ўзгармади: у илгаригидек индамас, илгаригидек Гитлернинг ҳамма гаплари ёзиладиган чўнтак дафтарчасидан айрилмасди; у илгаригидек камтарона яшар, бегона кўзлардан олиб қочарди ўзини. У илгаригидек, Геринг, Гиммлер ва Геб-

бельсларни ҳурмат-иззат қиларди, аммо аста-секин, бирикки йил ўтгач фюрерга шундай зарур одам бўлиб қолдики, у ҳазил қилиб Борманни ўзининг сояси деб ҳам атаган эди. У ишни шунчалик уюштирган эдики, Гитлер бирон масала билан қизиқиб қолса, овқатланиш олди-данми ёки қаҳва ичаётган пайтидами, Борман жавобини тахт қилиб турарди. Бу ишлар хўжа кўрсинга эмас, балки шошма-шошарликсиз, пишиқ-пухта бажариларди. Бир куни Берхтесгаденда фюрерни халқ гулдурас қарсақлар билан кутиб олиб, учрашув тасодифан катта намойишга айланиб кетганда, Гитлернинг офтобда турганини Борман назарга олиб қўйди. Эртасигаёқ Гитлер ўша жойда эман дарахтини кўриб қолди: бир кечада Борман катта бир дарахтни кўчириб келиб ўтқиздирибди... Гитлер Борманни койиб қўйди, аммо ичида ёрдамчисининг шунчалик меҳрибончилигидан хурсанд эди. Борман Гитлер учун ҳамма хатларни тайёрлаб берарди, фюрер столи устига тушиши керак бўлган барча материалларни кўриб чиқарди. Бир вақт Геббельс учувчиларнинг жасорати тасвирланган бир альбомни Гитлерга юборганида, Борман: «Шунчалик ошкор пропагандистик ёлгон нарса билан фюрернинг асабини бузиш шартми-кан?» деган хат билан уни қайтариб юборган эди.

У Гитлернинг ўз нутқларини олдиндан тайёрламаслигини билар эди: фюрер тайёрланмай гапиришни яхши кўрарди ва нутқи яхши чиқарди ҳам. Аммо Борман чет элдан келган давлат арбоблари билан ўтказиладиган учрашувлар олдидан ёки 9 ноябрда — революция байрами кунда кўпроқ эътибор берилиши лозим бўлган — унинг нуқтаи назаридан, албатта — масалалар юзасидан фюрерга тезис ёзиб беришни ҳеч унутмасди. У бундай кўзга кўринмайдиган, лекин жуда муҳим ишни жуда одоб билан бажарардики, Гитлерда, программали нутқларимни бошқа одам ёзиб беряпти, деган фикр пайдо бўлмасди,— у Борманнинг ишини ўз вақтида бажарилган, зарур котиблик иши деб қабул қиларди. Бир куни Борман касал бўлиб қолганда, Гитлер эртасигаёқ иш юришмаётганлигини сезиб, унинг олдига шахсий врачини юборди.

Борман фюрернинг ҳузурига бирон кимса қандай масала билан кирмоқчи бўлганлигини, ўша кишининг иззат-нафсига тегмай, одоб доирасидан чиқмай, биллиб олишга уста эди. Шунингдек, қабул пайтида ўзини қан-

дай тутиши кераклиги ҳақида кимга ва қандай маслаҳат беришни ҳам биларди. У қабулга келган кишини шундай тайёрлардики, унинг фикри билан фюрер фикри бир-бирига мос тушиб қўяқоларди.

Кимки ўз нуқтаи назарини ёқлаб фюрер билан баҳslashувга журъат этса ва ўша фикри умум фикрига мос келмаса, шу кишиларни Борман Гитлер ҳузурига бундан кейин киргизмасликка ҳаракат қиларди.

Борман чиройли гапира олмасди, аммо расмий қорғозларни ёзишга жуда уста, ақлли одам эди. У ўз ақлини дағаллик, тўғрисиўзлик, соддадиллик ниқоби остига яшира оларди; унинг қўлидан ҳамма нарса келарди, аммо ўзини арзимас, лекин сал-пал масъулиятли қарор қабул қилиш олдидан ҳам «маслаҳатлашиб олишни» зарур ҳисоблаган оддий кишилардек тутарди...

Худди ана шу киши—Мартин Борман қўлига СД махфий почтасидан «шахсан» деб шарҳланган ва мазмуни қуйидагича хат келиб тушди: *«Партайгеноссе Борман! Сизнинг секретариатингизда СД одамлари бор — уларнинг фамилиялари менга номаълум, аммо мен шахсан Сизнинг топширигингизни олсам, буларни аниқлаб бера олардим. Ушбу хатнинг Сизга бориб тегишига кўзим етмайди, агар қўлингизга тегса — давлат аҳамиятига эга бўлган иш юзасидан Сизга мурожаат этаман. Ҳозирги пайтда менга маълум бўлган кишилар фюрердан яширинча равишда Швеция ва Швейцариядаги чириган ғарб демократияси вакиллари билан алоқа ўрнатишга уринмоқдалар. Ялли уруш бўлиб турган бир вақтда, жанг майдонларида жаҳоннинг келажаги ҳал қилинаётган кунларда шу воқеа юз бермоқда. Ана шу хоинона музокараларнинг икир-чиқирларигача Сизни хабардор қилиб туришим мумкин. Аммо менга кафиллик керак, чунки ушбу хатим СД аппаратига тушиб қолгудек бўлса — мени дарҳол йўқ қиладилар. Шу сабабли хатга имзо чекмадим. Агар менинг ахборотим Сизга муҳим бўлиб туюлса, эртага соат 13.00 да табиатшунослик музейи қаршисидаги «Нойе Тор» меҳмонхонасига келишингизни сўрайман. Фюрерга содиқ НСДАП аъзоси».*

Борман бу хатни ушлаганича узоқ вақт ўтириб қолди. Бир неча марта қўли телефонига югура бошлади. Гестапо шефи Мюллерга телефон қилиш нияти туғилди. Мюллер

билан бир-бирларига қанчалик хизмат кўрсатганликларини эслади. Эски полициячи бўлган Мюллер ўттинчи йилларнинг бошларида икки марта Бавариядаги национал-социалистик партия ташкилотини тор-мор қилган эди. Бу партия Германия давлат ҳокимиятининг партиясига айлангач, унга хизмат қила бошлади. 1939 йилгача гестапо шефи партиясиз эди: хавфсизлик хизматидаги ҳамкасабалари унинг Веймар республикаси давридаги жонбозликларини кечира олмадилар. Борман, худди шу Борман — Мюллер буни яхши биларди — шахсан фюрер олдида кафиллик бериб, унинг партия сафига киришига ёрдамлашган эди. Бироқ Борман Мюллерни ўзига унча яқинлаштирмасди. У ичида СС даги кишиларга унча ишонавермасди. Улар қандай тадбир кўрмасинлар, оқибат натижада Гиммлерга хизмат қилардилар. Шу дамгача Мюллерни кузатиб келган эди ва яқинлаштириш нияти бўлса, уни ҳамма нарсадан хабардор қилиб, жуда яқинлаштириш керак, бўлмаса — фойдаси йўқ.

«Бу қанақаси бўлди?—ўйларди Борман, ўнинчи марта хатга кўз ташлаб.— Ифвоми? Ундай бўлмаса керак. Мияси касал одам ёзганмикин? Бундай бўлиши ҳам мумкин эмас — рост гапга ўхшайди... Шу одам гестаподан бўлиб, Мюллернинг ҳам бунда иштироки бўлса-чи? Кема фарқ бўлиши олдидан каламушлар қочиб қолади— ҳамма нарса бўлиши мумкин... Ҳар ҳолда, бу ҳужжат Гиммлерга қарши танланган кузур қарта бўлиши мумкин. Ана шунда мен бу аблаҳдан чўчимай, ҳамма партия пулларини унинг одамлари номига эмас, ўз одамларим номига бетараф мамлакатлар банкларига бемалол ўтказишим мумкин...»

Борман бу хат устида узоқ хаёл сурди, аммо тайинли бир қарорга келолмади.

Айсман яна магнитофонни қўйди. У Штирлицнинг бир оз бўғиқ овозига тамаки тутатиб қулоқ солиб турди.

«— Нега сиз бизга қарши куч ишлатмаяпсиз? Очиқ-ойдин жавоб бераверинг. Гапимиз шу кабинетдан нарига чиқмайди, ваъда бераман.

— Шунинг учун бўлса керакки, мен шахсан ўзим куч ишлатишдан воз кечиб келдим. Аммо ҳар бир киши ҳаётида шундай пайт ҳам келиши мумкинки, у ортиқ чидаб туролмайди. Агар сиз, сени йўқ қилиб ташлайман,

деб дўқ урсангиз, мени ҳам шундай қилишга мажбур этасиз. Аммо мен ёмонлик қила туриб, уни яхшилик деб атамайман. Уртамиздаги фарқ шундаки, сиз ёмонлик қила туриб, уни яхшилик деб атайсиз, мен эсам сизни-кига жавобан ёмонлик қилар эканман, ёмонлик қилганимни доим эслайман.

— Айтинчи, бизнинг турмамизда икки ой ўтириш қўрқинчли бўлдимми?

— Мен учун сизлар ҳокимият тепасига чиқиб олган ўн бир йил қўрқинчли бўлди.

— Буниси демагогия. Бизнинг камераларимизда, турмада ўтирган пайт сиз учун қўрқинчли бўлдимми?

— Сўзсиз.

— Сўзсиз, албатта. Агар биронта мўъжиза юз бериб қолгудек бўлса-ю, биз сизни озод қилиб юборсак, яна шу ерга тушишни истармидингиз?

— Йўқ. Мен сизлар билан умуман ҳеч қандай алоқада бўлишни истамасдим.

— Жуда яхши. Агар сизни озод қилиш учун мен билан яхши алоқада, инсоний муносабатда бўлишингизни шарт қилиб қўйсам, розимисиз?

— Албатта. Сиз билан соф инсоний муносабатда бўлиш ўзимнинг одамларга нисбатан табиий муносабатимнинг оддий ифодаси бўлади. Агар сиз менинг ҳузуримга национал-социалистик партиянинг ташаббускори эмас, балки қай даражада инсон бўлиб келсангиз мен ҳам сизни шу даражада инсон деб қабул этаман.

— Лекин мен ҳузурингизга ҳаётингизни қутқарган киши сифатида келаман.

— Маъқул.

— Шу нарса ёдингизда бўладими?

— Албатта.

— Табиийки, сиз энди қавмга эга бўлолмайсиз. Ёлғиз, кўзга ташланмай яшайсиз. Ортинқ тарғибот қилмайман, деб менга ваъда бера оласизми?

— Бўлак қандай чораси бор?

— Агар сизни озод қилишнинг уддасидан чиқа олсам, мендан миннатдор бўлишингиз керак.

— Сиз менга шахс сифатида ёрдам бераётирсизми ёки мендан бирон ишда фойдаланиш мўлжалингиз борми?

— Фойдаланиш мўлжалим бор.

— Ундай бўлса, сиз мақсад қилиб қўйган нарса ях-

шилиқ эканлигига ишонч ҳосил қилншим керак; акс ҳолда ижобий жавоб беришим қийин.

— Менинг мақсадларим соф мақсадлар эканига ишонаверинг.

— Мендан нима қилишни сўрайсиз?

— Давлатимиз хизматида бўлган талайгина ошна-оғайнларим бор. Улар фан арбоблари, партия ташаббускорлари, ҳарбийлар, журналистлар, хуллас одамлар. Агар мен бошлиқларимни сизни озод қилишга кўндира олсам, албатта, сиздан ана шу кишилар билан суҳбат қилишни сўрардим. Мен бу суҳбатлар ҳақида сиздан ҳисобот сўрамайман. Мен, албатта, қўшни хонада диктофонлар ўрнатилмаганлигига кафил бўла олмайман, аммо сиз ўрмонга ўтиб, ўша ерда суҳбат қилишингиз мумкин. Шу кишиларда, сизнинг нуқтаи назарингиздан, ёмонлик ёки яхшилик даражаси қанча эканлиги ҳақида фикрингизни эшитсам. Бундай дўстона хизматни бажара оласизми?

— Ҳа... ҳа, албатта... Аммо менда нега шундай таклиф тушаяпти деган кўп саволлар пайдо бўляпти?

— Сўрайверинг.

— Менга сиз ё ортиқча ишонч билдириб бошқа ҳеч кимдан сўрай олмайдиган ёрдамни сўрамоқчисиз, ёки менга нисбатан иғво ишлатяпсиз. Агар иғво қилаётган бўлсангиз, гапимиз яна қовушмайди.

— Яъни?

— Яъни биз яна умумий тил топа олмаймиз. Сиз партия ташаббускори бўлиб қолаверасиз, мен эса шундай ташаббускор бўлмаслик йўлини излаётган одам бўлиб туравераман.

— Мен сизга нисбатан иғво қилмаслигимни қандай исботласам ишонасиз?

— Кўзимга тикилиб қарасангиз...

— Ана энди ўзаро ваколат қоғозларини алмашдик, деб ҳисобласак бўлади».

— Пасторнинг турмада ўзини қандай тутганлиги ҳақидаги маълумотларни олиб кўринг.— сўради Айсман, плёнкани тинглаб бўлгач.— У ерда ўзини қандай тутган, ким билан алоқада бўлган, маҳбуслар билан гапирган гаплари, нималарга қизиққан... Қисқаси, иложи борича батафсилроқ бўлсин.

...Бир соатдан сўнг тайёрлаб берилган жавоб уни ҳайратда қолдирди. 1945 йилнинг январь ойида пастор Шлаг турмадан озод қилинган экан. У СД фойдасига ишлашга розилик берганми ёки бошқа номаълум сабабларга кўра уни озод қилишганми — ҳужжатлардан буни тушуниб олиш қийин эди. Шлаг озод қилинсин ва Штирлицнинг назорати остига берилсин, деган Шелленбергнинг оғзаки буйруғи бўлган экан. Бор гап шу. Бошқа ҳеч нима йўқ. Айсман ўрнидан туриб, кабинетнинг у бурчагидан-бу бурчагига юра бошлади, у ташвишга тушди ва ўзини ғалати сездди, ўзини ожиз ва заиф ҳис эта бошлади.

Яна ярим соат ўтгач, унга сўнгги ҳужжатни келтирдилар: Шлаг озод қилингандан кейин — у билан олтинчи бошқарманинг махсус агенти шуғулланган.

— Материаллари борми?— сўради Айсман.

— У штандартенфюрер Штирлиц билан бевосита алоқа боғлаб турган.

— Ёзувлар қолмаганми?

— Йўқ,— жавоб беришди картотекадан,— операция манфаатини кўзлаб ёзув олиб борилмаган...

— Ўша агентни топинг,— илтимос қилди Айсман.— Аммо шундай қилинганми, буни фақат уч киши: сиз, мен ва ўша агентдан бошқа ҳеч ким билмасин...

Кальтенбруннер Мюллерга телефон қилиб, Прагага— генерал Крюгерга— фюрернинг махфий қарори лойиҳасини юборишни сўради.

— Шундай қилмасак, худди Краковга ўхшаб, Прагани ҳам бой бериб қўямиз. Буйруқ билан ўзингиз ҳам танишиб чиқинг — буйруқ фюреримизга хос бўлган жасорат ва генийлик намунасидир.

«Фюрер қуйидагича буйруқ қилади:

Мазмуни: Германия территориясидаги объектларни вайрон қилиш тўғрисида.

Халқимизнинг ҳаёт-мамоти учун олиб борилаётган кураш душманнинг ҳарбий кучини заифлаштирадиган ва ҳужумини тўхтата оладиган барча воситалардан Германия территориясида ҳам фойдаланишга мажбур этмоқда. Душманнинг жанговар куч-қудратига бевосита

ёки билвосита иложи борича кўпроқ зарар етказиш учун барча имкониятлардан фойдаланиш зарур. Қўлдан кетган территориялар қайта қўлга олингандан кейин чекиниш олдидан вайрон қилинмаган ёки оз муддатга шидан чиқарилган йўллар, алоқа воситалари, саноат корхоналари ва коммунал хўжалик муассасаларидан яна фойдаланиш мумкин бўлади, деб йўлаш хатодир. Душман чекинаётганда маҳаллий аҳоли эҳтиёжларини назар-писанд қилмайди ва бор нарсани ёндириб қуруқ ернигина ташлаб кетади.

Шу сабабли буюраман:

1. Германия территориясида жойлашган барча йўллар, алоқа воситалари, саноат корхоналари ва коммунал хўжалик муассасалари, шунингдек душман бирон меъёردа фойдаланиши мумкин бўлган моддий запаслар дарҳол ёки озгина муддат ўтгач йўқ қилиниши лозим.

2. Барча ҳарбий объектларни (жумладан йўл иншоотлари ва алоқа воситаларини) йўқ қилиш юзасидан масъулият ҳарбий қўмондонликнинг инстанцияларига, барча саноат корхоналари, коммунал хўжалик корхоналари, шунингдек турли моддий запасларни йўқ қилиш юзасидан масъулият гаулейтерларга ва давлат мудофаа комиссарлари зиммасига юклатилсин. Қўшинлар гаулейтерларга ҳамда давлат мудофаа комиссарларига уларнинг олдидан турган вазифаларни бажаришда зарур бўлган ёрдамни кўрсатишлари лозим.

3. Мазкур буйруқ дарҳол барча командирларга етказилсин. Ушбу буйруққа зид келадиган барча фармойишлар ўз кучини йўқотади.

ГИТЛЕР».

8

Борман билан учрашувга Штирлиц машинасида, кўчалардан айланиб, ҳар эҳтимолга қарши кетига ҳеч ким тушмаганлигини текшириб шошилмай борарди. Шу учрашувдан у умидвор бўлган эди, чунки қармоққа жуда мазали хўрак илинган эди. Штирлиц кетига биров тушган ёки тушмаганлигини беҳосдан текширадиган бўлиб қолди; кейинги кунларда уни шубҳалантирадиган воқеа бўлмади, илгаригига ўхшаб ярим кечаси уйғониб кетгани ҳам йўқ. Илгари уйғониб кетган пайтларида вужу-

ди билан ташвишни сезиб тургандай бўларди. Шунда у чироқни ёқмай, узоқ вақт кўзини очганча ётаверарди, ўтган ҳар бир минутини, ҳар бир киши, ҳатто сутчи, метродаги тасодифий йўловчи билан гаплашган ҳар бир сўзини синчиклаб таҳлил қиларди. Чунки бу кишилар ҳам назорат остида бўлишлари ва у, тасодифан, ўзи билмай зарба остига тушиб қолиши мумкин эди. Шунинг учун ҳам Штирлиц машинада юришни афзал кўриб, ортиқча тасодифий учрашувлардан холи бўлиб юрарди. У дунёдан ўзини бутунлай ажратиб қўйиш ҳам бемаънилик бўлади деб ҳисобларди. Марказдан ҳар хил топшириқ келиши мумкин. Ана шунда юриш-туришни кескин ўзгартириб юборса ўзини кузатиб юрганларни шубҳага солиб қўяди, рейхда ҳар бир кишини кузатиб юришлари Штирлиц учун сир эмасди.

У музейларда кўп бўларди. Биринчидан, музейларда одатда одам кам бўларди, хоналар акс-садоли ва баланд, орқа томондан бирон кишининг келаётгани қўшни залдан эшитилиб туради. Иккинчидан, музейларда, кўпинча район гестапосининг хабарчилари бўлган назоратчилар ишлайди ва у агар музейга борган бўлса,— у одатда ҳарбий формада борарди — ҳамма назоратчилар қачон, ким билан ва қанча вақт бўлганлигига гувоҳ бўлишлари мумкин. Музейларга СС одамлари кам боришини билиб, у атайлаб форма киярди, унинг дабдабали полковник унвонли кийими дарҳол кўзга ташланарди.

У майда-чуйда нарсалар устида ҳам синчиклаб ўйларди: унинг касбидаги одамлар одатда майда-чуйдаларда қўлга тушиб қолардилар. Ана шу майда-чуйдаларни олдиндан ўйлаб қўйиш уни қутқариб юрарди. Чунки бу дунёда майда-чуйда нарсалар йўқ, фақат зийрак ва лавашанг одамлар бор, холос.

...Штирлиц бехосдан ойначага қаради ва ҳайрон бўлиб, ҳуштак чалиб юборди: Курфюрстендам ёнида унинг кетига тушган «Вандерер» ҳамон келяпти. Штирлиц акселератор педалини куч билан босди, «Хорьх» тез юриб кетди. Штирлиц Александерплац томон ҳайдади, кейин Бергштрассега бурилди, қабристон ёнидан Ветераненштрассега ўтиб, орқасига яна қаради, унинг кетидан тушган машина кўринмасди. Штирлиц яна бир марта шу йўлдан айланиб чиқди, ўзи севган «Дағал Готлиб» ресторанчаси ёнида ўтиб — ҳали вақт бор эди — тўхтади.

«Агар улар яна кетимга тушишса,— ўйларди у,— демак бирон ҳодиса юз берган. Нима юз бериши мумкин? Ҳозир ўтириб, коньяк устида ўйлаб кўраимиз...»

Бу қадимий қовоқхонани у жуда севарди. У шунинг учун ҳам «Дағал Готлиб» деб аталардики, қовоқхона хўжайини меҳмонларни уларнинг унвони, амали ва мавқеидан қатъий назар ҳаммани қуйидаги сўзлар билан кутиб оларди:

— Келардинглар-да, бесўнақай! Жононнинг ҳам олиб келдингми — ёмон эмас... Нақ пиво бочкасининг ўзи, елини сўлиб қолган қари сигирга ўхшайди!

Готлиб энг ҳурматли миждозларни айниқса қўпол сўзлар билан кутиб оларди. Бунн Штирлиц кейинроқ сеза бошлади: бунинг тагида ҳурмат — аксинча катта ҳурмат ётарди.

Штирлиц Готлибнинг хаёл суриб турган пайтига тўғри келди. Шунда ҳам у:

— Салом, тентак! Ўтир, пафсингни қондир...—деди.

Штирлиц унинг қўлини қисиб қўйди, икки марка узатиб, четроқдаги, устун орқасидаги столча ёнига ўтирди. Устунга Макленбург балиқчиларининг беадаб ва ўта сўкиншилари ёзиб ташланган эди. Булар саноатчиларнинг кексаяётган хотинларига жуда маъқул бўларди.

«Нима бўлиши мумкин?— ўйини давом эттирди у, коньяк ичар экан.— Алоқани кутмаётирман — бу томондан хотиржамлик. Эски ишларми? Янгиларини эплай олмаяптилар-ку — саботаж кенгайиб бормоқда, Германияда бундай саботаж ҳеч қачон бўлган эмас. Эрвинмики? Тўхта... Передатчикни топиб олган бўлсалар-чи?»

Штирлиц сигаретасини олди, жуда чеккиси келган бўлса ҳам, чекмай яна ёнига солиб қўйди.

Эрвин ва Кэт яшаган уй вайронасига боргисн келди.

«Мен катта хато қилдим,— тушунди у.— Ҳамма касалхоналарни ўзим текшириб чиқишим керак эди — борди-ю ярадор бўлсалар-чи? Бекор телефонга ишондим... Борман билан суҳбатдан сўнг дарҳол шу иш билан шуғулланаман... У албатта келиши керак. Улар қаттиқ сиқувга олинганда, дарҳол демократлашиб қоладилар. Ишлари жойида бўлса, яқинларига йўлатмайдилар, тамом бўлаётганликларини сезганларида эса қўрқоқ, хушмуомала ва демократ бўлиб қоладилар. Ҳозир мен ҳаммасини, ҳатто Эрвин билан Кэт ишини қўя туришим ке-

рак. Аввал анави жаллод билан гаплашиб олай. Балки «Вандерер»дан бекорга шубҳалангандирман?

У ресторандан чиқиб, рулга ўтирди ва Инвалиденштрассе, табнатшунослик музейи томон йўл олди. У ерда «Нойе Тор» меҳмонхонаси олдида бир соатдан кейин уни Борман кутиши керак. Агар кетига одам тушган бўлса, ундан қутулиш учун вақт етарли. У дам-бадам ойначасига қараб секин ҳайдаб борди машинасини: орқада қора «Вандерер» кўринмасди.

«Балки Шлаг билан бўладиган операция олдидан Шелленберг мени текширмоқчи бўлар?— ўйлаб қолди у.— Шундай бўлиши ҳам мумкин-ку. Балки асабим бузилгандимикин?»

У яна ойнага қаради — йўқ, кўчада машина қораси кўринмайди. Йўлчаларда тинчлик пайтидан фойдаланиб хушчақчақ болалар ролик конкиларда учиб юрардилар. Доғ босган, сувоқлари кўчган, иморатлар олдида одамлар навбатда туришарди: гўшт кутаётган бўлишса керак.

Штирлиц машинасини «Шарите» клиникаси ёнига қўйди-да, касалхона боғи орқали Инвалиденштрассе кўчасидаги музей ёнига чиқди. Бу ерда жимжитлик: кўчада ҳеч ким йўқ. У атайлаб шу жойни танлаган эди — бу ердан ҳамма нарса кафтда тургандек кўриниб турарди.

«Айтгандек, улар ўз одамларини меҳмонхонага ҳам қўйишлари мумкин. Агар Борман Гиммлерга хабар қилган бўлса, шундай қиладилар. Агар хабар қилмаган бўлса, унинг одамлари албатта илмий ходимлар ниқоби остида меҳмонхонанинг нариги бетида юришлари керак...»

Штирлиц шу кунги ҳарбий формасиз, бошида берет, бурнига катта шох суякли кўзойпақ тақиб олган эди — уни узоқдан таниб бўлмасди. Музейга киравериш хонасида Уралдан келтирилган катта малахит ва Бразилиядан келтирилган аметист турарди. Штирлиц ҳамниша Бразилия аметисти ёнида тўхтарди-ю, аммо Урал тошини томоша қиларди.

Кейин у шошилмай ойналари синиқ катта залдан ўтди. У ерда баҳайбат динозавр макети турарди. Бу жойдан туриб музей олдидаги майдон ва меҳмонхонани кузатиш жуда қулай эди. Йўқ, ҳамма ёқ жимжит, ҳатто ҳаддан ташқари жимжит. Штирлиц музейда бир ўзи эди — бунақада кўзга ташланиш осонроқ бўлади.

Шунинг учун кўп вақт томоша қилиш мумкин бўлган

экспонат ёнида тўхтади: мия суяклари тараққиётининг ўн учта босқичи кўрсатилган эди бу ерда. Саккизинчи мия — павиан, тўққизинчи — гиббон, ўнинчи — орангутанг, ўн биринчи — горилла, ўн иккинчи — шимпанзе, ўн учинчи — одам мияси экан.

«Нега энди ўн учинчиси одам экан? Ҳамма нарса, ҳатто рақамлар ҳам одамга қарши-я,— ўзича кулиб қўйди у,—ўн иккинчиси, ўн тўртинчиси бўлса нима қиларди. Йўқ, худди ўн учинчиси эмиш... Ҳамма ёқда маймун,— ўйлашни давом эттирди у, горилла Бобби тулупи ёнида тўхтар экан.— Нега энди маймунларга шунчалик эътибор берилар экан-а?»

Тахтачага қуйидагилар ёзилган эди: «Горилла Бобби Берлинга 1928 йилнинг 29 мартида уч яшарлигида олиб келинган. 1935 йил 1 августда ўлган. Бўйи 1 метру 72 сантиметр, вазни 226 килограмм».

«Мундоқ қараганда шундай оғирлиги билинмайди ҳам,— ўйларди Штирлиц, тулупни қайта-қайта томоша қилиб,— семизга ҳам ўхшамайди. Менинг бўйим баландроқ, вазним эса фақат етмиш икки кило».

У гўё маймунни узоқдан кўрмоқчи бўлгандай орқасига тисланди. Бу ердаги катта ойнадан Инвалиденштрассенинг нариги бети кўриниб турарди. Штирлиц соатига қаради. Учрашувга йигирма минут вақт бор.

Худди шу вақтда унинг олдида агент Клаус келиши керак эди. У бугун эрталаб секретариат орқали унинг адресига махфий телеграмма юборди. Унинг агентлар билан музейда учрашиш одатини ҳамма биларди, бу нарса ҳозир унинг шу ерга келишини ҳам оқларди. Клаусни чақиришдан у икки мақсадни кўзлаганди: асосий мақсад — агар Борман хат ҳақида Гиммлерга айтган бўлса, унинг бунга ҳеч қандай алоқаси йўқлиги исбот қилинади ва иккинчи даражали мақсад — билвосита бўлса ҳам йўқолган Клаус ишига унинг ҳеч даҳли йўқлиги исботланади.

Штирлиц кейинги залга ўтди: Инвалиденштрасседа ҳали ҳам ҳеч ким йўқ эди. Бу залда у ўн саккизинчи асрда Веденшлосс ўрмонларидан топилган нодир бир экспонат олдида тўхтади. Дарахт шаббалари орасидан кийик шохи ва мажақланган мия суягининг бир қисми чиқиб турарди: баҳорги севги жангларида бу кучли ҳайвон рақибини сузаман деб, ўзини дарахт танасига бориб урганга ўхшайди...

Штирлиц бир тўп одамларнинг гаплашиб ва тапир-тупур қадам ташлаб келаётганларини эшитди. Аввал: «Қуршов!»— деган фикр ўтди хаёлидан. Кейин болалар овозини эшитиб орқасига қаради: эски, аммо зеб бериб мойланган эркаклар ботинкасини кийган ўқитувчи аёл ўқувчиларни,— олтинчи синф болалари бўлса керак,— шу ерга ботаника дарсини ўтишга олиб келган экан. Болалар тўполон қилмай, оғизларини очиб экспонатларни томоша қилардилар, уларнинг пичир-пичир гаплари ташвишли эди.

Штирлиц болаларга назар ташлади. Уларнинг юзи рангсиз, бурунлари киртайган, кўзларида болаларга хос ажойиб хушчақчақлик ва шўхлик кўринмасди. Улар ўқитувчининг гапларини диққат билан, худди катталардек тинглашарди.

«Нега бу халқ шунчалик лаънатга учрамаса?— ўйларди Штирлиц.— Бемаъни ғоялар ҳатто болаларни ҳам кексаларга хос ваҳимага солганлигининг сабаби нимада? Нега энди шоколад, сардин ва пишлоқларни запас қилиб бункерларга тушиб олган нацистларнинг аҳмоқопа идеологияси ана шу нозик болаларни қалқон бўлишга мажбур этмоқда? Бу болаларни, яшашдан асл мақсад — фюрер идеаллари учун қурбон бўлишдир, деган кўр-кўрона ишонч руҳида тарбиялаган ким? Шуниси айниқса даҳшатли».

Соат бирдан беш минут ўтгач, Штирлиц эҳтиёт эшикдан чиқиб кетди. Меҳмонхона ёнида ҳам ҳеч ким йўқ эди. У кўча айланиб Шпрее бўйига чиқиб, машинасига ўтирди-да, ўз идораси — СД га жўнади. Қайтаётганда ҳам биронтаси кетига тушганлигини сезмади.

«Нима гап ўзи?— ўзига ўзи савол берди у.— Жуда ғалати бўлди-ку. Агар Борман кутган бўлса, мен уни пайқашим турган гап эди. Кетимга ҳеч ким тушмаган, ўзимча ваҳима қилиб юрибман, холос...»

...Борман бункердан чиқа олмаган эди: фюрер нутқ сўзлади, залда одамлар гавжум, у эса фюрернинг чал томонида, унинг орқасида турарди. Нутқ пайтида кета олмади. Бундай қилиш аҳмоқлик бўларди. Унда хат ёзган кишини кўриш нияти бор эди. Аммо бункердан фақат соат учдагина бўшаб чиқди.

«Энди уни қаердан топаман?— ўйларди Борман, партия идорасига қайтар экан.— У билан учрашсам ҳеч

нима йўқотмас эдим, лекин учрашмай кўп нарсадан маҳрум бўлдим».

«Д-8 — МЮЛЛЕРГА.

Мутлақо махфий. Бир нусха босилган.

ВКР 821 номерли «Хорьх» маркали автомобилни Ветераненистрасседан кейин кузатишнинг иложи бўлмади. Афтидан ҳайдовчи кузатаётган машинани сезиб қолган кўринади. Мотор кучли бўлишига қарамай, сизнинг кўрсатмангизга биноан унинг кетидан бормадик. ВКР 821 «Хорьх» қайси томонга кетганлигини Н-2 га хабар қилиб, ўз базамизга қайтиб келдик. Д-8».

«В-192 — МЮЛЛЕРГА.

Мутлақо махфий. Бир нусха босилган.

Ходимларим ВКР 821 номерли «Хорьх» маркали машинани кузатишни давом эттириб, соат 12.27 да шу автомобиль эгаси табиатшунослик музейига кирганлигини аниқладилар. Сиз кузатув объектнинг ихтисос жиҳатдан тайёргарлиги кучли эканлиги ҳақида бизни олдиндан огоҳлантирганлигингиз туфайли мен музейга битта ёки иккита одам киритишни лозим кўрмадим. Менинг агентим Ильзе музей залида дарс ўтказиш учун олтинчи синф ўқувчиларини олиб борди. Ильзе кузатувидан кейин объектнинг ҳеч ким билан учрашмаганлиги аниқ бўлди. Объектнинг қайси экспонатлар олдида кўпроқ тўхтаганлигини кўрсатувчи график план илова қилинади. Объект музейдан соат 13.04 да музей ходимлари юрадиган эҳтиёт эшикдан чиқиб кетди. В-192».

Мюллер ахборотларни папкага солиб, телефон трубкасини кўтарди.

— Мюллер эшитади,— деди у.

— Ўртоқ Мюллерга ўртоқ Шелленбергдан салом,— ҳазиллашди сиёсий разведка бошлиғи.— Ёки сизни «мистер» деб атасам маъқулроқми?

— Менга кўпроқ «Мюллер» деб мурожаат қилингани маъқулроқ,— деди гестапо шефи.— Лўнда, оддий ва чиройли... Хўш, қулоғим сизда, дўстим.

Шелленберг телефон трубкасини кафти билан бекитиб, Штирлицга қараб қўйди.

— Ҳа, тўғрисини айтаверинг, бўлмаса тулкидек ҳийла ишлатади,— деди Штирлиц.

— Дўстим, олдимга Штирлиц келди, ёдингизда бўлса керак у... Ёдингиздами? Унда жуда ҳам яхши. У бир оз ҳаяжонланяпти: унинг кетига жиноятчилар тушган бўлса керак, ўрмонда бир ўзи яшайди-да, ёки сизнинг одамларингиз уни кузатиб юришибди. Шуни аниқлашга ёрдамлашиб юбормайсизми?

— Автомобилнинг маркаси қандай?— сўради Мюллер, папкадан бояги ахборотни олар экан.

— Автомобилингиз маркаси қанақа?— сўради Шелленберг яна трубкани кафти билан беркитиб.

— «Хорьх»

— Трубкани кафтингиз билан бекитманг,— деди Мюллер.— Штирлицнинг ўзи трубкани олсин.

— Ойнаи жаҳонмисиз дейман?—сўради Шелленберг.

— Албатта.

Штирлиц трубкани олиб:

— Хайль Гитлер!— деди.

— Саломат бўлинг, дўстим,— жавоб берди Мюллер.— Машинангизнинг номери тасодифан ВКР 821 эмасми?

— Худди шундай, обергруппенфюрер...

— Қаерда кетингизга тушишди? Курфюрстендамдами?

— Йўқ, Фридрихштрасседа.

— Улардан сиз Ветераненштрасседа қочиб қутулдингизми?

— Худди шундай.

— Уларни кўрдингизми?

— Албатта.

Мюллер қаҳ-қаҳ уриб кулиб юборди:

— Мен уларнинг калласини оламан — шу ҳам иш бажариш бўлдими! Хавотирланманг, Штирлиц, кетингизга жиноятчилар тушмаган. Ўрмонингизда тинчгина яшайверинг. Бизнинг одамларимиз эди. Улар бир жанубий америкаликнинг сизни кига ўхшаган «Хорьх» машинаси кетига тушишлари керак эди. Қандай яшаб келган бўлсангиз шундай яшайверинг. Аммо келгуси гал сизни жанубий америкалик билан янглиштирмай, Қудамдаги «Цигойнакеллер»га бориб турганингизни хабар қилишса, сизни ёқламайман...

«Цигойнакеллер» («Лўлилар ертўласи») ҳарбийлар

ва партия аъзоларининг бориши ман этилган кичкинагина қовоқхона эди.

— Агар мен у ерга иш юзасидан борсамчи?— сўради Штирлиц.

— Бари бир,— кулиб қўйди Мюллер,— агар одамларингиз билан ифлос жойларда учрашмоқчи бўлсангиз, яхшиси «Мехико»га бориб туринг.

«Мехико» Мюллер тузоқ қўйган қовоқхона эди — у ерда контрразведка ишларди. Буни Штирлицга Шелленберг айтган эди. Аслида эса, албатга, буни гапирмаслиги керак эди, чунки партия аъзолари ва ҳарбийларнинг «Мехико» қовоқхонасига боришини ман этувчи махсус кўрсатма чиқарилганди, шунинг учун ҳам соддадил маҳмадоналар у ерда ҳеч қандай хавф йўқ деб, ҳар бир столни гестапо тинглаб туришидан беҳабар эдилар.

— Раҳмат таклифингиз учун,— жавоб берди Штирлиц.— Агар сиз менга рухсат берсангиз, одамларим билан худди ўша «Мехико»да учрашиб тураман. Аммо мени ҳиқилдоғимдан олишса ёрдам сўраб ҳузурингизга бораман.

— Келаверинг. Кўрсам доим хурсанд бўламан, дўстим. Хайль Гитлер!

Штирлиц икки хаёлга келиб ўз уйига қайтди: умуман у Мюллернинг гапларига ишонди. Аммо нега Мюллер унн кузатганини очиқ айтяпти? Меъёрни билиш — ҳар бир ишда асосий нарса. Айниқса разведка ишида. Баъзан Штирлицга ғоятда ошкора иш тутишга қараганда ҳаддан ташқари шубҳаланиб юриш хавфсизлироқ бўлиб туюларди. Ҳар ҳолда кечқурун муҳим бир ишга кетатуриб идорадан машина чақирди.

«ВЕРНЕР — МЮЛЛЕРГА.

Мутлақо махфий. Бир нусха босилган.

Бугун саот 19.42 да объект ВКН 441 номерли идора машинасини чақирди. Объект шофёрдан уни эс-бан бекати «Митльплац»га олиб боришни сўради. Бу ерда у машинадан тушди. Объектни бошқа бекатлардан қидириб топниш иложи бўлмади. Вернер».

Мюллер бу ахборотни энг махфий ва муҳим ишлар сақланадиган эски папкасига солиб, яна Штирлиц устидаги материалларни ўрганишга киришди. Объект бўш

вақтларини музейларда ўтказишни яхши кўради деган жойни қизил қалам билан чизиб қўйди. Уша ерда яна, унинг музейларда ўз агентлари билан учрашиб туриши ҳам ёзилган эди.

«Ажойиб одам,— деб ўйларди Мюллер Штирлиц ҳақида,— жуда ажойиб ва ақлли одам. Кальтенбруннерга келганда, унинг шунчалик доно эканлигини кутмагандим. Аппаратда беш-олти йил ишласа, Фушедан қолишмасди».

9

СС обергруппенфюрери Карл Вольф хатни Гиммлернинг шахсий учувчисига топширди.

— Агар сизни уриб туширсалар,— деди у юмшоқ овоз билан,— урушда ҳамма нарса бўлиши мумкин, парашют тасмасини ечмасдан олдин бу хатни ёқиб ташлашингиз зарур.

— Мен хатни парашют тасмасини ечгунга қадар ёқа олмайман,— деди аниқликни яхши кўрадиган учувчи,— чунки парашют мени ерда анча судраб боради. Лекин тасмани ечишим билан қиладиган ишим хатни ёқиш бўлади.

— Яхши, яхши,— деди Вольф кулиб,— бу вариантга ҳам розиман. Айтгандек, сизни рейх устида уриб туширсалар ҳам хатни ёқиб ташлашингиз шарт.

Карл Вольфнинг ана шундай хавфсирашига асос бор эди. Агар хат Гиммлердан ташқари истаган бошқа одам қўлига тушса — тамом, тақдири ҳал бўлди деяверинг.

Етти соат ўтгач хатни Гиммлер очиб ўқиди.

«Рейхсфюрер!

Италияга келишим билан Даллес билан алоқа боғлаш йўлини излай бошладим. Бунга кўпроқ ташкилий жиҳатдан эмас, балки стратегик жиҳатдан тайёргарлик кўра бошладим. Мендаги мавжуд маълумотларга асосланиб муҳим бир ҳўлосага келдим: Шимолий Италияда коммунистик ҳукуматнинг тузилиши мумкинлиги бизни қанчалик ташвишлантираётган бўлса, иттифоқчиларни ҳам шунчалик ташвишлантирмоқда. Агар бундай ҳуку-

мат номигагина тузилган чоғда ҳам, Москва Тито бошчилигидаги коммунистлар орқали, Италиядаги коммунист раҳбарлар ва Морис Торез ёрдами билан Ла-Маншга тўғри йўл очиб олади. Шундай қилиб, Белграддан бошлаб, Генуя орқали Канн ва Парижгача давом этган «большевизм минтақаси»ни ташкил этиш хавфи туғилади.

Операцияни бажаришда Эуген Дольманни ёрдамчи қилиб олдим — чунончи, унинг онаси италиялик, Германия тарафдори, лекин нацизмга қарши кайфиятда бўлган олий аристократия орасида алоқаси кенг. Аммо мен учун «Германия» ва «национал-социализм» тушунчалари бир-биридан ажратиб бўлмас тушунчалардир, фрау Дольманда германпарастлик кайфияти бошқа кайфиятлардан устун бўлганлиги туфайли, мен Эуген онасининг алоқалари иттифоқчилар орасида тегишли равишда иш олиб бориш учун ёрдам беради деган ниятда, уни операция деталларини ишлаб чиқишга жалб қилишни лозим кўрдим.

Мен Даллесни итальян каналлари орқали бўлғуси музокараларнинг маъноси билан, яъни бутун Шимолий Италияда коммунистлар хўжайин бўлиб олмасликларидан бурун Фарб Шимолий Италияни ўз назорати остига олмоғи лозим эканлигидан хабардор қилишга қарор қилдим ва буни амалга оширишни Дольман ўз зиммасига олди. Агар иттифоқчилар менинг қандай кайфиятда эканлигимни ўз агентураси орқали «билиб олсалар» мақсадга мувофиқ бўлади, деб ташаббусни биз бошламаслигимиз керак, деган қарорга келдик. Шунинг учун мен Дольманга қуйидаги операцияни ўтказишга ижозат бердим: гестапо маълумотларига қараганда СС танк қўшинларининг кичик офицери Гидо Циммер урушда мағлубиятга учрадик, аҳволни тузатишга ҳеч қандай умид йўқ деган гапларни итальянлар билан суҳбатда кўп марта айтиб юрган. Дольман «тасодифан» бўлиб қолган дўстона кечада кўп ичкилик ичилиб бўлингач, азон пайтида Циммерга шу лаънати, мақсадсиз уруш жуда тинкасини қуритганлигини айтган. Агентура маълумотларига биноан кейин қуйидагиларни аниқладим: эртасигаёқ Циммер барон Луиджи Парилли билан суҳбатда, агар Дольман урушни лаънатлаётган бўлса, Карл Вольф ҳам шундай фикрдадир, бутун Шимолий Италия ва бу ерда турган немис қўшинларининг тақдири эса ана шу Вольф

қўлида, деган. Луиджи Парилли илгари «Кэлвилэйшен корпорейшен» америка компаниясининг вакили бўлган ва ҳамма вақт дуче тузумини қўллаб-қувватлаб келган бўлса ҳам, унинг Америка билан алоқа қилиб туриши ҳаммага маълум эди. Бунинг устига унинг қайнотаси британ ва француз капиталли билан боғлиқ бўлган ливанлик йирик банкир эди. Циммерни қўлга олиш учун унинг Парилли билан қилган суҳбати баҳона бўлди. Дольман Гидо Циммерни яширин квартирага таклиф этиб, уни фош этувчи материалларни олдига қўйди. «Сизни ҳозирнинг ўзида дорга осиб учун шу хужжатларнинг ўзи кифоя қилади,— деди у Циммерга,— аммо, фақат Германия учун соф кураш сизни қутқариб қолиши мумкин. Бу курашда эса кўзга кўринмас, дипломатик жанглар ҳам муҳим». Хуллас, Циммер биз билан ишлашга рози бўлди.

Эртасига Циммер барон Парилли билан учрашиб бутун мамлакатдаги тоғ ва шаҳарларда ҳаракат қилаётган партизанлар туфайли рўй бераётган коммунистик хавфдан Шимолий Италияни фақат Италиядаги СС бошлиғи Вольф қутқариб қолиши, лекин Вольф иттифоқчилар билан биргалишиб иш кўрганисида, бунга тез эришиши мумкинлигини айтди. Турин, Генуя ва Миландан молиявий жиҳатдан жуда манфаатдор бўлган барон Парилли Циммернинг гапларини жуда қизиқиб тинглади ва ғарбий иттифоқчилар билан ана шундай алоқа ўрнатишга ёрдам қилмоқчи бўлди. Табиийки, Циммер менинг номимга бу суҳбат ҳақида рапорт ёзиб берди, шундай қилиб, бутун операция шу пайтдан бошлаб назоратга олинди ва у СС назорати остида фюрер ва рейх манфаатини кўзлаб иттифоқчиларни синаш операцияси сифатида амалга оширила бошланди.

21 февралда барон Парилли Цюрихга жўнаб кетди. У ерда ўзига таниш бўлган Макс Гюсман билан боғланди. У Швейцария разведкасининг кадр офицери майор Вайбель билан алоқа боғлашга ёрдам берди. Вайбель Швейцария фуқароси сифатида ўз мамлакатини манфаатини кўзлаб баҳонаси остида СС билан америкаликлар ўртасида алоқа ўрнатишга ёрдам беришга рози бўлди: гап шундаки, Генуя асосан Швейцария фирмалари фойдаланадиган портдир. Агар Италия коммунистик ҳокимият остида қолгудек бўлса, Швейцария фирмалари ҳам зарар кўради. Мен яна майор Вайбель Базель ва Франк-

фурт университетларини тугатиб, Германияда таълим олганлигини аниқлайга муваффақ бўлдим.

Барон Парилли билан суҳбат пайтида Вайбель жуда ҳам эҳтиёт бўлишни сўраган, чунки алоқа боғлашга ёрдам бериб ўзини катта хавф остига солаётганлигини айтган. Бу нарса, деган у, Швейцариянинг бетарафлигини бузиши мумкин, ҳозирги пайтда русларнинг позицияси шунчалик кучлики, сир очилиб қолгудек бўлса, унинг ҳукумати, бутун айбни шахсан унинг устига қўйиши турган гап. Парилли, сирнинг очилишидан руслар билан коммунистлардан бошқа ҳеч ким манфаатдор эмас, деб майор Вайбелни ишонтирган. «Орамизда,— гапини давом эттирганди у,— биронта коммунист, айниқса руслар йўқ, деб ўйлайман, демак сир очилишидан хавфсираш керак эмас».

Вайбелнинг айтишича, Парилли билан суҳбатининг эртасига у Аллен Даллесни ва унинг ёрдамчиси Геверницни зиёфатга таклиф этган. «Менинг жуда қизиқ бир фикрни ўртага ташлаётган икки оғайним бор,— деди у,— агар истасангиз, улар билан таништиришим мумкин». Аммо Даллес Вайбелнинг ўртоқлари билан кейинчалик — аввал унинг ёрдамчиси суҳбат қилгандан сўнг учрашишни истагини айтган.

Парилли билан Геверниц ўртасида суҳбат бўлиб ўтди. Бу Геверниц Эгон Геверницнинг ўғли эмас, балки Берлин университетининг иқтисод фанлари профессори Герхард фон Шульц-Геверницнинг ўғли эканлигидан сизни олдинроқ хабардор қилган эдим. У Франкфуртда докторлик диссертациясини ёқлагач (Вайбель билан Геверниц иккаласи битта университетни тугатганлиги сабабли Германиянинг ўзида дастлабки алоқа боғламаганмикинлар, деган фикрга ҳам келдим), Америкага бориб, Нью-Йоркда халқаро банк концернларида ишлай бошлаган. Уша пайтда Аллен Даллес ҳам шу соҳада ишлаб юрган.

Парилли суҳбат пайтида: «Ана шу ва яна бир қатор масалаларни конкрет равишда муҳокама қилиш учун СС штандартенфюрери Дольман билан учрашишга тайёрмисиз?» деган саволни берган. Геверниц бу таклифга ҳам розилигини айтган, аммо Париллининг фикрича, бу таклифга разведкага тушиб қолган зиёлларга хос маълум ишончсизлик ва шубҳа билан қараган.

Мен Дольманнинг Швейцарияга боришига рухсат

бердим. У ерда Чиасо кўлида уни Гюсман билан Парилли кутиб олишган. Улар Луганога «Бьянки» номли кичкинагина бир ресторанга борганларида, Дольман, маслаҳат қилиб олганимиздек, қўйидагиларни айтган: «Биз — деган у,— Шимолий Италияда коммунистлар ҳукуматини тузишга қаратилган Москва планини барбод этиш мақсадида Ғарбдаги иттифоқчилар билан музокара қилишни истар эдик. Бу вазифа бизни орамиздаги аламу хафагарчиликларни четга қўятуриб эртанги кун ҳақида ўйлашга мажбур этмоқда. Сулҳ адолатли ва арзигудек бўлмоғи лозим».

Гюсман амалга ошиши мумкин бўлган бирдан-бир музокара — сўзсиз таслим бўлиш тўғрисидаги музокара бўлиши мумкин, деб жавоб берган.

«Мен хиёнат қилолмайман,— деган Дольман,— Германияда ҳеч ким бунга рози бўлмайди».

Гюсман «сўзсиз таслим бўлиш» концепциясида тураверган, лекин Дольман биз илгаридан белгилаб қўйган чизиқдан чиқмай салбий позицияда қаттиқ турганлигига қарамай, Гюсман муҳокамани давом эттираверган.

Сўнгра, Гюсманнинг сўзини бўлиб, муҳокамага А. Даллеснинг ёрдамчиси Поль Блюм қўшилган. Худди шу Блюм Дольманга Италиядаги Қаршилик ҳаракатининг икки раҳбари: Ферручи Парри ва Усмияни фамилияларини берган. Бу кишилар бизда турмада ётибди. Булар коммунист эмас, шу сабабли қўйидаги хулосани чиқариш мумкин: худди бизни ташвишлантираётгани каби америкаликларни ҳам Италияни коммунистик хавф юз бериши мумкинлиги ташвишлантирмоқда. Уларга зарур пайтда Ғарб идеалларига содиқ бўлган ҳукуматга бош бўла оладиган Қаршилик ҳаракатининг коммунист бўлмаган қаҳрамонлари керак.

«Агар шу кишилар озод қилиниб, Швейцарияга олиб келинса,— деган Даллеснинг вакили,— учрашувларимизни давом эттира олар эдик».

Дольман ҳузуримга қайтиб келгач, мен музокаралар бошланганлигига амин бўлдим, чунки икки италияликни озод қилиш тўғрисидаги илтимосни бошқача тушуниш қийин. Дольман менинг Швейцарияга боришимни Даллес кутаётган бўлса керак, деб тахмин қиляпти. Мен фельдмаршал Кессельринг ҳузурига бордим. Беш соатлик сўхбат давомида фельдмаршал аниқ айтмаган бўлса ҳам, ҳар ҳолда таслимга рози деган хулосага келдим.

*Кессельрингнинг ўз фикрини тўғридан-тўғри айтмасли-
гига хавфсизлик хизмати вакили билан очиқ гаплашиш-
дан чўчиш одати сабаб бўлган кўринади.*

*Эртасига Парилли Гарда кўли ёқасидаги яширин
квартирага келиб, менга Даллес номидан Цюрихга кен-
гашига бориш таклифини топширди. Шундай қилиб, ин-
динга мен Швейцарияга жўнайман. Агар қопқонга туш-
гудек бўлсак, мени ўғирладилар, деб расмий баёнот
эълон қиламан. Агар бу музокараларнинг бошланиши
бўлса ўз қароргоҳимга қайтиб келишим билан яна хат
орқали сизни хабардор қиламан.*

КАРЛ ВОЛЬФ».

Қоҳ номидаги касалхонанинг бош врачлари мияси палаж бўлиб ўлди. Унинг акаси, бир вақтлар Киль университе-тининг проректори бўлган профессор Плейшнер Дахаудаги концлагерда ётиб «тозаланиб» қайтиб келди. Унинг юзидаги итотатқўйликни кўрсатувчи табассум қотиб, маъюс, камгап одам бўлиб келган эди. У қамоққа олинганидан кейин кўп вақт ўтмай хотини кетиб қолди — уни бунга қариндошлари мажбур қилган эди, чунки фрау Плейшнернинг укаси Гуго фон Энс яқинда Нейрат ҳузурда Испаниядаги рейх элчихонасига иқтисодий масалалар бўйича маслаҳатчи қилиб тайинланган эди. Ёш йигитнинг келажаги порлоқ деб ҳисоблардилар, НСДАПнинг маҳаллий аппаратида ҳам унга нисбатан яхши муносабатда эдилар, шунинг учун оила кенгашида фрау Плейшнер олдида икки нарсадан бирини танлашни таклиф қилиб: ё давлат душмани бўлган эрингдан воз кеч, ёки шахсий манфаатларингни афзал кўрадиган бўлсанг, бутун қариндошлар сендан юз ўгиради — ака-ука ва опа-сингилларинг, амаки ва холаларинг матбуот орқали сен билан алоқани узганликларини эълон қиладилар, — дейишди.

Фрау Плейшнер профессордан ўн ёш кичик: қирқ иккига кирган эди. У эрини севарди. Икковлари бирга Африка ва Осиёни саёҳат қилдилар, у ерда профессор ёз пайтида Берлиндаги «Пергамон» музейи ташкил қилган экспедицияларга қатнашиб, қазиш ишлари билан шуғулланарди. Фрау Плейшнер аввал ўз эридан воз кечишдан бош тортди, шунда кейинги юз йил мобайнида газмол савдоси билан боғлиқ бўлиб келган кўпчилик

қариндошлари у билан алоқа узганлигини матбуот орқали эълон қилишни талаб қилдилар. Оиладаги кексалар янги давлат ва национал-социалистик партия шундоқ ҳам буржуа ва савдо оиласидан чиққан кишиларнинг мансабдор ишларга кўтарилишига унчалик катта ёрдам бермаяпти, шунинг учун давлат билан алоқа қилмай туриб савдони ривожлантириш амри маҳол, деган баҳона билан шундай талаб қўйган эди. Янги давлатнинг Ташқи ишлар министрлигида оила аъзосининг бўлиши, бунинг устига Испанияда иқтисод масалалари бўйича маслаҳатчи вазифасига тайинланиши фирманинг Пиреней ярим оролига чиқиши учун йўл очиши мумкин эди. Лекин Гуго фон Эннинг ўзи қариндошларини гап-сўз бўладиган йўлдан қайгарди. «Барибир,—деб тушунтирди у,—бундан душманларимиз фойдаланиб қолади. Мени кўролмайдиганлар сон-саноқсиз, гап-сўз тарқалса ўзингизга ёмон бўлади. Йўқ, яхшиси бу ишни овоза қилмай, усталик билан тўғрилаш керак».

У Фрау Плейшнер ҳузурига яхтсменлар клубидан бир ошнасини олиб келди. Ўттиз яшар, келишган бу йигитнинг исми Гетц эди. Ҳазил қилиб уни «Берлихинген бўлмаган Гетц»¹ деб аташарди. У қанчалик чиройли бўлса, шунчалик аҳмоқ эди. Унинг қари хотинлар ҳисобига яшаб юришини Гуго биларди. Учаласи кичкинагина ресторанда ўтиришди ва Гетц ўзини қандай тутаётганини кўриб Гуго фон Энс хотиржам бўлди. У аҳмоқ бўлса ҳам ўз ролини бир қолипда, аниқ ишлаб чиққанди. Қолин топилгач, уни такомиллаштириш лозим, Гетц уни чинакамга такомиллаштирган эди. У камгап, сипо ва савлатли эди. Бир-икки марта кулгили латифа айтиб берди. Кейин у одоб билан фрау Плейшнерни рақсга таклиф этди. Гуго уларни кузатар экан, яна хотиржам бўлди: опаси унсизгина куларди, Гетц эса тобора унга яқинлашиб, қулоғига нималарнидир гапирарди.

Икки кун ўтгач Гетц профессорнинг уйига кўчиб борди. У ерда бир ҳафта — полиция биринчи марта текширув ўтказгунга қадар турди. Шунда фрау Плейшнер Гуго ҳузурига кўз ёши қилиб келди: «Уни қайтар, кетиб қолганига асти чидолмаётибман». Эртасига у эри билан ажралишни сўраб ариза берди. Бу нарса профессорни

¹ Гетц фон Берлихинген — XIX асрдаги немис достонининг қаҳрамони.

букиб қўйди, чунки у ўз хотинини энг яқин фикрдоши деб ҳисобларди. Ўзидаги золимлар тузумига нисбатан нафратини фақат унга очиқ айтарди. У лагерда азоб чекиб, шу билан хотинининг номусини, унинг истаганича озод фикр қилишини қутқариб қолмоқдаман, деб ўйлаб юрарди.

Бир куни тунда Гетц: «У мендан яхшироқмиди?»—деб сўради. Фрау Плейшнер секин кулди ва уни қучоқлаб: «Йўқ, жоним... У гапга уста эди, холос...»—деб жавоб қилди.

Лагердан қутулгач Плейшнер Кильга бормаи, тўғри Берлинга жўнади. Унинг Штирлиц билан боғлиқ бўлган укаси «Пергамон» музейига ишга киришига ёрдам берди. Музейда у қадимги Греция бўлимида ишларди. Худди шу ерда Штирлиц ўз агентлари билан учрашиб турарди, шунинг учун учрашувлардан бўшагач, кўпинча Плейшнер олдига кирар, икковлари узоқ вақт «Пергамон» музейининг катта ва бўм-бўш залларини бирга айланар эдилар. Штирлицнинг «Оёғидан зирапча олаётган бола» ҳайкалини узоқ томоша қилишини, қора тошдан ясалган, тик қараган оқ кўзлари эса қандайдир рангсиз тошдан ясалган Цезарнинг ҳайкали атрофидан бир неча бор айланиб ўтишини Плейшнер олдиндан биларди. Профессор Штирлицга қадимги антик маскалар: трагедия, кулги ва ақл маскаларини кўрсатиш учун атайлаб ўзи йўл бошларди, Штирлицнинг уйда ваннахонага кириб, артистлардек узоқ вақт кўзгу олдида юз ифодасини репетиция қилишидан профессор беҳабар эди, албатта. Штирлиц разведкачи ҳар вақт ўз юзининг ифодасини ўзгартиришга уста бўлиши керак деб ҳисобларди. Қадимги греклар бу санъатни жуда такомиллаштирган эдилар...

Бир куни Штирлиц профессордан Самос оролидан топилган бронза ҳайкаллар сақланадиган ойнали шкафнинг калитини сўради.

— Шу ҳайкалчаларни бамроқларим билан ушлаб кўрсам, назаримда мўъжизалар юз бераётгандек ва мен бутунлай бошқа одамга айланиб, қадимгиларнинг хотиржам ақл-идрокига эга бўлаётгандек бўлиб туюляпти,— деди у.

Профессор калитни олиб келди ва Штирлиц битта ҳайкалчадан нусха олди. Ана шу аёл ҳайкалчаси тағига у ҳужжатларни беркитарди.

У профессор билан суҳбат қилишни яхши кўради. Штирлиц бундай мулоҳаза қиларди:

— Грекларнинг санъати қанчалик истеъдодли бўлмасин, ҳаддан ташқари гўзалликка ва нозикликка интилади. Римликлар санъати бақувватроқ, шу томондан улар немисларга яқин. Грекларни умумий тарҳ, фикр ҳаяжонлантиради; римликлар эса мантиқий такомиллик шинавандаларидир, шу сабабли улар бирон асарни деталларигача батафсил тасвир этадилар. Масалан, Марк Аврелий портретига қаранг. У тақлид қилиш учун яратилган қаҳрамоннинг худди ўзгинаси, болалар унга тақлид қилиб ўйнасалар бўлади.

— Кийим деталлари, гавда тузилишининг тўғри топилганлиги чиндан ҳам гўзал — деб эҳтиёткорлик билан қарши фикр билдирди Плейшнер. Лагерда ётиб чиққанда кейин у баҳслашувдан ўзини тортарди — у эҳтиёткорлик билан рози эмаслигини билдирарди, холос. Илгари у баҳшлашаётган рақибини жаҳл билан жеркиб ташларди. Энди эса у фақат қарама-қарши далиллар келтирарди.— Аммо унинг юзига диққат билан қараб кўринг. Аврелий чеҳрасида қандай фикр бор? Унда ҳеч қандай фикр йўқ, у ўзининг буюклигидан мамнун. Ун саккизинчи аср охирларидаги Франция санъатига эътибор билан назар ташласангиз, Парижга Греция санъати кўчиб борганлигини, буюк Элладанинг ворислари яқинчи эркпарвар эканлигига ишонасиз...

Бир куни Плейшнер уни ярим одам, ярим ҳайвон: боши одаму танаси тўнғизсимон махлуқлар тасвирланган кўргазма ёнида тўхтатди.

— Бунга нима дейсиз?— сўради Плейшнер.

Штирлиц Плейшнерга ҳеч нима гапирмай «социал» товушлар билан — у «ҳа», «чиндан ҳам», «бай-бай-бай» каби товушларни шундай деб атарди — жавоб берди. Тўғри жавоб бериш мумкин эмас, аммо индамай кетишнинг ҳам ўрни бўлмаган пайтларда у шундай жавоб қайтарарди.

Бир куни улар қадимги Троя залида юрганларида Штирлиц профессорга:

— Шу деворларга штепсель ўрнатиш ўтакетган бемаънилик эмасми? Бу ерга шамлар ёки шамлар ўрнатилган қандиллар қўйилиши керак, чунки антик-даврнинг юксак трагизмини йигирманчи асрнинг дидсизлиги буюб турибди,— деди.

Штирлиц «Пергамон»нинг бўм-бўш залларидан ўтар экан, ўзига ўзи савол берарди: «Нега энди шундай буюк санъатни яратган одамлар ўз санъаткорларига нисбатан ваҳшийларча муносабатда бўлганлар? Нега улар ҳайкалларни вайрон қилдириб, куйдириб, ер билан яксон қилганлар? Нега улар ҳайкалтарош ва рассомнинг истеъдодига жиноятга тенг совуққонлик билан қараганлар? Нега энди биз уларнинг аҳмоқлиги, жинойят ва ваҳшийликларидан қолган ушоқларни тўплаб, улар воситасида келажак авлодимизни гўзалликка ўргатишимиз керак? Нега энди қадимги одамлар ўзларининг тирик худоларини ваҳшийлар қиличи остига қўйиб берганлар?»

...«Пергамон»ни инглизлар бомбардимон қилганларидан кейин ҳам профессор бошқа илмий ходимлар билан бирга кўчиб кетмади. У Берлинда қолиб, бинонинг омон қисмини назорат қилиб туришга рухсат олди.

Штирлиц ҳозир унинг ҳузурига кетаётган эди. У алоқасиз қолиб, зўр бериб алоқа боғлаш йўлини қидира бошлади. Штирлиц, кўр-кўрона иш қиладиган, қандайдир «почта қутичаси» хизматини бажарадиган, нима ва ким учун хизмат қиладиганлигини англамаган одам билан ишлаш мазкур вазиятда нотўғри бўлар эди, деб ҳисобларди.

Агар Шелленберг Штирлицни пастор Шлаг билан бирга Швейцарияга «асл мақсадни яшириш» операциясини амалга ошириш учун юборса, у ерда бизнинг одамларимиз билан алоқа ўрнатишни ният қилиб қўйган эди. Аммо Штирлиц операцияни тайёрлагач, ўзи рейхда қолиши, пасторни эса бошқалар «бошқариши» ҳам мумкин эди. Шундай ҳам бўлиши мумкин. Штирлиц илгаригидек Борман билан учрашиш йўлини изларди, бинобарин, у Борманнинг паноҳида бўлишни таъмин эта олса, «музокараларни шахсан назорат қилиб туриш учун» Швейцарияга бориши турган гап. Лекин Бернда бутун дунё разведкачиларининг қаттиқ назорати остида юрган совет граждани билан ҳар қандай алоқа қилиш бутун операцияни узил-кесил зарба остига қўйиши мумкин эди.

Шунинг учун унга софдиллигига тўла ишониш мумкин бўлган одам керак эди. У Плейшнернинг софдиллигига ишонарди. Лекин, борди-ю, Плейшнер қўлга тушгудек бўлса, гестапонинг сўроқ қилиш методларига бардош бера олишига ишонмасди.

Плейшнер қаҳва қайнатиладиган идишни қўяркан:

— Сизни шунчалик соғинаман деб ўйламаган эдим. Мен касбингизни билмайман, марҳум укамнинг яхши ошнаси бўлганлигингизни биламан, холос, аммо-лекин герр Штирлиц, сиз билан бирга бўлиш жуда мароқли.

— Раҳмат. Сиз билан бирга бўлиш мен учун ундан ҳам мароқлироқ. Бу ер совуқлик қилмайдими?

— Совуқдан карахт бўлиб қолай дейман. Лекин на чора? Ҳозир ким совуқ қотмайди дейсиз?

— Фюрер яшаётган бункерни ҳўп иситишяпти...

— Тушунарли... Доҳий иссиқда яшамоғи керак. Бизнинг ташвишларимизни унинг ташвиш ва ғамлари билан таққослаб бўладими? Биз фақат ўзимизнигина ўйлаб юрган кишилармиз, у эса ҳамма немислар тақдири ҳақида ўйлайди.

Штирлиц диққат билан подвалга кўз югуртирди: бу ерда ҳаво чиқиб турадиган биронта тешик йўқ, биров эшитиб турадиган аппарат ўрнатилиши мумкин эмас эди. Шунинг учун аччиқ сигарета тутунини ичига тортиб, деди:

— Қўйсангиз-чи, профессор... Қутурган савдойи бир одам миллион-миллион кишилар бошини бомбаларга тўғрилаб, ўзи мустаҳкам, хавфсиз жойга бекиниб олиб, бутун галаси билан кино томоша қилиб ўтирса...

Плейшнернинг юзи оппоқ оқариб кетди, Штирлиц эса бу гапларни айтганида, умуман ўз иши билан шу бебахт чол олдига келганлигидан афсусланди.

«Нега энди «менинг» ишим экан?— ўйларди у.— Қўпроқ буларнинг, немисларнинг ва, демак, унннг ҳам иши-ку, ахир? Улар ўзлари қилиши лозим бўлган ишни бажараётирман-ку?»

— Хўш,— деди Штирлиц,— жавоб беришг... Еки менинг фикримга қаршимисиз?

Профессор илгаригидек индамай тураверди.

— Гап бундай,— деди Штирлиц,— сизнинг укангиз, менинг эса оғайним, антифашист эди... Яширин иш олиб борарди... У менга ёрдам бериб юрган. Сиз ҳеч вақт менинг касбим билан қизиқмадингиз: мен СС штандартен-фюрериман, разведкада ишлайман.

Профессор ваҳимага тушиб, бетини бекитгандек қўлларини кўтарди.

— Йўқ,— деди у.— Йўқ, йўқ! Укам ҳеч вақт игвогар бўлган эмас ва бўлиши ҳам мумкин эмас! Йўқ!— деди

у яна, овозини баландроқ чиқариб.— Йўқ! Мен сизга ишонмайман!

— У ифвогар эмасди, лекин мен ростдан разведкада... Совет разведкасида ишлайман,— деб жавоб берди Штирлиц ва Плейшнерга укасининг вафоти олдидан ёзган хатини узатди.

«Дўстим. Дўст бўлганимиз учун сенга раҳмат. Мен сендан кўп нарсани ўргандим. Мен қандай қилиб севишни ва шундай севги манфаати учун Германия халқига қуллик келтираётган кишилардан нафратланишни ўргандим. Плейшнер».

— У гестаподан қўрқиб шундай деб ёзган,— тушунтирди Штирлиц хатни қайтариб олар экан.— Тушунгандирсиз, немис халқига қуллик келтирмоқчи бўлганлар большевиклар тўдаси ва америкаликлар галасидир... Шундай эмасми? Укангиз айтганидек, ана шулардан биз нафратланишимиз керак... Балки қулликни сизга Гитлер, нацистлар келтиргандир?

Плейшнер катта креслога чўкканича ҳамон индамасди.

— Баракалла сизга,— ниҳоят деди у,— гапингизга тушундим... Менга бутунлай ишонаверинг. Аммо тўғриси олдидан айтиб қўяқолай: елкамга қамчи тушиши билан ҳамма нарсани айтиб берақоламан.

— Биламан,— деб жавоб берди Штирлиц.— Айтингчи, нимани афзал кўрасиз: заҳар ичиб дарҳол ўлишни ёки гестапога қийноққа тушишни?

— Агар учинчи йўл бўлмаса,— маъюсона кулиб қўйди Плейшнер,— табиийки, заҳар маъқул.

— Кимлигимни айтганимда, ўзингизни қандай сиздингиз?

— Енгил сездим,— жавоб берди Плейшнер.— Жуда ҳам енгил сездим, чунки нафрат ва ожизлик ҳиқилдоғимга келиб тақалган эди.

— Сиз билан иш қилса бўлар экан,— деди кулиб Штирлиц.— Астойдил иш қилса бўлар экан.

— Нима қилишим керак?

— Ҳеч нима. Яшайверинг. Лекин зарур топшириқни бажаришга тахт бўлиб туринг.

— Кимнинг манфаати учун?

— Германиянинг...

— Кимнинг?!

— Германиянинг. Мен рейхни эмас, Германияни на-

зарда тутмоқдаман. Ана шу икки тушунча ўртасида жуда катта фарқ борлигига аминмисиз?

10

— Салом, пастор,— деди Штирлиц, ортидаги эшикни тез ёпиб.— Кеч келганим учун кечирасиз. Ухлаганмидингиз?

— Салом, салом. Ҳа, уйқуга кетган эканман, лекин зарари йўқ, кираверинг.

— Яна бир марта кечирим сўрайман.

— Сизни кечирдим деяверинг. Кириг, марҳамат, ҳозир шам ёқаман.

— Яхши.

— Бирон нарса бўлдими?

— Ҳа, бўлди...

— Утириг.

— Раҳмат, қаерга ўтирай?

Истаган жойингизга. Манави ер, печка олди иссиқроқ... Балки манави ерга ўтирарсиз?

— Иссиқ жойдан совуқ жойга ўтсам, дарҳол шамоллайман. Доим бир хил ҳарорат бўлгани дуруст. Пастор, кейинги етти кун ичида уйингизда ким турди?

— Бу сўроқми?

— Йўқ.

— Демак, жавоб бермасам ҳам бўлар экан-да?

— Жавоб беришингиз шарт.

— Йўқ десам-чи?

— Йўқ, демайсиз.

— Нега?

— Жавоб берганингиздан кейин, тушунтириб берман.

— Уйимда бир одам яшади.

— Сизга кимлигини айтмадимми?

— Йўқ.

— Ким эканлигига қизиқмадингизми?

— Йўқ. У меникида яширинишни сўради, саломатлигининг мазаси йўқ эди, мен унга кет дея олмадим.

— Мени ишонтирмоқчи бўлиб, фирт ёлғон гапираётганингиз ҳам яхши. У ўзини марксистман деб таништирган. Сиз уни коммунист деб баҳслашгансиз. У коммунист эмас, пастор. Ҳеч вақт коммунист бўлмаган. У — менинг агентим, гестапо ифвогари.

— Ҳали шундай денг... Мен у билан инсон сифатида гаплашдим. Коммунистми, сизнинг агентингизми, бари бир... У ёрдам сўради... Мен йўқ дея олмадим...

— Йўқ дея олмаган эмишлар,— такрорлади Штирлиц,— коммунистми, гестапо агентими — бу кишига бари бир эмиш...

Штирлицнинг жаҳли чиққан эди.

— Сизга «оддий одам», абстракт одам муҳим бўлгандек, конкрет кишиларнинг дорга осилиши ҳам муҳими?!

— Ҳа, бу ҳам мен учун муҳим...

— Аниқроқ қилиб айтсам, дорга биринчи галда синглингиз билан болаларининг осилиши сиз учун муҳими?!

Пастор ўрнидан туриб, қўлларини чўзганича Штирлиц томон ташланди:

— Бу золимлик-ку!

— Ҳузурингизга ким келса келаверсин — коммунистми ёки гестапо агентими — бу мен учун бари бир дейишингиз — бундан баттар золимликдир,— деди Штирлиц ўрнига ўтирар экан.— Бунинг устига сизнинг золимлингиз — догматик золимликдир — буниси ҳаммасидан даҳшатли. Утиринг. Гапимга қулоқ солинг. Агентим билан қилган суҳбатингиз плёнкага ёзилган. Йўқ, буни мен қилганим йўқ, ҳаммасини ўзи қилган. Унга нима бўлганлигини ҳам билмайман; галати хат ёзиб юборипти... Кейин суҳбат ёзилган плёнкаси (чунки мен уни йўқотиб ташладим) унинг гапига ишонавермайдилар. У билан ҳеч ким гаплашмайди, чунки у менинг агентим Синглингизга келганда, сиз Швейцария чегарасидан ўтишингиз билан уни қамоққа олишадди.

— Мен Швейцария чегарасидан ўтмоқчи эмасман.

— Сиз чегарадан ўтасиз, мен эса синглингизнинг хавфсиз жойда бўлиши учун гамхўрлик қилиб тураман.

— Сиз шайтонмисиз дейман? Шунча қиёфангизнинг қайси бирига ишонай?

— Менга ишонншдан бошқа иложингиз йўқ, пастор. Сиз Швейцарияга жуда бўлмаганда қариндошларингиз ҳаётини қутқариш учун борасиз? Еки бормайсизми?

— Бораман, албатта. Уларнинг ҳаётини қутқариш учун бораман.

— Швейцарияга қандай топшириқ билан боришингиз кераклигини нега сўрамаяпсиз? Агар мен сизга у

ерга бориб ибодатгоҳни портлатасиз деган топшириқ берсам, бормассиз, албатта. Шундайми?

— Сиз ақлли одамсиз. Қўлимдан нима келиши ва нима келмаслигини аниқ билсангиз керак дейман...

— Тўғри гапиряпсиз. Германияга ачинасизми?

— Немисларга ачинаман.

— Яхши. Бир дақиқа ҳам кечиктирмай сулҳ тузилса, немисларга яхшироқ бўлади, деб ўйламайсизми?

— Германия учун яхшироқ бўлади...

— Суфизм, пастор, суфизм. Немислар учун, Германия учун, инсоният учун яхши бўлади. Биз ҳалок бўлишдан қўрқмаймиз — ўз умримизни яшаб бўлдик, устига устак тобора қариб бораётган сўққабош эркаклармиз... Болалар-чи? Болаларни ўйлаш керак.

— Кулоғим сизда.

— Швейцарияда пацифистлар ҳаракатида бирга ишлашган эски танишлардан кимни топишингиз мумкин?

— Диктатурага пацифистлар керак бўлиб қолдими дейман?

— Йўқ, диктатурага пацифистларнинг кераги йўқ. Урушнинг ҳар бир куни беҳуда янги қурбонлар беришдан иборат эканлигини тушуниб, вазиятга тўғри баҳо бераётганлар учун керак.

— Гитлер музокарага рози бўладими?

— Гитлер музокарага рози бўлмайди. Музокарани бошқа кишилар олиб боради. Бу гапга ҳали вақт бор. Аввал у ерга бориб, етарли эътиборга эга одамлар билан алоқа боғлашингиз мумкинлигига кафолот керак. Сизга ғарбий давлатлар вакиллари билан музокара бошлашга ёрдам бера оладиган одамлар керак. Бу шунда сизга ким ёрдам бериши мумкин?

Пастор елкасини қисиб қўйди:

— Швейцария республикасининг президенти бўлса, сизга маъқул бўладими?

— Йўқ, бўлмайди. Бу — расмий каналлар. Бу жиддий гап эмас. Мен жаҳонда обрўси бор черков арбобларини назарда тутмоқдаман.

— Бу дунёда ҳамма черков арбоблари обрўли, — деди пастор, аммо Штирлицнинг юзид яна ўзгартиш пайдо бўлганлигини кўриб, тезда яна гап қўшди: — у ерда дўстларим кўп. Бирон нарса ваъда қилиш қийин, аммо бу масалани жиддий одамлар билан муҳокама

қила оламан, деб ўйлайман. Масалан, Брюнинг билан... Уни Ғарб ҳурмат қилади. Лекин кимнинг вакилисиз деб мендан сўрашлари мумкин.

— Немисларнинг вакилиман дейсиз,— қисқагина жавоб қайтарди Штирлиц.— Агар сизга музокараларни ким олиб боради деб савол беришса, сиз ҳам: «Музокараларни Ғарб томондан аниқ ким олиб боради?— деб сўрайсиз. Буни албатта мен тайинлаган алоқа орқали сўрайсиз...

— Нима орқали?— сўради пастор, гапга тушунмай.

Штирлиц кулиб, тушунтирди:

— Майда-чуйдаларни кейин маслаҳатлашамиз. Ҳозирча қатъий келишиб олишимиз зарур.

— Синглим билан болалари дорга осилмайди, деб ким кафиллик беради?

— Мен сизни қамоқдан озод қилдимми?

— Ҳа.

— Бу иш осонлик билан бўлди деб ўйлайсизми?

— Йўқ, албатта.

— Йғвогар билан суҳбатда фюрерни ҳақорат қилгансиз. Плёнкага ёзиб олинган ўша суҳбатингиздан кейин сизни қул қилиш мумкинмиди?

— Сўзсиз.

— Мана сизга жавоб. Синглингиз хавфсиз жойда бўлади. Токи, табиийки, немислар — ёшу қарилар ҳақида қайғирувчи сифатида ўз бурчингизни бажарар экансиз.

— Сиз мени яна қўрқитмоқчимисиз?

— Мен сизни огоҳлантиряпман. Агар ўзингизни бошқача тутсангиз — сизни ва синглингизни қутқариш учун ҳеч нарса қила олмайман...

— Қачон иш бошлаш керак?

— Эҳтиёж туғилиши билан.

— Қачон эҳтиёж туғилиши мумкин?

— Яқинда. Кейин: ўртамизда бўлиб ўтган суҳбат ҳақида бирон киши сўраса...

— Лом-мим демайман.

— Ишонсам бўладими?

— Иккаламиздан қайси биримизнинг аҳволимиз қалтирсроқ?

— Қандай деб ўйлайсиз?

— Менимча, сизники.

— Тўғри.

— Немисларга тинчлик келтириш истагингиз самимийми?

— Ҳа, албатта.

— Одамларни тинчлик билан таъмин қилиш фикри яқинда пайдо бўлдимми?

— Нима десам экан,— жавоб берди Штирлиц,— бу саволга охиригача самимий жавоб бериш қийин, пастор. Сизга қанчалик ҳақиқатни гапирсам, шунчалик ёлфончи бўлиб кўринсам керак.

— Менинг вазифам нимадан иборат бўлишини аниқроқ айтсангиз? Мен ҳужжат ўғирлашни ва бурчакдан туриб ўқ узишни билмайман-ку?

— Биринчидан,— деди Штирлиц кулиб,— буни ўрганиб олиш қийин эмас. Иккинчидан, мен сиздан бурчакдан туриб ўқ узишни талаб қилаётганим йўқ. Сизнинг алоқаларингиз нш бериши мумкин. Дўстларингизга Гиммлер фалончи ва фалончи вакили орқали — унинг номини сизга кейин айтаман — Фарбни алдамоқчи, дейсиз. Сиз дўстларингизга Гиммлернинг у ёки бу вакилининг мақсади сулҳ эмаслигини тушунтириб берасиз. Уша кишининг ҳатто ССда ҳам обрў-эътибори бўлмаган игвогар эканлигини исбот этасиз. Ана шундай киши билан музокара олиб бориш фақат бемаънилик эмас, балки кулгили нарса, деб тушунтирасиз... СС билан, Гиммлер билан музокара олиб бориш ақлсизликдир, деб қайта-қайта ишонтираверасиз. Сиз музокараларни бошқа одамлар билан олиб бориш керак, деб куч-қуввати бор ва ақлли одамларнинг исмини айтасиз... Аммо бу нш билан кейинроқ шуғулланамиз...

Кетар олдидан Штирлиц:

— Уйда хизматчидан бошқа ҳеч ким йўқми?— деб сўради пастордан.

— Хизматчи ҳам уйда эмас, у қишлоққа, қариндошлариникига кетган.

— Уйни кўрсам бўладими?

— Марҳамат...

Штирлиц иккинчи қаватга кўтарилиб, дераза пардаси орқасидан кўчага қаради: кичкинагина шаҳарчанинг марказий хиёбони бошдан охиригача кўриниб турарди. Хиёбонда ҳеч ким йўқ эди.

Қирқ минут ўтгач, у «Мехико» барига етиб келди: у ерда «қасд олиш қуроли» сприни сақлаш бўйича нш олиб борувчи агентни билан учрашди. Штирлиц гестапо

шефи гапирилган гапларни эртасига тинглаб хурсанд бўлсин деган ниятда шу барни танлаган эди. Бу суҳбат ақлли нацист разведкачиси билан ақлли нацист олми ўртасидаги суҳбат бўлади: гестапочилар атом физикаси бўйича мутахассис Рунгени қамоққа олганларидан кейин, Штирлиц вақти-вақти билан ҳар томонлама, асосли тарзда эҳтиёт чораларини кўриб юарди.

— Салом фрау Кин... Аҳволлар қалай? Чақалоқ тузукми?

— Раҳмат, жанобим... Унинг овози чиқадиган бўлиб қолди, буни кўриб мен ҳам ўзимни хотиржам сезяпман. Менинг контузияга учраганим унинг овозига таъсир қилдимикан, деб қўрққан эдим. Врачлар текшириб кўришди: ҳаммаси жойида эмиш.

— Худога шукур! Бечора болалар... Энди дунёга... даҳшатли дунёга келган чақалоқ бошига ҳам шунчалик ташвиш тушадими-я? Айтгандек, мен сизга янгилик олиб келдим...

— Хушxabарми?

— Замона шундай экан — яхши хабарлар йўқ даражада, аммо сизга айтадиган гапларим ёмон эмас.

— Раҳмат,— жавоб берди Кэт.— Яхшилигиниғизни ҳеч унутмайман.

— Бош оғриниғиз қолдими?

— Ҳозир тузук. Ҳар холда бош айланиши қолди, унчалик лоҳас бўлмапман.

— Бу мия шикастланганлигининг дарағи бўлса керак.

— Ҳа, сочим бўлмаганда, фарзандлик ҳам бўла олмасдим... Пўлат устун зарбаси аввало сочга тушди...

— Хўп сочиниғиз бор экан... Биринчи марта келганимда қойил қолган эдим. Ажойиб совунлар билан ювиб юрган бўлсаниғиз керак?

— Ҳа, Швециядан амакимиз Эрон хинасини ва сифатли америка совунларини юбориб турардилар.

Тунда ҳамма воқеалар Кэтнинг эсига тушди. У «страхование компания»сидан келган жанобнинг берган саволларини бирма-бир эслади. У яхши ҳимоя қилинган томонни зарба остига қўймоқчи бўлди. Энг хавфсиз — Стокгольмдаги амакни қалқон қилиш эди. Чамадон юзасидан ҳам бир неча баҳонаю тахминлар

топиб қўйди. Энг ишқал масала — чамадон масаласи. Кэт ўзининг тахминлари қанчалик ишончли эканлиги устида ўйласа чаккалари оғриб ёрилгудек бўларди. У агар чамадон масаласида гап чиққудек бўлса, аҳволим оғир деб жавоб бермасликка ҳаракат қиламан, деб мўлжал қилиб қўйди. У «страхование агенти»ни амалда синаб кўрмоқчи бўлди. Швециядаги амаки баҳонаси унинг ишидаги энг осон баҳона эди. Қани шу баҳонани келтириб бир-биримизни синаб кўрайлик. Асосийси — гапни мен бошлашим керак...

— Амакингиз ҳақида бир нарсани билмоқчи эдим... Стокгольмда унинг телефони борми?

— Билмадим: эрим ҳеч вақт телефон қилмасди...

У Эрвиннинг ҳалок бўлганга ҳали ҳам ишонмасди. Бунга ишонгиси ҳам келмасди. Эрвиннинг ҳалок бўлганини биринчи марта эшитиб хун бўлиб йиғлаганида, кекса санитарка:

— Жонгинам, йиғламанг... Менинг ўғлим билан ҳам худди шундай воқеа бўлган. Биз ҳам ҳалок бўлди деб ўтирсак, у госпиталда ётган экан. Ҳозир оёқсиз сакраб-сакраб юради, аммо уйда қолди, армияга олмадилар, энди омон қолди деяверинг...

Кэт Эрвиндан хабар олиш ниятида дарҳол Штирлицга хат юбормоқчи бўлди, аммо бундай қилиш мумкин эмаслигини биларди; шунингдек Штирлиц билан алоқа боғламаса бўлмаслигини ҳам тушунарди. Шунинг учун у оқибат ёмон бўлишини ўйламасликка ўзини мажбур этди, энди бутун фикри-зикри Эрвинни госпиталдан топа оладиган Штирлиц билан алоқа боғлаш эди. Ҳамма нарса яхшилик билан тугайди, бу қийинчиликлар ўтиб кетгач, кичкинтой билан Эрвин Москва кўчаларида сайр қилиб юрадилар. Бу албатта баҳор найти бўлади ёки ҳамнша баҳор бўлади, ё бўлмаса осмонда мезон ялт-ялт қилиб учиб юрган илиқ куз пайти, оппоқ ва баланд қайин дарахтлари сап-сарик барглари шилдираган пайт бўлади...

— Фирма, деб гапни давом эттирди агент, — амакингиз билан телефон орқали гаплашишда ёрдам бериши мумкин, — сиз оёққа туришингиз билан буни амалга оширса бўлади. Биласизми, шведлар бетараф, улар жуда бой, сизга ёрдам бериш унинг бурчи. Гўдакнинг овозини телефон орқали етказсангиз, унинг қалби эриб кетади... Энди яна бундай гап бор... Мен компа-

ния раҳбарлари билан келишдим, сизга страхование суммаси текширилшини кутиб ўтирмай, яқин кунларда дастлабки нафақа беришга қарор қилинди. Аммо бизга кафиллик бера оладиган икки одамнинг номи керак.

— Нима қила оладиган дедингиз?

— Кафил бўла оладиган — кечирасиз мени, хизмат бурчини бажаряпман, холос,— сизнинг софдиллигингизга кафиллик бера оладиган икки кишининг номи керак... Мени тўғри тушунишингизни ўтиниб сўрайман...

— Бунга ким кафил бўла олади?

— Биронта дўстингиз ҳам йўқми?

— Кафил бўла оладиган дўстлар йўқ.

— Яхши, бўлмаса... Танишларингиз бордир? Эрингизни билган танишлар бўлса бас...

— Биладиган, денг,— унинг гапини тўғрилаб қўйди Кэт.

— У тирикми?!

— Ҳа.

— Қаерда у? Бу ерга келдимиз?

Кэт йўқ деб бошини қимирлатиб қўйди.

— Йўқ. У биронта госпиталда ётган бўлса керак.

У тирик: унинг тириклигига ишонаман...

— Мен қидириб кўрдим...

— Ҳамма госпиталларними?

— Ҳа.

— Ҳарбий госпиталларни ҳам текшириб кўрдингизми?

— Нега у ҳарбий госпиталга тушнши мумкин деб ўйлайсиз?

— У уруш инвалиди... Офицер... Уни ҳушсиз аҳволда топишган ҳамда ҳарбий госпиталга юборган бўлишлари мумкин.

— Энди сиздан анча кўнглим тўқ,— деди страхование агенти кулиб,— сизнинг миянгиз жойида, аҳволингиз кун сайин яхшиланиб бормоқда. Тезроқ кўрпа-ястиқни ташлаб, тузалиб кетинг: ўғилчанинг сайр қиладиган вақти келмоқда. Шу кунларда тоза ҳаво — энг яхши дори-дармон бўлиб қолди. Ҳозирча, марҳамат, менга эрингизнинг танишларидан биронтасининг фамилиясини айтинг, мен эртага уларни кафил бўлишга кўндираман.

Бу киши янги-янги саволлар бериши билан икки

чаккаси ёрилгудек оғриётганини Кэт сезиб турди. Мияси худди биров ичидан темир болға билан тақ-туқ қилиб ураётгандек оғрирди. Шунга қарамай, конкрет саволларга аниқ жавоб бермаганлиги учун энди бу саволни ҳам жавобсиз қолдирса, иши пачава бўлишини Кэт сезиб турарди. У ўз кўчасида кўпроқ вайрон бўлган уйларни эслай бошлади. Тўхта — истеъфодаги генерал Нушнинг радиоласини Эрвин тузатиб берган эди. Ҳа, шундай. У Рансдорфда, кўл бўйида турарди. Ушандан сўрасин.

— Жанобим, истеъфодаги генерал Франц Нуш билан гаплашиб кўринг. У Рансдорфда, кўл бўйида яшайди. У эримнинг яхши таниши. У бизга шафқат қилиб, ҳозир ҳам ёрдам беришини худодан сўраб қолардим...

— Франц Нуш,— деб қайтарди агент, қўлидаги дафтарчасига генерал номини ёзар экан.— Рансдорфда яшайди. Кўчасининг номи ёдингиздами?

— Едимда йўқ...

— Справка бюросида генералнинг адресини бермасликлари мумкин...

— У жуда кекса... Урушда қатнашганига ҳам анча вақт бўлгандиров... Саксондан ошган.

— Йўқ, йўқ... Унда склероз бормикан деб қўрқяман... Агар менинг қўлимда бўлса ёши етмишдан ошган кишиларни мажбуран ишдан бўшатиб, қариялар учун махсус зоналарга жўнатардим. Бу дунёда ҳамма балога чоллар сабабчи бўлиб чиқяпти...

— Ундай эмасдир, жанобим... Генерал жуда соф кўнгилли киши...

— Яхши. Яна ким бор?

«Фрау Корнни айтсаммикан?— ўйларди Кэт.— Йўқ, хавфли. Уша хоним билан дам олишга бирга борган бўлсак ҳам, ёнимизда чамадон бор эди. Фотосуратга қараб, чамадонни таниб қолиши мумкин. У яхши кандидаттура эди: эри СС майори бўлиб хизмат қиларди...»

— Фрау Айхельбреннер билан боғланиб кўрсангиз. У киши Потсдамда туради. «Тегирмон томон» кўча, хусусий уйда яшайди.

— Раҳмат. Шуниси ҳам етар. Фрау Кин, мен бу кишиларнинг сизга кафил бўлишларига эриша оларман. Ҳа, айтгандек. Сизнинг хизматчингиз топилган чамадонлар ичида иккитаси сизники эканлигини таниди. Эртага эрталаб у билан бирга келармиз ва врач иштираки-

да ўша чамадонларни очамиз: балки зарур бўлмаган нарсаларни сотишни буюрарсиз. Мен уларни дарҳол алмаштириб, эркатой учун ички кийим олиб келардим.

«Тушунарли,— деди ўзига-ўзи Кэт.— Бу одам худди шунинг учун келган. У шу бугуноқ дўстлар билан алоқа боғлашга уринишимни истаяпти».

— Катта раҳмат,— деди Кэт.— Яхшиликларингизни худо қайтарсин. Яхшиликни худо ҳеч қачон эсдан чиқармайди...

— Сиз лютер мазҳабиданми?

— Йўқ, менинг оилам ҳар вақт протестант черковига ибодат қилиб келганди.

— Мен эса лютер мазҳабиданман... Бунинг аҳамияти ҳам йўқ: ҳар бир киши дилида худони билиб юрса бас... Энди охирги гап...— агент Кэтга бир бет қоғоз узатди.— Ссуданинг бир қисмини дарҳол беришларини сўраб ёзилган аризага қўл қўйсангиз. Марҳамат, бу ерга. Раҳмат. Тезроқ тузалинг, полвонни ўпиб қўйинг...

Уша киши навбатчи врач кабинетига сапштаркани чақириб, бундай деди:

— Агар бу аёл сиздан бирон жойга телефон қилиши: илтимос қилса ёки хат берса, дарҳол менга қўнғироқ қилинг — уйгами, ишхонагами, бари бир. Истаган вақтингизда телефон қилинг,— деб яна қайтарди гапини.— Агар кўргани бирон киши келса, мана бу ерга хабар қилинг,— у телефон рақамини берди,— бу кишилар сиздан уч минутлик масофа нарида. Сиз келган кишини қандай қилиб бўлмасин чалғитиб туринг, ҳа, қандай қилпб бўлмасин.

Штирлиц ўз кабинетидан чиқар экан, коридорда Эрвиннинг чамадонини кўтариб кетаётганларини кўриб қолди. У бу чамадонни мингта чамадон орасида бўлса ҳам бемалол танирди. Унда передатчик сақланарди.

Штирлиц иши йўқ кишидек, хушчақчақлик билан гаплашиб чамадонни штурмбанфюрер Рольф кабинетига олиб кириб кетган икки киши орқасидан борди.

Табийки, Кэтнинг бармоқ излари ва чамадон устидагина эмас, балки настройка жадвалида ва эбонитдан ишланган қора наушникларда ҳам қолганлигини лабораторияда аниқлаганликларидан Штирлицнинг хабари йўқ эди...

У юқоридаги икки кишини терговчи Рольф кабинети

эшигигача кузатиб бориб, ҳозир кирайми ёки кейинроқми, деб хаёл суриб қолди. У жон-жаҳди билан ўйларди ва ўйини тамом қилмасданоқ, кўпроқ ҳис-туйғуга ишониб, кўрсатгич бармоғини букиб эшикни тақиллатди ва жавоб кутмасданоқ Рольф ҳузурига кираверди.

— Нима бўлди, эвакуацияга тайёрланяпсанми?— сўради у кулимсираб. У бу ибора устида ўйлаб ўтирмади, ўзидан-ўзи миясига келиб қолди ва, афтдан, шу вазиятга тўғри келадиган бундан яхши саволни соатлаб ўйласа ҳам топиш қийин эди.

— Йўқ,— деб жавоб берди Рольф,— бу передатчик.

— Ишқивоз бўлиб передатчик йиғяпман дегини? Эгаси қани?

— Эгаси бир аёл. Хўжайиннинг ўзи дунёдан ўтган бўлса керак. Унинг хотини эса янги туғилган чақалоқ билан госпиталда ётипти.

— Янги туғилган дейсанми?

— Ҳа, аблаҳнинг боши ҳам пачақланган.

— Бемор хотинни нима қилмоқчисан? Шу аҳволда сўроқ қилмасаң, албатта.

— Менимча, худди шундай аҳволда сўроқ қилиш керак. Бир нарсани кутгандек ишни чўзаверишнинг нима кераги бор? Бунинг устига, бўлимдан бир аҳмоқ чамадонлар расмини унинг ўзига кўрсатибди. Шу расмда сиэнинг нарсаларингиз йўқми, деб сўрабди... Худога шукурки, у қочиб кета олмайди: чунки чақалоги бор. Болалар бўлимасига эса ҳеч кимни қўймайдилар. Боласини ташлаб кетмас деб ўйлайман... Умуман олганда, ким билади дейсиз... Мен бугуннинг ўзида уни бу ерга олдириб келмоқчиман...

— Тўғри гап,— маъқуллади Штирлиц.— Пост қўйилганми? Алоқа боғлаши мумкинлигини кузатиш керак-ку...

— Ҳа, у ерга ўз санитаркамизни жойлаштирдик, қоровул ўрнида ҳам бизнинг ходимимиз.

— Ундай бўлса, уни бу ерга олиб келишнинг нима ҳожати бор? Бутун иш чатоқ бўлиши мумкин. Балки у алоқа қидириб қолар?

— Ўзимни ҳам бошим қотиб турибди. Ўзига келиб, бор гапни билиб қолмаса эди, деб қўрқяпман. Русларни биласан-ку, уларни иссиғида, ҳолдан кетиб турганида қўлга тушириш керак...

— Нега уни рус деб ўйлаяпсан?

— Ҳамма гап шундан бошланди-да. Туғаётганида русчалаб бақирибди.

— Қаерда ётибди?

— «Шарите»да. Уни бу ерга олиб келиш учун ўн минут етарли.

Штирлиц қаддини ростлади ва эшик томон йўл олар экан, бундай деди:

— Уни тезроқ бу ёққа келтир... Лекин бутун операцияни барбод этиши мумкин. Агар у алоқа қидира бошласа, антиқа иш бўлиши мумкин. Шериклари уни касалхонама-касалхона қидириб юришганмикнн?

— Бундай тахмин устида ҳали биз бош қотирганимизча йўқ...

— Бўлмаса шу тахминни сизларга тақдим қилдим... Бу иш билан бугун шуғулланса ҳам кеч эмас. Саломат бўл, ишинг ўнгидан келсин...

— Эшик ёнига етгач, Штирлиц орқасига қаради:— Қизиқ иш экан. Жуда қизиқ. Энг муҳими ҳаддан ташқари шошилмаслик. Маслаҳатим шуки, катта бошлиқларни хабардор қилмай тур, чунки тезлатишни талаб қиладилар.

Штирлиц эшикни очди-ю, пешанасини қўли билан уриб, кулиб юборди:

— Ҳеч мия йўқ-да! Эсимни еб қўйганимни қара... Мен сендан уйқу дори сўрагани келган эдим-ку. Ҳа, худди шу дорини деб келгандим. Сенда Швециядан келтирилган ажойиб уйқу дори борлигини ҳамма билади...

Энг кейин айтилган гап ёдда қолади — бу нарсага Штирлиц худди математик исботга ишонгандек ишонарди. Суҳбатга киришиб кетиш муҳим нарса, суҳбатдан чиқиб кетиш санъати ундан ҳам муҳимроқ. Энди, ўйларди Штирлиц, бирон кимса ҳузурига ким ва нима учун келганини сўраса, у, Штирлиц келганди ва швед уйқу дорисидан сўраган эди, деб жавоб бериши тайин. Рольф бошқарманинг ярмини уйқу дори билан таъминлаб турарди, унинг амакиси фармацевт эди.

... Энди, Рольф ҳузуридан чиққач, Штирлиц жуда ҳам ғазабланганлигини кўрсатиши керак. У Шелленбергнинг хонасига чиқиб, бундай деди:

— Бригаденфюрер, бетобман деб (аслнда ҳақиқатан бетобман) ўн кунга санаторийга рухсат олмасам бўлмайдиганга ўхшайди — бўлмаса ҳолдан кетаман...

Разведка шефига шу сўзларни айтаётганда унинг

ранги кесак бўлиб кетди. Ҳозир Кэтнинг тақдири ва, бинобарин, унинг тақдири ҳам ҳал қилиниши керак. Аммо унинг ранг-рўйи шу сабабдан ўзгарди, деб ўйламанг. Бу ерда Кэтнинг қандай азобларга тушишини биларди: сўроқ бошлангандан кейин тўрт соат ўтиши билан янги тугилган чақалоқнинг миясига тўппончани тўғрилаб, агар ҳаммасини айтмасанг болангни отиб ташлаймиз, деб қўрқитадилар. Бу Мюллер отанинг эски қилиқлари, пўписалари эди: чунки улар шу пайтгача биронта боланинг миясидан отмаганлар. Улар раҳмшафқат юзасидан болани отмасдилар, деб ўйламанг. Мюллернинг одамлари қўлидан бундан баттарроқ ишлар ҳам келарди. Йўқ, улар бола отиб ўлдирилганидан кейин онасининг мияси айниб, бутун операция чиппака чиқиши мумкинлигини тушунадилар. Аммо уларнинг бундай пўписаси натижасиз қолмасди.

Агар Кэт унинг ҳақида гапириб берса, бошига қандай азоблар тушиши мумкинлигини у жуда яхши англарди. Аммо унинг ранги шу сабабли ўзгариб кетди деб ўйламанг. Бунинг сабаби оддий: у дарғазаблик родини ўйнади, унинг руҳи танасини ўзига шунчалик аниқ ва бутунлай бўйсундирган эдики, бундай уйғунликка эришиш улуг артистларгагина хос эди. Ҳақиқий разведкачи актёр ёки ёзувчининг ўзгинасидир. Разведкачи ана шуларга хос қонунга: ўз ҳақиқатини яратиш қонунига биноан яшайди. Артист саҳнада ўхшатиб ўйнай олмаса, унинг башарасига ачиган помидор улоқтиришади, ёзувчи ҳақиқатни ёзмаса ва ёзгани мантиққа мос келмаса танқидчиларнинг ҳажв ва нафрат тўла кулгисига учрайди. Лекин разведкачи шундай қилгудек бўлса ўлимга маҳкум этилади.

— Нима гап ўзи?— ҳайрон бўлиб сўради Шелленберг.— Сизга нима бўлди?

— Ҳайрон қолиб ўзингиздан кетиб ўтирманг, лекин биз ҳаммамиз Мюллернинг тузоғига тушибмиз. Кеча Фридрихштрасседа кетимга тушиб аҳмоқлик қилган бўлсалар, бугун ундан баттарини қилибдилар: афтидан, актив иш олиб борган рус радистини топиб олибдилар. Мен саккиз ой давомида ана шу передатчикни излаб юрибман-у, аммо бу ишни мен қолиб, радио ишини унчалик яхши тушунмайдиган Рольфга топширибдилар!

Шелленберг дарҳол телефон трубкасини олмоқчи бўлди.

— Керак эмас,— деди Штирлиц.— Ҳожати йўқ. Разведка билан контрразведка ўртасида одат бўлиб қолган гап-сўзлар бошланиб кетади. Керак эмас. Яхшиси менинг ўша рус аёли олдига боришимга, уни ҳузуримга олиб келиб, жилла бўлмаса биринчи сўроқни олиб боришимга рухсат этинг. Мен, мақтанчоқлик бўлса ҳам, сўроқни Рольфдан яхшироқ олиб бораман. Шундап кейин уни Рольфга топшираверсинлар — мен учун шуҳратпарастлик эмас, иш муҳимроқдир.

— Бораверинг,— деди Шелленберг,— мен ҳар эҳтимолга қарши рейхсфюрерга қўнғироқ қиламан.

— Яхшиси, олдига кириг,— жавоб берди Штирлиц.— Менга бу ими-жимиди ишлар унчалик ёқмай турибди-да.

— Бораверинг,— қайтарди Шелленберг,— ишингизни бажаринг. Кейин анави руҳоний ҳақида гаплашамиз. Эрта-индин у бизга керак бўлиб қолади...

— Бирданига икки ишни бажара олмасман?

— Бажара оласиз. Разведкачи ё дарҳол таслим бўлади, ёки ҳеч вақт таслим бўлмайди. Фақат баъзан Мюллер каллакесарлари махсус чоралар кўрганларидагина уларнинг иродаси синиши мумкин. Дастлабки соатларда ҳаммасини аниқлаб оласиз. Агар ўша хоним лом-лим демаса, уни Мюллерга топшираверинг — қийналиб бош қотираверсинлар. Агар хоним гапира бошласа бу ютуқни ўз ҳисобимизга ёзиб қўямиз-у, баварияликни доғда қолдираимиз.

Шелленберг жаҳли чиқиб турган пайтларда энг ёмон кўрган кишиларидан бири — гестапо шефи Мюллерни ана шундай деб атарди.

Госпиталь қабулхонасида Штирлиц СС нишонини кўрсатиб, тўппа-тўғри Кэт ётган палатага кириб борди. Қириши билан Кэт унга тикилиб қолди, кўзларига ёш олиб, Штирлиц томон интилди, аммо у диктофон борлигидан чўчиб,— ҳаво кириб-чиқиб турадиган иккита тешик аппарат ўрнатиш учун жуда қўлай жой эди,— Кэт оғзини очишга улгурмасданоқ бундай деди:

— Фрау Кин, отланинг. Сиз ютқаздингиз, разведкачи ютқазганда ҳам ўзини муносиб тутуши керак. Сиз ўз сўзингизда тураверишингизни биламан, аммо бундай қилиш ақлдан эмас. Қирқта шифровкангиз қўллимизга

тушди. Ҳозир кийимингизни олиб келишади ва мен билан жўнайсиз. Агар биз билан ҳамкорлик қилсангиз ўзингиз ва болангизнинг омон қолишига кафил бўла оламан. Агар тихирлик қиладиган бўлсангиз ҳеч нарса ваъда қила олмайман.

Штирлиц санитарканинг Кэтнинг пальтоси, костюми ва туфлисини олиб келишини кутиб турди. Кэт унинг атайлаб шундай қилаётганини пайқаб:

— Балки, кийиниб олгунимча чиқиб турарсиз?— деди.

— Йўқ, чиқа олмайман,— жавоб берди Штирлиц.— Мен тескари қараб, гапимни давом эттиравераман, сиз эса жавобни ўйлаб туринг.

— Мен сизга ҳеч қандай жавоб бера олмайман,— деди Кэт,— гапирадиган гапим йўқ. Нима бўлганини тушунмаяпман, ҳали анча мазам йўқ. Менимча тушунмовчилик тезда аниқланади... Ахир эрим — офицер, уруш инвалиди...

Кэт беҳад хурсанд эди. У ўзининг яқин одами билан учрашди, эндиги синовлар қанчалик мураккаб бўлмасин, энг даҳшатли нарса — ёлғизлик — ўтиб кетганлигига ишончи комил эди.

— Фойдаси йўқ,— унинг гапини бўлди Штирлиц,— сизнинг передатчигингиз қўлимизда, радиограммалар ҳам қўлимизда, биз улар мазмунини ечдик, буларнинг ҳаммаси инкор қилиб бўлмайдиган исботдир. Сиз битта нарсага: биз билан ишлашга рози бўлсангиз бас. Маслаҳат, менинг таклифимга рози бўлинг,— деди Штирлиц ўгирилиб қарар экан, у гапимга яхшилаб тушуниб ол ва шунга қараб иш тут, деган маънода кўзлари билан ҳар хил имо-ишоралар қиларди,— биринчидан, оз бўлса ҳамки, нималарни билсангиз шуни айтиб берасиз, иккинчидан, менинг таклифларимни қабул қилиб, фурсатни қўлдан бой бермай, икки-уч кун ичида биз учун ишлай бошлайсиз...

Штирлиц машинада гапириш ярамаслигини биларди: Мюллер кетингизга тушган эмасман, машинани адаштиришибди, деб ишонтирмоқчи бўлганига қарамай, орқада уларни кузатиб юрган автомобиль бор. Унинг машинасига эса гапларни ёзиб оладиган аппарат ўрнатилган бўлиши мумкин. Шунинг учун асосий нарсалар ҳақида коридорда гаплашиш мумкин эди. Аммо асосий нарсани Кэт шу ерда тинглаб, тушуниб олиши мумкин

эди. Коридордан ўтиш учун икки минут кифоя эди, у палатага кўтарилаётганда қанча вақт кетишини ҳисоблаб олганди.

Санитарка болани олиб келиб:

— Бола тайёр,— деди.

Штирлиц шу сўзларни эшитгач, эти жимираб кетди: нораства гўдак ҳозир гестапога, турмага кетаётганлиги учун эмас, балки аксинча, у аёлнинг, тирик одамнинг (эҳтимол у ҳам онадир), бепарволик билан: «Бола тайёр...» деган даҳшатли сўзларини эшитиб шундай бўлди.

— Болани кўтаришга қийналасиз,— деди санитарка,— машинагача кўтариб чиқаман.

— Керак эмас,— жавоб берди Штирлиц,— бораверинг. Фрау Кин боласини ўзи кўтаради. Коридорга касаллар чиқмасин, шундан хабардор бўлиб туринг.

Санитарка чиқиб кетди, Штирлиц эса эшикни қия очиб, Кэтни олдинга ўтказди. У Кэтнинг қўлтиғидан ушлаб ёрдамлашди, аммо Кэтнинг қўли титраётганини сезиб, болани кўтариб олди.

— Гапимга қулоқ сол, қизалоқ,— деб секин гапира бошлади Штирлиц оғзидаги сигаретани маҳкам тишлаб,— улар ҳаммасидан хабардор...

— Сигаретани ташла, боланинг кўзига тутун кирмасин,— илтимос қилди Кэт.

— Мумкин эмас,— деб жавоб берди у,— бир минутлик гап. Буниси ҳолва ҳали. Диққат билан тингла. Улар бизникилар учун информация бера бошлайдилар. Савдолашавер, бола ёнингда бўлишини, кафолот беришларини талаб қилавер... Болага келганда ироданг букилган қилиб кўрсат ўзингни: улар бизнинг гапимизни ёзиб олишлари мумкин, шунинг учун кабинетимга борганда бу ролни боплаб ижро эт. Шифрни сен билмайсан, ҳали радиограммаларимиз мазмунини очолганларича йўқ. Шифрни тайёрловчи Эрвин эди, сен эса фақат радистсан. Қолганини менга қўйиб беравер. Эрвин резидент билан учрашгани Кантштрассе ва Рансдорф томонга борарди, кимлигини билмасдим, дейсан. Эрвин ҳузурига Ташқи ишлар министрлигидан бир жаноб келиб турарди, дейсан. Машинада сенга унинг расмини кўрсатаман. Ҳамма гап шу. Тушундингми?

Ташқи ишлар министрлигидан деган кишиши шарқий бошқарманинг маслаҳатчиси Хайнц Корнер бўлиб,

у бундан бир ҳафта олдин автомобиль фалокатига учраб ҳалок бўлган эди. Бу албатта сохта из, аммо гестапо бу из кетидан қувиб, ўн-ўн беш кун вақтини йўқотиши турган гап. Ҳозирги вазиятда эса ҳар бир кун ғанимат...

Орадан беш соат ўтгач, Рольф рус радистининг «Шарине» касалхонасидан ғойиб бўлганлиги ҳақида Мюллерга хабар қилди. Мюллернинг ғазаби қўзиди. Яна икки соатдан кейин унга Шелленберг телефон қилиб бундай деди:

— Салом, дўстим... Штирлиц бир совға тайёрляпти: у бизнинг фойдамызга ишлашга рози бўлган рус радистини олиб кетибди. Рейхсфюрернинг ўзи ана шу муваффақият билан табриклади.

Шифр сири очилмаганлиги Штирлицга маълум эди. Амалда бу сирни очиб бўлмас, чунки бу унинг шахсий шифри бўлиб, гестапода эса уни очадиган калит йўқ эди. Марказдан Штирлицга юборилаётган радиограммаларнинг калити бошқача бўлиб буни радистнинг билиши шарт эмасди; уни фақат шифрни аниқловчи кишигина билиши шарт эди, аммо эндиликда у ҳам айтолмайди буни, чунки у уй вайроналари остида қолганди.

Штирлиц Шелленберг ҳузурида, унинг Мюллер билан телефон орқали қилаётган ҳазилига қулоқ солиб ўтирар экан, хаёлга ботиб: жанговар сафдошинг — Катенька Козлова, Кэт Кин, Инга, Энрикени бу ерга, турмага олиб келишга ҳаққинг бормиди, деб юз марта лаб ўзига ўзи савол берарди. Тўғри, уни машинага ўтқазиб, ўз нишонини кўрсатиб Бабельсбергга олиб бориши, кейинроқ эса квартира топиб бериши ва янги ҳужжатлар билан таъминлаши ҳам мумкин эди. Унда Кэтнинг ҳаётини сақлаб қолиш эвазига Марказ томонидан планлаштирилган, юз минглаб рус солдатлари учун жуда муҳим бўлган, Европанинг келажагига у ёки бу даражада таъсир этиши мумкин бўлган операцияни барбод қилган бўлар эди. Кэт госпиталдан қочиб кетгандан кейин бутун гестапо оёққа туришини Штирлиц яхши тушунарди. Қочиш муваффақиятли чиққан тақдирда ҳам махфий полиция нишони, машинаси номери, ташқи кўриниши каби ҳамма далиллар уни фош қилиши аниқ

эжанини ҳам тушунарди. Унинг ўзи ҳам яширинча ишлашга ўтишга мажбур бўларди, бу эса бутун иш барбод бўлди деган гап эди. Кэт учун гестапо фойдасига ишлашга розилик бериб, гестапонинг яширин квартираларидан бирида яшашдан кўра сиртдан қараганда энг ишончли бирон-бир яширин уйда яшаш хавфлироқ эди. Гестапонинг яширин уйларида сотқинлик қилиб, ўзларининг эски хўжайинларига қарши ишлашга рози бўлган агентларга муносабат апча дуруст эди. Штирлиц таваккал иш қилаётганлигини тушунарди. Фашистларнинг тақдирини ҳал бўлиб қолганлиги учун Мюллер жаллодлари камоқхонага тушганларни шафқатсиз ва ваҳшийлик билан йўқ қилиш йўлига ўтиб олишларини ҳам яхши тушунарди у. Шунинг учун ҳам у аввало Кэтга, мени Россия билан боғлайдиган ҳеч нарса қолмади, эрим ҳалок бўлди, энди ҳар қандай вазиятда бошлиқларим қўлига тушмаслигим зарур, деган шарт қўйиши кераклигини айтди. Бу Кэтни гестапо қўлига топширишлари мумкин бўлган тақдирда ишлатиладиган вариант эди. Агар Штирлицнинг Кэтни доим ўз қўлида сақлаб тура олишига ишончи комил бўлганда, у бунчалик ташвишликиб, юз марталаб ўзига ўзи тўғри қилдимми ёки йўқми, деган саволни беравермасди. Кэт унинг қўлида бўлса, СС муҳофазаси остидаги яширин «радиоквартирага» жойлаштириб, пайти келганда уни ўғли билан қочириб юборарди-ю, уларни ҳеч ким топа олмасди. Ҳозир эса фронтдаги аҳвол фожиали бўлишига, мамлакат марказида қочқинлар тўлиб кетганлигига қарамай, гестапо аниқ ва равон ишлашнинг давом эттирарди: бир киши иккинчи кишини чақиб юрарди, иккинчиси эса чақимчиси устидан хабар етказиб турарди. Германиянинг махфий полицияси нимадан иборат эканлигидан бутунлай беҳабар содда кишиларгина ана шу бўтана сувдек шароитда ҳеч қандай тўсиққа учрамай қутулиб кета оламан, деб ўйлаши мумкин эди.

Мюллер рус радисти биринчи марта сўроқ қилинган материаллар устида уч соат бош қотирди. У Штирлиц юборган ёзувлар билан СС штандартенфюрери фон Штирлиц кабинетидagi штепселга ўрнатилган магнитофон лентасига ёзиб олинган нусхани таққосларди.

Рус радистининг жавобларида ўзгартириш йўқ эди.

Штандартенфюрернинг ёзилган саволлари билан рус радистига берган саволлари ўртасида анчагина фарқ бор эди.

— Штирлиц деганинг хўп устомон экан-да,— деди Мюллер Рольфга мурожаат қилиб,— радистни қандай бошлаб тайёрлаганини эшитиб кўринг.

Мюллер плёнкани қайтадан айлантириб, Штирлиц овози ёзилган жойдан қўйди:

— Москвада сизнинг қўлга тушганлигингизни эшитишлари биланоқ устингиздан ҳукм чиқаришлари турган гап эканлигини қайтариб ўтиришнинг ҳожати бўлмас керак. Гестапо қўлига тушган одам ҳалок бўлмоғи лозим. Гестапо қўлидан ким омон чиқса — у киши хоин, фақат хоин бўлиши мумкин. Шундай эмасми? Бу — биринчиси. Озодликда қолган агентлар исмини сиздан суриштириб ўтирмайман — бу нарса унчалик зарур эмас: сизни излаб топмоқчи бўлиб, ўзлари сўзсиз қўлимга тушадилар. Бу иккинчиси. Тушунарли бўлса керак, инсон ва рейх офицери сифатида сизнинг аҳволингизга чин кўнгилдан ачинаман: агар биз фарзандингизни болалар уйига топширишга мажбур бўлсак, сизнинг она сифатида қанчалик изтироб чекишингиз мумкинлигини тушунаман. Бола онадан умр бўйи жудо бўлади. Мени тўғри тушунишингизни сўрайман, мен сизни кўрқитмоқчи эмасман, агар бу ишни қилмоқчи бўлмаганимда ҳам, ўзингизга маълумки, тепамизда бошлиқлар бор — болангизни кўтариб ўтирганингизни ўз кўзи билан кўрмаган кишиларга буйруқ бериш анча осонроқ. Демак, буйруқни бажармасдан иложим йўқ: мен солдатман ва менинг ватаним сизнинг мамлакатингиз билан уруш вазиятида. Ниҳоят, тўртинчиси. Ўз вақтида қўлимизга Олмаотада москвалик кино арбоблар суратга олган бир неча кинофильмларингизнинг нусхаси тушган эди. Ўша фильмларда немисларни аҳмоқ, ташкилотимизни эса жиннихона қилиб кўрсатганлар. Агар бу нарса тўғри бўлса, агар биз шунчалик аҳмоқ бўлсамиз, нега Кремль дарвозаси ва Волга остонасига бориб қолган эдик...

... Сухбатнинг шу жойига келганда Штирлиц Кэтга қараб кўзини қисиб қўйди (табiiйки, Мюллер бунни сезмасди), ва Кэт унинг саволини тушуниб, жавоб берди:

— Ҳа, шундай, аммо Қизил Армия қисмлари ҳозир Берлин остонасида туриптилар.

— Тўғри. Биэнинг қўшинларимиз Кремль дарвозаси ёнида турганларида, сизлар Берлингача борамиз, деб ишонардинглар. Биз ҳам яқинда Кремлга қайтиб боришимизга ишонамиз. Майли, баҳслашиб ўтирмайлик. Гап очганимнинг сабаби бор — биздаги шифр топувчилар аҳмоқ одамлар эмас, улар шифрингиздаги кўп нарсаларни аниқладилар, сизнинг ишингизни — радистликни ҳам бизнинг одамимиз бажариши мумкин...

Штирлиц яна Кэтга кўзини қисиб қўйди ва у жавоб қилди:

— Сизнинг радистингиз менинг услубимни билмайди. Марказ эса менинг услубимни яхши билади.

— Тўғри айтасиз. Аммо бизда сиз юборган хабарлар плёнкага ёзиб олинган, шунга қараб ўз одамларимизни сизнинг услубингизга ўргатишимиз мумкин. У сизнинг ўрнингизда ишлайдиган бўлади. Шу билан узил-кесил фош қилинасиз. Ватанингизда сизни кечирмайдилар — буни ўзипгиз яхши биласиз.

Штирлиц яна Кэтга қараб бошини қимирлатиб қўйди, аммо у ухлаётган боласини бағрига босиб, индамай ўтирарди.

— Агар сиз ақллилик қилсангиз, мен раҳбарларингиз олдида гуноҳкор бўлмаслигингизни таъминлайман.

— Бундай бўлиши мумкин эмас, — деб жавоб берди Кэт, Штирлицнинг имо-ишорасини кутмай.

— Янглишяпсиз. Бўлиши мумкин. Сизнинг қамалганингиз биздаги биронта ҳужжатда қайд қилинмайди. Сиз менинг яхши дўстларим билан бир квартирада турасиз, у ерда қизчага ҳам яхши бўлади...

— Қиз эмас, ўғил...

— Кечирасиз... Кейинчалик ўз шерикларингизни кўришга муяссар бўлсангиз, эрим ҳалок бўлгандан кейин бир киши паролни айтиб мени топиб олди, дейсиз...

— Мен паролни билмайман...

— Биласиз, — қатъий гап қайтарди Штирлиц, — паролни биласиз, аммо уни айтишни сиздан сўрамайман, бундай романтиканинг ҳожати йўқ. Шундай қилиб, паролни айтган киши мени ана шу квартирага олиб келиб, телеграммалар бериб, Марказга юборишни буюрди, дейсиз. Бу сиз учун далил бўлади. Разведкачиларга бағишланган кино ва спектаклларда ўйлаб кўриш учун муҳлат берилади. Мен сизга муҳлат бера олмайман, розимисиз ёки йўқми, менга дарҳол айтинг.

Жимжитлик.

...Мюллер Рольфга қараб деди:

— Фақат бир ерда хато қилипти: боланинг ўғил ёки қизлигида янглишипти, бошқаси жойида — жуда усталик билан сўроқ қилган.

— ...Ҳа, майли,— секин, ҳатто пичирлаб жавоб берди Кэт...

— Эштмаяпман,— деди Штирлиц.

— Ҳа, майли, деяпман-ку,— қайтарди Кэт.— Ҳа! Ҳа! Ҳа!

— Энди бошқа гап,— деди Штирлиц.— Лекин қизишманг. Ахир бизга қарши ишлашга розилик берганда, ўзингизни нималар кутиши мумкинлигини билгансиз-ку.

— Аммо менинг битта шартим бор,— деди Кэт.

— Қулоғим сизда.

— Эрим ҳалок бўлиб, ўзим эса қўлга олинганимдан кейин ватаним билан ҳар қандай алоқам узилди. Агар келажакда ҳар қандай шароитда ҳам менинг собиқ раҳбарларим қўлига тушмаслигимга кафолот бера олсангиз сизнинг фойдангизга ишлайман...

Кэт ранги оқариб, стулдан йиқиляёзди. Штирлиц ёнига чопиб бориб, боласини қўлидан олишга улгурди. У навбатчини чақириб деди:

— Маҳбусни турма госпиталига жойлаштиринг. Муносабатни жойига қўйишсин, бундан хабардор бўлиб туринг... Асаби бузилган, ўтиб кетади...

Штирлиц Шелленбергга бундай деди:

— Радист хотинни қўлдан бермаслигимиз керак. Борди-ю бой бериб қўйсак ўтакетган бепарволик ва аҳмоқлик қилган бўламиз. Пастор билан иш бошлай деб турган пайтимизда айниқса зарур у. Агар сиз рейхсфюрернинг бизни қўллаб-қувватлашига эриша олсангиз жуда ажойиб иш бўларди.

— Ҳаракат қилиб кўраман,— деб жавоб берди Шелленберг.— Нимани баҳона қиламиз?

— Баҳона кўп,— деди Штирлиц елкасини қисиб.

— Португалия орқали инглизларга сохта информация юбориб, ўзимиз учун фойдали информацияни Москвага бериб турсак: миялари ачиб кетади,— деди хаёл суриб Шелленберг.— Қалай, сизга ёқадими?

— Анча қалтис иш... Аммо — қизиқ.

— Майли ўйлаб кўрамиз. Сизни муваффақият билан табриклайман, Штирлиц, Мюллернинг адабини бериб қўйдик. Жуда ажойиб иш бўлди.

Штирлиц атом тадқиқотлари соҳасидаги ишлар ҳажмини аниқлашни ўзининг энг асосий вазифаси ҳисобласа ҳам, охиригача аниқлаши лозим бўлган масалалар худди шу соҳада ётганлигига ишонса ҳам, бу ишларнинг ҳаммаси — у қанчалик идрокли бўлмасин — бир кишининг қўлидан кела олмаслигига ақли етарди.

Шунинг учун Штирлиц алоқа йўқлигидан кўп ташвишга тушди. Душман томон кўпинча разведканинг ана шундай ҳолатини ташаббуссизлик, масъулиятдан қочиш, мустақил равишда фикр қила олмаслик, қатъий қарор қабул қилишдан қўрқиш ҳолати деб ўйлайди. Аммо аслида бу нарса, бир томондан, разведканинг ихтисос даражаси юксаклигини кўрсатса, иккинчи томондан, ғоявий иродаси букилмаслигидан далолат беради. Яширин иш кўрадиган чинакам разведкачи Марказдан кўрсатма бўлмаса вақт бекор кетиши ва бефойда, қалтис йўлга тушиб қолиши мумкинлигини тушунади, чунки разведкачи алоқа боғламай туриб, ўзи учун белгилаб олган вазифа ер куррасининг бошқа жойида, бошқа вақтда, бошқа одам томонидан аллақачон бажарилган бўлиши мумкин. Разведкачи чет элда яшаб, Марказ билан алоқа қилиб турмас экан, ўз ишининг қанчалик муҳим ва самаралиги ҳақида тўла тасаввурга эга бўла олмайди.

Штирлиц чет элда ўтказган йиллари мобайнида Марказдан олиб турадиган шифровкаларнинг ҳамма нозик томонларини пайқаб оладиган бўлди.

Штирлицнинг Борманга қилган ҳужумидан қандайдир ноаниқ сабабларга кўра натижа чиқмаганидан кейин Москва билан алоқа боғлаш зарур бўлиб қолди. У ёрдам кутарди: унга Борман билан бевосита боғлиқ бўлмаса ҳам, унинг амакиваччасими, тоғаваччасими, энг узоқ қариндошими, танишими, ким бўлмасин бари бир, сал бўлса-да, алоқаси бор бир-икки одамнинг исми, бир-икки кишининг адреси зарур эди...

«Кечиктириш ўлим билан тенг,— ўйларди у,— Бернга Плейшнерни ўтказиб юбормагунимча пасторнинг бо-

ришига йўл қўя олмайман. Борман билан учрашиш йўлини топмагунимча Плейшнерни юборишдан ҳам фойда йўқ. Марказдан қачон радист юборишларини кутсам, камда бир ой ўтади. Ҳозирги шароитда бир ой кутиш ярамайди — бу ишлар бир-икки кунда, нари борса бир-икки ҳафтада ҳал бўлади».

Штирлиц Борманнинг учрашувга келмаганлиги сабабини қидира бошлади. Биринчидан, хат унинг қўлига бориб тегмаган бўлиши мумкин. Хат Гиммлернинг одамлари қўлига тушган бўлиши жуда қийин. У хатни шахсан Борманга юборилаётган махфий корреспонденциялар орасида жўнатган эди, шунинг учун хатни ўғирлаш жуда қийин, чунки бутун почта рейхсфюрер секретариатининг махфий бўлими ходими томонидан текширилиб бўлингач, қўшиб юборганди. Шунга қарамай, Штирлиц хатнинг ўғирланган бўлишини ҳисобга олган эди. Иккинчидан, Штирлиц жўнатилган хатни анализ қилиб, бир неча муҳим хатоларга йўл қўйганлигини англади. Унда яхши бир туғма хусусият бор эди — у ҳар вақт қилган ишини, суҳбатини, ёзган хатини дарҳол анализ қила бошларди ва йўл қўйган хатоларидан юз ўғирмай, «ўтиб кетар» деб ўтирмай, шу хатолар оқибатида рўй бериши мумкин бўлган вазиятдан чиқиб кетиш йўлини қидира бошларди. Жўнатилган хат унинг шахсан ўзи учун ҳеч қандай хавф туғдирмасди: хатни бомбардимон пайтида экспедициядаги машинкада босган эди. Афтидан, Борман даражасидаги кишилар учун хатда лаганбардорлик кўп-у, фактлар ва шу фактлардан келиб чиқадиган зарур таклифлар кам эди, деган хулосага келди Штирлиц. Тоталитар давлатда давлат тепасида турган арбобларнинг ақл-идроки шажаранинг пастки қисмларида турган кишиларнинг ақл-идрокидан доим фарқ қилади. Амалда ҳеч ким назорати остида бўлмаган қарорларни қабул қилишдек катта масъулият Борман каби давлат арбобларини қўл остидаги кишилар билан зарур пайтлардагина суҳбатлашшга мажбур қиларди. Уларга айтилган фактлар ҳали номаълум ва давлат нуқтан назаридан арзигудек бўлган тақдирдагина шундай суҳбатларга журъат этардилар. Аммо, иккинчи томондан, мулоҳазасини давом эттирди Штирлиц, Борманга Гиммлерни обрўсизлантира оладиган майда-чуйда материаллар ҳам зарур. Гимлер билан Борман ўртасидаги бу кураш нимадан бош-

ланганлигини Штирлиц яхши биларди. Аммо нега бу кураш ҳозирги кунда тобора ашаддийлашаётганлигига жавоб бера олмасди. Ниҳоят, учинчидан, Борман бирон иш билан банд бўлиб учрашувга кела олмагандир, деб ўйлади Штирлиц. Борман икки ёки уч марта ана шундай учрашувга келиш ҳақидаги илтимосларга рози бўлган. Штирлиц буни Борманнинг телефон орқали гаплашган гаплари ёзиб олинган маълумотлардан аниқ биларди. Ҳолбуки, партия ва ҳарбий аппаратлардаги мансабдор кишилардан ҳар кун ийгирма-ўттизи қабул этиш илтимоси билан Борманга мурожаат қилиб турарди.

«Бошдан охиригача соддадиллик қилибман,— деган хулосага келди Штирлиц.— Мен кўр-кўрона йўл тутибман. Қоида бўйича иш қилмабман. Хуллас, бемаъни иш бўлди. Буни тузатишнинг иложи борми? Аслини олганда — иложи бор, лекин амалда қандай бажарса бўларкин?»

Тревога сиренаси увиллай бошлади. Штирлиц соатига қаради: соат ўн эди. Бугун кун ботаётганда осмон қон каби қип-қизил эди. Демак, тун совуқ бўлади. «Атиргулларимни совуқ уриб кетадиган бўлди-да,— ўйларди Штирлиц, юқорига кўтарилар экан.— Қўчатларни эрта ўтқазибман, ахир совуқнинг шунчалик чўзилиб кетишини ким билибди дейсиз».

Бомбалар яқин жойга тушмоқда.

«Таваккал,— деди ўзига ўзи Штирлиц,— бункерга боравераман. Осмондагилар менинг идорамни портлатиш пайида бўлсалар керак. Шундай пайтда кафанга жо бўлиш алам қилади».

У кабинетидан чиқиб ҳеч зот йўқ коридордан бункерга олиб борадиган зинапоя томон юра бошлади. Бехиётиёр алоқа пункти эшиги олдида бир оз тўхтаб қолди. Аввал у нега тўхтаганини тушунмади, кейин дарҳол пайқаб олди: эшикда калитни қолдириб кетибдилар.

Штирлиц қошини чимириб, шошилмай коридорга назар ташлади: ҳеч зот йўқ, ҳамма бункерга жўнаган. Эшикни елкаси билан итариб кўрди, лекин очилмади. Калитни бураб хонага кирди. Деразалар қалин пардалар билан ёпилган бўлса ҳам, чироқ ўчирилган эди. Штирлиц тимирскиланиб чироқни ёқди. Бошқа телефонлар орасида иккита оқ телефон дарҳол кўзга ташланиб турарди: бу телефонлар тўғридан-тўғри фюрер бункери

ва Борман, Геббельс ҳам Кейтель кабинетлари билан боғланган эди.

Штирлиц коридорга мўраллади: у ерда ҳамон ҳеч ким йўқ эди. Яқин жойга бомбалар тушарди, деразалар зарба остида дирилларди. Эшикни ёпайми ёки ёпмайми деб бир дақиқа ўйланиб қолди.

Кейин у аппарат ёнига бориб, 120054 рақамини терди.

— Борман,— трубкадан йўғон ва кучли овоз эшитилди.

— Хатимни олдингизми?— деб сўради Штирлиц, овозини ўзгартириб.

— Қим бу?

— Сиз мендан — содиқ партия аъзосидан шахсан хат олишингиз керак эди.

— Ҳа. Салом. Қаердан гапиряпсиз? Тушундим... Тушундим... Машинам номери...

— Биламаң,— деб гапни бўлди Штирлиц.— Рудда ким бўлади.

— Бунинг аҳамияти борми?

— Ҳа. Шофёрларингиздан бири...

— Хабардорман,— гапни бўлди Борман.

Улар бир-бирларини дарҳол тушуниб олдилар: Борман унинг телефон орқали гапирган ҳамма гапларини тинглашларидан Штирлицнинг хабардор эканлигини пайқаб олди, демак у билан гаплашаётган киши рейхнинг энг махфий сирларидан хабардор киши экан, деган хулосага келди. Штирлиц ўз навбатида тўмтоқ гаплари тагида нима маъно борлигини Борман тушуниб олганлигини пайқади ва демак иш жойидалигига ишонди.

— Учрашмоқчи бўлган жойимизда сизни кутиб турадилар. Эртага, сиз белгилаган вақтда.

— Ҳозир,— деди Штирлиц.— Илгари белгиланган вақтдан икки ярим соатни олиб ташланг ва ҳозиргига қўшинг.

— Хайль Гитлер!— деди Борман ва телефон трубкасини қўйди...

Ярим соат ўтгач Штирлиц табиатшунослик музейи олдида зирҳли «Майбах» автомобилига кўзи тушди.

Штирлиц машина ёнидан ўтди. Машинанинг орқа ўриндиғида Борман ўтирарди. Узини ҳеч ким кузатмаётганини кўриб, Штирлиц яна қайтиб келди ва машина эшигини очиб, деди:

— Партайгеноссе Борман, ишонч билдирганингиз учун беҳад миннатдорман...

Борман Штирлицга диққат билан қараб, қўлини қисиб қўйди.

— Кетдик, — деди у шофёрга, — Ванзее томонга юринг.

Кейин у шофёр билан оралиқдаги ойнани бекитди.

— Сизни қаерда кўрганман? — деб сўради у, Штирлицни диққат билан кузатиб. — Қани, ниқобингизни олинг-чи...

Штирлиц кўзойнагини олиб тиззасига қўйди, кейин шляпасини ҳам баланд кўтарди.

— Мен сизни аниқ қаердадир кўрганман, — яна қайтарди у.

— Тўғри, — деб жавоб берди Штирлиц, — менга крест топшираётганингизда сиз менга қараб, кўринишдан жосус эмас, балки математика профессорига ўхшар экансиз, деган эдингиз...

— Ҳозир эса профессор эмас, кўпроқ жосусга ўхшайсиз, — деб ҳазиллашди Борман. — Хўш, нима гап, айтаверинг...

Борманни империя хавфсизлик бошқармаси билан боғлайдиган аппарат кечаси билан ишламади. Шунинг учун телефон гаплари ҳақидаги маълумотлар эртасига эрталаб Гиммлер столи устига қўйилганда, унинг аввал газаби қўзиди, кейин бир оз совиб, Мюллерни чақиртирди ҳамда унга ниҳоятда эҳтиёткорлик билан ҳукумат алоқа воситалари ўрнатилган махсус хонадан кечаси НСДАПнинг штаб-квартираси билан ким гаплашганлигини аниқлашни буюрди.

Кун бўйи Мюллер ҳеч қандай аниқ маълумот ололмади. Кечга яқин унинг столига Борманга қўнғироқ қилган кишининг телефон трубкасида қолдирган бармоқ изларининг нухасини келтириб қўйдилар. У бир нарсадан ҳайратда қолди. Қарточка шуни кўрсатдики, телефон трубкасидаги бармоқ излари бир неча кун олдин гестапога тушган рус радисти передатчигидаги бармоқ изларининг ўзгинаси эди.

Борманнинг бир вақтлар СС айгоқчиси бўлишдан бош тортган (унга Борманнинг ўзи розилик берган эди) шофёри навбатчиликдан уйга қайтаётганда қамоққа олинди. Уч соат давомида у ҳеч нима айтмай, Борман билан боғланишни талаб қилаверди. Сўроқда қийноқ усуллари нишлата бошлаганларида у кечаси машинага қандайдир нотаниш киши ўтирганини айтиб берди. Лекин Борман билан нималар ҳақида гапиришганларини билмайди, чунки унинг ўтирган жойи ўқ ўтмас қалин ойна билан тўсилган эди. У машинага ўтирган киши кнёфасини оғзаки тасвишлаб берди. У, шляпасини қошигача бостириб кийганди, бурнида йўғон гардишли қора кўзойнаги бор, мўйловлари оқарган киши эди, деди шофёр. Шофёрга икки юздан ортиқ фотосуратларни кўрсатдилар. Бу суратлар орасида Штирлицнинг сурати ҳам бор эди. Аммо у суратда кўзойнаксиз ва мўйловсиз эди. Мўйловни тез ёпиштириш ва керак бўлганда олиб ташлаш мумкин эди. Бундан ташқари сурат беш йил олдин олинган эди — маълумки беш йиллик уруш ҳаёти давомида одамнинг кўрениши албатта ўзгаради, баъзан таниб бўлмайдиган даражада ўзгаради.

Гиммлер Мюллердан текшириш ўтказаетганлиги ҳақидаги ахборотни олиб, унинг яширин равишда аппаратдаги ҳамма ходимларнинг бармоқ изларини олиш кераклиги юзасидан таклифини маъқуллади.

Мюллер, шунингдек, Борманнинг шофёрини ўз уйи олдида автомобиль фалокати уюштириб, йўқ қилишни ҳам таклиф этди. Гиммлер аввал зарур ҳисоблаган бу тадбирга розилик бермоқчи ҳам бўлди-ю, аммо ўзини тўхтатиб қолди. Гиммлер энди ҳеч кимга, жумладан Мюллерга ҳам ишонмай қолган эди.

— Бунга ўзингиз ўйлаб кўринг. Балки уни бутунлай қўйиб юбориш керакдир?— деди у,— Мюллернинг жавобини билиб турган бўлса ҳам, билмасликка олиб.

— Бундай қилиш мумкин эмас, у билан кўп иш олиб борилди.

Рейхсфюрер худди шу жавобни кутган эди.

— Бўлмаса билмадим,— деди афтини буриштириб.— Шофёр софдил одам, софдил одамларни эса биз жазолай олмаймиз... Ўзингиз бирон нарса ўйлаб топинг...

Мюллер Гиммлер ҳузуридан газабланиб чиқди: рейхсфюрер Бормандан қўрқиб, айбни унга, Мюллерга

қўймоқчи бўлганлигини пайқади. Хўп, майли, унда мен ҳам ҳийла ишлатаман. Шофёр яшайверсин. Менга далилу гувоҳ бўлиши мумкин.

Гиммлер Отто Скорценини чақиртирди.

— Менга Борманнинг архиви керак,— деди у.— Менга нима кераклигини тушуняпсизми, Скорцени?

— Тушуняпман.

— Бу дучени ўғирлашдан қийинроқ иш.

— Тўғри айтасиз.

— Аммо уни бажариш мумкинми?

— Билмадим.

— Скорцени, бундай жавоб мени қониқтирмайди. Борман шу кунларда архивни қаергадир жўнатишни мўлжалламоқда: уни қаерга жўнатади ва ким соқчилик қилади — буни аниқлаш керак. Яширин равишда консультант тариқасида сизга Шелленберг ёрдам беради.

— Тушунарли, рейхсфюрер.

Фон Штирлиц пастор Шлагни чегарадан ўтказиш ҳақидаги ўз мулоҳазаларини Шелленбергга айтиб, тунги экспресс билан «туйнук тайёрлаш» мақсадида Швейцария чегарасига жўнади. У, Шелленберг каби, пасторни чегарадан ошқора ўтказиш кўнгилсиз гап-сўзлар чиқишига сабаб бўлади деб ҳисобларди. Бу операциядан гестапо хабардор эмасди. Агар устидан фош этувчи материаллар тўпланган ва қонунга хилоф равишда шахсан Шелленбергнинг буйруғи билан қамоқдан бўшатишган кишининг чегарадан ўтганлигидан гестапо хабардор бўлган чоғда ҳам уни сўзсиз Швейцарияга ўтказиб юборишлари мумкин эди, аммо бошидан бошлаб уни назорат остига олишлари турган гап эди, бу эса планлаштирилган «олдини олиш операцияси» вазифаларига тўғри келмасди. Шелленбергнинг мўлжалича Шлаг ўз ишини бажариб бўлгандан сўнг «уни фош этиш»ни Штирлиц амалга ошириши лозим эди.

Ўтган кунлар давомида Штирлиц Шелленберг рухсати билан пастор учун фитначи «номзодларни» қидирди: бундай кишилар ташқи ишлар министрлигидан ва Герингнинг люфтваффе штабидан бўлиши керак, деб ҳисобларди. У ана шу идораларда ишловчи, нацизм-

га жон-дили билан хизмат қилувчи ва гестапонинг чақимчилари бўлган кишиларни кўз остига олиб қўйди. Буларнинг гестапога яширин хизмат кўрсатиб юрувчи кишилар эканлиги Шелленбергга жуда маъқул бўлди.

— Жуда яхши қилибсиз,— деди у,— келажакда керак бўлади.

Штирлиц саволомуз қараб қўйди унга.

— Шу маънодаки,— тушунтирди Шелленберг,— бу билан Фарбда кимки биздан ташқари сулҳ учун алоқа қидираётган бўлса, уларнинг ҳаммасини обрўсизлантирамиз. У ерда гестапо нима-ю, бизнинг идорамиз нима эканлигини яхши биладилар.

«Бу ҳақда ўйламаган эканман,— деди ичида Штирлиц.— Жуда уста одам-да, ўз ишини сув қилиб ичиб юборган, истиқболни яхши кўра билади. Ибрат учун раҳмат, Шелленберг. Аммо буни ҳам ўйлаб кўриш керак: Фарбда сулҳ тузишга тайёр турган кишилар топилиб қолгудек бўлса, улар Мюллер эмас, шайтон билан ҳам апоқ-чапоқ бўлиб кетадилар».

Бу экспресс барча поездлардан урушдан аввалги қулайликларини сақлаб қолгани билан ажралиб турарди — мўъжазгина купеларда сунъий эмас, ҳақиқий чарм тасмалар ғичирларди, мис кулдонлар ва электр лампалар ялтирарди, проводниклар аччиқ қаҳва ташиб турардилар — ана шу поездда амалда Скандинавия — Швейцария коридори бўйлаб фақат дипломатлар юришарди.

74-рақамли жой Штирлицники эди, кейинги вагондаги 56-рақамли жойни ранги-рўйи бир ҳолда, қандайдир бесўнақай фамилияли швециялик профессор эгаллаган эди. Агар ярадор бўлганидан кейин Италия фронтига қайтиб келаётган генерални ҳисобга олмаганда, Штирлиц билан шу профессор иккала халқаро вагонни эгаллаган бирдан-бир йўловчилар эди. Генерал Штирлицнинг купесини очиб:

— Сиз немисмисиз?— деб сўради.

— Афсуски,— жавоб берди Штирлиц.

У раҳбарларнинг рухсати билан ҳазил гапларни гапиравериш ҳуқуқига эга эди. Игво қилиш учун қалтис ҳазиллардан гапириш лозим. Агар суҳбатдошлардан бири чақадиган бўлса — раҳбарлар рухсати қутқариб қоларди. Агар чақимчилик қилмаса — бу киши билан

келажакда иш олиб бориш имконияти туғиларди. Бир вақтлар бу масала гестапода муҳокама қилинганда: ҳақоратли гапларга дарҳол зарба бериш керакми ёки асли ниятини билиб олгунга қадар тинглаш керакми, деган савол туғилган эди. СД одамларининг бир қисми бундай гаплар учун дарҳол адабини бериб қўйиш керак, чунки қўрқитиш энг яхши тозалаш воситасидир, деб ҳисоблардилар. Штирлиц ҳам тарафдор бўлган бошқа қисми эса иложи бор жойда одамларга ифво гаплар ташлаб, уларнинг асл ниятини билиб олиш зарур, деб ҳисоблардилар.

— Нега афсуски деяпсиз?— қизиқди генерал.

— Чунки менга иккинчи марта қаҳва олиб келмадилар. Ростакам қаҳвани улар ажнабийлар паспорти бор кишиларга дарҳол келтирадилар.

— Шундай денг? Менга иккинчи марта олиб келиб беришди-ку. Менда коньяк бор! Ичасизми?

— Раҳмат. Менда ҳам коньяк бор.

— Аммо сизда тузланган ёғ бўлмаса керак.

— Тузланган ёғ ҳам бор.

— Демак, таомимиз бир хил экан,— деди генерал, Штирлицнинг портфелдан олаётган нарсаларини кузата туриб.— Унвонингиз қанақа?

— Мен дипломатман. Ташқи ишлар министрлиги учинчи бошқармасининг ходимиман.

— Демак, ҳамма сизларга лаънат ўқиётган эканда,— деди генерал ювинадиган кран ёнидаги креслога ўтирар экан.— Ҳаммасига сизлар айбдор.

— Нега энди?

— Чунки ташқи сиёсатни сизлар белгилайсизлар, аҳволни икки фронт даражасигача олиб борган кишилар ҳам сизлар. Прозт!

— Прозит! Макленбургликмисиз дейман-а?

— Ҳа. Нимадан пайқадингиз?

— «Прозт» деганингиздан. Шимолликларнинг ҳаммаси унли товушларни тежаб гапирадилар.

Генерал кулиб юборди.

— Бу гапингиз тўғри,— деди у.— Менга қарап, кеча сизни авиация министрлигида учратмаганмидим?

Штирлиц ҳушёр тортди: у кеча пастор Шлагни авиация министрлигига Геринг доирасига яқин кишилар билан алоқа «ўрнатиш» учун олиб борган эди. Агар бутун операция муваффақиятли чиққудек бўлса ва ке-

йинчалик Шелленбергнинг илтимоси билан «фитна» деталларини аниқлаш учун бу ишга гестапо аралаштирилган тақдирда, пастор авиация министрлигида ҳам, люфтваффеда ҳам, ташқи ишлар министрлигида ҳам из қолдирмоғи лозим эди. Авиация министрлигида у ўз паспортини рўйхатдан ўтказиб, министрлик маслаҳатчиси Вальтер Шмидекропф ҳақида маълумот беришларини, ташқи ишлар министрлигида эса Стокгольмда Ғарб билан алоқа боғлашга биринчи бўлиб киришган доктор Кляйст номига хат қолдирди.

«Йўқ,— ўйларди Штирлиц, коньяк қуяр экан,— бу генерал мени кўрмаган бўлиши керак. Мен машинада ўтирганимда олдимдан ҳеч ким ўтмаган эди. Мюллер ортимдан генерални юбориши ҳам мумкин эмас — бу унинг иш усулига ўхшамайди, бунинг учун унда фантазия етишмайди».

— Йўқ, у ерга борганим йўқ,— деб жавоб қайтарди у.— Башарам жуда ғалати-да: ҳар ким мени яқинда аллақерда кўргандек бўлаверади.

— Қиёфангиз умумий экан,— деди генерал,— кўп кишиларга ўхшайсиз.

— Бу яхшими ёки ёмонми?

— Жосус учун яхши бўлса керак, дипломат учун эса ёмон. Сизнинг соҳангизда эса қоладиган қиёфалар керак.

— Ҳарбийларга-чи?

— Ҳарбийларга ҳозир кучли оёқ керак.

— Мия масаласи-чи?

— Миянинг нима кераги бор? Биз учун бошқалар ўйлапти, биз фақат бажаришни биламиз, холос. Оёқ керак, ҳа оёқ зарур. Ўз вақтида қочиб қолиш учун.

— Нотаниш одам билан бундай гаплашишдан қўрқмайсизми?

— Менинг исми-шарифимни билмайсиз-ку...

— Буни аниқлаш осон, башарангиз жуда эса қоладиган экан.

— Шундай денг? Менинг юзим оддий юзлардан деб юрардим. Бари бир, устимдан чақимчилик қилиб ёзиб борганингизга қадар, иккинчи гувоҳ топилгунга қадар, анча вақт ўтади, унганча ҳаммамизнинг масаламиз ҳам бўлади. Айбланувчилар курсисига ўзимизникилар эмас, бошқалар ўтказиб қўядилар. Биринчи галда сизларни, дипломатларни.

— Ут қўйган, ўлдирган, қирғин қилган сизлар-ку, бизларни суд қилсинларми?

— Биз буйруқни бажариб келдик. Ут қўйганлар — СС одамлари. Биз жанг қилдик.

— Ҳеч қаерга ўт қўймай ва ҳеч кимни қурбон қилмай урушиш услубини ўйлаб чиқардингларми дейман?

— Нима ҳам қилардингиз, уруш зарурат. Албатта бунчалик аҳмоқона зарурат эмас. Бу уруш юзаки уруш бўлди. У академияда ўқимай туриб, тахминан уруш қилавериш мумкин деб ўйлади. У, бизга нималар кераклигини фақат ўзим биламан, деб ўйлади. У улуғ Германияни фақат ўзим севаман, қолганлар эса уни боши яғир большевик казакларга сотиб юборишдан бошқа нарсани ўйламайдилар, деб ҳисоблади.

Штирлиц кулиб юборди:

— Боши яғир казаклар бўлмаган нарса-ку!

— Қизиллардан ҳамма нарсани кутиш мумкин. Америкаликлар ҳам улардан баттар. Мен бир йилдан бери улар билан уруш қилмоқдаман. Бу тентаклар ўзлари яратган техниканинг қурбони бўлиб кетадилар: улар урушни осмондан туриб бомба ташлаш билан ютиш мумкин деб ўйлайдилар. Прозт!

— Прозит...

— Улар техника қудратини кучайтиравериб шу техника ичида ўзлари гарқ бўладилар. Шу техника уларни занг егандек еб ташлайди. Қўлимиздан ҳамма нарса келади деб манманлик томонига ўтиб оладилар. Қизиллар ваҳший, қашшоқ бўлганликлари учун шундай деб ўйласалар, америкаликлар бой бўлганликлари тугайли шундай деб ўйлайдилар. Ана шунинг учун уруш заруратдир...

— Гапингизда мантиқ йўқ,— деди Штирлиц ўз фикрини билдириб,— тезисда нималардир етишмаяпти.

— Ҳаммаси жойида. Давлат ҳам одамга ўхшаган бир нарса. Унга бир жойда қотиб қолиш ёқмайди. Чегаралар унинг учун торлик қилиб қолади. У ҳаракат қилмоғи зарур — буниси турган гап. Ҳаракат деганингиз — урушдир. Аммо сиз, лаънати дипломатлар яна янглишасиз, биттангизни қолдирмай йўқ қилиб ташлайдилар.

— Биз буйруқни бажардик. Биз ҳам сизларга ўхшаган солдатлармиз... Фюрер солдатларимиз.

— Муғамбирлик қилманг. Фюрер солдатлари

эмиш,—мазах қила бошлади генерал Штирлицни.— Генерал этигини ўғирлаб олган солдатларсиз...

— Генерал, сиз билан гаплашиш даҳшат-ку!..

— Ёлгон гапирманг. Менинг гапларимни ҳозир бутун Германия гапирмоқда... Қолаверса, бутун Германия шундай деб ўйламоқда.

— Гитлерюгенддаги болалар-чи? Улар рус танкларга тагига ташланаётганда шундай деб ўйлаптиларми? Улар «Хайль Гитлер!» деб ўзларини қурбон қилмоқдалар...

— Фанатизм ҳеч вақт узил-кесил ғалабага олиб келмайди. Фанатизм кишини ҳолдан тойдиради. Кейинчалик ана шу фанатизм енгилганларнинг миясига ва хулқ-атвориغا сингиб кетади. Фанатиклар дастлабки пайтлардагина ғолиб чиқишлари мумкин. Аммо ғалабани ҳеч вақт қўлда сақлаб қола олмайдилар, чунки ўзларини ўзлари чарчатиб қўядилар. Прозт!

— Прозит... Нега бўлмаса сиз ўз дивизиянгизни қўзғатмайсиз...

— Корпусни...

— Унда яна ҳам яхши. Нега бўлмаса корпусингиз билан бирга асир тушмаяпсиз?

— Оилам нима бўлади, штабдаги фанатиклар-чи? Иттифоқчилар лагерига тушишдан кўра, хомхаёл ғалабага ишониб, урушиш осонроқ деб ўйлайдиган қўрқоқлар-чи?..

— Сиз буйруқ қилишингиз мумкин...

— Ўлишга буйруқ бериш мумкин... Омон қолиб, душманга таслим бўлинглар деган буйруқ берилмаган ҳеч вақт. Бундай буйруқни ёзишга ўргатмаганлар... Ер юзидаги биронта армияда ўргатмаганлар.

— Борди-ю, сизга ана шундай буйруқ беришса-чи?..

— Ким беради? Асаби бузуқ телба берадимми? У ўз кетидан бизни ҳам гўрга тортяпти: чунки ёлғиз ўлиш даҳшатли, ёппасига ўлиш ҳеч гап эмас, ҳазил-мазах билан ўлиш мумкин.

— Буйруқни Кейтель берса-чи?

— Унинг боши ўрнидан думба ўсиб чиққан. У ҳарбий эмас, котиб.

— Хўп, яхши... Италиядаги бош қўмондонингиз-чи?

— Кессельрингми? У ҳеч вақт бунга журъат қила олмайди.

— Нега?

— У Геринг штабида тарбия олган. Бирор доҳий қўл остида ишлаган одам ташаббускорликни албатта йўқотади. Устомонликни ўрганиши, яхши таҳлилчи бўлиши мумкин, ammo масалани мустақил ҳал қилиш қобилиятини йўқотади. У бундай қадам қўйиш олдидан, албатта тўнғиз ҳузурига бориб, маслаҳат сўраб келади.

— Қимнинг олдига дедингиз?

— Тўнғиз олдига,— яна қайтарди жаҳл билан генерал.— Геринг олдига.

— Герингнинг рухсатисиз Кессельрингни бунга кўндириш мумкин эмаслигига ишонасизми?

— Ишонсам гапирмас эдим.

— Истиқболимизга ишонмайсизми?

— Истиқболга ишонаман... Яқинда ҳалок бўлиш истиқболимизга ишонаман... Ҳаммамиз ёппасига ҳалок бўлишимиз истиқболига... Бунинг қўрқинчли жойи йўқ. Ҳамманинг бараварига ҳалок бўлиши қўрқинчли эмас. Бу ҳалокат шунчалик даҳшатли бўладики, унинг хотираси бебахт немисларнинг кўпгина авлодларининг дилини доғлаб юради...

— Генерал шу гапларни айтди-ю, йиғлаб юборди. Унинг юзи қотиб қолганди, биронта жойи қимирламасди, фақат кўзидан ёш оқиб турарди. Генерал йиғласа ҳам, тетик овоз билан гапини тамомлади:

— Мен болаларимга, Германиядаги ҳар қандай демократияга лаънатлар бўлсин, деб васият қилдим. Мамлакатда ҳар қандай демократия фақат битта нарсага: майда дўкондорлар диктатурасига олиб келиши мумкин. Эркинлик қанча кўп бўлса, биз шунчалик СС, махфий полиция, концлагерлар ва ёппасига ваҳима бўлишини истаб қоламиз. Шуларга эришгач, ўзимизни хотиржам сезамиз. Ватан тақдири ҳақида ўз нуқтаи назарингни ёқлашининг ҳеч ҳожати йўқ, сендан ҳеч қандай масъулият талаб қилинмайди — сен учун буларни бажариб келаётган киши шарафига қўлингни тик кўтариб: «Хайль Гитлер!»— деб қичқирсанг бас, ҳамма нарса жой-жойига тушади-қўяди, ҳеч ташвиш тортмайсан...

Исми бесўнақай швециялик профессор ўз купесида тун бўйи нималарнидир ёзиб чиқди.

Штирлиц чегарадаги станцияда вагондан тушди. Ге-

нерал унинг олдидан ўтар экан, ерга қараб қўлини кўтариб:

— Хайль Гитлер!— деб бақирди.

— Хайль Гитлер,— деб жавоб берди Штирлиц.— Душманларнинг адабини беришингизни истаб қоламан.

Генерал Штирлицга шубҳаланиб қаради: кеча унинг купесига кириши олдидан анчагнна кайфи бор эди чоғи.

— Раҳмат,— яна баланд овоз билан деди у,— афтидан поезд проводниги эшитсин деб атайин қаттпқ гапирди.— Душманни мажақлаб ташлаймиз.

— Асло шубҳа қилмайман,— деди Штирлиц ва аста-аста қадам ташлаб перрондан юра бошлади.

Иккала вагонда фақат чет элга, осойишта ва тинчгина бетараф, озод Швейцарияга кетаётган швед профессори қолган эди, холос. Афтидан, Штирлицни ҳеч ким кутиб олмади шекилли, шунинг учун ҳам у чегара ва божхона текширувлари тугагунга қадар перронни айланиб юраверди. Кейин поезд аста кўзгалди, Штирлиц кўзлари билан дераза ойнасига ёпишиб олган швед профессорини узоқ кузатиб қолди...

Ана шу швециялик курашда ҳамкори бўлган немис антифашисти, қаҳрамон Гуго Плейшнернинг акаси профессор Плейшнер эди. У қилинган ишлар, Шелленбергининг топшириғи, Борман билан алоқа боғланганлиги, Кэтнинг қўлга тушганлиги ҳақида Москвага хабар етказиш учун Бернга кетаётган эди. Ана шу хабарда Штирлиц алоқачи юборишни илтимос қилиб, қаерда ва қачон алоқачини кутиши мумкинлигини сўраган эди.

Поезд жўнаб кетгач, Штирлиц енгил нафас олиб, чегара хизмати маҳаллий бўлимига машина олгани жўнади. У машинада олисда жойлашган тоғ заставасига боришни мўлжаллаган эди; у ердан яқинда «яширин» равишда Швейцарияга пастор Шлаг ўтиши лозим эди.

«СС рейхсфюрери Генрих Гиммлерга.

Қатъиян махфий. Шахсан ўз қўлларига тегсин.

Бир нусхада.

Рейхсфюрер!

Кеча тунда «Ҳақиқат» операциясини амалга оширишни бошлаб юбордим. Бундан аввал жой ландшаф-

ти, тузилиши ва йўллар билан танишиб чиқдик. Рейхслейтер Борманнинг архивини ташийдиган шофёрлар ҳақида, ёки мўлжал қилинган маршрут ҳақида аниқроқ маълумотлар олишга ҳаракат қилсак, соқчиларни шубҳалантириб қўямиз, деб ҳисобладим.

Ишни шовқин-суронсиз бажаришни мўлжал қилиб қўйган эдим, аммо кечаги тундаги воқеалар бу мўлжалли амалга ошириш имкониятини бермади. Оддий кийим кийган менга қарашли одамлар юк машинасини кўндаланг қўйиб йўлни тўсганларидан кейин рейхслейтер архивини олиб кетаётган колонна тўхтаб ўтирмай, юк машинаси ва учта одамимизга қарата ўқ уздилар. Партия архиви соқчиларининг биринчи машинаси одамларимизнинг ким эканлигини суриштирмай, ҳужжатларини текширмай, юк машинамизни итариб йўл ёнига ағдариб юборди. Йўл очилди. Биринчи машинадаги беш киши кейинги автомобилга ўтиб олди ва колонна яна йўлга тушди. Ҳар бир юк машинасида автомат билан қуролланган беш ёки олти нафар одам кетаётганлигига амин бўлдим. Кейин аниқ бўлишича, булар солдат ва офицерлар эмас экан. Булар архив кўчирилишидан бир кун аввал сафарбар этилган маҳаллий НСДАП ташкилотининг фаоллари экан. Борманнинг шахсан ўзи уларга, машиналарга йигирма метр яқинлашган кишига унвонидан қатъий назар ўқ узаверинлар, деб бўйруқ берган.

Мен тактикани ўзгартириш кераклигини тушундим. Одамларимнинг бир қисмига ёнма-ён ўтадиган йўлдан шоссе билан темир йўл кесишган жойгача боришни буюрдим: у ерда навбатчи четлатилиб, унинг ўрнига машиналар яқинлашиши билан шлагбаумни туширадиган бизнинг ишончли одам эгаллади. Мен эсам бошқалар билан, архивни олиб кетаётган колоннани иккига бўлиб,—бунинг учун портлатувчи ўқ билан ўн учинчи машинани ёқиб юборишга тўғри келди — шу жойнинг ўзида қолдим. Афсуски, қурол ишлатишга мажбур бўлдик. Машиналардаги одамлар музокара қилиш таклиф этилганлигига қарамай, охириги ўқлари тугагунича қаршилик кўрсатишди. Дасталабки ўн икки юк машинаси бизнинг машиналаримиз билан бир вақтда кўча темир йўл билан кесишган жойга етиб келдилар. Аммо у ерда рейхслейтер машиналарини дарҳол ўз ҳимоясига олган армия 24-корпуснинг ўнта танки кутиб турган экан. Агар бирор

киши жангда ҳалок бўлса, фош этилишининг олдини олиш мақсадида одамларимиз чекинишга мажбур бўлдилар. Биз қўлга туширган юк машиналари ёқиб ташланди, улардаги қоплар, рух яшиқлар бронетранспортёрларга ортилиб аэродромга жўнатилди. Бронетранспортёрларни аэродромгача олиб келган шофёрлар зарбдор группамиз томонидан йўқ қилинди.

*Хайль Гитлер!
Скорцени».*

Даллес ҳузурида иш олиб борган Шелленберг агенти «хўжайини» олдига бир руҳоний келганини — унинг фамилиясини аниқлашнинг иложи бўлмаган — ва ана шу иккала ақлли кишилар ўртасида суҳбат бўлиб ўтганлигини хабар қилди. Агент суҳбатни деярлик тўлиқ ёзиб олишга муваффақ бўлган.

— Жаҳон,— деди Даллес трубкасига тамаки жойлар экан,— Гитлерга фақат Майданек ва Аушвиц печлари учунгина лаънат ўқиб қолмайди... Мантиққа тўғри келмаса ҳамки, немисларнинг Россияга бостириб кириши шу мамлакатнинг ниҳоят даражада тараққий этишига олиб келди. Совет тузумининг имкониятлари гоят катта эканлигини очиб берди. Россия ўзининг бутун тарихи давомида, ҳатто ажойиб ва демократик реформалар даврида ҳам уруш давридагидек олга томон шунчалик катта қадам ташлаган эмас. Биз берган дастгоҳлар, стратегик материаллар, техника ҳужжатлари ёрдами билан улар Урал ва Сибирда катта қувватларни ўзлаштирадилар. Бизнинг техникамизни олиб ўзларининг кўҳна техникаларидан воз кечдилар. Гитлер Россия билан Американи бир-бирларининг қучоғига ташлади. Немислардан олинган ҳарбий товон ҳисобидан — Сталин Германиядан йигирма миллиард доллар олишни мўлжалламоқда — гарбий районлардаги вайрон бўлган саноатини ҳам тиклаб, ўз саноат куч-қудратини икки баробар ошириб юборадн.

— Менинг Ватикандаги дўстларим,— деди руҳоний,— уруш йиллари мобайнида руслар хатти-ҳаракатда ҳам, фикр қилишда ҳам эпчилликка ўрганиб олдилар, деб ҳисоблашмоқда.

— Биласизми,— деб жавоб берди Даллес, трубкасини тутатар экан,— ҳозир мен рус ёзувчилари — Пушкин,

Салтиков, Достоевскийларнинг асарларини қайта ўқиб чиқмоқдаман... Уларнинг тилини билмаганим учун ўзимни койимоқдаман — рус адабиёти, мен ўн тўққизинчи асрдаги адабиётни назарда тутмоқдаман, албатта, дунёдаги ажойиботлардан бири. Ўн тўққизинчи асрнинг иккинчи ярмида уларга ўз дилларидаги ҳамма нарсаларни изҳор этишга имкон берилган, ана шу даврни синчиклаб ўрганиш керак, чунки улар кўпроқ ўтган даврларни эмас, келажакни ўйлаб мулоҳаза юритганлар... Рус характери келажак лойиҳасини қуришга журъат этиш ўрнига кўпроқ ўтмишнинг идеал мисолларига назар ташлашга мойил экан, деган хулоса чиқардим. Агар улар ҳамма нарсанинг давоси ер, ер ҳаммани бирлаштиради, деб Россиянинг аграр синфига таянсалар оқибати нима бўлишни тасаввур қилиб турибман. Агар шу нарса юз берса, улар даврга зид келиб қоладиларки, бу зиддиятлардан қутулиш йўли топилмайди. Техника тараққиётининг даражаси ерга идеологик ишонч билдирилишига қўймайди...

— Бу гапингиз қизиқарли,— деди руҳоний.— Аммо сиз вазиятни улар ўрнида туриб тасаввур этмай, четдан туриб тасаввур этишсизми, деган шубҳам бор...

— Сиз мени ВКП(б)га аъзо бўлиб киришга даъват этишсиз шекилли?— кулиб сўради Даллес.— Улар мени қабул қилмайдилар.

Бу маълумотнинг дастлабки қисмидаги Даллес гаплари қалтис бўлганлиги учун Гиммлер уни фюрерга кўрсатишга журъат қила олмади. Аммо ўша куниёқ туркистонликлар, украинлар, Болтиқ бўйи халқларидан иборат миллий қисмларда ишларни кучайтириш тўғрисида буйруқ берди. У шу қисмлардаги энг истеъдодли ва маълумотли кишиларни кўз остига олиб қўйишни талаб қилди, чунки у айни чоғда ва асосан келажакда уларни СД органларига жалб этиш ниятида эди.

Эртасига Кальтенбруннер Прага гестапоси шефининг ўринбосари группенфюрер Крюгерга шифрли телеграмма юбориб, Прагани вайрон қилиш учун СС ва СД аппаратларидаги ходимларни ажратишдан ташқари коллаборационистлар орасидан номзодлар танлашни сўради.

Чегарадаги заставада Штирлиц барча масалаларни дарҳол ҳал қилиб олди: обер-лейтенант — тоғ посбони мулоҳазали, ажойиб йигит экан. Аввал Штирлиц унинг шунчалик одамшаванда бўлишига ҳайрон қолди, чунки чегарачилар кўпинча чаласавод муллалардек димоғдор бўладилар. Аммо бир оз ўйлаб Штирлиц бунинг сабабини ҳам тушуниб олди: бетараф Швейцария чегарасида қор босган ва ойдин кечали жойларда бомбалардан, вайронгарлик ва очарчилик хавфидан анча йироқда яшаганликлари сабабли зона қўмондони бўлган обер-лейтенант ҳам, бошқа маҳаллий бошлиқлар ҳам марказдан келган ҳар бир киши олдида хушомад қилардилар. Шунинг учун ҳам ким, қандай ва нима мақсадда чегарадан ўтиши кераклиги ҳақида савол берилмади. Табиийки, бундай саволларга у жавоб қайтармасди ҳам, аммо шунга қарамай, чегарачиларнинг хулқ-атвори, хушомадлари ва зир югуриб қолганлари чегарадан ўтиш унчалик қийин эмас экан, деган муҳим хулоса чиқариш имконини берди. Гарчи, у фақат биргина пасторни эмас, балки бир печа кишини ўтказмоқчи бўлса ҳам буни раҳбарларнинг рухсатисиз ўзи осонгина амалга ошириши мумкинлигига ишонди.

Қани энди шу ернинг ўзидан туриб Шелленберг билан боғланиб, разведканинг содиқ ходимларидан бирига пасторни шу ерга, заставага олиб боринг, деб буйруқ беришини сўраса. Аммо Берлинга қилинган ҳар бир қўнғироқни дарҳол Мюллер идораси тинглаб туришини биларди, шу сабабли бу ердан телефон қилиш Шелленбергнинг бутун операциясини хавф остига қўйиш билан тенг эди. Бир томондан олганда, бу нарса Штирлиц учун фойдали эди, чунки кўзга кўринган нацистлар қанчалик кўп муштлашсалар, унинг иши шунчалик енгиллашарди. Аммо, иккинчи томондан, Шелленбергни ва унинг пастор зиммасига юклатилган миссиясини Борманга чақиб фўш этиш Штирлицнинг асл мақсадларидан бири эди. Борманга чаққанда ҳам исбот-далиллари эмас, балки фотосуратлар, магнитофон ленталари, адреслар, учрашув жойлари ва пасторнинг рапорти билан қўшиб топширмоқчи эди. Штирлиц Борманга салмоқли далилларни келтирган тақдирдагина қалбаки, сохта музокараларни эмас, балки Швейцарияда генерал Карл Вольф олиб борадиган ҳақиқий музокараларни ичидан портлатиш имкониятига эга бўла олади.

Пасторни чегаранинг қайси жойидан ўтказиш ҳақида келишиб олингач — у жой игнабаргли дарахтлар ўрмони билан қопланган дара экан — Штирлиц чегарадан кўрипиб турган Швейцария территориясидаги кичкинагина меҳмонхонанинг номини, меҳмонхона хўжайинининг исмини ва меҳмонхонага борилгач, шаҳардан таксини қанча вақт кутиш кераклигини яна бир марта сўраб олди; шунингдек, у текисликдаги энг яқин меҳмонхона қаердалигини ҳам суриштирди — мўлжал бўйича пастор сайр қилиб юриб текисликдан тоғ томон йўл олганда дара ичида адашиб қолган одам бўлиши керак эди. Меҳмонхона хўжайини унинг илтмоси билан шаҳардан такси чақариши керак эди. Уша шаҳарчадан Берн ва Цюрихга автобуслар қатнарди. Бу шаҳарларда эса пасторнинг дўстлари бор эди. Пастор дўстларини огоҳлантириб ўтирмай, ўзи топиб олиши керак эди. У танишларига бўлган воқеаларни: озод этилишини Штирлиц уюштирганини, кейин ҳузурига ифвогарни юборганини, унинг ўзи чегара орқали қочириб юборганини айтиб бериши керак эди. Ана шу одам, дейиши керак эди пастор, Лозанна кўриниши тасвирланган откритка юборишимни кутмоқда. Шу откритка дастлабки келишувлар тугади, алоқа ўрнатилди, жиддий суҳбатлар ўтказиш учун келавериш мумкин, деган маънони билдириши керак эди. Аввал Шелленберг Штирлицнинг бу режасига қарши чиққанди.

— Жуда оддий-ку,— деган эди у,— буни бажаришдан осон иш йўқ.

— У бошқача ишлай олмайди,— деб жавоб берган эди Штирлиц.— У ёлғончилик қиламан деса ҳам ҳақиқатни гапириб юбораверади. Бошқача йўл тутса чалкашиб кетади ва полиция қўлига тушиб қолади.

...Чегарадан ўтиш деталларини аниқлаб олиб, Штирлиц сир очилса чегарачиларни қандай жазо кутиши мумкинлигидан огоҳлантирди; у яна бу операцияга боғлиқ ҳар қандай савол билан фақат шахсан СС рейхсфюрерига мурожаат этиш ва тегишли жавоб олиш мумкин эканлиги ҳақида ҳам огоҳлантириб қўйди. У Берлиндан жўнаш олдидан оберлейтенант номига: «Онамнинг юраги чатоқ. Агар мумкин бўлса дори-дармон юбор. Ганс» деган мазмунда телеграмма юборишини айтди. Шу телеграмма олинганидан кейин вокзалда шофёрсиз, аммо калити бор машина тайёр туриши лозим

эди. Шунингдек, Штирлиц операцияни амалга оширадиган ерда Швейцарияда ишланган чанги (чанги янги эмас, балки ишлатилган, Швейцарияда чиқариладиган 4-сонли мой билан мойланган бўлиши зарур эди), одатда Швейцария водийсида кийиладиган қўлқоп ва Бернда ишланган, кийилган ботинка тайёр, қилиб қўйилиши лозим эди.

Штирлиц ўз уйига, Бабельсбергга кечаси соат ўн бирда қайтди. У эшикни очди ва чироқни ёқмоқчи бўлиб деворга қўлини чўзиши билан таниш овоз эшитилди:

— Чироқни ёқманг.

«Холтоффнинг овози,— дарров пайқади Штирлиц.— У қандай келиб қолди бу ерга? Бирон муҳим воқеа юз берганга ўхшайди...»

Профессор Плейшнер Берндаги кичкинагина меҳмонхонага жойлашди, ванна қабул қилиб, кейин ресторанга тушди. Узоқ вақт менюни ўқиб ўтирди. У «қаймоқ» сўзини ўқигач, дарҳол нархига қаради, «қисқичбақа» сўзини ўқигач ҳам худди шундай қилди. У узоқ вақт силлиқ, кўкимтир қоғоздаги ёзувлар мазмуни билан танишиб ўтирди, кейин эса ўзидан ўзи қаҳ-қаҳ уриб кулди ва:

— Гитлер — аблаҳ!— деб қўйди.

Ресторанда у бир ўзи эди, ошхонада идиш-товоқ овози эшитилар, тагига олган сут ва янги ёпилган нон ҳиди анқиб турарди.

Плейшнер овозини баландлатиб:

— Гитлер — тўнка!— деди.

Кимдир уни эшитиб қолди шекилли, юзлари қип-қизил ёш официант пайдо бўлди. У профессор ёнига илжайганча пилдираб келди:

— Салом, месье...

— Гитлер — итвачча!— деб бақриб юборди Плейшнер.— Итвачча! Аблаҳ! Ҳайвон!

У жазаваси тутиб ўзини эплай олмасди. У дам кулар, дам йиғларди:

— Ҳайвонлар! Аблаҳлар!— деб қайта-қайта хитоб қиларди.

Аввал официант профессорча кул ранг костюм кий-

гап жаноб ҳазиллашаётган бўлса керак, деб кулиб турди, кейин унинг юзида кўз ёшини кўриб ошхонага югурди, у ердан ошпаз бўйинини чўзиб қаради.

— Касалхонага қўнгироқ қилайми?— деб сўради официант.

— Жиши бўлдингми,— жавоб берди ошпаз,— ресторанимизга тез ёрдам машинаси кела кўрмасин! Бирон киши заҳарланибди деган гап тарқалади.

...Бир соатдан сўнг Плейшнер бу меҳмонхонадан кетди ва кўл ёқасидаги хусусий пансиондан жой олди. У сўнгги кўнгилсиз воқеадан кейин қалбаки швед паспорти билан меҳмонхонада қолиш аҳмоқлик бўлади, деб ҳисоблади.

Жазаваси тутганидан ўзи қўрқиб кетди. У кўчада бораркан дам-бадам орқасига қараб қўярди: назарида орқада машина тормози эшитилиб, улуғ фюрерни ҳақорат қилганлиги учун забардаст йигитлар икки қўлтиғидан ушлаб подвалга олиб бориб ташлаётгандек, дўппослаётгандек бўлиб туюлаверди. Аммо кўча тип-тинч, ҳеч кимнинг у билан иши йўқ эди. Газета дўкони ёнида у инглиз ва француз тилидаги газеталардан сотиб олди: уларнинг бири-ичи бетларида Гитлер ва Геринг карикатуралари босилган эди. У секин кулиб қўйди ва яна жазаваси тутишидан қўрқиб:

— Э, худо даҳшатдан қутулганим ростмикин-а?— деб қўйди.

У Штирлиц берган адрес бўйича одам кам кўча бўйлаб махфий квартира қидириб кетди. Профессор орқасига бир неча марта қараб қўйиб, бирданига вальс рақсига туша бошлади. (У кейинроқ Швейцарияга келган биринчи кунни қизиқ қилиқлар қилганлигини эслаб юрди). У ўзича қандайдир қадимги вальс куйини чалиб, завқ билан айланар, худди йигирманчи аср бошларидаги эстрада артистлари каби куй оҳангига берилиб туфлиси ерни депсиб-депсиб қўярди...

Эшикни тўладан келган дароз бир эркак очди.

— Отто,— деб паролни гапира бошлади у,— кеча кечқурун сизнинг қўнгироқ қилишингизни кутган эмиш.

— Кираверинг,— деди эркак. Плейшнер кутилган: «Қизиқ, мен уйда эдим, рақамларни адаштирган бўлса керак», деган жавоб берилгандан кейингина квартирага кириши лозим эди-ю, аммо жавоб берилмаса ҳам кираверди.

Профессор озодлик ҳавосини олиб карахт бўлди, шу ерга келиб қўлга тушди: совет разведкачисининг махфий квартирасини фашистлар қўлга туширган ва унда «меҳмонлар»ни интизор бўлиб кутиб турган эдилар. Дастлабки меҳмон Штирлицнинг алоқачиси профессор Плейшнер бўлди.

— Хўш,— деди дароз эркак, ичкарига киришлари билан.— Аҳволи қалай?

— Мана,— деди Плейшнер оғзидан кичкинагина ампулани олиб.— Ҳамма гап шунда.

Бу нарса профессорни қутқариб қолди: немислар на паролни, на алоқага ким келиши мумкинлигини билмас эдилар. Шу сабабли алоқачи пароль жавобсиз уйга кирмаса, қўлга тушириб, дори бериб ухлатилсин ва махфий равишда машинада Германияга жўнатилсин, агар алоқачи давом эттирса, унинг кетидан кузатиб юриб асосий кишисини топишга ҳаракат қилинсин, деган қарорга келинган эди.

Дароз эркак қўшни хонага кириб кетди. У ерда ампулани очиб, ичидаги хитой қоғозни кўздан кечира бошлади. Ичидаги ёзувлар беш рақамли эди. Ана шу беш рақамли шифр Берлиндаги шифрларни очиш марказида ҳам мавжуд эди: немислар билан ишлашга рози бўлган рус радист аёли шу шифр билан хабар етказиб турарди.

Дароз эркак шифровкани ўз ёрдамчисига бериб, деди:

— Дарҳол элчихонага етказ. Ўзимизникиларга айт, бу одамни назоратга олишсин. Мен ҳозир уни бирпас тутиб, гапга солиб тураман, у содда кўринади, ундан фақат фойдаланишаётган бўлишлари мумкин. Майли, гаплашиб кўрайчи...

12

Кэт боласини аллалаб хонада айланиб юрарди. Штирлиц йўқлигида — худди у айтгандай — Кэтни унча катта бўлмаган, лекин кучли радиостанция ўрнатилган махфий квартирага олиб келишди. Кэт ухлаётган ўғлига тикиларкан, ўйга ботди: «Ҳаётда ҳамма нарсани ўрганиш керак экан: қуймоқ пиширишдан тортиб то каталогга қараб китоб излашга қадар ҳамма нарсани, ай-

ниқса математикаши ўрганиш керак экан. Аммо оналикка ўрганишни ҳожати йўқ экан. Аллалашни, болага қулайлик туғдиришни ўз-ўзидан билиб олар экансан».

Уни қўриқлаб юрган ҳали ёшгина қиз фрейлейн Барбара ўзини хушкўнгил ва ақлли қилиб кўрсатишга тиришар, кечкурун овқат вақтида суҳбатлашишни яхши кўрарди. Қўшни хонада яшаётган СС солдати Гельмут уч кишига дастурхон ёзди ва улар гитлерюгендда тарбия топган Барбаранинг ўн тўққиз ёшга кирганлигини нишонладилар. Ана шу тантанали зиёфат вақтида — дастурхон картошка ва гуляш билан безатилди — Барбара, агар Германия урушда ғолиб чиқса, хотин-қизлар армия ва ишлаб чиқаришдан бўшаб, ўзларининг асл ишлари — катта немис оилаларини қуриш иши билан банд бўлажакларини айтди.

— Хотин кишининг вазифаси бола туғиш ва боқишдан иборат, — деди Барбара, — қолгани уларнинг вазифаси эмас. Одам соғлом ва кучли бўлмоғи лозим. Ҳайвоний инстинктдан тоза нарса йўқ. Мен буни очиқ айтишдан қўрқмайман.

— Бу нима деганингиз? — хуш ёқмай сўради яқинда қаттиқ контузияга учраб урушдан қайтиб келган Гельмут — Бу гал мен билан, эртага бошқа киши билан, индинига яна бир бошқа киши билан бўлишим керак, демоқчимисиз?

— Бундай қилиш ифлослик бўлади, — жавоб берди Барбара, юзларини буриштириб. — Оила — муқаддас ва бузилмас нарса. Аммо иккинчими, учинчими, тўртинчими — бари бир, ўз эрим билан, оила бошлиғи билан истаганимча севги лаззатини татиб кўришим мумкин эмасми? Уятчанликни йиғиштириб қўйиш керак — бемаъни нарса у. Агар эрим билан бир-биримизни истаганимизча севsak, унда хиёнат деган нарса бўлмайди. Хотин киши куч ва лаззат излаб бошқа эркакни қидиради... Ёки гапимга қўшилмайсизми? — деб сўради у, Кэтга ўгирилиб.

— Қўшилмайман.

— Нега?

— Шунчаки, ўзим...

— Бу жавоб эмас.

— Жавоб.

— Яхши таассурот қолдиришга интилиш ҳам аёл-

ларнинг қадимдан қолган макри. Шундай қилсам ҳур-матли Гельмут унга қараганда мени ёқтирар деб ўйла-япсиз шекилли?— деб кулиб гапирди Барбара.— У сла-вянлардан қўрқади, устига-устак мен ёшроқман...

— Мен хотинлардан нафратланаман,— деди Гельмут.

— Нега энди?— сўради Барбара Кэтга кўзини қи-сиб.— Нега биздан нафратланасиз?

— Хотинлар иблисдан баттарроқ. Иблис алдаб ўтир-майди, ёвузлигини кўрсатади-қўяди. Хотинлар эса ёл-ғон-яшиқ гаплар билан бош-кўзингни айлантирадилар-да, кейин қўлга тушириб истаганларича ўйнатадилар, устига устак яқин дўстинг билан ётадилар... Айниқса кучдан қола бошлаганинда.

— Хотинингиз биров билан юриб кетганми дейман!— Барбара кулиб, чапак чалиб юборди.

Кэт унинг қўллари жуда чиройли эканлигига назар солди: оппоқ, нозик, ёш болаларникидек чуқурчалари бор, тирноқлари локсиз, тозаланган эди.

Эсэсчи Барбарага хўмрайиб қараб қўйди-да, ҳеч ни-ма демади: у шу қиз қўли остида ишловчи оддий сол-дат, Барбаранинг унвони эса унтершаффюрер эди.

— Кечирасизлар,— деди Кэт ўрнидан турар экан,— ўз хонамга чиқсам майлими?

— Нима бўлди?— сўради Барбара.— Бугун бомбар-димон қилмаётирлар, ишни ҳали бошлаганингизча йўқ, одатдагидан сал кўпроқ ўтирсак бўлади.

— Кичкина уйғониб кетмасмикин деб чўчияпман... Қаттиқ гаплашяпмиз...

— Нега уйғонади дейсиз? Гельмут, болакай айвон-да қанча ётди?

— Мен уни эрталаб бир соат, тушки овқатдан кейин бир соат ўша ерга ётқизиб қўйдим. Кечқурун салқин тушгач, хонада қолдирдим... Ҳозир уларни шамоллатиб қўйиш жуда осон...

— Балки у билан бирга ётишга рухсат берарсиз?— деб сўради Кэт.— У имлаб Гельмутни кўрсатиб:— Жа-ноб ҳам қийналиб кетган бўлишлари мумкин, бола би-лан уйқуга ҳам тўймасалар керак.

— Жуда мўминтой экан,— деди Гельмут,— ҳеч йиғ-ламайди...

— Мумкин эмас,— деди Барбара.— Сиз боладан алоҳида туришингиз лозим.

— Мен қочиб кетмайман-ку,— кулиб гапирмоқчи бўлди Кэт,— бу ерда қулфлар мустаҳкам.

— Бу ердан қочиб бўлмайди,— жавоб берди Барбара.— Биз икки кишимиз, қулфлар ҳам ишончли. Афсуски, рухсат бера олмайман, қўмондонлик буйруғи шундай. Шефингиз билан гаплашиб кўринг...

— Шефим ким бўлди?

— Штандартенфюрер Штирлиц. У кўнгилчан одам, агар ишингиздан хурсанд бўлса, у бошлиқларнинг буйруғини ўзгартириши мумкин. Бир киши пулга интилса, иккинчиси — эркакларга, сизнинг яхши ишлашингизга эса энг яхши кафил — болангиз. Шундай эмасми?

— Ҳа,— деб жавоб қайтарди Кэт.— Гапингиз тўғри.

— Яна бирон нарса сўрамоқчимисиз?— қизиқди Барбара, картошкани пичоқ билан кесар экан.

Қизнинг худди дипломатик қабул маросимида овқатланаётгандай нафис ҳаракат қилишига назар ташлади Кэт, у гўё қурт еган картошкани эмас, балки қандайдир мазали мева таъмини татиётгандай лаззатланиб овқатланарди:

— Агар сиз менинг ўрнимда бўлсангиз, болангизнинг ҳаётини сақлаб қолиш учун ишлашга рози бўлармидингиз?

Барбара дарҳол жавоб бера олмади. Картошка ейишни тугатиб, кумуш вилкани крахмалланган сочиқ устига қўйди, сўнгра кафти билан оғзини бекитиб, тишини кавлай бошлади.

— Нима десам экан.. Айтгандек, сиз шу вақтгача болага исм қўймадингиз-а...

— Мен унга Владимир деб от қўяман...

— Кимга атаб? Отангиз Владимир бўлганми? Ёки унинг отасими? Отасининг исми нима эди?

— Кимнинг?

— Эрингизнинг.

— Эрвин.

— Эрвинлигини биламан... Йўқ, мен унинг асл исмини, русча исмини сўраяпман...

— Мен унинг Эрвинлигини билардим.

— У сизга ҳатто ҳақиқий исмини ҳам айтмаганмиди? Никоҳ ўқиётганда ҳам Эрвинмиди?

— Никоҳ ўқитганимиз йўқ...

— Мумкин эмас...

— Шу ерда қовушдик,— кулиб гапирди Кэт.— Эрвин

билан мени бирга юборишган эди. Менимча, дунёдаги хамма разведкачилар каби сизларнинг разведкачиларингиз ҳам бир-бирларини лақаб билан атасалар керак. Менинг Кэт эмас, Катя эканлигимни Москвадаги шефимгина ва балки Эрвин билан боғлиқ бўлган шу ердаги кишилар, унинг раҳбарлари билган бўлса керак.

— Мана саволингизга жавоб...— деди Барбара бир оз жим қолгач,— Лениннинг исми Владимир бўлган шекилли... Агар мен шундай аҳволга тушиб қолсам, ўғлимга Адольф деган исм берардим. Ўзимни қандай тутардим— билмадим... Аммо, сиздан бошқачароқ тутардим... Майли. Хонангизга кираверсангиз бўлар. Эртага сизни Рансдорфга олиб боришмоқчи: иш бошлаганимиздан кейин резидент тақдирингиздан хавотир бўлмаслиги учун Эрвин бўлган жойларга бориб туриш ўзингиздан чиққан фикр, шекилли...

— Ҳа,— деди Кэт,— мендан чиққан фикр. Агар одамларимиз озод юрганимни кўришса, уларни хотиржам қилган бўламиз. Бизнинг шу ердаги резидептимизда иккинчи передатчик бўлиши мумкин. Агар менинг озод эмаслигимга ишонч ҳосил қилса, у Москвага хабар қилиши мумкин ва натижада бутун ишимиз чиппакка чиқади...

— Бу ердаги резидентингизда иккинчи передатчик йўқ,— деб жавоб берди Барбара.— Сизнинг ишингиз билан Штирлиц шугулланаётганлиги учун худога шукур қилинг... Айтгандек, эртага эрталаб сизни шаҳарга Штирлиц олиб боради? Бу ҳақда сизга айтганимди у?

— Мени шаҳарга ким олиб боришини билмайман,— жавоб берди Кэт.— Табиийки, терговчи бу ҳақда мен билан гаплашган эмас. Бу ишнинг мақсадга мувофиқ эканлигини ўзим айтдим, аммо уни ким бажаришини менга айтганлари йўқ...

Аммо ярим кечада махфий квартирага Штирлиц эмас, балки икки ёрдамчиси билан Рольф кириб келди. Унинг бир оз кайфи бўлиб, Кэтни уйғотгач, мулойим, ҳар гапида французча ибораларни ишлатиб сўзларди. Мюллер Штирлиц йўқ вақтида рус радисти билан ишлашига Кальтенбруннер рози бўлганини айтган эди унга.

— Шелленберг Штирлицни топшириқ билан жўнатганини айтди... Оқилона бир иш қилсак деб ўйлайман: Рольф бу иш билан шугулланиб қарама-қарши вази-

фани бажарса: маҳбуслар баджаҳл терговчидан кейин кўнгилчан терговчига кўпроқ меҳр қўядилар. Штирлиц эса кўнгилчан киши, шунга нима дейсиз?

Кальтенбруннер ғалати қилиб кулиб қўйиб, Мюллерга сигарета тутди.

Мюллер тамаки чекар экан, махсус алоқа кабинетига телефонда қолган бармоқ излари билан рус радисти чамадонидаги бармоқ излари бир-бирига тўғри келганлигини айтсамми ёки айтмайми, деб бир дақиқа ўйлаб қолди, аммо аччиқ «Жаро» сигаретини тутата туриб, яхшиси бу ҳақда ҳам, барча ходимларнинг бармоқ изларини тўплаётгани ҳақида ҳам Кальтенбруннерга айтмасликка қарор қилди. Гап шундаки, империя хавфсизлиги бошқармасида махсус хавфсизликни сақлаш унинг зиммасида, яъни у, Мюллер СД ва гестапо кадрлари учун жавобгар эди. Агар айтса, Кальтенбруннер шошма-шошарлик қилади, ҳовлиқиб кетади ва агар ўз уясидаги душманни пайқамай юрган бўлса, албатта бутун айбни Мюллерга тўнкайди. РХСА ходимларидан бирининг Борман билан гаплашганлиги Гиммлерга маълум бўлиб, Кальтенбруннер қулоғига етмаганлиги Мюллерга қўл келди: бундай вазият унга икки куч ўртасида истаганича ҳийла ишлатиш имконини берарди. Шу сабабли у Кальтенбруннернинг Штирлиц устидан шубҳаланганлигини Гиммлерга ҳам билдирмади; ўз навбатида Гиммлер хоинлик ва чақимчилик деб ҳисоблаган партия штаб-квартираси билан олиб борилган телефон суҳбати ҳақида Кальтенбруннер бутунлай беҳабар қолди.

— Штирлицнинг рус радисти билан қандай иш олиб бораётганини кузатиб бор, демоқчимисиз?— сўради Мюллер.

— Нега энди?— ҳайрон бўлди Кальтенбруннер.— Кузатиб нима қиласиз? Менимча, у худди ана шу радио соҳасида жуда уста одам.

«Нима бало, у ўзи айтган гапларни эсдан чиқариб қўйганми?— ҳайрон бўлди Мюллер.— Ёки у менинг тагимга сув қўймоқчими? Эслатиб ўтсаммикин?— Ёки керак эмасми? Лаънати идора, доим айёрлик қилиш керак бу ерда! Бегоналарни алдаш ўрнига, ўзимизни ўзимиз аҳмоқ қилиб юрамиз! Падарига лаънат ҳаммасини!»

— Рус пианисткаси билан ишлашда Рольфга алоҳида топшириқ берилсинми?

Радистни одатда «пианист», разведка группасининг раҳбарини «дирижёр» деб атардилар. Кейинги вақтларда, Берлинни қочқинлар тўлдирган, Шарқий Пруссия, Аахен, Париж ва Бухарестдан архивларни кўтариб келган ходимларни жойлаштириш тўс-тўполонида шу терминлар ўз-ўзидан эсдан чиқиб, маҳбусни кўпроқ касби бўйича эмас, балки миллати бўйича атайдиган бўлдилар.

Шунинг учун Кальтенбруннер маънос овоз билан қайтарди:

— Пианист билан... йўқ, Рольф Штирлиц билан келишиб иш олиб борсин. Мақсадга эришиш усуллари ҳар хил бўлса ҳам, аммо мақсад бир бўлсин... Руслардан бирон дарак бўлмадими?

— Ҳозирча йўқ.

— Шифр ечувчиларнинг иши қалай?

— Улар тахминан ярим йўлда. Шифр жуда мураккаб экан.

— Пианист аёлни бир силкитиб кўринглар. Унинг резидент шифрини билмаслигига ишонмайман.

— Штирлиц у билан ўз услубида иш олиб борапти.

— Ҳозир Штирлиц йўқ-ку, Рольф бир айлантириб кўрсин.

— Ўз услубини ишлатсинми?

Кальтенбруннер нимадир деб жавоб қилмоқчи бўлди-ю, аммо шу пайт фюрер бункерига боғлиқ бўлган телефон жириглаб қолди: Гитлер Кальтенбруннерни кенгашга чақирарди...

Кальтенбруннер Штирлиц ҳақидаги гапни ёддан чиқармаган эди. Аммо ўтган куни кечқурун Борман билан учрашганда улар партия архивини кўчириш масаласи бўйича анча суҳбат қилдилар. Шунда Борман гап орасида шундай деган эди:

— Одамларингиз ўз навбатида бу акциянинг бутунлай махфийлигини таъминласинлар. Биз ишонадиган энг содиқ: Мюллер, Шольц, Штирлиц каби кишиларни жалб этинг...

Кальтенбруннер «ўйин» шартларини биларди модомики Борман бирор одам ҳақида сўраб-суриштирамай, балки уни ўзи тавсия қилаётган бўлса, демак, бу одамни кўз остига олиб қўйган экан, бу — керакли киши экан.

— Айтгандай, одамларингиз шофёримни топишди-

ми?— қизиқсиниб сўради Борман.— Уни топинглар, деб кўрсатма бергандим. Айтинг, яхшилаб қидиришсин — қидириш учун эмас, топиш учун қидирсинлар.

Кальтенбруннер шофёр ҳақида ҳеч нима билмаслигини, аммо буни дарҳол аниқлаб, хабар қилажагини айтди.

...Машинада Гитлер ҳузурига кетаётган пайтдагина шофёр Кальтенбруннернинг эсига тушди, чунки бункерда хойнаҳой биринчи бўлиб Борманни учратса керак...

— Уйғотиб юборганим учун кечирасиз, мон пти,— деди Рольф, Кэт ётган каравотнинг оёқ томонига ўтирар экан. Кэт туя жунидан тўқилган аммо икки жойи куйган жигар ранг адёлни бўйингача ёпиб олди.— Аҳволингиз қалай?

— Раҳмат.

— Болангиз қалай?

— Раҳмат.

— Озгина ичасизми?

— Раҳмат, менга мумкин эмас...

— Озгинаси бўлаверади.

— Йўқ. Болага таъсир қилади.

— Бъен... Дунёдаги оналарга офарин! Совуқ емаяпсизми?

Жавобни кутиб ўтирмай, Рольф қўлини адёл остига тикди.

Кэт оёғини йиғиштириб, деди:

— Стол ёнига бориб ўтиришингизни сўрардим.

— Нега энди? Ёрдамчиларим меҳмонхонада ичиб ўтиришипти: улар фрейлейн Барбарага вино олиб келишди... Бизга... ишлашга... халақит бермайдилар. Фрейлейн Барбара жуда ёқимтой, тўғри эмасми?

*La femme aime à être initiée, entre deux baisers aux mystères de L'histoire, de morale et de littérature.*¹ Мен билан муомалангизни яхшироқ қилинг, кулиб гаплашинг, сиз эса хўмраясиз...

— Агар чиқиб турсангиз, мен кийиниб олардим, кейин гаплашар эдик...

— Мен аёллар билан ечинган пайтларида гапла-

¹ Аёллар икки марта ўптириш ўртасида тарих, ахлоқ ва адабиёт сирларини тинглашни истайдилар (французча).

шиши яхши кўраман... Алоқа саммиёроқ бўлади. Сиз рози эмасмисиз?

— Менинг аҳволпмга тушунинг, яқиндагина эрим ҳалок бўлди... Узимга келиб олишимга имкон беринг...

— Ҳали шундай денг... Сиз ўзингизга келиб оласиз-у, меи эса тасодифий бомбадан ерга кириб кетаман-а. Ким кўп яшамоқчи бўлса, ўша сабр қилаверсин... Қанчалик ёшим ўтса, шунчалик муҳаббат — менинг *argesus de morale et de poitigue*¹ экаилингга ишонч ҳосил қилмоқдаман. Мен куч ишлатишни жуда ёмон кўраман: келинг, махфий равишда сиз билан дўст бўлиб қўя қолайлик. Сиз жуда ёқимтойсиз, мен эса эрингизнинг ўрнини босишга ҳаракат қиламан...

Рольф адёлни тортди.

— Иккаламиз ором топамиз,— дея Рольф камзули тугмаларини еча бошлади,— айниқса сиз ором топасиз: душман радисти эмас, балки СС офицерининг маъшуқаси бўласиз.

— Ҳозир додлайман,— деди Кэт.— Яхшиси, кетинг, илтимос қиламан...

— Додлаш аҳмоқлик бўлади. Мен билан ўчакишиб қоласиз, ахир тақдирингиз кўп жиҳатдан менга боғлиқ... Хўш?

Кэт каравотдан иргиб туриб, эшик ёнига чопиб борди ва эшикни мушталари билан уриб:

— Барбара!— деб бақирди.

Рольф дарҳол камзули тугмаларини тақиб, деди:

— Сиз асаби бузуқ аёл экансиз. Сиз разведкада эмас, балки ҳожатхонада ишлашингиз керак экан. Жойингизга ётиб, кўрпани ёпинг! Тез бўлинг!

Хонага юзлари қип-қизил, кўзлари чақнаган Барбара кириб келди, унинг орқасида қўлларида қадаҳ ушлаган ёш офицерлар турарди.

— Бизнинг гўзал фрау Кэт бола ухляптими, деб ташвишланаяптилар?— деди Рольф.

— Бола қотиб ухляпти. Унинг ўгай отаси Гельмут қаттиқ гапиряпсизлар, деб бизларни икки марта огоҳлантириб қўйди.

— Раҳмат сизга, Рольф жаноблари, — шу вазиятда Кэт энг яхши йўл топди, — сиз жуда олижаноб экансиз.

— Сиз ҳам шундай экансиз, — деди унинг гапини

¹ Ахлоқий ва сиёсий қарашлари (французча).

дарҳол пайқаган Рольф, — vous, vous, conduisez comme un sage...¹

— Хайрли тун.. Агар Москвангиз эфирга чиқмаса сизни бошқа безовта қилмаймиз. Борди-ю, шундай бўлиб қолса, унда кечирасиз, навбатчи сизни уйғотади.

— Тушундим.

— Нимагадир Москва анча вақт жавоб бермаяпти... Дўстларингиз сизни ёдларидан чиқармаганмикинлар?

— Йўғ-э, ёдларидан чиқармаслар. Менинг қўлга тушганимни билиб қолган бўлишлари мумкин...

— Йўқ, буни улар билишлари мумкин эмас. Штандартенфюрер Штирлицни ҳам, мени ҳам Кремль билан алоқаси бор деб шубҳа қилмасангиз керак, деб ўйлайман?— деб кулиб юборди Рольф.

Сизга нима бўлгани фақат бизагина маълум: кеча сиз туғруқхонадан чиқиб, ўғлингиз билан эс-банга ўтириб номаълум томога ғойиб бўлдингиз... Хайрли тун, яхши тушлар кўриб ётинг...

Гиммлернинг икки сутка давомида иш олиб борган ёрдамчилари Борманнинг қўлга туширилган архивини дастлаб текшириб кўрганларида, СС рейхсфюрери излаган материалларни топа олмадилар. Партия ўз пуллари ни чет эл банкларига қандай ўтказаётганини кўрсатувчи биронта ҳам ҳужжат йўқ эди. Афтидан, бундай қоғозлар аллақачон жўнатилган ёки Борман сулҳ тузиши билан биричи кундаёқ керак бўладиган банк шифрларини ва молия агентлари исмини ўзининг ажойиб хотирасида сақлаб қолган, ёинки — энг ачинарлиси — бу ҳужжатлар Скорцени қуршовидан чиқиб, армия танклари ҳимояси остида кетган ўн учта машинада қолган.

Аммо Скорцени одамлари қўлга туширган архивларда жуда қизиқарли ҳужжатлар бор эди. Хусусан, унда имзо қўйилмаган, лекин СД ичида хоинлик борлигини исботловчи Штирлицнинг ахбороти ҳам бор эди.

Гиммлер шу қоғозни Шелленбергга кўрсатиб, текширув олиб боришни сўради. Шелленберг рейхсфюрернинг бу топшириғини бажариш мумкин эмаслигини билиб турса ҳам, уни текширишга ваъда берди. Бироқ бу ҳужжатнинг мавжудлиги унда Борман архивида бундан

¹ Ақлли иш қилдингиз (французча).

ҳам муҳим материаллар бўлса керак ва бу материаллар ходимларимни яна бир марта текширувдан ўтказишга, улар бир вақтда Борман фойдасига ҳам ишлаганларми ёки йўқми, агар ишлаган бўлсалар, қайси пайтда, қандай масалалар устида ва аниқ кимга қарши ишлаганликларини аниқлашга имкон беради, деган фикр пайдо бўлишига сабаб бўлди. Шелленберг ходимларининг бепаданига икки хўжайинга хизмат қилишидан қўрқмасди. Ходимларни Борман одамлари ватанпарварлик шиорлари билан ўз томонларига тортган бўлишлари керак. Уни энг азалий фикри — сулҳ йўлини қидириш фикри ҳақида Борманнинг нималарни билганлиги қизиқтирарди.

Шелленбергнинг бир неча ходими ана шу ишга жалб этилди.

У ҳар куни янгиликларни сўраб турар, лекин «ҳали қизиқарли нарса топилганича йўқ» деган жавобни эшитарди.

— Шефнинг кайфиятлари қалай?— деб сўради дароз киши.— Соғмилар?

— Ҳа,— деб табассум қилди Плейшнер.— Ҳаммаси жойида.

— Қаҳва ичасизми?

— Раҳмат. Жоним билан.

Эркак ошхонага кириб кетди ва ўша ердан туриб сўради:

— Яхши жойлашиб олдингизми?

— Ҳа, дуруст.

— Томингиз ишончлими?

— Мен иккинчи қаватдаман,— деди Плейшнер, унинг гапига тушунмай.

Гестапочи қаҳва тегирмончасини тўхтатар экан, кулиб қўйди: ҳа, у ҳақ экан, унинг ёнига содда бир одамни, ихтиёрий ёрдамчини юборишибди. «Том» деган сўз бутун дунё разведкачилари тилида «хавотирсиз жой» маъносида ишлатиларди.

«Аммо шошилишнинг ҳожати йўқ,— деди у ўзига ўзи,— чол қўлимда. У билан эҳтиёт бўлинса, бор гапни айтиб беради...»

— Бундайи Германияда йўқ,— деди у, Плейшнерга қаҳва узатар экан.— Аблаҳлар халққа ювиинди ичирып-

тилар, бу ерда эса чинакам Бразилия қаҳвасини сотадилар.

— Мазаси ҳам ёддан чиққан экан,— деди Плейшнер, унинг гапини маъқуллаб.— Бундай қаҳва ичмаганимга ўн йилча бўлгандир.

— Греklar менга аччиқ қаҳвани сув билан ичишни ўргатган эдилар, сиз ҳам шундай қилиб кўрасизми?

Шу вақт Плейшнер ҳамма нарсадан хурсанд эди, у энгил юрадиган, энгил нафас оладиган бўлди, мияси ҳам равшанлашди. У кулиб деди:

— Мен ҳеч вақт қаҳвани сув билан ичмаганман.

— Бу қизиқ нарса. Ҳарорат ва мазаси ҳар хиллиги алоҳида маза бағишлайди, юракка ҳам зарари камроқ.

— Ҳа,— деди Плейшнер, совуқ сувни ҳўплаб,— мазаси ростдан яхши бўлар экан.

— Менга нималарни айтиб юборди?

— Ҳеч нимани, фақат шу ампулани бериб юборди.

— Қизиқ.

— Нега?

— Уни қачон кутиш кераклигини айтар, деб ўйлаган эдим.

— Бу ҳақда ҳеч нима демади.

— Айтгандек, сиздан сўрамабман, қорнингиз қалай, балки очдир?

— Йўқ, ташаккур, мен боплаб нонушта қилиб олдим.

— Пулдан қалайсиз?

— Дастлабки вақтда етади.

— Агар пул керак бўлиб қолса, олдимга келаверинг. Албатта кўп бера олмайман, аммо ўзингизни боқиш учун унча-мунча топилади... Айтгандек, назар солмадингизми, орқангизда дум йўқмиди?

— Дум деганингиз нимаси? Бировнинг кетга тушишими?

— Ҳа.

— Эътибор бермабман-а?

— Бекор қилибсиз. У сизни бу тўғрида огоҳлантирмадимми?

— Огоҳлантирди-ю, аммо мен бир неча йилдан кейин, айниқса концлагердан кейин худди маст одамдай ўзимни эркин ҳис этдим. Эслатганингиз учун раҳмат.

— Буни эсдан чиқариш ярамайди. Бу ерда полиция айёр. Жуда айёр. Менда бошқа ишингиз йўқми?

— Йўқ. Бошқа ишим йўқ...
— Паспортигизни беринг.
— У, паспорт доим ёнингизда бўлсин, деган эди...
— У сизга энди меннинг ихтиёримга ўтишингизни айтмаганмиди?

— Йўқ.

— Ҳа, тўғри... Бу гаплар келтирган шифровкангизда бўлса керак. Ишни қандай қилиб тўғри олиб бориш устида бош қотириб кўрамиз. Ҳозир сиз...

— Меҳмонхонага қайтаман, ётиб уйқуни ураман...

— Йўқ... Мен айтмоқчи бўлганим... Иш устида...

— Аввал уйқуга тўйиб олай.— деб жавоб берди Плейшнер.— Мен бир кун, икки кун, уч кун бўлса ҳам ухлаб олай, кейин иш борасида ўйлаб кўрарман. Ҳамма қўлёмаларни Берлинда қолдирганмап... Дарвоқе, мен ҳамма асарларимни ёддан биламан десам бўлади...

Дароз Плейшнернинг швед паспортини олиб, эътибор бермаётгандай стол устига ташлади:

— Индинга соат иккида паспортга келасиз, уни ўзимиз Швеция элчихонасида рўйхатдан ўтказамиз. Аниқроғи — ҳаракат қиламиз: шведлар ҳаддан ошмоқдалар — боргап сари ҳаддан ошмоқдалар.

— Ким?— тушупмай сўради Плейшнер.

Гестапочи йўталиб қўйди, у ўз ролидан чиқиб кетган эди, энди айбини ёпиш учун сигарета чекди ва узоқ вақт тутунини чиқариб турди.

— Шведлар Германиядан ўтган ҳар бир кишини нацистлар агенти, деб ҳисоблайдилар. Сен қандай немиссан — Гитлерга қарши курашаётган ватанпарвармисан ёки гестапо итимисан — уларга бари бир. Шунинг учун жуда эҳтиёт бўлишга тўғри келмоқда.

— У элчихонага бориб рўйхатдан ўтиш кераклигини айтмаган эди...

— Бу гаплар ҳам шифровкада бўлса керак.

«Унинг хўжайини Берлинда экан,— ўйлади гестапочи,— буниси аниқ бўлди, чунки қўлёмалари ўша ерда қолганлигини ўзи айтди... Демак, Берлинда яна биттасини қўлга туширар эканмиз.. Толени қаранг! Фақат шошмаслик — шошмаслик керак».

— Сизга ташаккур,— деди Плейшнер ўрнидан турар экан.— Ажойиб қаҳва экан, совуқ сув билан ичилса ундан ҳам ажойиб бўларкан.

— Сиз омон-эсон етиб келиб, жойлашганлигингиз

ҳақида уни хабардор қилдингизми ёки мен хабар берайми?

— Сиз ўз ўртоқларингиз орқали бажарасизми буни?

«Коммунист экан,— деди ўзига ўзи гестапочи.— Буниси ҳам қойил бўлди».

— Ҳа, ўртоқлар орқали уни хабардор қиламан, сиз ҳам ўз навбатида хабар бериб қўйинг... Кечиктирманг...

— Мен бугун унга хабар бермоқчи бўлдим-ку, аммо откриткага ёпиштириладиган почта маркасини топа олмадим.

— Индин келгунингизгача мен ўша сотувда йўқ маркани топиб қўяман. Унда нима тасвирланган экан?

— Монблан тоғига чиқиш... Кўк рангли. Албатта, кўк раигли.

— Яхши. Откритка ўзингиздами?

— Йўқ. Меҳмонхонада.

— Яхши бўлмапти. Меҳмонхонада ҳеч нарсани қолдириш керак эмас. Сиз чет эллик кишисиз. Тинтув қилишлари мумкин. Бунчалик бепарво бўлманг!

— Йўқ,— деди кулиб Плейшнер,— оддий бир откритка, ўнтачасини Берлинда сотиб олган эдим. Тексти эса ёдимда, кўриб турибсизки, бепарволик қилганим йўқ.

Даҳлизда гестапочи Плейшнер қўлини сиқиб, деди:

— Зийрак бўлинг, ўртоқ, такрор айтаман, зийрак бўлинг. Бир нарсага эътибор беринг: бу ердаги тинчлик юзаки тинчликдир.

— У огоҳлантирган эди мени. Буни биламан.

— Ҳар эҳтимолга қарши адресингизни ташлаб кетинг.

— «Виржиния». «Виржиния» пансионати.

— У ерда америкаликлар турадими?

— Нега энди?— сўради Плейшнер.

— Номи инглизча экан... Улар одатда ўз номлари қўйилган меҳмонхоналарга тушадилар...

— Йўқ. Менимча у ерда чет элликлар йўқ.

— Буни текшириб кўрамиз. Агар мени ўз пансионатингизда кўриб қолсангиз, илтимос, ёнимга келманг, мен билан сўрашманг — бир-биримизни танимаймиз.

— Яхши.

— Яна бир гап... Агар бирор кутилмаган ҳодиса юз бериб қолгудек бўлса, менга қўнғироқ қилинг. Эслаб қола оласизми?— У олти рақамли номерни икки марта қайтарди.

— Ҳа,— деди Плейшнер,— хотирам яхши. Лотин тили хотирани жуда ҳам мустаҳкамлайди...

Плейшнер уйдан чиқиб, шошилмай кўчанинг қарши томонига ўтди. У чиққан уйнинг рўпарасида пўстин нимча кийган чол ўз зоомагазинининг ойнасини ёпмоқчи бўлиб турган эди. Ойна орқасида қафасларда қушлар сакрарди. Плейшнер ойна олдида қушларни томоша қилиб, анча туриб қолди.

— Бирон нарса харид қилмоқчимисиз?— сўради чол.

— Йўқ, қушларингизни томоша қиляпман.

— Энг яхшилари ичкарида. Аксинча қиламан,— чол жуда гапдон чиқиб қолди.— Ҳамма ойнага энг яхши молларини қўяди, мен эсам қушларга мол-буюм деб қарамайман. Қуш-қуш. Қушларнинг сайрашини эшитиш учун кўп ёзувчилар келиб туришади. Бир ёзувчи келиб, нима деди денг: «Янги китоб ёзиш азобидан олдин Орфей каби оромбахш музикани— қушлар сайроғини тинглайман. Шундай қилмасам, ўз Эвридикасини топа оладиган қўшиғимни ижод қила олмайман...»

Плейшнер тўсатдан пайдо бўлган кўз ёшини арта бошлади ва ойна ёнидан нари кетар экан:

— Раҳмат сизга,— деди.

— Нима?— деганича қолаверди пўстин нимча кийган чол, лекин Плейшнер унга жавоб қайтармай, ўз пансионатига йўл олди— унда стол ёнига ўтириб олиб, ишлаш иштиёқи пайдо бўлганди...

— Нега энди чироқ ёқмай? Кимдан қўрқасиз?— сўради Штирлиц.

— Сиздан эмас,— деб жавоб берди Холтофф.

— Пайпаслаб юрар эканмиз-да...

— Мен уйингизга ўрганиб олдим. Жуда қулай ва тинч жой.

— Айниқса бомбардимон пайтида,— кулиб юборди Штирлиц.— Белим ўласи бўлиб огрияпти, қаердадир шамоллатиб қўйибман. Ҳозир ваннахонадан аспирин олиб чиқай. Утиринг. Қўлингизни беринг— шу ерда кресло бор.

— Раҳмат. Топдим.

Штирлиц ваннахонага кириб, дори қутчасини очди.

— Қоронғида аспирин ўрнига сурги дори ичиб қўймай. Келинг, пардаларни туширамиз, улар жуда қалин, кейин каминга ўт ёқамиз: агар бизни расмга ола-

дилар деб қўрқсангиз, бурчакка ўтиб ўтиринг — у ер-
да ҳеч ким кўрмайди сизни.

— Мен пардаларни туширмоқчи бўлдим-у, аммо би-
рон ҳийласи борми дейман, тушмади.

— Йўғ-э, ҳалқаси илиниб қолади. Ҳозир ўзим туши-
раман. Нима гап ўзи, дўстим? Кимдан қўрқяпсиз?

— Мюллердан.

— Ўз шефингиздан-а?

— Худди ўшанда.

— Икки кун йўгимда қандай воқеа юз берди? Жа-
ҳон остин-устин бўлди-ми? Худон таоло ерга тушиб кел-
диларми? Ёш Кальтенбруннер яҳудийга уйландими?

— Деярли шунга ўхшаш воқеалар,— деди Холтофф.

Штирлиц дераза пардаларини бекитиб, чироқ ёқмоқ-
чи бўлди. Шиқ этган товушни эшитиб, Холтофф деди:

— Мен пробкаларни олиб қўйгандим. Уйингизда ап-
парат ўрнатилган бўлиши мумкин.

— Ким ўрнатади?

— Биз.

— Сабаб?

— Ҳузурингизга худди шуни билгани келдим-да. Ас-
пирич ичдингизми?

— Ҳа.

— Каминга ўт ёқиб, кейин ўтиринг, вақт кам, муҳо-
кама қиладиган масалалар кўп.

Штирлиц қуп-қуруқ ўтинга гугурт чизиб юборди.
Гуриллаб олов олиб кетди. Камин ҳам ажойиб эди. Ав-
вал гуриллаб ёнарди-да, қизиган сари овози ўчарди.

— Хўш?— деди Штирлиц камин ёнидаги креслога,
оловга яқинроқ ўтирар экан,— нима гаплар, дўстим?

— Менда ҳеч гап йўқ. Сиз нима қиласиз, шуни бил-
моқчи эдим?

— Принцип жиҳатданми?

— Принцип жиҳатдан ҳам...

— Принцип жиҳатдан бўлса, ванна қабул қилиб, ух-
ламоқчи эдим. Жуда совуқ қотдим ва чарчадим.

— Мен олдингизга дўст сифатида келдим.

— Бўлди энди,— Штирлицнинг энсаси қотди.— Ёш
болалардек сир сақлайверманг. Ёки исмингиз Монте
Кристоми? Ичасизми?

— Ҳа, ичаман.

Штирлиц коньяк олиб келди, ўзига ва Холтоффга
қуйди. Улар индамай ичиб олишди.

— Яхши коньяк экаи.

— Яна қуяйми?

— Соз бўларди.

Улар яна ичишди, кейин Холтофф бармоқларини шиқирлатиб, деди:

— Штирлиц, мен шу ҳафта давомида сизнинг ишингиз билан шуғулландим.

— Тушунмадим...

— Мюллер яширин равишда сизнинг физиклар устида олиб борган ишингизни текширишни буюрди.

— Холтофф, топишмоқларнинг кераги йўқ. Худо ҳақки, ҳеч нимани тушунмаётиман. Ёки қамоққа олинган физикнинг менга нима алоқаси борлигини батафсил тушунтириб беринг, ёки, нега яширин равишда менинг ишимни текшириб юрибсиз, нега Мюллер менга қарши далиллар қидирмоқда — шунинг маъносини айтиб беринг...

— Мен бупи тушунтириб бера олмайман. Ўзим бунга тушуниб етганим йўқ ҳали. Сизнинг шубҳа остига олинганлигингизни биламан, холос.

— Мен-а?— ҳайрон бўлди Штирлиц.— Бу аҳмоқлик-ку! Ёки шефларингиз тўполонда бошини йўқотиб қўйдиларми?

— Штирлиц, менга оғир бўлишни ўзингиз ўргатган эдингиз.

— Ҳозирги гапингиздан кейин мен қандай хотиржам бўлай?! Ҳа, менинг асабим қизишиб кетди. Чунки бу нарса газабимни қўзғатиб юборди! Ҳозироқ Мюллер ҳузурига борамай...

— У ухлаб ётибди. Унинг ҳузурига боришга шошилманг. Физиклар иши билан шуғулланиб нималарни топганимни айтиб берай. Буларни ҳали Мюллерга айтганим йўқ, сизни кутдим...

Ақлини ростлаб олиш ва ўзини қайта текшириб кўриш учун Штирлицга бир дақиқа вақт керак эди: берган саволларида, қайтарган жавобларида, деталларга ҳаддан ташқари қизиқишида юзаки қараганда аҳамиятсиз бўлган, аммо ўзини фош этувчи из қолдирмаганмикин?..

— Ҳозир,— деди у,— қўрққанимдан қорним оғриб қолди.

— Нима?— уни дарҳол тушунмади Холтофф.

— Айиқлар касалига дучор бўлибман,— деб қайтар-

дн Штирлиц ўрнидан турар экан,— нималигини биласизми?

У ҳожатхонага кириб, ичидан бекитиб олди, аммо Холтоффнинг оёқ учида юриб эшик ёнига келганлигини сезиб турди.

«Аҳмоқ,— деб ўйларди у,— шундай қиладими? Унинг адабини бериб қўйиш керак».

— Холтофф!— деб қаттиқ чақирди Штирлиц ва унинг оёқ учида кресло ёнига чопиб қайтиб боргапини эшитиб турди.

— Ҳа...

— Хонанинг у ёғидан-бу ёғига ўтавермай, бирданига жавоб берсангиз бўлмайди? Айтинг-чи, ким мени шубҳа остига олган — Мюллерми ёки менинг шефларимми?

— Бу ёққа чиқинг, кейин ҳамма вариантларни муҳокама қилиб кўрамиз.

— Ҳозир чиқаман...

«У ўзини қандай тутар экан?— ўйларди Штирлиц.— Тўппа-тўғри келиб, мен билан гестапо шуғулланаётганини айтиш хавфли нарса — бунинг учун отиб ташлашлари мумкин. У ашаддий нацист-ку, унга нима бўлдийкип ўзи? Ёки Мюллернинг топшириғи билан мени текшириб кўрмоқчимми? Бундай бўлмаса керак. Бу ерда гестаподан бошқа ҳеч ким йўқ, улар бундай суҳбатдан кейин менинг қочиб қолишим маъқул эканини тушунишлари керак эди-ку. Ҳозир қирқ учинчи йил эмас, фронт ёнгинамизга келиб қолган. Ёки у шахсан ўзи ташаббус кўрсатиб келганмикин? Хўш... Унда мақсади нимакин? У жиддий иш қилишга журъат этадиган ақлли одам эмас. Аммо ғоятда айёр. Мен бунчалик содда муғомбирликни унча тушунолмайман. Аммо худди шундай содда муғомбирлик баъзан мантиқдан ҳам, росмана ақлдан ҳам устун чиқиб қолади. Шунинг учун ҳам ҳозир нотўғри йўл тутсам — омон қолмайман. Энг асосий операцияни барбод қиламан — уни менинг ўрнимга давом эттирадиган бошқа одам топилмайди...»

— Штирлиц, нима қияпсиз?

— Сиртмоқ тайёрлаяпман. Ўзимни-ўзим осмоқчиман.

Штирлиц ваннахонадан чиқиб, креслога келиб ўтирди-да, ёниб тугаёзган ўтинни тита туриб, деди:

— Қани, энди очилаверинг.

— Гапим жуда жиддий.

— Бу дунёда жиддий бўлмаган нима ҳам бор дейсиз?

— Мен Шуман идорасидан учта экспертни чақиртирдим.

Шуман янги қурол бўйича вермахт маслаҳатчиси бўлиб, унинг қўл остидаги кишилар атомни парчалаш масаласи устида иш олиб бораётган эдилар.

— Рунгени қамоққа олганларингизда, мен ҳам ўша жойдан экспертлар чақиртирган эдим.

— Ҳа. Рунгени биз қамоққа олдик. Аммо негадир унинг иши билан разведкада бўла туриб сиз шуғулландингиз.

— Тушунмадим денг?

— Ҳа. Тушунмадим.

— Рунге Францияда ва Қўшма Штатларда ўқиган. Унинг ўзидан кўра, ўша ёқлардаги алоқалари муҳимроқ эканлиги тушунарлимасми? Масалалар истиқболни кўра билишда дадилликнинг етишмаслиги ҳаммамизга панд бермоқда. Биз фантазия қилишдан қўрқамиз. Белгилаб қўйилган йўлдан боришни биламиз, холос, ундан бир қадам ҳам четга чиқолмаймиз. Асосий хатоимиз ана шунда.

— Буниси тўғри,— қўшилди Холтофф.— Дадиллик йўқ деганингиз мутлақо тўғри... Аммо хусусий томонлари бўйича баҳслашишга тайёрман. Рунге ўта радиоактив моддалардан плутоний олиш тадқиқотларини давом эттиравериш керак деган эди ва илмий оппонентлари уни шу соҳада айблаган эдилар. Шундай қилиб, уни чаққан кишилар худди ўшалар, мен буни бўйинларига олишга мажбур эдим...

— Бунга шубҳаланган эмасман.

— Нега?

— Чунки Рунге қалбаки тадқиқот ўтказяптими ёки йўқми, агар у шундай қилаётган бўлса, бу кимга фойда — бизгами, ёки душмангами — ана шуларни аниқлаш муҳим эди.

— Сиз унинг таклифлари душманга фойдали экан, деган хулосага келган эдингизми?

— Ахир ишни ўзингиз ўқиб чиқибсиз-ку.

— Мана энди одамларимиз Лондондан, Рунге ҳақ экан, деб хабар қилмоқдалар! Америкаликлар ва инглизлар унинг йўлидан иш бошлаб юборганлар! У эса гестапода қамалиб ётган.

— Сизнинг гестапонгизда,— унинг гапни тўғрилаб қўйди Штирлиц.— Сизлар қамагансизлар, Холтофф. Биз эмас, сизлар. Унинг делосини биз эмас, сизлар: Мюллер ва Кальтенбруннер тасдиқлаганлар. Менинг ҳам, сизнинг ҳам, Шуманнинг ҳам бувиси яҳудий бўлмаган, Рунгенинг бувиси яҳудий бўлган, устига-устак буни яшириб юрган...

— Э, унинг бувисигина эмас, буваси ҳам уч карра яҳудий бўлавермайдими!— жаҳл билан деди Холтофф.— Бизга астойдил хизмат қилган экан, бувасининг ким бўлганининг нима аҳамияти бор! Сиз эса аблаҳларга ишонибсиз!

— Аблаҳлар дедингизми?! Ҳаракатнинг кекса аъзоларини-я? Олий ирқли кишиларни-я! Шахсан фюрер ўзи тақдирлаган физикларни-я!

— Яхши, яхши... Бўпти. Ҳаммаси тўғри... Сиз ҳақлисиз. Қани, коньякдан қуйинг...

— Пробкани ташлаб юбордингизми?

— Пробка чап қўлингизда, Штирлиц.

— Мен электр пробкалари ҳақида гапиряпман.

— Йўқ, улар кўзгу олдидаги стол устида.

Холтофф коньякни бошини кўтариб туриб қулт этиб ичиб юборди.

— Кўп ичадиган бўлиб қолдим,— деди у.

— Ҳозир ким кам ичади дейсиз?

— Пули кам одам,— ҳазиллашди Холтофф.— Бечоралар...

— Буниси кулгил.

— Йўқ, буниси ачинарли,— эътироз билдирди Холтофф.— Гап унда эмас. Сиз нима деб ўйлайсиз, Штирлиц, текшириш натижаларини Кальтенбруннерга айтсам нима қиларкин?

— Аввал текшириш натижасини Мюллерга айтиш шарт. Рунгени қамашга буйруқ берган ўша.

— Сиз эса ана ўша Рунгенинг ишнини текширгансиз.

— Ҳа, мен текширганман. Буниси аниқ — аммо бошлиқлар кўрсатмаси билан, буйруқни бажарганман, холос.

— Агар сиз уни қўйиб юборганингизда бундан ярим йил олдин «интиқом қуроли»ни тайёрлаш масаласида бир ерда топтаб қолмай, аллақанча илгарилаб кетган бўлар эдик.

— Буни исбот қила оласизми?

- Аллақачон исбот қилдим.
- Ҳамма физиклар ҳам сизнинг гапишгизни маъқул ладиларми?
- Кўпчилиги. Мен суҳбатга чақирганларнинг кўпчилиги. Энди сизни нима кутяпти?..
- Ҳеч нима,— унинг гапини бўлди Штирлиц,— ҳа, ҳеч нима. Илмий тадқиқот натижаси амалда исботланади. Қани ўша исботлар?
- Мана, чўнтагимда.
- Ҳали шундай денг?
- Худди шундай. Мен Лондондан бир неча хабар олдим. Энг янги хабарлар. Сизни ўлимга маҳкум этадиган хабарлар.
- Мақсадингиз нима, Холтофф? Сиз нимагадир шаъма қияйсиз, лекин нимагалигига ақлим етмаяпти.
- Мен яна бир марта қайтаришим мумкин: ўз хоҳишингиз биланми ёки йўқми, бари бир, худди сиз «интиқом қуроли»нинг яратилишига халақит бергансиз. Ўз хоҳишингиз биланми, ёки беихтиёрми, бари бир, сиз, худди сиз юз физикни сўроқ қилиш ўрнига ўн кишини сўроқ қилиб,— улар эса Рунгенниг четлаштирилишидан манфаатдор эдилар,— Рунге зарарли ва истиқболи йўқ олим, деб қарор чиқарилишига сабабчи бўлгансиз.
- Демак, сиз мени Кейтель ҳам, Геринг ҳам ишониб келган фюрернинг асл солдатларига ишонмасликка, атомни амернкача ўрганиш йўлини тутган кишини ёқлашга даъват қилмоқчимисиз? Сиз мени шунга даъват этияйсизми? Сиз гестапо қамаган — гестапо эса сабабсиз қамамайди — Рунгега ишонма, уни фош қилиб берган одамларга ишонма, демоқчимисиз?
- Мантиқан ҳаммаси гўгри, Штирлиц. Мен сизнинг ҳар вақт мантиқан тўғри йўл тутишингизга ҳавасим келиб юрарди: сиз Рунгени қамашга буйруқ берган Мюллерни ва учинчи бўғин авлоди яҳудий бўлган кишини ёқлаётган мени зарбага рўпара қилиб, ўзингизни бизнинг суякларимиз устига қурилган садоқат тимсоли ҳис қилмоқдасиз. Майли. Бу томонини қойил қилдингиз, Штирлиц. Мен бунинг учун келганим йўқ. Сиз бир нарсанинг истиқболини кўра билган экансиз: Рунге концлагерда бўлса ҳам, алоҳида СС шаҳарчасида яшаб, назарий физика билан шуғулланмоқда. Штирлиц, ҳозир сизга асосийсини айтаман: мен аро йўлда қолдим... Агар мен Мюллерга текшириш натижасини айтсам сизни фа-

қат мен эмас, балки яна бир неча киши текшираётган ва шубҳа остига олинган бўлишингизга қарамай, қўлингизда унга қарши қуролингиз бор эканини фаҳмлайдиган у. Гапингиз тўғри, Рунгени қамашга у буйруқ берган. Агар мен текшириш натижалари сизга қарши эканлигини айтсам, уни ҳам билвосита хавф остига қўйган бўламан. Менга эса икки томондан хавф туғилади. Менга Мюллер ҳам, сиз ҳам зарба берасиз. У менинг далилларимни қайта-қайта текшир деб зарба бераверади, сиз эса... Сиз қандай қилиб менга зарба беришингизни айтиб бердингиз. Хўш, гестапо офицери сифатида мен нима қилишим керак? Қани, разведка офицери сифатида бирон маслаҳат беринг-чи...

— «Э, бу томонга шаъма қилаётган экан-ку,— дарҳол пайқади Штирлиц.— Ифво қиляптими ёки йўқми? Агар ифво қилаётган бўлса, нима қилишни биламан. Борди-ю, «ўйинга» таклиф қилаётган бўлса-чи? Ҳозир улар фарқ бўлаётган кемадан худди каламушлардай қочиш йўлини изляптилар. Гестапо билан разведкани у бекорга ажратиб гапирмади чоғи. Тушунарли, ҳаммаси равшан бўлди. Аммо жавоб беришга вақт бор. Ҳали вақт бор». — Фарқи нима,— елкасини қисиб деди Штирлиц,— гестапоми, разведками, бари бир эмасми? Орамизда баъзи келишмовчиликлар бўлишига қарамай, ҳаммамиз бир ишни бажаряпмиз-ку.

— Ҳа, бир ишни бажаряпмиз,— рози бўлиб деди Холтофф.

— Аммо дунёда биз — гестапо одамлари — жаллодлар ва муштумзўрлар бўлиб ном чиқаздик. Сиз эса — сиёсий разведка одамлари — заргарлар, атирупачиларсиз. Сизлар ҳар қандай тузумга, ҳар қандай давлатга кераксиз, бизлар эса фақат рейхга керакмиз: рейх билан бирга юксаламиз ёки биргаликда ҳалок бўламиз...

— Мендан, нима қилай, деб маслаҳат сўраяпсизми хуллас?

— Ҳа.

— Сизнинг таклифингиз қандай?

— Аввал мен сизни тингламоқчиман.

— Пробкани бураб олганингиз ҳамда пардани туширишни илтимос қилганингиздан...

— Пардани туширишни ўзингиз айтдингиз.

— Шунақами? Мен сиз айтдингиз деб ўйлабман...

Майли, гап бунда эмас... Сиз ўйиндан чиқмоқчимисиз?

— Менинг ўрнимда сиз ҳам шундай қилар эдингизми?

— Ҳозирча, Холтофф, сизнинг «ҳа» ёки «йўқ» деган жавобингизни эшитмагунимча мен ҳам сизга жавоб бера олмайман.

— Агар мумкин бўлмаган нарсани тахмин қилиб, «ҳа» деган жавобни берсам-чи?

— Агар мумкин бўлмаган нарсаларни тахмин қилар эканмиз, унда бу ерга янглиш келибсиз. Сиз менга эмас, астрологларга мурожаат қилинг.

— Чегарада бирор «туйнук» борми?

— Бор деб тахмин қилайлик.

— Борди-ю уч киши бўлиб бетараф томонга қочсак?

— Уч киши дейсизми?

— Ҳа, уч киши, Рунге, сиз ва мен. Биз жаҳон учун улуг физикни қутқариб қоламиз. Бу ерда уни қутқарган мен бўлсам, қочишни уюштирган сиз бўласиз. Қалай? Маъқулми? Яна бир нарсани ҳисобга олинг, шубҳа остига мен эмас, сиз олингандисиз. Мюллернинг шубҳасига учраган кишининг тақдири қандай бўлиши ўзингизга маълум. Ҳўш? Жавоб кутяпман.

— Яна ичасизми коньякдан?

— Ичаман.

Штирлиц ўрнидан турди, шишани очди-да, шошилмай Холтофф ёнига борди, у қадаҳини тутди. Шу онда Штирлиц қулочкашлаб туриб Холтоффнинг бошига қиррали оғир шиша билан туширди. Шиша чил-чил бўлди. Холтоффнинг юзи қон аралаш жигар ранг коньякка беланди.

— «Тўғри қилдим,— мулоҳаза юрита бошлади Штирлиц. «Хорьх» акселераторини босар экан.— Бошқача йўл тутишнинг иложи йўқ эди. «Фифти-фифти» ўйинида ярим-юримга қилиб тикиб бўлмайди. Агар у ёнимга чин кўнгилдан келган бўлса ҳам, бари бир тўғри иш қилдим. Мақсадимизнинг ҳар хил бўлиши менга тўғри йўлни кўрсатиб турди — хусусий жиҳатдан ютқазган бўлсам-да, бошқа томондан каттароқ нарсага: Мюллернинг тўла ишончига сазовор бўламан».

Унинг ёнида, эшикка суяниб Холтофф ётарди. У аввалгидек ҳушсиз, қўли кишаплаган эди.

Холтофф Мюллер ухлаяпти деркап, янглишган эди. Мюллер уйгоқ экан. Дешифровка марказида Берндаги гестапонинг яширин уйида бўлган воқеалар ҳақидаги хабарни олган эди. Рус радистининг шифри билан Берндан келтирилган шифр бир хил эди. Шундай қилиб, тахмин қилди Мюллер, рус резидентни, радистларим бомбардимон пайтида ҳалок бўлганлар ёки бирон-бир ҳодиса юз берган, деган қарорга келиб, янги алоқа қидира бошлабди. Бунда Мюллер рус передатчигидаги ҳамда Борман билан махсус алоқа телефонидаги бармоқ излари бир эканлиги фактини ҳали ишга солганича йўқ эди. Аммо бу фактларни ишга солмаса ҳам бари бир миясидан нари кетмас эди. Полицияда йигирма йил ишлаши давомида унда махсус бир хусусият пайдо бўлганди: у аввалига ўша ҳис-туйғу ва интуицияга қулоқ соларди, кейин эса уларни — кўпинча биринчисини — ўзини қизиқтирган факт ёки кишини таҳлил қилиш орқали қайта текшириб кўрарди. У камдан-кам янглишарди: нацистларнинг намоёнлигини тор-мор келтириб, Веймар республикасига хизмат қилган пайтларида ҳам, кейин нацистлар томонига ўтиб олиб, Веймар республикаси бошлиқларини концлагерларга ташлаган пайтларда ҳам, Гиммлернинг ҳамма топшириқларини бажарган ва кейинчалик Кальтенбруннерга оға бошлаган пайтларда ҳам ҳис-туйғуси уни алдамаганди. Штирлиц билан боғлиқ бўлган топшириқни Кальтенбруннер ёндан чиқармаган бўлса керак, деб ўйларди у. У пндама-яптими, демак, юқори доираларда бирон воқеа юз берган бўлиши керак. Аммо нима воқеа ва қачон бўлганлигини, унинг сабаблари нима эканлигини Мюллер билмасди. Шунинг учун ҳам у Холтоффга Штирлицнинг уйига бориб, юқоридаги найрангбозликни ишлатишни топширганди: агар эртасига Штирлиц келиб Холтоффнинг қилмишларини айтиб берса, унда ишни хотиржамлик билан пулат сандиққа солиб қўйиши мумкин эди. Агар Штирлиц Холтоффнинг таклифига рози бўлса, унда ишни кўтариб Кальтенбруннер олдига киравериши ва ўз ходимининг далилларига таяниб, ҳаммасини очикчасига айтиши мумкин бўларди. У пайтда бу иш тушуниб бўлмайдиган физикавий формулалар эмас, балки рад қилиб бўлмайдиган ҳақиқатга, фактга айланарди.

«Хўш...— ўйлашни давом эттирди у.— Майли. Холтоффни кутайлик. У ёгини кейин кўрармиз. Энди рус

панишочисини олиб кўрайлик. Бинобарин, унинг бош-лиги Швейцариядан алоқа қндира бошлаган экан, қиз-га нисбатан Штирлицнинг самимий суҳбатини эмас, ўз усулларимизни ишлатсак бўлаверади. Бу қиз ўз бош-лиқлари қўлида оддий бир қуроли бўлиши мумкин эмас. У ниманидир билиши керак. У амалда биронта ҳам саволга жавоб бергани йўқ. Вақт эса зиқ. Берндан олинган шифр калити ҳам унинг миясида бўлиши мумкин. Резидент унга шу ерда берган текст билан Бернга юборган шифрни бир-бирига таққослаб, кўп нарсани билиб олишимиз мумкин. Ана унда ҳам Ғарбга қарши, ҳам русларга қарши ўйин бошласак бўлади — бу ҳозирги пайтда жуда муҳим нарса. Бу биз учун энг сўнгги им-коният».

У мулоҳазаларни охирига етказолмади, эшик очи-либ, Штирлиц кириб келди. У қонга беланган, қўли ор-қасига қилиб кичкинагина кишан солинган Холтоффни қўлтиқлаб олган эди.

Мюллер эшик олдида ҳайрон бўлиб туриб қолган ўз ёрдамчиси Шольцга кўзи тушди ва:

— Штирлиц, ақлингиз жойидами ўзи?— деди.

— Жойида,— жавоб берди Штирлиц, Холтоффни нафрат билан креслога ташлар экан.— Манави ё ақлдан озган, ё хонлиқ йўлига ўтган.

— Сув,— деди Холтофф аранг.— Сув беринг...

— Сув беринг,— деди Мюллер.— Нима гап ўзи, ту-зукроқ тушунтирсапгиз-чи?

— Аввал бунинг ўзи тузукроқ қилиб тушунтириб берсин,— деди Штирлиц.— Мен эса ҳаммасини тузукроқ қилиб, батафсил ёзиб бераман...

У Холтоффга сув ичирди-да, стаканни графин ёнига қўйди.

— Боринг, хонангизга бориб, нимани лозим топсан-гиз ўшани ёзиб келинг,— деди Мюллер.— Қачон ёзиб бўласиз?

— Қисқача десангиз — ўн минутда. Батафсил десан-гиз — эртага.

— Нега эртага?

— Чунки бугун менинг зарур ишларим бор, уларни тамомлашим шарт. Кейин, бу эртагача ўзига кела ол-майди. Кетишга рухсат этинг?

— Боравериинг. Марҳамат,— жавоб берди Мюллер.

Штирлиц чиқиб кетди. Мюллер Холтоффнинг қўли-

даги кишанни ечди, хаёл сурганича қон қотиб қолган юзларини силаб қўйиб, стакан турган стол ёнига борди. Мюллер стаканни икки бармоги билан авайлаб ушлаб, ёруққа тутди. Штирлиц бармоқларининг изи аниқ кўри-ниб турарди. У ҳали бармоқ излари олинмаган кишилар рўйхатидан эди. Штирлицдан шубҳаланишдан кўра кўпроқ ишни охиригача етказиш одатига амал қилган Мюллер Шольцни чақириб, бундай деди:

— Манави стакандаги бармоқ изларини кўчириб олсинлар. Агар ухлаган бўлсам — уйготмапг. Менимча, бунинг шошилтинч жойи бўлмаса керак.

Штирлиц эса Мюллер номига ёзилган кичкинагина ахборотни Шольцга топшириб, пастор олдига шошилди: пасторни ҳозир, дарҳол, бугуннинг ўзида Швейцарияга жўнатиш керак эди. У ерда ҳамма нарса тайёр. Плейш-нер ўйлаган ишларининг ҳаммасини бажо келтириши лозим. Пастор лакмус қогози хизматини ўтайди. У, ўз истаги ва иродасидан қатъи назар, Европани озод этаётган русларни маданиятга хавф солувчи ваҳший осие-ликлар, деб ҳисоблаб юрган Фарбдаги кишилар билан Гиммлер ўртасидаги келишувни барбод қилиши керак эди...

Мюллерни бари бир уйготишди. Уни Шольцнинг ўзи уйғотди. Стакандаги Штирлиц қолдирган бармоқ излари телефон трубкасида ва, ҳаммадан даҳшатлиси, рус радиопередатчигида қолдирилган бармоқ изларининг худди ўзгинаси экан...

*«Шахсан СС рейхсфюрери
Генрих ГИММЛЕРГА.*

Бир нусха босилган.

Қадрдон рейхсфюрерим!

Мен Швейцариядан ўз ставкамга қайтиб келдим. Мен ушбу хатимда барча воқеаларни тартиб билан — соатма-соатига айтиб беришдан ташқари, энг яқин келажакни объектив равишда анализ қилиб беришга

уришиб кўраман. Чунончи, менинг Даллес билан олиб борган музокараларим туфайли шу яқин келажак анча яхшиланди.

Кеча мен ва Дольман италиялик миллатчи-қўзғолончилар Парри ва Усмиянини олиб Швейцарияга жўнадик. Чегарадан яширин ўтиш операциясини Швейцария разведкасининг майори Вейбелнинг ёрдамчиларидан бири амалга оширди. Чегарадан ўтиш ишларига синчиклаб тайёргарлик кўрилди: биз ўз вақтида Цюрихга кетадиган поездга улгурдик. У ерда Парри ва Усмияни шахар атрофидаги энг ҳашаматли госпиталь Гирсланденклиника жойлаштирилди. Кейинчалик менга маълум бўлишича, у ерда дарҳол Даллес етиб келган. Даллес билан Парри азалдан дўст эканлар: афтидан, америкаликлар коммунистлардан иборат эмас, балки фақат сўнги пайтда, бизнинг қўшинларимиз Италияга киришига мажбур бўлганларидан кейингина дучедан ажралиб кетган монархистлар, ашаддий миллатчилардан иборат, партизанлик шуҳратини ўзига байроқ қилиб олган бўлғуси итальян кабинети составини тайёрламоқдалар.

Гюсман олдимизга келиб бизни Даллес ҳузурига, унинг махфий уйига олиб борди. Даллес бизни кутиб турган экан. У ўзини жиддий тутди, лекин самимийлик кўрсатди. Биз бир-биримиз билан қўл бериб кўришдик ва музокара бошланди. Тўғри, Даллес дераза ёнида ёруққа тескари қараб, индамай ўтирди. Биринчи бўлиб Геверниц гап бошлади.

У мендан:

— Матильда Гедевильснинг илтимоси билан италиялик Романо Гуардинининг озод қилинишига сиз ёрдам берганмисиз?— деб сўради.

Мен аниқ жавоб бермадим, чунки бу фамилия ёдимида йўқ эди. Балки бу савол текширишнинг бир туридир, деб ўйладим яна.

— У кўзга кўринган католик файласуфи,— гапини давом эттирди Геверниц,— фикр юритувчи ҳар бир европалик унинг номини қадрлайди.

Бизнинг буюк актёримиз бўлган Шелленберг берган сабоқларни эслаб, маънодор кулиб қўйдим.

— Генерал,— деб сўради мендан Гюсман,— Германия урушини ютқазганлигига аминмисиз?

Бу кишилар мени изтиробли чиғирдан ўтказишлари-

ни тушунардим, бунинг мен учун ғоятда камситиш эканлиги ҳам билардим. Бир вақтлар тузумимизга нисбатан оппозицияда турган бирон-бир сиёсий арбобни ўз тарафимизга оғдириш учун ўзим ҳам шундай қилар эдим. Мен уларни шунчалик ўз тарафимизга оғдирар эдимки, кейинчалик уларга маъмуриятда масъулиятли лавозим бериш мумкин бўларди — шахсий обрўсини ерга уриб текшириш кейинчалик етарли даражада лоял бўлишини таъминларди.

— Ҳа,— деб жавоб бердим мен.

— Мумкин бўлган музокараларни ўтказиш заминида фақат бир нарсасиз сўзсиз таслим бўлиш шарти ётиши кераклиги тушунарли бўлса керак?

— Ҳа,— деб жавоб бердим мен, музокара темасига қараганда музокара ўтказиш факти муҳимроқ эканлигини тушунган ҳолда. Шу вазиятда СС генерали ва партия аъзоси сифатида мен қанчалик хор бўлмай, мақсадимиз музокараларга йўл очилишини талаб қиларди.

— Шунга қарамай,— деб давом эттирдим Гюсман,— агар сиз рейхсфюрер Гиммлер номидан сўзламоқчи бўлсангиз музокаралар шу ондаёқ тўхтатилади: мистер Даллеснинг хайрлашишдан бошқа иложи қолмайди.

Мен Даллесга қарадим. Мен унинг юзини кўра олмасдим, зеро кўзимга шуъла тушиб турарди, илгаригидек жим ўтирса ҳам, лекин қоронғида маъқул деб бошини қимирлатиб қўйганини сездим. Мен гап кўпроқ шакл масаласида кетаётганлигини пайқаб олдим, чунки улар СС олий генерали ким номидан гапира олиши мумкинлигини яхши тушунардилар. Улар шу саволни бериб ўзларини кулгили аҳволга тушириб қўйдилар. Мен ҳам, албатта, фақат мистер Даллес билан гаплашишим мумкин-у, лекин у яҳудийлар монополистик капиталининг вакили эканлигини билиб олсам, у билан ҳар қандай алоқани узаман, деб жавоб қайтаришим мумкин эди. Улар менинг жавобимни кутаётганларини тушундим. Мен бундай жавоб қилдим:

— Ҳозир биз умумий стол — музокаралар столи атрофида йиғила олган пайтимизда курашни давом эттириш буюк герман халқи олдида ва Европадаги маданият посбони бўлган улуғ герман давлати олдида жиноят бўлади, деб ҳисоблайман. Мен бутун ташкилотимни, Италиядаги энг қудратли ташкилот бўлган СС ва полицияни урушни тамом қилиш ниятида ҳамда комму-

нистик ҳукумат тузилмаслигининг олдини олиш мақсадида иттифоқчилар ихтиёрига беришга тайёрман.

— Сизнинг гапингизни,— деб сўради ниҳоят Даллес,— ихтиёрингиздаги СС қўшинлари Кессельринг вермахтига қарши курашади, деб тушунса бўладими?

Бу одам ҳамма масалаларда жиддийликни исташини сездим. Бу эса истиқбол ҳақида реал гаплашиш гарови эди.

— Менинг фельдмаршал Кессельринг билан батафсил ва далиллар билан гаплашишим учун сизларнинг кафолатингиз керак.

— Тушунарли,— деб менинг гапимни маъқуллади Даллес.

Мен яна давом эттирдим:

— Сиз бир нарсани тушунинг, Кессельринг бу ерда, қўл остида бир ярим миллион солдат мавжуд бўлган Италияда таслим бўлиш ҳақида буйруқ бериши билан бошқа фронтларда ҳам — мен бу ўринда ғарбий ҳамда Норвегия ва Даниядаги Скандинавия фронтларини назарда тутмоқдаман — таслим бўла бошлашади.

Биринчи суҳбатдаёқ қўлимдаги кўзир қартани ташлашим кераклигини тушундим.

— Агар сизлар музокараларни давом эттиришга кафолот берсангиз, мен Италиянинг вайрон қилинишига йўл қўймастикни ўз зиммамга оламан, чунки фюрер буйруғи бўйича ҳамма ер вайрон қилиниши лозим. Биз барча расм галереялари ва қадимий ёдгорликларни йўқ қилиш, хуллас инсоният тарихига тегишли ҳамма нарсаларни ер билан яксон қилиш юзасидан буйруқ олдик. Шахсан ўзим хавф остида қолишим мумкинлигига қарамай, Уффици ва Патти галереясидаги расмларни ҳамда қирол Виктор-Эммануил тўплаган танга ва чақа пуллар коллекциясини сақлаб, яшириб қўйдим.

Шу гандан кейин мен стол устига бекитиб қўйилган расмлар рўйхатини ташладим. Рўйхатда Тициан, Боттичелли, Эль Греколар номи бsr эди. Америкаликлар бу рўйхатни ўқишга қизиқиб кетиб музокарани ҳам тўхтаиб турдилар.

— Доллар курси бўйича буларнинг баҳоси қанча бўлар экан?— деб сўрашди мендан.

— Уларнинг баҳоси йўқ,— деб жавоб бердим мен, лекин яна қўшиб қўйдим:— Юз миллиондан ортиқ бўлса керак...

Геверниц ўн минутча Уйғониш даври ва шу даврининг Европа техникаси ва фалсафий тараққиётига қандай таъсир этганлиги ҳақида гапирди. Кейин гапга Даллес қўшилди. У ортиқча гапларсиз, тўсатдан суҳбатни давом эттирди. У бундай деди:

— Сиз билан ишлашга тайёрман, генерал Вольф. Аммо сиз менга иттифоқчилар билан бошқа ҳеч қандай алоқа боғламасликка кафолат беришингиз керак. Бу — биринчи шарт. Бу музокараларимизнинг шартлари фақат шу ерда ҳозир бўлган кишиларгагина маълум бўлиши кераклигини тушунарсиз деган умиддаман.

— Ундай ҳолда биз сулҳ туза олмаймиз,— дедим мен,— чунки сиз президент эмассиз, мен эса канцлер эмасман.

Шу жавобдан кейин бир-биримизга қараб кулиб қўйдик ва шундай қилиб, Сизни музокаралар ҳақида хабардор қилиш ҳамда янги кўрсатмалар беришингизни сўраш учун розилик олдим.

Мен бу хатни фельдмаршал Кессельрингнинг адъютанти орқали бериб юборяпман, у ўз шефини Берлинга самолётда кузатиб боради. Бу кишини мен агентимиз сифатидагина эмас, балки бизга содиқ ва мафкураси бир хил киши сифатида синчиклаб текширувдан ўтказганман. Сиз уни эсласангиз керак, чунки фельдмаршал Кессельрингнинг рейхсмаршал Геринг билан алоқаси ҳақида бизни хабардор қилиб туриш мақсадида уни фельдмаршал ҳузурига юборганимизда, унинг номзодини ўзингиз тасдиқлаган эдингиз.

Башарти Сиз фельдмаршал Кессельрингни суҳбат учун ҳузурингизга таклиф қилсангиз мақсадга мувофиқ иш бўлар эди. Америкаликлар билан келгуси учрашувимиз яқин кунларда бўлади.

Хайль Гитлер!

КАРЛ ВОЛЬФ».

Вольф ҳақиқатни ёзганди. Музокаралар худди шу йўсинда ёки деярли шу йўсинда ўтган эди. У фақат Италияга қайтаётган пайтда, поезд купесида Гюсман ва Веббель билан яккама-якка суҳбатлашганликлари ҳақида ҳеч нимани ёзмаган эди. Бу суҳбатда Германиянинг бўлажак кабинети муҳокама қилинганди. Кессельрингни канцлер қилиб, Чехия ва Моравиянинг собиқ ноиб

фон Нейратни ташқи ишлар министри, НСДАПнинг фахрий аъзоси Ямлар Шахтнп молия министри, СС обергруппенфюрери Карл Вольфни эса ички ишлар министри қилиб тайинлашга келишилганди. Бу кабинетда Гиммлер учун бирон лавозим мўлжал қилинмаган эди.

13

Шу вақтда Штирлиц ўз «Хорьх»ини Швейцария чегараси томон ҳайдаб кетаётган эди. Унинг ёнида ранги ўчган пастор индамай ўтирарди. Штирлиц радиони Францияга тўғрилаб қўйди — Париж ёш ашулачи қиз Эдит Пиафф концертини берарди. Унинг овози йўғон, кучли, қўшиқ сўзлари эса оддий ва содда эди.

— Ахлоқ бутунлай бузилди-қўйди,— деди пастор,— мен бу ашулачини ёмонлаётганим йўқ, қулоқ солган сарим Гендель ва Бахни эслаётирман. Афтидан, илгари санъат аҳллари ўзларини масъулиятлироқ ҳис этган бўлсалар керак: улар дин билан ёнма-ён бориб ўз олдларига юксак вазифалар қўярдилар... Улар қандайдир машъал хизматини ўтардилар... Хўш, бу-чи? Бозорда шундай ашула айтиш мумкин...

— Бу ашулачи,— деди Штирлиц,— ном қолдиради ҳали.— Ишонаверинг менга — ўлганидан кейин ҳам эслаб юришади.

— Сиз кўнгилчанлик қиляпсиз.

— Парижни севганлигим туфайли шундай деяпман... Майли, пастор. Бу гапларни урушдан кейин давом эттирамиз. Ҳозир эса Бернга бориб нималар қилишингизни яна бир марта қайтаринг...

— Хотирам яхши. Инжил фақат софдилликкагина эмас, балки хотирани яхши сақлашга ҳам ўргатади..

— Шунга қарамай, илтимос, ҳаммасини бошдан-оёқ қайтаринг.

Пастор Штирлиц сўнгги уч соат давомида тайинлаган вазифаларни гапира бошлади. Штирлиц пасторга қулоқ солар экан, хаёлга ботди: «Кэт улар қўлида қолди. Аммо мен Кэтни олиб кетсам, улар пасторни қиндира бошлардилар — бу билан ҳам гестаподан кимдир шуғулланияпти шекилли. Ана унда бутун операция чип-пакка чиқиб, Гиммлерга Беридагилар билан келишиш

имконияти туғиларди... Кутилмаган ҳодиса юз бериб, Кэт ўз боласини қутқариб қолиш мақсадида мен ҳақимда оғзидан гуллаб қўйиши мумкин. Аммо бундай бўлмаслиги ҳам мумкин. Аммо шу фурсат ичида пастор ўз ишини бошлаб юборади. Плейшнер эса менинг топширигимни бажариши керак. Уларнинг биропталари ҳам бу операция билан нималарни бошлаб юборганликларини билмайдилар. Пасторни Плейшнердан сигнал олган бизнинг кишиларимиз назорат остига оладилар. Ҳамма нарса жойида бўлади. Гиммлерга Берн билан боғланиш имкониятини бермайман... Энди бу иш амалга ошмайди. Мюллер менинг чегарадан ўтадиган жойим борлигидан хабарсиз, чегарачилар ҳам унинг одамларига ҳеч нима демайдилар, чунки мен рейхсфюрер кўрсатмасига биноан иш кўраётирман. Шундай қилиб, бугун пастор Швейцарияда бўлади. Эртага мен мўлжал қилган, тўғрироғи биз мўлжаллаган ишни бошлаб юборамиз».

— Йўқ, — деди Штирлиц, — хаёлидан четлашиб. — Сиз учрашувларни меҳмонхонанинг заңгори залида эмас, балки пушти раңг залида тайинлашингиз керак: кўрдингизми, хотира яхши бўлса ҳам, қайтариш зарар қилмайди.

— Менга қулоқ солмаяпсиз, деб ўйлагандим.

«Агар пастор жўнагач, иш жойида бўлса, мен Кэтни ҳам қутқара оламан. Ана шундан кейин гардкам, деб сўнги қартани ташлаш мумкин бўлади. Улар мени тобора кўпроқ исканжага олмоқдаларки, ҳатто Борман ҳам бунга ёрдам бера олмайди. Уларнинг ҳаммасининг ниятини билиб олиш қийин. Агар иш ниҳоясига етаётганига амин бўлсам, Кэт билан бирга чегаранинг шу еридан қочиб қоламан. Агар ишни давом эттириш мумкин бўлса — уларда ҳеч қандай далил ҳам йўқ ва бўлиши ҳам мумкин эмас — Шелленберг ҳимоясида, уни ўқ ишлатиб бўлса ҳамки, олиб кетишга тўғри келади. Шелленбергга ахборот бергани уйига борсаммикин ёки Хохенлихенгами, чунки у доим Гиммлер атрофида бўлади. Кейин вақтни тўғри чамалаб махфий квартирага бориб қоровулларни йўқ қилиш, передатчикни бузиш ва Кэтни олиб кетиш керак. Асосийси — вақтни аниқ ҳисоблаш ва тезлик билан иш кўриш. Ана ундан сўнг қидираверсинлар. Қидиришга ҳам вақтлари оз қолди. Мен билаң болаларча иғво ўйинини ўйнамоқчи бўлган Хол-

тоффнинг ёрилган бошини кўриб Мюллернинг ваҳимага тушганлиги шундан далолат бериб турипти. Холтофф, албатта, Мюллернинг топшириги билан иш тутган. Аммо у ўз ролини ўйнамаган бўлса, ушбу роли унинг асл фикрларини изҳор этмаган бўлса бунча усталик қила олмасди. Агар Штирлиц, у ва Рунге билан бирга кетишга розилик берса, у ўз ролини қандай давом эттириши номаълум эди. Балки бирга жўнардди. Бу эҳтимолдан холи эмасди, албатта. Астрономии тергов қилаётганида унинг менга назар ташлашлари ва гаплари ҳали ҳали ёдимда... Мен жуда тўғри иш қилдим. Бирданига жўнаб кетганимга, бир томондан Шелленбергни, иккинчи томондан Борманни қалқон қиламан. Ҳали кўп иш қилса бўлади. Энди асосийси Кэт бўлиб қолди. Эртага эрталаб уйимга эмас, тўғри унинг ёнига бораман. Йўқ, йўқ, мумкин эмас экан. Ҳеч вақт кўр-кўрона иш қилмаслик керак. Айниқса бизнинг ишимизда бундай қилиш ярамайди. Бундай қилинса, бошқа нарсаларни эмас, балки ишни қурбон қилиш, қолаверса ҳаётни қурбон қилиш мумкин».

— Тўғри,— деди Штирлиц,— жуда тўғри эътибор берибсиз: биринчи таксини ўтказиб, иккинчисига ўтириш лозим ва ҳеч вақт тасодифий машиналарга ўтириш керак эмас. Умуман мен айтган монастирдаги дўстларнингиз сизни ўз папоҳларига оладилар деган умиддаман. Яна бир марта қайтариб айтмоқчиман: сиз билан ҳар хил воқеа юз бериши мумкин. Ҳар хил воқеа. Агар сиз жуда эҳтиёт бўлмасангиз, бу ерга, Мюллер подвалига қандай қилиб келиб қолганингизга ўзингиз ҳайрон бўлаверасиз. Агар шу нарса рўй бериб қолгудек бўлса, қуйидагини билиб қўйинг — агар алаҳлабми, қийноқ остидами менинг номимни айтсангиз — мени ҳам, мен билан синглингиз ва жиянларингизни ҳам ўлимга маҳкум этган бўласиз. Кимки сизни олиб чиқиб кетишимга рухсат берган бўлса, қариндошларингиз ўшалар назорати остида. Агар менинг номимни айтсангиз қариндошларингизни ҳеч нима қутқариб қололмайди. Бу билан сизни қўрқитмоқчи эмасман, гапимга тўғри тушуниг: бу билиб қўйиш ва ҳамиша ёдда тутиш лозим бўлган ҳақиқатдир.

— Тушунарли.

— Жуда соз. Мени худди шу масалада нотўғри тушунишингизни истамас эдим...

Штирлиц вокзал майдонига юз метр қолганда ўз машинасини ташлаб кетди. Чегара заставасининг машинаси белгиланган жойда кутиб турган эди. Калити ҳам ўз жойида экан. Ойналарига ичида ўтирган одамлар кўринмасин деб атайлаб лой сачратилган эди. Тоғдаги тайинли жойда қорга чанғи тикиб қўйилганди, ёнида ботинкаси ҳам турарди.

— Кийининг,— деди Штирлиц.

— Ҳозир,— деди пастор пичирлаб,— қўлимни титроқ босди, бир оз ўзимга келиб олай.

-- Бемалол гапираверинг, бу ерда ҳеч ким йўқ.

Тўлишган ой шуъласида қор қоплаган водий кумушдек ярқирарди, фақат ўртадаги дараларни қоп-қора соя босганди, лекин у ерда ҳам қор дам-бадам куядори сингари ялт-ялт қилиб турарди. Қарағай шохларидаги қор уюмлари ҳамлага ҳозирланиб турган йиртқич ҳайвонларга ўхшарди. Узоқда электростанция движоги гунилларди: унинг шовқини шамол эсгандагина эшитиларди.

— Жўнайверинг,— деди Штирлиц.— Оқ йўл сизга, пастор.

— Худонинг ўзи ёрлақасин сизни,— деб жавоб берди пастор ва чанғида бир амаллаб Штирлиц кўрсатган томонга йўл олди. Шундай чегаранинг ўзида икки марта йиқилди. Пастор даранинг нариги томонига ўтиб, қоп-қора ўрмон ичидан икки марта овоз берганига қадар Штирлиц машина олдида кутиб турди. У жойдан меҳмонхонага жуда оз масофа қолган эди. Энди ҳамма нарса жойида. Энди охириги ишни бажариш — Кэтни қутқариш қолди.

Штирлиц ўз машинасига ўтириб йигирма километрча йўл босгандан кейин ухлаб қолаётганини сезди. У соатига қаради: оёғида юрганига роса икки кеча-кундуз бўлибди.

«Ярим соат ухлаб олмасам,— деди у ўзига ўзи,— Берлинга ета олмайман».

У роса йигирма минут ухлаб олди, кейин машинадан тушиб, юзини қор билан ювди, япалоқ флягадан бир қултум коньяк ҳўплаб, машинага ўтириб, газни босди охиригача. «Хорьх»нинг кучли мотори равон ишларди. Спидометр жадвали «150 км»ни кўрсатарди. Йўлда ҳеч зор йўқ эди. Тонг отиб келмоқда. Штирлиц уйқуни қочириш учун хушчақчақ француз қўшиқларини хиргойи қиларди.

Рольф Кэт яшаётган хонага соат саккизда, ҳали кун ёришмаган пайтда кириб келди.

— Хайль Гитлер!— деб сўрашди у билан Барбара, ўрнидан дик туриб.

— Иккаламизни холи қолдиринг,— деди Рольф.

Шу дамгача табассум қилиб турган Барбара дарҳол жиддийлашди ва ўз вазифасини тушунган ҳолда қўшни хонага чиқиб кетди. Барбара эшикни очаётганда Кэт ўғлининг овозини эшитиб қолди. У эндигина уйғониб, қорни очиб йиғларди.

— Ўғлимни эмизигга рухсат беринг,— деди Кэт,— бўлмаса бизни ишлатмайди.

— Кутиб туради бола.

— Мумкин эмас... Ўз вақтида овқатлантириш керак.

— Яхши. Менинг саволимга жавоб берганингиздан кейингина уни эмизасиз...

Шу пайт эшикни тақиллатиб қолишди...

— Бандмиз!— деб бақирди Рольф.

Эшик очилди: останада бола кўтарган Гельмут турарди.

— Эмизиш вақти бўлди,— деди у,— боланинг қорни очибди...

— Кутиб туради!— деб бақирди Рольф.— Эшикни ёпинг!

— Йўғ-э... лекин...— деб гап бошлаган эди Гельмут. Рольф ўрнидан дик туриб эшик ёнига борди ва ҳайратда қолган солдат бетига теккандай қилиб эшикни тақ этиб ёпди.

— Гап бундай... Мени бир нарса қизиқтиради. Резидент кимлигидан хабардор эканлигингиз аниқланди.

— Тушунтириш хатимда айтган эдим-ку, ахир...

— Унда нима деганингизни биламан. Мен уни ўқидим ҳам, магнитофондан эшитдим ҳам. Гапларингиз шу кунгача маъқул эди. Энди, ҳозирдан бошлаб мени қаноатлантирмайди.

— Бугун эрталаб нима воқеа рўй берди?

— Баъзи воқеалар рўй берди. Уларнинг рўй беришини кутиб турган эдик, ҳаммасини олдиндан билар эдик — фақат бизга исбот керак эди. Ана энди исбот ҳам қўлимизда. Агар бизда исботлар, далиллар, фактлар бўлмаса ёки, ақалли, икки кишидан иборат гувоҳлар бўлмаса, биз бирор кишини қамай олмаймиз.

... — Менимча, бошидан бошлаб ҳамма гапни айтиб бергандим шекилли...

— Ҳийла қилманг, ҳийла қилманг... Гап сиз ҳақингизда эмас! Гап ким ҳақида эканлигини ўзингиз яхши биласиз...

— Ким ҳақида эканлигини билмайман. Илтимос қиламан, болани эмизиб олай...

— Аввал менга қаерда ва қайси вақтда резидент билан учрашганлигингизни айтиб берасиз, кейин эмизасиз.

— Мени қамоққа олган жанобга резидентнинг исмини ҳам, адресини ҳам, ниҳоят, ўзини ҳам билмайман, деб айтган эдим-ку.

— Менга қаранг,— деди Рольф,— ўзингизни гўлликка солманг. Қартангизни очаверинг, тузни олтилик уради.

У жуда чарчаган эди, чунки Мюллернинг энг яқин ходимлари эрталаб соат учдан бери ухламай, сектор-сектор бўйича Штирлиц машинаси пайдо бўлишини кутаётган эдилар. Унинг уйи олдига, ана шу махфий радио квартира ёнига пистирма қўйилди, аммо Штирлицнинг қораси ҳам кўринмасди. Мюллер Штирлицни қидиришаётганликларини Кальтенбруннерга ва айниқса Шелленбергга айтишни ман этди. Мюллер бу ўйинни ўзи ўйнамоқчи бўлди: у ўйин жуда мураккаблигини ва оқибатда жуда катта муваффақият қозониш ёки қақшатқич зарбага учраш мумкинлигини тушунарди. У Швеция, Швейцария, Бразилия банкларида — қалбаки шахслар орқали — ҳатто АҚШда жойлаштирилган жуда катта маблағларнинг тўла хўжайини Борман эканлигини биларди. Борман яхшиликни ёддан чиқармайди. Борман ёмонликни ҳам унутмайди. У Гитлер билан боғлиқ бўлган ҳар бир ҳодисани, ҳатто дастрўмолчага бўлса ҳам, ёзиб боради. Аммо ўзига тегишли ҳеч нарсани ёзмайди, буларни у абадий эсда сақлаб қолади. Шунинг учун Борманга қўнғироқ қилган ва у билан учрашган Штирлиц билан боғлиқ ўйинни гестапо шефи шахсан ўзи ўйнамоқчи бўлди; бу унинг ўйини бўлиб, унда ҳеч қандай хатога йўл қўймаслиги шарт эди. Агар Штирлиц Борманга телефон қилмаганда ва у билан учрашмаганда бу ишнинг қизиғи қолмасди. Штирлиц — Берндаги шифр — рус радистидан иборат ҳалқа ёпилди. Бу ҳалқа асосида Бормандек забардаст замин ётарди. Демак, Мюллер ёки Борманни ағдариб, текширишлар учун унинг энг қимматли қоғозларига эга бўлиб олади (у бу ўринда

шундай бўлиши мумкинлигига ҳам ишонарди), ёки, агар ўйин шартлари йўл қўйса, рус радистлари билан боғлиқ бўлган Штирлицнинг фитнасини очган киши сифатида Борман учун зарур одам бўлиб қолади. Бу икки йўл ҳам ё сўнги ғалаба, ё сўнги маглубиятга олиб келиши мумкин эди. Шу сабабли унинг ўзи, унинг энг яқин ходимлари қопқоп ва тузоқлар қўйиб, қатъий курашга ҳозирланиб тун бўйи ухламадилар.

— Мен ортиқ гаплашишни истамайман,— деди Кэт,— ўғлимни қорниши тўйгазишга рухсат бермагупингизча лом-мим демайман.

Она мантиқи жаллод мантиқига қарама-қаршидир. Агар Кэт боласи ҳақида индамаганда, унинг ўзи қийноқ азобини бошдан кечирар эди. Лекин унинг табиатан болага интилиши Рольфни илгари, бу ерга келаётган пайтида хаёлига ҳам келмаган қийноқ усулини ишлатишга ундади. У рус разведкачиларининг иродаси кучлилигини, улар кўпинча хоинликдан ўлимни афзал кўришларини ва агар уларни «ҳамкорлик» қилишга кўндирганларида ҳам, улар ўзларининг илгариги ишларини янада позик ва ҳийлакорона усуллар билан олиб боришга уста эканликларини биларди.

Ҳозир эса Рольфнинг миясида қандайдир янги фикр пайдо бўлди.

— Менга қаранг,— деди у,— вақтни бекорга ўтказмайлик, Сизнинг нималарни билишингиз ва нималарни айтмаётганлигингиз менга маълум. Биз яқинда сизни резидентингиз билан юзма-юз қиламиз: қўлга тушишини сезиб, чет элга қочмоқчи бўлибди, аммо ниятини амалга ошира олмади. У ўзининг машинасига ишонибди,— Рольф Кэтнинг юзи оппоқ оқариб кетганини кўриб турди,— унинг ажойиб машинаси бор, тўгрими? Лекин у янглишибди, бизнинг машиналаримиз унинг машинасидан қолишмайди, балки ундан ҳам яхшироқдир. Бу жанжалда бизни сиз қизиқтираётганингиз йўқ. Бизни у қизиқтиради. Демак, унинг ҳақида ҳамма нарсаларни айтиб берасиз. Нимани билсангиз — ҳаммасини.

— Гапирадиган гапим йўқ.

Шу онда Рольф ўрнидан туриб, дераза ёнига борди, уни очиб, совуқдан эти увишиб жупжикди.

— Яна совуқ бошланди,— деди у.— Қачон баҳор келар экан-а? Уни кутавериб чарчадик.

У деразани ёпиб, Кэтнинг олдига келди:

— Қани, қўлингизни узатинг.

Кэт қўлини узатди. Рольф эса кишан солиб, шиқ этиб қулфлаб қўйди.

— Оёғингизни ҳам узатинг,— деди Рольф.

— Нима қилмоқчисиз?— сўради Кэт.— Ниятингиз нима?

У оёққа ҳам кишан солиб, бақирди:

— Гельмут! Барбара!

Ҳеч ким жавоб бермади. У эшикни очиб бақирди:

— Барбара! Гельмут!

Рольфнинг баланд, узилиб-узилиб чиқадиган овозига ўрганган Гельмут ва Барбара хонага югуриб киришди. Рольфнинг бундай бақираётганининг сабаби бор: Мюллер, рус радистини бугун, худди шу бугун ҳақиқатини айтишга мажбур этасан, деб топшириқ берган эди. Мюллер Штирлиц қўлга тушгунга қадар асосий далилнинг чўнтагида сақлаб турмоқчи эди.

— Гўдакни олиб келинг,— деди Рольф.

Гельмут болани олиб келгани кетди, Рольф эса устида сунъий гул солинган кўзача турган кичкина столнинг дераза ёнига суриб қўйди. Кейин деразани очиб, бундай деди:

— Ташқаридаги совуқни бекорга эслатганим йўқ сизга. Болангизни ана шу стол устида қип-яланғоч қилиб уч ёки беш минут тутиб турсак бас, ўлиши турган гап. Ё айтасиз, ё... Бу ёғи ўзингизга боглиқ.

— Сиз бундай қилмайсиз!— бақирди Кэт ўтирган жойида безовталаниб.— Сиз бу ишни қилмайсиз! Мени ўлдиринг! Ўлдиринг! Бу ишни қилолмайсиз!

— Буни бажариш, албатта, мен учун даҳшат!— жавоб берди Рольф.— Мен ҳам ҳайвон эмасман, одамман, мени ҳам онам туққан! Аммо бутун рейх оналари номидан, бомбалар остида ўлаётган рейх болалари номидан бажараман бу ишни!

Кэт стулдан йиқилиб тушди, кейин думалаб-сурғалиб бориб, Рольфнинг этигини ўпа бошлади:

— Юрак йўқми сизда! Нима қилияпсиз, ахир?! Бундай қилишингизга ишонмайман!

— Қани бола?!— деб бақирди Рольф.— Олиб келинг деяпман!

— Ахир онасиз-ку!— деди Барбара.— Ақлингизни йиғштириб олсангиз-чи...

Гельмут болани кўтариб келди. Рольф болани олиб стол устига қўйди ва йўргакни еча бошлади. Қэт дақшатли, худди ҳайвондек ўкириб юборди.

— Хўш!— деб бақирди Рольф.— Сиз она эмас экансиз! Она эмассиз — қотилсиз! Қани бўл, гапир!

Болакай бўғилиб йиғларди, ўз вақтида эмизмаганларидан ачиққаниб, лабларини буриштириб-буриштириб йиғларди...

«Монсеньер Кадичеллига, Ватикан.

Қадрдон дўстим!

Нацистлар қаршилик кўрсатиш кунларида катта матонат кўрсатган папа саройининг бутун жаҳонда инсоният учун зарур бўлган тинчликка эришиш йўлида қилаётган хатти-ҳаракатларини мен жуда яхши тушунаман ва ниҳоятда қадрлайман...

Ўз ҳаётини гитлерчи ваҳшийларга қарши курашда қурбон қилган бебахт адмирал Канарис ва бошқа қаҳрамон генералларнинг вакили бўлган Мюллер билан Британия кабинетининг расмий вакиллари ўртасида алоқа боғлашни уюштиришни нега Ватикан марҳамат қилиб ўз зиммасига олганлигини ҳам тўғри тушунган эдим.

Фалсафа доктори Мюллер орқасида турган кишилар олий хислат эгалари эдики, бу нарса Сизга оқилона ва олижаноб тинчликни излаш йўлида Британия кабинети-га таъсир кўрсатишингиз учун имкон берди. Аммо ўтган йил ёзида бу ватанпарварлар ҳалок бўлганларидан кейин тинчлик излаш йўлида машъум танаффус бошланди.

Кўриб чиқиш учун Сизнинг эътиборингизга генерал Карл Вольф томонидан ҳавола қилинган эҳтиёткорона таклифларга ноҳуш муносабат билдирганлигингизнинг сабаблари ҳам мен учун тушунарли. Сиз нацистлар оккупациясини бошдан кечирдингиз, Сиз сулҳ қидираётган кишига — генерал Вольфга бевосита бўйсунган СС кишилари қонунга хилоф қандай ишлар қилганликларини ўз кўзингиз билан кўргансиз. Шунинг учун мен Сиз тутган йўлни фурсат пойлаш деб эмас, кўпроқ салбий муносабат билдириш усули деб баҳоладим: бир қўли

билан ёмонлик, иккинчи қўли билан яхшилик қилаётган одамларга ишониб бўлмайди. Оллоҳнинг қули бўлган инсонга хос пала-партиш ва иккиланишни кечириб бўлса, сиёсатни белгиловчи кишилар, ҳокимиятни қўлида ушлаб турган армия ёки давлат арбобларида бу нарсани кечириб бўлмайди.

Аммо, Ватикандан рад жавобини олган генерал Вольф бу ерда, Бернда қимматли президент Рузвельтнинг вакили мистер Даллес билан учрашиб бу борада анча муваффақиятларга эришган. Бизга келиб турган маълумотлардан Вольф билан Даллеснинг музокаралари муваффақиятли давом этмоқда деган хулоса чиқариши мумкин.

Менинг вазиятимни тушунмоқ лозим: агар мен Даллес жанобларини Вольф билан бундан буён ҳам учрашмаслик лозимлиги ҳақида яна огоҳлантирсам, америкалик дўстларимизда бизни бундай иш тутишга ундаётган сабаблар ҳақида нотўғри тасаввур пайдо бўлиши мумкин, зотан давлат сиёсатини юргизувчи кишилар оллоҳ хизматкорлари сиёсатини ҳар вақт ҳам тушунавермайдилар.

Генерал Вольфнинг маккорлиги ва унинг буйруғи билан нацистлар ажойиб ўлкамиз Италияда қандай зулм ўтказганликлари ҳақида Даллес жанобларига ҳикоя қилишдан фойда чиқмаса керак. Биринчидан, кўзи бор одам буни ўзи кўриши керак, иккинчидан, оллоҳ хизматида бўлган биздақа кишиларга ўз изтиробларимизни намойиш этиш ярашмаса керак. Биз нимага қадим қўяётганимизни кўра-била туриб танлаганмиз ўз йўлимизни.

Бу ерга, Бернга пастор Шлаг келгунига қадар аҳвол оғир ва чорасиз эди. Бу олижаноб одам ёдингизда бўлса керак. У 1933 йилга қадар, Гитлер ҳокимият тепасига чиқиб олгандан кейин Германиядан ҳеч кимни чиқармаслик мақсадида бошланган полиция тўсиқлари ҳали мавжуд бўлмаган пайтларда Швейцария, Ватикан ва Буюк Британияда кўп марталаб бўлиб, тинчлик учун курашиб келган.

Пастор Шлаг — унинг сўзига қараганда — бу ерга яқин муддатда одилона сулҳ тузиш учун қандай реал имкониятлар борлигини ўрганиш учун келган. Унинг сўзича, бу ерга уни, Вольф ва Даллесдек икки қарама-қарши кишиларнинг бўлажак сулҳ масаласи юзасидан

нуқтаи назарлари анча яқинлашиб қолганлигидан ташвишга тушган кишилар юборишган эмиш.

Вольф билан Даллес ўртасидаги музокараларнинг янада давом этишига йўл қўймасликни ўз вазифаси деб ҳисоблайди, чунки Вольфнинг бу ерга тинчлик излагани эмас, балки Германиядаги ҳозирги бирдан-бир реал ҳокимиятни ўз қўлида ушлаб турган СС томонидан маълум ён беришлар ҳисобиغا нацистлар тузумини сақлаб қолиш учун замин тайёрлашга келганлигига ишончи қомил эмиш унинг.

У шунингдек, ҳаётларини хавф остида қолдириб, ўзини Германиядан чиқиб кетишига сабабчи бўлган кишилар билан иттифоқчилар вакиллари ўртасида алоқа ўрнатишни ҳам ўз вазифаси деб ҳисобламоқда. Пасторнинг сўзича, уни вакил қилиб юборган кишилар СС ва НСДАП билан алоқадор ҳамда келгусида ҳам боғлиқ бўлиши мумкин бўлган ҳамма нарсаларни йўқ қилиб ташлашни ўзларининг муқаддас бурчлари деб ҳисобламоқда эканлар.

Пастор Шлаг билан янада очикроқ суҳбат қилиш учун розилик беришингизни сўрар эдим. Бинобарин, Бернда бўлаётган воқеалар билан уни батафсил таништирсак ҳам ёмон бўлмас.

Бизнинг самимий эканлигимизни кўрсатувчи реал далилларни пастор Шлагга кўрсатмасам, самимий суҳбат бошлаши ва Германияда унинг сигналини кутаётган фикрдошлари ҳақида тўлиқ маълумот бериши қийин.

Унинг Германиядаги фикрдошлари биз истаган даражада катта одамлар бўлмаса керак деб ўйлайман. Пастор Шлаг ҳеч вақт сиёсатчи бўлмаган, у ҳамма вақт ўз қавмининг софдил руҳонийси бўлиб хизмат қилиб келган. Аммо келажакка назар ташлар эканман, ўз ҳаётини хавф остига қўйиб ва айни вақтда нацизм билан муросага бормай, чинокам тинчликни излаган софдил ҳамда олижаноб одам оллоҳ хизматкори бўлмиш пастор, ҳа, оддий пастор эканлигидан ғоятда манфаатдор бўлишимиз мумкинлигини яққол кўриб турибман.

Худои-таоло хизматкори кўрсатган ана шундай юксак гражданлик матонат намунаси Германиянинг азоб чеккан халқи ўз келажagini танлаётганда немисларни большевизмдан қутқариб қолишда бизга ёрдам беради деб ўйлайман. Гитлер туфайли Ватикандан четлатилган

Германия халқи бари бир католицизм қучоғига киради, ҳамда пастор Шлаг — ёинки унинг равшан тимсоли — хизматчиларимизга бир вақтлар нацизм зулмати ҳукм сурган жойларга нур олиб киришга ёрдам бергай.

Сиздан яқин келажакда жавоб кутаман.

НОРЕЛЛИ, кюре...»

Даллес стратегия хизмати бошқармасининг бошлиғи Доновандан, Вольф билан музокараларга бундан буён яширин ном берилиб, «Кроссворд» операцияси деб аталсин, деган кўрсатма олди. Музокараларни тезлатиш мақсадида икки генерал — Италиядаги иттифоқчилар қўшини штаби бошлиғининг ўринбосари британиялик генерал Эйри билан америкалик генерал Лемнитцер у ерга жўнатилдилар.

Оддий америкалик солдатлар формасини кийиб олган иккала генерални Неаполдан Швейцария чегарасигача олиб келдилар. Бу ерда қалбаки ҳужжатлар билан чегарадан ўтишлари керак эди; Даллес одамлари тайёрлаб берган режа бўйича, улар қариндошларини Европа бўйлаб қидириб юрган сайёҳлар эди.

Генерал Лемнитцер Швейцария божхонасида Америка ҳақида ўзига берилган ҳамма саволларга жавоб берди. Бирор марта Штатларга бормаган инглиз генерали Эйри ўз жавобларида янглиша бошлади. Шундай қилиб, «Кроссворд» операцияси бошланишдан оқ барбод бўлаёзди. Шу ерда ҳозир бўлган майор Вайбель чегарачилар ҳузурида ишлаётган ўз ходимларига Эйри божхона ходимларининг саволларига қандай жавоб беришидан қатъи назар, уни олиб ўтиш шарт эканлиги ҳақида кўрсатма берди.

Эйри титроқ босган қўллари билан пешанасидаги муздек терни артаётган пайтида унинг ёнига оддий кийимдаги Вайбель келиб, Бернга борадиган поездга иккита билет узатди. Бернда уларни машина кутиб турарди, у Вайбель билан икки генерални тинчгина бир кўчага, бегона одамлар номига олинган яширин квартирага олиб борди. Бу ерда уларни Аллен Даллес кутиб турарди. Худди шу ерда улар икки кун давомида СС генерали Карл Вольф билан музокараларни давом эттириш учун умумий программа ишлаб чиқдилар.

— Вақтимиз кам,— деди Даллес,— аммо қилинадиган ишлар оз эмас. Иттифоқчилар нуқтаи назари асосий масалаларда ҳам, майда-чўйда масалаларда ҳам аниқ ва асосланган бўлиши керак.

— Инглиз-америка иттифоқчилари денг,— деди генерал Эйри, аммо бу билан у савол бердимиз ёки Даллеснинг гапини маъқулладимиз, ноаниқ эди буниси.

— Инглиз-америка иттифоқчиларими ёки американинглиз иттифоқчиларими — булар иш мазмунига зарар етказмайдиган расмий термин, холос,— деб жавоб берди Даллес.

Шундай қилиб, бутун кураш мобайнида, «иттифоқчилар» деган тушунчадан биринчи марта «совет» сўзи тушириб қолдирилди. «Инглиз — совет — америка иттифоқчилари» ибора ўрнига Бернда «инглиз-америка иттифоқчилари» деган янги ибора пайдо бўлди...

Айсман Мюллер олдига кийимини ўзгартириб ўтирмай кириб келди. Унинг усти-боши ифлос: этиги лой, камзули жиққа ҳўл эди — у ёмғирда пастор Шлагнинг синглисини қидириб Нойштадтда роса изғиди. Делодаги адрес бўйича у топилмади. Айсман гестапонинг маҳаллий бўлимига мурожаат қилди, аммо у ерда ҳам Шлагнинг қон-қариндошлари ҳақида ҳеч нима билмасдилар.

Қўшнилар бир неча кун олдин тунда автомобиль овози эшитилганини айтдилар. Аммо бу машинада ким келган, қандай машина эди ва шундан сўнг фрау Анна билан болаларининг тақдири нима бўлди — бундан ҳеч ким хабардор эмасди.

Пастор қандай ғойиб бўлган бўлса, синглиси ҳам шундай ғойиб бўлибди. Криминаль полиция одамлари Айсманнинг топшириғи билан икки кун давомида пасторни ё унинг синглисини топишга ҳаракат қилиб роса изладилар, бироқ уларнинг изларини ҳам тополмадилар ҳатто.

Мюллер Айсманни табассум билан кутиб олди. Оберштурмбанфюрернинг гапини эшитиб, у ҳеч нима демади. Кейин пўлат сандиғидан битта папкани чиқариб, ундан бир варақ қоғозни олди.

— Буни нима қиламиз?— деб сўради у, Айсманга қоғозни узатар экан.

Бу қоғоз Айсманнинг штандартенфюрер Штирлицга

тўла ишонч билдиражаги ҳақида ёзиб берган рапорти эди.

Айсман узоқ вақт индамай турди, кейин чуқур нафас олиб, даҳшатли сўзларни айтди:

— Ҳаммамизга мишг лаънат!

— Ана энди тўғри, гапирдингиз, — маъқуллади Мюллер ва қоғозни яна папкасига солиб қўйди. — Сиз учун катта сабоқ бўлсин бу, дўстим.

— Номингизга янги рапорт ёзайми?

— Нега? Керак эмас...

— Олдинги фикримдан қайтишни ўз бурчим деб ҳисоблайман.

— Фикрдан қайтиш яхшими? — сўради Мюллер. — Ўз фикридан қайтиш — обрўни тушириш билан баб-баравар.

— Бўлмаса нима қилиш керак?

— Олдинги рапортингизни ишга солмаслигимга ишониб юришдан бошқа иложингиз йўқ. Фақат шу. Ишни давом эттиравеинг, вассалом. Яқинда Прагага кетишингизни ҳам билиб қўйинг: у ердан балки пастор ва Смоленск ёнида бомбалар остида бирга ётган дўстингиз ҳузурига қайтиб келарсиз. Энди кетавеинг. Хафа бўлмаинг. Бизнинг давримизда ҳеч кимга, ҳатто, баъзан ўзингга ҳам ишониб бўлмаслигини — бошқалар майли-ю, контрразведкачи яхши билиши керак.

*«Империя хавфсизлиги
бошқармаси бошлиғи
СС обергруппенфюрери
Кальтенбруннерга.*

Прага.

Икки нусхада босилган.

Азизим обергруппенфюрер!

Ҳар бир шаҳарни, ҳар бир уйни мустаҳкам қалъага айлантириш кераклиги тўғрисидаги фюрер буйруғини олганимдан кейин Вена ва Альп истеҳкоми билан бирга большевизмга қарши қатъий жанг марказига айланиши ва агар бу ердаги кураш натижаси фожиали бўлса, ер билан яксон қилиб юборилиши лозим бўлган Прагадаги вазиятни янгидан ўрганиб чиқдим.

Сизнинг Прагани йўқ қилишга тайёр бўлган киши-

ларни фақат орийлар орасидагина эмас, балки большевизмга қарши бир неча йиллик кураш давомида ўзларининг биз билан ҳамкорликда содиқликларини кўрсатган бошқа миллат вакиллари билан ҳам танлаш ҳақидаги кўрсатмангизга биноан бир қатор номзодларни танладим. Бу ерда шу кишиларни номма-ном кўрсатишнинг ҳожати бўлмаса керак — бундай майда-чўйда нарсалар Сизни ҳал қилишингиз зарур бўлган бошқа жуда муҳим ишлардан чалғитиши мумкин. Сизнинг секретариатингизга 421 киши рўйхатини юборяпман. Шу ходимларимиз орасида ҳар хил миллат вакиллари бор.

Бу ишга мен армия разведкасининг полковниги Бергни жалб қилдим. У миллат душмани Канарис иши юзасидан ўтказилган текшириш муносабати билан шахсан Сизга таниш эканлигини мен Краковда билган эдим. Берг ўз ишига Гришанчиков деган русни жалб қилганлиги учун ҳам бизга унинг реал ёрдами тегмакда, Штандартенфюрер Штирлиц Краковда бўлган пайтида ана шу Гришанчиковга сартарош ва массажчи сифатида юксак баҳо берган эди. Амалда эса у анча қобилиятли контрразведкачи эканлигини кўрсатиб, генерал Власов армиясида хизмат қилувчи руслар орасидан номзодлар танлашга ёрдам берди.

Славян маданиятининг энг йирик ўчоқларини йўқ қилиш юзасидан тайёргарлик ишларига жалб қилинадиган барча кишилар гестапонинг махсус текширувидан ўтишлари шарт бўлгани учун, мен Сиздан обергруппенфюрер Мюллерга полковник Бергни ва, иложи бўлса рус Гришанчиковни қўшимча равишда текширишга кўрсатма беришингизни илтимос қилардим.

Сизнинг узил-кесил ғалабамизни тайёрлашга қаратилган ғоят катта ишларингиз билан мен адо этаётган вазифани тенглаштириб бўлмаслигини ҳисобга олган ҳолда, ишдаги ҳамма янгиликлардан баъзан Сизни хабардор қилиб туришга рухсат этгайсиз.

Хайль Гитлер!
КРЮГЕР».

Кальтенбруннер бу хатни ўқиб, устига қуйидагиларни ёзиб қўйди: «Мюллерга. Ҳеч қандай Бергни, айниқса Гришанчиковни билмайман. Текширув уюштиринг ва

мени яна шунга ўхшаш майда-чуйдалар билан ишдан чалғитманг. Кальтенбруннер».

Мюллерга Берлиндаги резидентнинг шифрини Бернга олиб кирган алоқачи жуда зарур бўлиб қолди, чунки у яширин квартирадаги пистирмада русларни кутиб турган ўз одамларининг комбинацияларига барҳам бермоқчи бўлди. Резидент алоқачисини кузатиб юришнинг ҳожати қолмади, энди фақат далил, далил бўлганда ҳам қўлга тез тушадиган далил керак бўлиб қолди. Бутун тармоқни аниқлаш бўйича операцияни Шелленберг ўйлаб топган, керак бўлса ўзи янги комбинация уюштираверсин, бу унинг иши. Хабарларга қараганда у ерда пайдо бўлган алоқачи зиёли одам бўлиб, жуда соддамиш, бундай кишини тез «тилга киритиш» мумкин, бундақалар чидаш бера олмайди, у шифрни ким берганини дарҳол айтиб беради. Ана шундагина Мюллер инкор этиб бўлмайдиган далилни қўлга киритади-ю, ошиғи олчи бўлади.

Шундай қилиб, Бернга қуйидаги буйруқ жўнатилди: «Алоқачи билан ишлашни тўхтатинг. Уни ўғирлашни ташкил этиб, элчихона машинасининг юкдониди чегара орқали рейхга, шахсан обергруппенфюрер Мюллер ихтиёрига жўнатинг...»

Плейшнер белгиланган вақтда учрашувга кетаётганида илгаригидек кайфияти зўр эди. У ишга берилиб кетди, у ўз номеридан фақат тамадди қилгани чиқарди, яқин вақт ичида Гитлернинг умри тугайди деган умид билан хурсанд бўлиб юрарди: у энди ҳамма газеталарни сотиб олар, тарих билимдони, аналитик олим сифатида келажакни осонлик билан тасаввур қиларди. Германиядалигида у инглиз радиосини тинглашдан қўрқарди ва Геббельснинг қулоқ-мияни ейдиган ёлғон-яшиқ сафсаталари орасидан ҳақиқатни пайқаб олишга уринарди. Плейшнер бу санъатни батафсил ўрганиб олди. У «Фолькишер беобахтер» газетасидаги ахборот ва мақолаларни ўқиганда, дабдабали, ғолибона гапларга эътибор бермай, яъни пўст-пўчоқларни четга суриб қўйиб, хаёлан харитани қизил, юлдузли ва жигар ранг байроқчалар билан безаб борарди. Унга харита, шақар-

ларнинг номи ва чизғич керак эди, холос. Ана шу учта нарса Плейшнерга ҳақиқатни билиб бориш имконини берарди. У ўз уйида, Берлинда қанчалик тўғри фикр юритганлигига Швейцарияга келиб амин бўлди. У ҳар доим фашизмнинг ғалаба қозониши маданиятни йўқ қилади ва, оқибатда, миллатнинг айниб кетишига олиб келади деб ҳисобларди. Ер юзиде яшаган одамларни қулларга ва хўжайинларга бўла бошлашлари билан зодагонлар орасида инқироз бошланган эди. Рим фақат шунинг учун ҳалокатга учрадики, у бутун дунёга ҳоким бўлмоққа интилди ва натижада ваҳший қабилалар зарбаси остида ҳалок бўлди. Умунан олганда ҳам, деб мулоҳаза қиларди Плейшнер, дунёга ҳоким бўлишга қарор қилган ҳамма антик давлатлар куч-қудрат чўққисига чиққан пайтларида инқирозга учраганлар. Бунинг сабаби шундаки, куч бор жойда, одатда ғурур пайдо бўлади, ғурур эса шуҳратпарастликка олиб боради, бошга қийинчилик тушган йилларда эса шуҳратпарастликдан ғурроқ ва заифроқ нарса бўлмайди. Греция ва Рим, ундан аввал эса Миср ва Бобил ҳокимлари ғалабалардан маст бўлиб, давлат — интилишлари ҳар хил кишилар жамоасидан иборат эканлигини ёддан чиқариб қўйганлар. Мамлакатдан ташқарида ғалабаларга эришиш қадимги ҳокимларни шунчалик ўзига жалб қилиб олганки, улар ўз қуллари орасида норозилик пайдо бўлаётганини ҳам, совға тегмаган сарой аҳларининг ҳасратларини ҳам, ажойиб келажак устида хаёл суриб юрган мутафаккир ва файласуфларнинг мавжуд дунёдан норози бўлиб юрганликларини ҳам унутиб юборганлар. Маълум бир душман устидан ғалаба қозониб кеккайган император, фиръавн, трибун, ҳукмдор ва консуллар: менинг зарбимга чет давлатлар чидаш бера олмас экан, норозилик билдираётган ўз фуқароларимни бостириш ҳеч гап эмас, деб ўйлаганлар. Бунда улар бостириш учун асосий куч бўлиб хизмат қилувчи армия сафида вақти келганда тинчтилиши лозим бўлган кишиларнинг ака-укалари, болалари ёки оддий танишлари хизмат қилажанини унутиб қўйганлар. Ҳокимлар ва фуқаролар ўртасидаги ана шу зиддиятларда шундай тараққиёт элементлари бор эдики, уларни Плейшнер ўзи учун «цивилизация хамиртуруши» деб белгилаб қўйган эди. Гитлернинг даҳшатли бир тажриба ўтказаетганини у яхши тушунарди: рейхнинг жаҳон устидан қозонажак

Ғалабаси натижасида немис жамиятида ҳар бир немис қаандай ўрин тутганидан қатъи назар, моддий фаровонлик билан таъминланиши лозим эди. Гитлер ҳамма немисларни жаҳон ҳокимлари, ер юзидаги бошқа одамларни эса уларнинг фуқаролари қилмоқчи бўлди. Яъни у, жуда бўлмаганда, иложи бор муддат мобайнида «цивилизация хамиртуруши»нинг пайдо бўлишига йўл қўймоқчи эмасди. Гитлер ғалаба қозongan тақдирда ҳамма немислар ҳарбий миллат бўлиб қолардилар, Гитлер эса қолган ҳамма халқларни қуролсизлаштирарди, уларни давлат ташкилотидан маҳрум этарди. Ана шундан кейин забт этилган халқларнинг исён кўтаришига қаратилган ҳар қандай ҳаракатлари пучга чиқарди, чунки қуролланган немислар ташкилотига бас кела оладиган бошқа қуролли миллий ташкилот бўлмасди, Ҳоким миллат орасида «янгилашиш зиддиятлари» келиб чиққунча йиллар, ўнлаб йиллар ўтиши мумкин эди, устига-устак бундай ҳодиса бутунлай юз бермаслиги ҳам мумкин эди.

...Плейшнер соатига қаради: ҳали вақт бор. У кичкинагина қаҳвахона ёнида тўхтади, қаҳвахонанинг ёмғир томчилари билан қопланган ойинасидан морожний еб ўтирган болалар кўринарди. Уларни бу ерга ўқитувчиси олиб келган бўлса керак.

«Мен рейх мезони билан фикр қиладиган бўлиб қолибман,— деди ўзига-ўзи Плейшнер, болалар билан кулиб суҳбат қилиб ўтирган ёш эркакка кўзи тушгач.— Бизда ўқитувчилар фақат хотин-қизлар, чунки ҳарбий хизматга яроқли ҳамма эркаклар жанг қилмоқда. Умуман мактабда эркак киши ишлаши керак. Спартада қандай бўлган бўлса, шундай бўлиши керак. Аёл киши тарбиячи эмас, юпатувчи бўлиши мумкин. Болаларни келажакка эркак киши тайёрлаши лозим: бу нарса болалардаги ортиқча хомхаёлларни йўқ қилади, чунки болаларнинг хомхаёли катталарнинг реал ҳаётига зид келса, боланинг ўзига жабр бўлади. Бутун дунё икки қисмга бўлинган; йўқ, ғарб ва шарққа эмас, ҳокимлар ва қулларга эмас, йўқ, катталар ва болаларга бўлинган. Аммо дунёга ҳеч ким ана шу умумий бўлиниш нуқтани назаридан назар ташламаган. Ана шу узилмас бўлинишда буюк процесслар пишиб этилади, демак катталар йўл қўйган хатоларни болалар қайтармасликлари учун ана шу процессларга таъсир кўрсатиш»

ни ўрганиб олиш инсониятнинг урушдан кейинги асосий вазифаси бўлиб қолса керак».

Плейшнер қаҳвахонага кирди ва бир улуш мева морозийсидан буюрди. Болалар ўқитувчисининг ҳазил гапларига қаҳ-қаҳ уриб кулиб ўтирардилар. У болалар билан худди тенгдошлардек гаплашарди, ўзи бола феълига мослашишга уринмай, аксинча, усталик ва одоб билан уларни ўз даражасига кўтарарди.

«Агар бу ерда Гитлер бўлганда, болалар лом-мим демай ўз ўқитувчисидан кўз узмай ўтирардилар, кўчада ҳам ёйилиб юрмай, саф тортиб борардилар ва бир-бирларини аҳмоқона «Хайль Гитлер!» деган ҳайқириқ билан табриклардилар. Ўз ватанига мағлубият тилаш даҳшатли нарса, аммо шунга қарамай мен ўз ватанимнинг тезроқ енгилишини истардим...»

Плейшнер шошилмай морозий ер, жилмайганча болалар овозига қулоқ соларди. Уқитувчи бундай деди:

— Ана шу ажойиб жойнинг хўжайинига бизни иситиб бағрига олгани ва муздек морозий бергани учун миннатдорчилик билдирсак. Унга қўшиқ айтиб берамизми?

— Айтамиз!— деб жавоб беришди болалар.

— Овозга қўяман! Ким қарши!

— Мен, деди сочлари сап-сарик, юзини сепкил босган, кўм-кўк катта-катта кўзли қизча.— Мен қаршиман.

— Нега энди?

Шу пайт қаҳвахона эшиги очилиб, плашидаги ёмғир томчиларини қоқиб яширин квартиранинг кўк кўз дароз хўжайини кириб келди. У билан бирга қорачадан келган, юз суяклари туртиб чиқиб турган бақувват яна бир киши кириб келди. Плейшнер ўрндан дикка турмоқчи ҳам бўлди-ю, аммо дарознинг «сизни ўзим топиб оламан» дегани эсига тушиб, яна газетага тикилганича болаларнинг гаинга қулоқ солди.

— Қани айт-чи, нега қаршисан?— деб сўради ўқитувчи бояги қизчадан.— Ўз нуқтаи назарингни ёқла энди. Балки сен ҳақдирсан, биз эса ноҳақдирмиз... Бизга ёрдам берчи...

— Ойингнинг егандан кейин қўшиқ айтиб бўлмайди, деган эдилар,— деди қизча,— томоқни шамоллатиб қўйиш мумкин.

— Ойингнинг гапи ҳам кўп жиҳатдан тўғри. Албатта, биз кўчада баланд овоз билан қўшиқ айтсак ёки

бақирсак — томоқни шамоллатиш ҳеч гап эмас... Аммо бу ерда... Бу ерда томоққа ҳеч нима қилмаса керак дейман. Айтгандек, сен қўшиқ айтмаслигинг мумкин: сендан хафа бўлмаймиз.

Уқитувчи биринчи бўлиб шўх Тироль қўшиғини бошлаб берди. Қаҳвахона хўжайини болалар олдига чиқиб, уларни олқишлади. Болалар говур-гувур билан қаҳвахонадан чиқиб кетишди. Плейшнер хаёл сурганча улар орқасидан кузатиб қолди.

«Бу қорачадан келган кишини қаерда кўрганман, — бирдан эсига тушиб қолди. — Бундай қиёфалар қанчалик ўзгармасин, эсда қолади. Балки у билан бирга лагерда ётгандирман? Йўқ... лагерда кўрмаганман. Аммо юзи таниш. Жуда ҳам таниш».

Плейшнер қорачадан келган одамнинг юзига диққат билан тикилиб қолди шекилли, у бунини сезиб, кулиб қўйди. Шу кулишидан Плейшнер уни эслаб олди, худди кинофильмнинг кадрини кўргандек бўлди. У ҳатто бу кишининг овозини ҳам эшитгандай бўлди: «Ҳамма вақт, ҳамма ерда фюрерга содиқ бўламан деган тилхат ёзиб берасан! Кейинчалик бошини сарак-сарак қилиб, айбдор — улар, мен — четда эдим, дея олмасин. Ҳозир ҳеч ким четда бўла олмайди! Концлагердан чиқиб келган немис ё содиқлик, ё ўлимдан бошқа нарсани билмаслиги керак». Бу воқеа урушнинг иккинчи йилида бўлиб ўтган эди: уни навбатдаги суҳбатдан ўтказиш учун гестапога чақирган эдилар — профессорни ҳар йили бир марта, одатда баҳор пайтида чақириб турардилар. Бу кичкина, қорачадан келган одам кабинетга бирпасга кирган эди, одатда сўроқни суҳбат тарзида ўтказувчи форма кийган гестапочи билан ораларидаги суҳбатни тинглаб туриб, Плейшнернинг ёдида қолган ана шу сўзларни зарда ва заҳархандалик билан айтган эди. Ушанда Плейшнер укасининг олдига борган эди — Гуго бош врач бўлиб ишларди ва унинг бир йилдан кейин вафот этиши ҳеч кимнинг хаёлига ҳам келмаганди. «Уларнинг одатдаги усуллари, — деган эди Гуго, — сени ўзларига шерик қилиб олишмоқчи...»

Плейшнер қўллари титроқ босаётганини сездди. У нима қилишни билмасди: квартира хўжайини — дарознинг ёнига бориб, уни секин чақириб олиб, огоҳлантириб қўйсамикин; ёки кўчага чиқиб, иккаласи бирга кетадиларми ёки йўқми — шуни кузатсамикин; ёки биринчи

бўлиб қаҳвахонадан чиқиб, квартирада қолган иккинчи кишини деразага эҳтиёт сигналини қўй, деб огоҳлантир-самикин—у ерга борганида қўшни хонадан бошқа одамнинг овозини эшитган эди.

— Тўхта!— деди тўсатдан ўзига ўзи Плейшнер.— Аввал куни квартирага борганимда деразада нима бор эди? У ерда Штирлиц айтган гул турган эди-ку. Ё йўқмиди? Нега бўлмаса бу ўртоқ... Ўзи нима гап, алаҳла-япманми? Тўхта! Аввало, ўзингни қўлга ол!»

Дароз Плейшнерга қарамай кичкинагина, қорачадан келган киши билан чиқиб кетди. Плейшнер хўжайинга охирги қоғоз пулини узатди. Хўжайиннинг майдаси йўқ экан, рўпарадаги магазинга югуриб бориб пулни майдалаб келди ва Плейшнерга узатди. Плейшнер қаҳвахонадан чиққанда кўчада ҳеч зот: квартира хўжайини ҳам, кичкина одам ҳам йўқ эди.

«Балки у Штирлицга ўхшаганлардандир?— деб ўйларди Плейшнер.— Балки у ҳам Штирлицга ўхшаб нацистлар орасида ўз ролини бажараётгандир?»

Бу фикридан хотиржам тортди, гарчи қорачадан келган кишини, унинг гапиргандаги совуқдан-совуқ ҳаракати ва қўққисдан заҳарханда тиржайишини эслаб қолган бўлса-да, Плейшнер кайфияти шунчаки панд бераётганига ишонтаришга тиришарди ўзини.

У махфий квартира жойлашган уй олдига келди ва ойнага қараб дароз билан кичкина кишини кўрди. Иккаласи ойна олдида гаплашиб туришарди, иккаласининг ўртасида эса хавф белгиси— каттакон гул турарди. Рус разведкачиси изига тушганликларини сезиб хавф белгисини қўйишга улгурган эди, гестапочилар эса гулнинг нима маънода қўйилганлигини билмасдилар. Гестапочилар рус разведкачисининг кетига тушганликларидан руснинг ўзи хабарсиз деб ўйлаб, ҳамма нарсаларни илгаригидек қолдиравердилар, аввал куни квартирага Плейшнернинг тўппа-тўғри кириб келиши билан квартирада ҳамма нарса жойида эканлигига яна ишонч ҳосил қилдилар.

Дераза олдида турганлар Плейшнерни кўриб қолдилар, дароз эса унга қараб бошини қимирлатиб кулиб қўйди. Плейшнер дарознинг кулишини биринчи марта кўриши, у буни кўрди-ю, ҳамма нарсани дарҳол пайқади. У ҳам кулиб қўйиб, кўчанинг нариги томонига ўта бошлади: нариги томонда уларнинг кўзидан ғойиб

бўлиб, қочиб қоламан, деб ўйлади. Аммо орқасига назар ташлаганида ундан юз метрча нарида витриналарни томоша қилиб иккита эркак киши келаётганини кўрди.

Плейшнернинг оёғини титроқ босди.

«Бақириб, ёрдамга чақирсаммикин? Йўқ, улар олдинроқ етиб келадилар. Уларнинг нима қилишларини ҳам биламан. Кишини қандай қилиб ухлатиб қўйиш ёки жинни деб кўрсатиш осонлигини Штирлиц ҳикоя қилиб берган эди».

Одам энг хавфли вазиятга тушиб қолган дақиқаларда, у курашиш қобилиятини йўқотмаган бўлса, албатта, диққати ниҳоятда ўткирлашади, мияси ҳар қачонгига қараганда тез ишлай бошлайди.

Плейшнернинг аввал куни эшикдан киришни билан бир парча зангори осмонга кўзи тушганини эслади.

«У ердан ҳовлига чиқиб кетса бўлар,— дарҳол пайқади у,— эшикдан кираверай».

У тиззалари дағ-дағ қалтираб, рангсиз юзида қотиб қолган табассум билан ичкарига кирди. Эшик очик экан: юқоридагилар уни кутиб, пастга қўнгироқ қилиб, кўча эшикни очиб қўйган эканлар.

Плейшнер ичкарига киргач эшикни ёпди ва ҳовлига олиб чиқадиган кичкинагина ойначаси бор эшик томон югуриб борди. У эшикни итарди, аммо очилмади. Кейини елкаси билан итарди — эшик бари бир очилмади.

Штирлиц РХСА биносига кириш олдидан машинани четга чиқариб қўйди-да, анчадан бери мой кўрмаган, ёмғир ва тунги совуқдан шишган скамейкага ўтирди. Болалар асфальтда бомбадан қолган чуқурларни чаққонлик билан четлаб ўтиб роликда учишарди. Штирлиц болалар юзини тер босганлигини кўрди, бу — очарчилик, дармонсизлик тери эди.

«Шу роликлар билан юракларини бутунлай ишдан чиқаришади-ю, бола фақирлар,— ўйларди у,— бечоралар нимани кўрди — кечалари бомбардимондан ваҳимага тушадилар, кундуз куни ўласи чарчаб ролик учадилар ва доим қоринлари оч: нонни, картошками ёки сосисками, қани энди нима бўлса ҳам тўйиб-тўйиб есалар. Катталар курашининг энг даҳшатли оқибати — болалар қалби ва танасининг шикастланишидир».

Штирлиц кўзини юмди ва шу опда кўз олдида Са-

шенъканинг равшан қиёфаси пайдо бўлди. Севган аёлларнинг қиёфаси видолашган ва учрашган пайтларда айниқса эса қолар экан. Неча йиллар ўтиб кетди, қанча-қанча одамлар ҳалок бўлди, давлатлар пайдо бўлди, сиёсат ўзгариб борди, эски дўстлар ғойиб бўлиб, янги дўстлар пайдо бўлди, аммо Сашеньканинг қиёфаси — ранги ўчган, чўчинқираган чеҳраси доим у билан бирга — кўзини юмди дегунча кўз ўнгида гавдаланади, видолашув пайтидагидек ўзгармай қолаверади.

«Аёлларда ҳис-туйғу эркаклардагига нисбатан кучлироқ бўлади. Уларда биз, эркаклардагидек фақат ақл ишлайвермайди, балки тушуниб бўлмайдиган қандайдир бошқа ҳис-туйғулар иштирок этади,— деб хаёл суради Штирлиц.— Мен ўшанда бир йилдан кейин кўришамиз деган эдим, у бўлса бошини қимирлатиб, худди кўрлардек кўзини юмиб олиб, мепинг юзимни силарди».

— Сашенька,— деди хўрсиниб Штирлиц,— дийдорингни кўрармқинман, Сашенька...

«Унинг бир ўзи Сашка билан кўп қийналган бўлса керак... Бизда ана шунақа шир-шир этиб юрадиган роликлар йўқ эди, велосипедни эса кўриб оғзимиз очилиб қоларди. Биз онг жиҳатдан бутун дунёдан ўзиб кетдик, ролик ва велосипед чиқаришда ҳам пайти келиб ўзиб кетсак керак... Шундай қилиб Сашканинг отаси, ролик ҳамда велосипед ўрнида фақат опаси Сашенька ва китоблар бўлган, холос...»

Штирлиц шошилмай хаёл суриб ўтирaverди, шу пайт у, бир томондан, маза қилса, иккинчи томондан, ташвишланарди, чунки Сашенька ва ўғли ҳақидаги хаёлга берилиш учун фақат бир неча минут муҳлат қолган, кейин у бинога кириб бир қават пастда жойлашган Мюллер қабулхонасининг эшигини тақиллатиши керак эди, у ерда эса ўз ҳаётидаги энг азиз нарсалар ҳақида ортиқ хаёл сура олмайди. У ерда жангчига айланиши керак ва агар жангчи жанг олдидан фақат шу жангга тааллуқли бўлмаган бошқа нарсаларни унутмаса, енгилиши мумкин.

«Сабр қил, Катюша,—яна хаёлга ботди Штирлиц,— ўрнидан турар экан,— сен билан ҳали курашни давом эттирамиз, сени зулматдан қутқараман, ҳаммаси яхши бўлади, кичкинтойни ҳам тарбиялаб вояга етказасан».

Штирлиц шошилмай, роликларда пойга қилаётган

рангпар, тер босган болаларга табассум қилиб, машинаси томон юриб бѳрарди ва ўзини жангга тайёрлаб Кэт ҳақида ўйларди.

«Фақат ўзимни ўзим алдамай,— ўйларди Штирлиц, машинага ўтирар экан.— Кэтни қутқариб оламан деб қатъий ваъда қилмоқдаман. Муваффақиятга ишониш лозим — акс ҳолда ютқазиш мумкин, аммо хомхаёлларга ҳам берилмаслик керак — бундай қилинса, калтак ейиш ҳеч гап эмас».

У моторни юргизди ва одатдагича, машинасига муржаат қилди:

— Қани, жўнадик, машинажон... Қани, кўчаларни яна бир айлаиб чиқайлик, одамларга назар ташлайлик, баҳор ҳиди анқиётган тоза ҳаводан нафас олайлик, кейин Мюллер ҳузурига борамиз.

14

Штирлицнинг РХСА коридоридан ўз кабинетига кетаётганлигини Мюллерга хабар қилганларида у дастлаб гангиб қолди. У Штирлицни бошқа жойда қўлга туширадилар деб ўйлаган эди. У сабабини билмаса ҳам, аммо муваффақиятни қўлга киритаётганлигини аниқ сезарди. Мюллер йўл қўйган хатосини ҳам биларди: у калтак еган Холтоффни кўриб ўзгариб кетганлигини эслади. Уларнинг мўлжаллари бир эканлигини Штирлиц албатта пайқаган. Шунинг учун ҳам Штирлиц қочиб қолади деб ҳисобларди. Аммо унинг империя хавфсизлиги бошқармасида пайдо бўлганлигини, шошилмай йўл-йўлакай танишлар билан сўрашиб коридордан келаётганини эшитиб Мюллер ўзини йўқотиб қўйди ва муваффақият қозонишга ишончи анча камайди.

Штирлицнинг нияти оддий эди: рақибини ҳайратда қолдириш — ярим ғалабага эришиш деган гап. У Мюллер билан кураш жуда мураккаб бўлишини биларди — Холтофф унинг физиклар билан ўтказган операциясидаги энг нозик жойларни пайқаб қолган эди. Бироқ тайёргарлиги йўқлиги ва умуман билимни менсимаслиги Холтоффга айбнома тузишга имкон бермади, у исбот этиш йўли билан эмас, кўпроқ тахмин қилиш йўли билан топган ҳар бир пунктини эса рад этиш ёки икки хил талқин қилиш мумкин эди. Штирлиц физик Рунге ишига жуда усталик билан ёндашган эди. Гестапода

бошқа махбуслар билан қандай иш олиб борсалар физик билан ҳам шундай иш олиб боражакларини тушунарди: терговчининг физика назариётчиси, ўз ғояларига берилиб кетган ва шунинг учун кундалик ҳаётда асабийлашган ва мантиқни йўқотган кишига тўғри калиб топа олиши амри маҳол эди. Шунинг учун Шелленберг билан суҳбатда уни эҳтиёткорлик билан Штатларнинг атом ҳужуми бошлаши мумкинлиги темасига жалб қилганида, у, Штирлиц кутганидек, Германиянинг бу соҳада орқада қолаётганлигидан ҳасрат қилди ҳамда океан орқасидаги айёр золимлар «интиқом қуроли»ни яратиш масаласини тезроқ ҳал қилишга уринаётган рейхга халақит бериш мақсадида фитналар уюштиратган бўлсалар керак, деди. Шелленберг қамоққа олинган Рунгенинг фамилиясини айтмаган бўлса ҳам, Штирлиц илм аҳли орасидаги ана шундай фитналарни фақат физикларнинг ёрдами билан фош қилиш мумкинлигини тахмин қилиб, Мюллер апаратыдагилар эса фақат суяк синдиришгагина устадирлар, деган эди ўшанда. Шелленберг штандартенфюрернинг физикадаги янги оқимлар билан қай даражада таниш эканлиги билан қизиқди. Штирлиц одатдагича сиполик билан жавоб берди, аммо у ҳазиллашяптими ёки жиддий гапиряптими — буни пайқаб олиш қийин эди:

— Ҳаммадан кўпроқ мени физик химия ёрдамида омманинг аҳмоқлашиши процессини тўхтатиш мумкинми деган масала қизиқтиради... Тўғри сўзларни гапирадиган тентаклар жуда кўпайиб кетганлигидан ишлаш қийин бўлиб қолди...

— Сиз умрингизни концентрацион лагерда тугатасиз,— деди кулиб Шелленберг.— Чунончи, Мюллер сизни қамаб ўтирмайди, сиз кўп нарсалардан хабардорсиз: сизга ўхшаганларни автомобиль ҳалокатидан кейин дабдаба билан кўмадилар.

— Раҳмат,— жавоб берди Штирлиц.— Аммо мен аввал унинг қабрига гулдаста қўйиш ниятидаман.

— Мюллер ўлмайдиган одам... Бу дунёда қидирув ташкилотлари йўқолмагандек, у ҳам ўлмайди, чунки одамларнинг асосий интилиши — изланишдир. Бу нарсани юксақ маънода амалга оширадиганлар янгиликни физикадан, бизларга ўхшаб ақлсиз туғилганлар эса контразведка соҳасидан излайдилар.

— Мюллер бу сўзларингиз учун сизни кечирмайди...

— Нега энди кечириши керак?— елкасили қисиб қўйди Шелленберг.— Бу унинг сўзлари. Бу бавариялик тузукроқ плми бўлсами, ким билади дейсиз, ҳозир қаерда ўтирарди: бпзнинг бпнодами ёки Бранденбург дарвозасига яқин уйлардан биридами?

— Сизни нега шунчалик ёмон кўради?

— Иккита сабаби бор,— деб жавоб берди Шелленберг. У ўйлаб-нетиб ўтирмай гапирарди: демак, ўз вақтида бу ҳақда роса бош қотирган кўринади.— Биринчидан, мен унга қараганда икки марта ёшман...

— Сал кам икки марта,— унинг гапни тўғрилаб қўйди Штирлиц.

— Бу ўринда «сал кам»нинг аҳамияти йўқ. Ҳатто аксинча, у мenden уч марта катталигини айтишни афзал кўрарди — чунки мен хотин киши эмасман, у эса товукларни чорлаётган хўроз эмас. Иккинчидан, ўз меҳнатим билан нон топай, деб дарсликни четга суриб қўйган ҳар бир киши коллеж ва университетни тугатгач, тайёр жойга келиб, уч йилда юқори лавозимга кўтарилиб кетган омадли кишини яхши кўра оладими? У эса бу ишга бутун умрини бағишлаган. Учинчи томон ҳам бор... Бу фикр менинг миямга ҳозиргина келди: биласизми, ҳаётда қизиқ нарсалар бор: баъзи кишилар бирон ишни ўйлаб топадилар, бошқалар эса уларни бажарадилар. Шундай қилиб, ишларни жуда кам бажарганим учун Мюллер мени кўролмайдн. Мен кўпроқ ўйлаб топардим. У бўлса доим буни бажарарди: буйруқни, бировни отишми, бирон акциями — барп бир, ҳаммасини бажариб келди. Биласизми, бундай парса кишининг иззат-нафсига тегади. Мен алоқани яхшилаш мақсадида унинг олдига бир неча марта бордим... Йўқ, натижа чиқмади, у бавариялик деҳқон хотиндек мени рейхсфюрерга, марҳум Гейдрихга, яна баъзи бошқа кишиларга рашк қиларди...

— Тушундим,— кулди Штирлиц,— бошқалар кимлигини тушундим...

— Сиз дарҳол тушундингиз,— ўрнидан турар экан, Шелленберг ҳам кулиб юборди.— Майли, худо шоҳид. Ҳар ҳолда иккаламиз ҳам бир ишни бажармоқдамиз, ва демак, чидашни истамаган пайтларимизда ҳам баъзи нарсаларга чидашга тўғри келмоқда. Иккинчи томондан олганда, гестаподек гўнг ташувчи карвонга ким бошлиқ бўлишга розилик берарди дейсиз?

Шу суҳбатдан кейин ярим ой вақт ўтди: Штирлиц ҳеч вақт ҳодисаларни тезлаштиришга уринмасди: сабр-тоқат ҳам тезликнинг гарови. Ҳамма нарса — санъат, разведка, муҳаббат, сиёсатми, бари бпр пропорцияларда белгиланади.

Штирлиц фюрернинг туғилган куни муносабати билан ўтказилган тантанали кечада Рунге ишига нисбатан иккинчи марта «шаъма» қилди. Гитлернинг нутқидан сўнг концерт бўлди, кейин ҳамма дастурхон ясатилган катта залга ўтди. Рейхсфюрер одатдагича зельтер суви ичиб ўтирди, қўл остидагилар эса коньяк ичдилар. Ана ўшанда Штирлиц Шелленбергга бундан уч ой олдин қамоққа олинган физик ишини Мюллернинг одамлари эплай олмаётганликларини айтди. «Яхшими, ёмонми, ҳар қалай мен физика-математика факультетини тугатганман,— деди у,— буни мен эслагим келмайди, чунки шу ихтисосни деб эркаклик қобилиятини бутуилай йўқотишимга сал қолди. Лекин шунга қарамай, бу — факт. Кейин — унинг алоқаси кенг: у океан ортида ўқиган ва ишлаб келган. Шу иш билан биз шуғулланганимиз фойдалироқ».

У Шелленбергга ана шу фикрни айтиб, кулгилли латифаларни ҳикоя қила бошлади, Шелленберг ҳам кўп кулди, кейин иккови дераза ёнига бориб, бир группа ходимлар билан Штирлиц ҳам иштирок қилган операцияни муҳокама қилдилар. Бу операция иттифоқчилар ўртасида низо чиқариш мақсадида уюштирилган сохта информация эди. Штирлиц ўша пайтдаёқ Шелленбергининг ниҳоятда эҳтиёткорлик билан, кўзга ташланавермай, ҳар томонини ўйлаб, ғарбий иттифоқчиларни Кремлдан ажратишга қаратилган мақсадни амалга оширишга киришганлигига эътибор берган эди. Бунда у асосий зарбани, одатдагидек, Кремлга қарши қаратган эди. Хусусан, Шелленберг Атлантика қўрғонида турган немис қисмларини инглиз автомат қуроллари билан таъминлашни уюштирди. Бу қурооллар бетараф мамлакатлар орқали сотиб олинган бўлиб, уларни керакли эҳтиёт чоралар кўрилмай Франция территорияси орқали жўнатилди. Тўғри — буниси ҳам жуда усталик билан бажарилди — коммунист-партизанлар немис омборларидан бир неча инглиз автоматларини ўғирлаб кетганларидан кейин, кимки қурол-аслаҳа омборларини ёмон қўриқлаган бўлса, отишга ҳукм қилинажакли-

ги тўғрисида буйруқ чиқардилар. Шу буйруқ кўп нусхада тарқатилди, партизанлар ҳаракатини аниқлаб юривчи Шелленберг агентлари партизан кийимидаги Торез коммунистларини ҳам ана шундай буйруқ билан «таъминлашга» муваффақ бўлдилар. Ана шу махфий маълумотлар асосида ғарбий иттифоқчилар Франция ёки Голландияга қўшин туширмас эканлар, деган хулоса чиқариш мумкин эди: акс ҳолда ўз душманига ҳам қурол сотадиларми? Шелленберг Штирлицнинг ишини маъқуллади — у шу масаланинг ташкилий томонларини уюштирган эди, бу операциянинг Геббельс ва Риббентроп идоралари билан келишиб амалга ошириш бўйича қизиқарли таклифларни ҳам тайёрлаган эди. Шелленберг кабинетидан чиқмай, Кремлда портлаш юз беришини, Сталин, Черчилль ва Рузвельт коалициясининг барбод бўлишини кутди. Штирлиц тиним билмай ишларди, унинг таклифларини Шелленберг тўла маъқуллар эди. Бироқ кутилган натижа чиқмади. РХСАдагилар, нима бўлди экан, деб бош қотирдилар. Штирлиц бир неча тахминларни айтди. Ҳаммаси ҳам дадил ва қизиқарли тахминлар эди: Штирлиц операция бошланishi биланоқ Москвани огоҳлантириб, Лондон нацистларга ҳеч қандай қурол сотган эмас, бу ҳийла бошдан оёқ узоқни кўзлаб, усталик билан тузилган сохта информация эканлигини хабар қилган эди.

Фюрер туғилган куни кечасидаги суҳбатда Штирлиц атайлаб физик Рунге ишидан эътиборни чалғитиб, Кремлга нисбатан ишлатилган ҳийланинг муваффақиятсиз чиққанлигини муҳокама қилиш устида кўпроқ тўхтади. Шелленбергнинг ақлли раҳбар ва туғма разведкачи сифатида ҳар бир суҳбатда, ҳатто ўзининг боғбони билан гаплашганда, маълум бир деталларни ёддан чиқаришга йўл қўйса ҳам, аммо асосий ва муҳим моментларини ёддан чиқармаслигини Штирлиц яхши биларди, чунки инсоннинг дунёни тасаввур этиш системасида ҳар бир ихтисос ўз изини қолдиради. Штирлиц Шелленбергнинг тенг рақиб эканлигига, стратегия масалаларида эса ундан ўтиб кетиш жуда қийин, ҳатто мумкин эмаслигига тан берарди. Аммо уни кўпроқ кузатаркан қизиқ бир детални сезиб қолди: Шелленберг ўз ходимларининг қизиқарли таклифларини олдин сезмаган бўлиб, гапни бошқа томонга буриб юборарди. Аммо кунлар, ҳафталар ва ҳатто оилар ўтгандан сўнг шу таклифга

Ўз нуқтаи назарини қўшиб — бундан олдин юқорида маслаҳатлашиб олса керак — ана шу фикрни ўзиники, ўз таклифи, ўзи ўйлаб топган операция сифатида ўртага ташлар эди. Шунда ҳам у шунчаки айтилган таклифларни шу қадар усталлик билан тайёрлар, темани рейх олдида турган бошқа ҳамма масалалар билан шу қадар аниқ боғлай олардики, ҳеч ким уни фикрни тўғридан-тўғри қаердандир ўғирлаяпти, дея олмас эди.

Штирлицнинг мўлжали жуда тўғри чиқди: икки ҳафта ўтгач, разведка шефининг кабинетида бўлган оператив кенгашдан кейин барча ходимлар чиқиб кетаётганда, Шелленберг Штирлицдан бир оз вақтга қолишни сўради.

— Штирлиц,— деди Шелленберг,— жаҳон тарихида техника жиҳатдан устунлик масаласи, айниқса олимлар атом ядроси сирини очганларидан кейин, ҳал қилувчи масала бўлиб қолса керак. Менимча, Фарбда ҳам, Шарқда ҳам олимлар бунини тушуниб олганлар, аммо сиёсатчилар унинг аҳамиятига ета олмаганлар. Биз ўн тўққиз асрлик тарих давомида сиёсатчилик ихтисосига қандай маъно бериб келинган бўлса, унинг шу маънони йўқотишга гувоҳ бўлишимизни кўрасиз. Келажакда сиёсатни фан бошқарадиган бўлади. Келажакнинг илғор марраларига чиқиб олган фан аҳллариининг асл мақсадларини, тадқиқот қилишга уларни ким илҳомлантираётганини кўриш,— бугунги вазифа эмас, тўғрироғи узоқ келажак вазифасидир. Шунинг учун қамалган физик билан иш олиб боришингизга тўғри келади... Айтгандек, мен унинг номини ёддан чиқарибман...

Штирлиц ўзи текширилаётганини фаҳмлади. Шелленберг ўзининг бу гапи қаердан келиб чиқди, шу фикрни бир вақт унга ким берганлигини Штирлиц пайқадими ёки йўқми— шунини аниқлаб олмоқчи эди. Штирлиц ўз бармоқларига тикилганча, индамай тураверди. У маълум вақт индамай турди, кейин эса тушунмаётган қиёфада бригаденфюрерга қараб қўйди. Шундай қилиб, Рунге иши Штирлиц қўлига тушди. Шундай қилиб, немисларни 1944 йилдаёқ атом бомбасини яратишга яқинлашишдек реал имкониятдан маҳрум этди. Бунинг учун Рунге нуқтаи назари ғолиб чиқса бас эди. Бинобарин, Рунге билан ўтказилган талайгина кунлар мобайнида у атом бомбага эга бўлиш Германиянинг пешанасига ёзилмаган эканлигига амин бўлди: Гитлер Сталинград

жангидан сўнг олимлар уч ойдан кейин, узоғи билан олти ойдан кейин реал натижаларни ваъда қилмасалар мудофаа соҳасидаги илмий ишларга маблағ ажратмаслигини айтган эди. Ҳарбий аслаҳалар бошқармаси, кайзер Вилгельм институтида, медицина институтида, шунингдек алоқа министрлигидаги лабораторияларда ишловчи ядрочи физиклар ўртасидаги жанжаллар Гиммлер қулоғига бориб етгандан кейин, у атом қуроли масаласи билан қизиқиб, «Ҳарбий-илмий тадқиқотлар бирлашган фонди»ни ташкил қилди, бироқ рейхдаги илмий ишлар учун жавобгар бўлган Геринг Гиммлер ташкил этган илмий ташкилотни ўзига беришни талаб қилди. Иззат-нафсини қондириш учун кураш борарди. Шундай қилиб, гениал немис физиклари раҳбарларнинг эътиборидан четда қолдилар, бунинг устига Германиянинг Шпеер ва Шахтдан ташқари бирон фюрерни, олий маълумотга эга эмас эди... Ана шу гапларнинг ҳаммасини Штирлиц Москвага етказди ва устига-устак, Рунге тарафдорлари ва рақиблари ўртасидаги жанжалнинг янада авж олишига ўз ҳиссасини қўшди: душманга қанчалик зарар етказилаётган бўлса бизга шунчалик фойда эди.

Энди шу курашнинг навбатдаги босқичида у яна галаба қозониши: бу ишда ўзининг ҳақ эканлигини исбот этиши лозим эди. У ўз позициясини ўйлаб қўйди. Унинг позицияси ниҳоятда кучли. У Мюллерни енгиши керак ва энгади ҳам.

...У ўз кабинетида кирмади. Мюллернинг қабулхонасига кириб, унинг ёрдамчиси Шольцга деди:

— Дўстим, шефингиз мени кечирсинлар: соат тўққизда қайтишни ваъда қилган эдим, тўққиз-у ўн икки минутда келдим... Қандай кўрсатмалар бўлади? У киши мени ҳозир қабул қиладиларми ёки ярим соат ухлаб олайми?

— Ҳозир билиб чиқаман,— деб жавоб берди Шольц ва ичкарига кириб кетди. У икки минутча тўтилиб қолди.— Бу сизнинг ихтиёрингизда экан,— деди у қайтиб чиққач.— Шеф ҳозир десангиз ҳозир қабул қиладилар, бўлмаса кечқурунга кўчириш ҳам мумкин.

«Иш яна мураккаблашибди-ку,— тушунди Штирлиц.— У мепинг қаерга боришимни билмоқчи. Чўзиб ўтаришининг ҳожати йўқ: бари бир бу иш бир соат, узо-

ғи билан икки соат ичида ҳал бўлади. Шуман институтдан экспертлар чақирилганда ҳам бундан кўп вақт кетмайди».

— Сиз нима маслаҳат берсангиз, шуни қиламан,— деди Штирлиц.— Кечқурун раҳбарлар олдига кетиб қолади деб қўрқяпман, унда эртагача кутишга тўғри келади. Тўғрими?

— Тўғри,— деб маъқуллади Шольц.

— Бўлмаса, ҳозир кирганим маъқул экан-да?

Шольц эшикни очиб:

— Марҳамат, штандартенфюрер,— деди.

Мюллер кабинети қоп-қоронғи: группенфюрер кичкина столча ёнида Би-Би-Си радиосини эшитиб ўтирган эди. «Лорд Хау-хау»нинг немисларга қарши қаратилган эшиттириши берилаётган эди. Мюллернинг тиззасида қоғозлар солинган папка ётарди, дам у, дам бу ҳужжатни диққат билан кўздан кечириб, радио овози пасайганда уни бураб турарди. Мюллер кўринишдан чарчаган, қора костюми ёқасининг тугмаси ечилган, худди дарани булут қоплагандек кабинетни қават-қават тамаки тутуни қоплаган эди.

— Салом,— деди Мюллер.— Очигини айтсам, мен сизни бунчалик эрта келишингизни кутмаган эдим.

— Кеч қолганим учун калтак ейман, деб қўрқиб келаётган эдим.

— Ҳаммангиз, кекса Мюллер калтаклайди, деб қўрқиб юрасизлар... Бирон кишини калтаклаганманми ўзи? Мен хушкўнгил, кекса одамман. Миш-миш гапларга ишонманг... Сизнинг келишган шефингиз менга қараганда минг марта баджаҳл. Фақат у университетда ўқиганда табассум қилишни ва французча гаплашишни ўрганиб олган. Мен эса олмани пичоқ билан кесиб ейиш керакми ёки менинг уйимдагилар сингари бутунлигича тишлаб ейиш керакми — шу дамгача билмайман бун.

У ўрнидан туриб, ёқасининг тугмасини солди-да:

— Юринг,— деди.

Штирлицнинг ҳайрон бўлганини кўриб, кулди у:

— Сизга бир нарса тайёрлаб қўйдим.

Улар кабинетдан чиқишди, Мюллер Шольцга мурожаат қилиб:

— Биз тезда қайтсак керак...— деди.

— Мен машина чақирганим йўқ-ку...

— Ҳеч қаерга бормаймиз.

Мюллер салмоқлаб, тик зиналардан подвалга тушди. У ерда йирик жиноятчилар учун бир неча махсус камера бор эди. Подвалга кириш жойида учта эсэсчи турарди. Уччаси ҳам забардаст кишилар бўлиб, уларнинг шу гавдасига белларидаги кичкинагина браунинг кулгили кўринарди. Шундай девларга браунинг нима кераги бор экан? Улар бир мушт билан отни қулатишлари мумкин.

Мюллер ўзининг орқа чўнтагидан вальтер чиқариб, посбонларга узатди.

Штирлиц мен ҳам шундай қилайми деб Мюллерга қаради. Мюллер бош ирғаб қўйди. Штирлиц ўзининг парабеллумини узатди, посбон уни орқа чўнтагига солиб қўйди. Мюллер посбонлар турган жойдаги столча устидан олма олиб, деди:

— Қуруқ бормайлик. Иккаламиз ҳам эркин муҳаббат тарафдори бўлсамиз ҳам — ҳеч қандай мажбуриятсиз, — собиқ дўстлар олдига совга-салом билан бориш керак.

Штирлиц ўзини кулишга мажбур этди: Мюллернинг нега бундай деганини у дарҳол тушунди. Бир вақт унинг одамлари жанубий америкалик дипломатни сотиб олмоқчи бўлдилар: унга бир неча фотосурат кўрсатдилар — уларда дипломатнинг Мюллер одамлари рўпара қилган сариқ кокилли қиз билан ётгани тасвирланган эди. «Ё шу фотосуратларни хотинингизга юборамиз, ё бизга ёрдам беринг» — дейишганди ўшанда. Дипломат расмларни анча вақт томоша қилиб туриб: «Шу хоним билан яна бир марта ётишнинг иложи йўқми! Хотиним билан иккаламиз порнографияни жуда яхши кўрамиз», деб жавоб берган. Бу воқеа Гиммлер немис разведкачиларининг оилавий ҳаётига алоҳида эътибор бериш ҳақида буйруқ чиқаргандан кўп вақт ўтмай юз берган эди. Мюллер ўшанда норози бўлиб: «Ҳеч қандай мажбуриятсиз эркин муҳаббатга йўл қўйиб бериш керак, ўшанда кишилар ҳар қандай аҳмоқона вазиятда қўлга тушавермайдилар», деган эди. Перулик дипломат билан бўлган шу воқеани Штирлицга ҳикоя қилиб берганларида, у хуштак чалиб қўйиб, бундай деган эди:

— Менимча, перулик дипломат сизларни бошлапти: у хотинидан ўларча қўрққан, албатта, ammo парво қилмагандек бўлиб артистлик қилипти, сизлар эса унга

ишоибсизлар. Сен хотинингдан қўрқмасмидинг? Албатта, қўрқардинг! Аммо мени қўлга тушира олмайсан — мен қўрқсам, фақат ўзимдан қўрқаман, чунки ҳеч ким олдида мажбурият олган эмасман. Энг ёмони шундаки, турмага совға олиб келадиган одамим йўқ.

Мюллер 7-камера олдида тўхтади. У узоқ вақт кичкина тешикчадан ичкарига қараб турди, кейин посбонга эшикни очишни буюрди. Мюллер биринчи бўлиб камерага кирди. Унинг кетидан Штирлиц ҳам кирди. Посбон эшик олдида қолди. Камерада ҳеч ким йўқ.

— Гапирасанми?!— деб бақирди Рольф.— Мўъжиза фақат кинодагина бўлади, фақат кинодагина учгача санайдилар! Мен учгача санаб ўтирмайман. Мен деразани очаман-у, боланг ўралган адёлни ечиб оламан. Тушунарлими? Сен ўз халқинг олдида бурчингни бажараётган бўлсанг, мен ҳам ўз халқим олдидаги бурчимни бажармоқдаман!

Кэт бирданига ўзини енгил сезиб учиб кетаётгандек бўлди, қулоқлари шанғиллаб ҳушдан кетди.

Рольф стол бурчагига ўтираркан:

— Гельмут, болани ол...— деди.

Солдат болани олиб, чиқиб кетмоқчи эди, аммо Рольф уни тўхтатди:

— Кетмай тур. У ҳозир ҳушига келади, давом эттирамиз... Барбара, марҳамат, сув олиб келинг. Унга ҳам, менга ҳам. Агар юрак дориси бўлса стаканга томизиб келинг.

— Унга неча томчи бериш керак?

— Унга эмас, менга.

— Хўп бўлади, неча томчи?

— Мен қаердан билай?! Унтами... Уттизтами...

У Кэт олдида тизза чўкиб, икки бетига шапатилади.

— Бу нарса хотинларда узоқ вақт давом этармикин?— сўради Рольф Гельмутдан.

— Онангизда қанча давом этган?

— Шундай дегин... Онангизда дейсанми?.. Аблаҳлар ўзлари топ-тоза бўлиб юрадилар, менга эса ана шундай ифлос ишни топширадилар... Гугурт беринг...

— Мен чекмайман.

— Барбара!— қичқирди Рольф.— Гугурт олиб келинг! Қани, қараб кўринг, ўзига келдимикин? Киприкларини қимирляпти...

— Мен бу ишда ҳеч балони тушунмайман.

— Барбара?— қичқирди Рольф.— Намунча судраласиз?

Қиз икки стаканда сув олиб кирди. Рольф сал кўнимтир стакандаги сувни ичди. Ичиб бетини буриштирди:

— Тфу, бемаза нарса экан...

Сигарет тутатиб, у яна Кэт ёнига чўккалади ва қовоқларини кўтариб қўйди. Кэтнинг кўз қорачиғи унга тик қараб турарди.

— Улиб қолмаганмикин?— сўради у.— Барбара, сиз қараб кўринг...

Барбара Кэтнинг бошини ўз томонига бурди.

— Йўқ, нафас оляпти.

— Узингиз бир нима қилинг. Вақт оз... У ерда натижасини кутиб туришибди...

Барбара авайлаб, уқалаётгандек, огритмай Кэтнинг юзини шапатилай бошлади. Стакандаги сувдан ҳўплаб юзига пуркади. Кэт чуқур нафас олди, юз мушаклари қимирлаб-қимирлаб қўйди.

Бола илгаригидек чиқариб йиғлар эди.

— Бир бало қилинглар. Қулоқ-миямни еди-ку!— деди Рольф.

— Қорни оч...

— Нега тўтиқушдек бир гапни қайтараверасиз? Фақат ўзим кўнгилчанман, деб ўйламанг!— деб бақариб берди Барбара.

— Бошқа хонага чиқай деб ижозат сўрагандим-ку, ахир...

Телефон жиринглади. Рольф трубкани кўтариб, деди:

— Рольф эшитади. Ким? Эшитаман.

Бола жон-жаҳди билан йиғларди,— овози жуда ўткир эди. Йиғидан юзлари кўкариб, қовоқлари шишиб, лабларининг атрофи оқариб кетган эди.

— Олиб кетинг!— қўли билан ишора қилди Рольф. Гельмут болани бошқа хонага олиб чиқиб кетди. Аммо боланинг овози қўшни хонадан ҳам эшитилаверди.— Ҳа,— деб жавоб бера бошлади Рольф.— Йўқ, ҳозирча йўқ... Осон деб ўйлайсизми? Шундай денг? Бўлмаса ўрни алмаштирайлик. Уни қачон сўроқ қила бошладилар? Индамаяптими? Э, дўстона суҳбат қилишяпти, денг... Манави дугонаси билан ҳам гаплашиб кўришини — мен хурсанд бўлардим...

Гельмут болани олиб чиқиб кетгач, Кэт ҳушига келди: у ҳушдан кетган пайтда ҳам шу ерда, даҳшатли хонада ўғли бўлмаса ҳам, худди ёнида ётгандек ҳис этди. Бола қаердадир йиғларди, хона ичи иссиқ, демак у ойнани ҳали очмаган экан. Нималарни гапиряпти? Кимни сўроқ қилишяпти, ким индамаяптнйкин? «У» индамаяпти, «улар» дўстлардек суҳбат қилишяпти. Нима бўлди, Штирлиц қўлга тушганмикин? Агар ҳозир талаб қилаётган гапларини айтиб берса, уни уриб майиб қиладилар ва Кэт уни сотган бўлади. Йўқ, бундай қилиб бўлмайди. Аммо бошқа ҳолатга ҳам йўл қўйиб бўлмайди: гўдакнинг очиқ ойна ёнидаги стол устида қипқизил тирноқсиз қўлчаларни ва қийшиқ оёқчаларини очиб қип-яланғоч ётишига ҳам йўл қўйиб бўлмайди — совуқ ҳаво ғуриллаб киради, гўдак эса ўзини қутқара олмайди, бақариб йиғлашдан бошқа иложи йўқ унинг — бўғилиб қолгунга қадар йиғлайверади...

«Шу азобни кўргандан ўлганим яхши эди,— боласига раҳми келиб ўйларди Кэт.— Ҳамма қутуларди. Ўғилчам ҳам, Юстас ҳам, мен ҳам. Улим энг ажойиб, энг гўзал қутулиш йўли бўлар эди... Юрак ҳам шунчалик кучли бўладими? Ерилиб кетмайсанми! Еки бутунлай тўхтаб қолмайсанми! Шу қадар азоб берасанми...»

Рольф трубкани қўйиб, деди:

— Менимча у ўзига келди.

Барбара яна тиз чўкиб, икки бармоғи билан Кэтнинг кўзини очди, унинг киприкларни қимирларди.

— Ҳа,— деди Барбара,— ўзига келипти.

— Сув беринг унга.

Кэт ҳамон ўзини ҳушсизликка солиб ётавермоқчи бўлди, лекин унинг юзи ёлғонни билдириб қўйди: қўшни хонада бола йиғлаётгани учун онанинг юзига беихтиёр жон кираверди.

— Бўлди, бас,— деди Рольф.— Ҳушдан кетганлигингиз рост эди, энди муғомбирликни, хотинлар қилиғини ташланг. Ҳеч нима чиқмайди бундан. Сиз эркаклар ишига аралашдингизми, энди майнавозлик қилманг. Барбара ўтқизиб қўйинг. Туринг! Кўзингизни очинг!

Кэт ўрнидан қимирламади, кўзини ҳам очмади.

«Ўзимга келмаганим яхши эди,— ўйларди у.— Бир бошимга шунчалик азоб тушса-я!»

— Майли,— деди Рольф.— Уни қўйинг, Барбара. Кўриб турибман, ҳамма гапни эшитиб ётибди. Ҳозир

мен Гельмутни чақириб, ойнани очиб юборсам, кўзини очади-ю, аммо унда кеч бўлади.

Кэт чидай олмай, йиғлаб юборди.

— Хўш?— сўради Рольф.— Ақлингизни йиғиб олдингизми?

Унинг ўзи Кэтни ўрнидан кўтариб, ўтқазиб қўйди.

— Гапирасизми?

— Уйлаб кўришим керак...

— Уйлаб ўтиришга вақт йўқ.

— Нима дейишни билмайман... Елгон гапиришимни истайсизми?

— Елгон гапиришингизни истамайман. Ҳақиқатни гапиришингизни истайман.

— Билганимни айтдим.

— Мен сизга ёрдамлашаман,— деди Рольф.— Узингизни сотқин деб ҳисобламаганингиз учун сизга ёрдам бераман. У чўнтагидан Штирлицнинг фотосуратини олиб, Кэтга кўрсатди, аммо Барбара расми кўрмаслиги учун уни бир томондан тўсиб турди.

— Энди тушунарлими? Гапирмасликдан нима фойда? Гапирасизми?

Кэт ҳамон лом-мим демасди.

— Гапирасанми, йўқми?!—тўсатдан бор овози билан қичқирди Рольф.— Гапирмайсанми?! Гельмут!

Болани кўтариб Гельмут кириб келди, Кэт ўзини болага ташлади, лекин Рольф болани Гельмутнинг қўлидан тортиб олиб, ойнани очиб юборди ва боланинг устидаги адёлни юлқиб олди. Кэт ўзини Рольфга ташлади, аммо оёғидаги кишанлари халақит бериб йиқилиб тушди, ерга йиқилганда ҳам думалаб Рольфга ташланди. Кэт даҳшатли овоз билан қичқирарди. Рольф ҳам нималарнидир бақириб гапирарди — шу он устма-уст икки ўқ овози янгради.

— Мантиқан тўғри,— деди Мюллер, Штирлицнинг гапларини тинглаб бўлиб.— Сизнинг физик Рунгега нисбатан тутган йўлингиз мустаҳкам. Бу соҳада мени ўзингизга иттифоқчи деб ҳисоблайверинг.

— Швеция дипломатининг қора «Хорьхи» кетидан қўйган думингиз ҳам шу иш билан боғлиқмиди?

— Думни ҳам сезганмидингиз? Хавфни яхши пайқар экансиз.

— Менинг ўрнимда ҳар қандай аҳмоқ ҳам кетидан

илашган думни сезар эди. Уз уйида қандай хавф бўлиши мумкин? Мен чегарадан ташқарида эмасман-ку...

— Бошингиз оғримаяптими?

— Ташвишданми?— кулиб сўради Штирлиц.

— Қон босимидан,— жавоб берди Мюллер ва чап қўли билан орқа миясини уқалай бошлади.

«У соатга қараб олиши керак эди. У ниманидир кутиб турибди,— пайқаб олди Штирлиц.— Унинг қўлида қандайдир далил бўлмаса, бу спектаклни уюштирмаган бўларди. Ким бўлиши мумкин? Пасторми? Плейшнерми? Қэтми?»

— Йогларнинг нафас олиш гимнастикасини қилиб кўришни маслаҳат берардим.

— Унга ишонмайман... Лекин, қандай қилишни бир кўрсатинг-чи. Менга кўрсатишган эди, аммо нафи тегишига ишонмадим.

— Чап қўлингизни орқа мияга қўйинг. Йўқ, ундай эмас, фақат бармоқларни қўйинг. Унг қўлингизни бош устига кўндаланг қўйинг. Ана шундай. Энди иккала қўл билан уқалайверинг. Фақат кўзингизни юминг.

— Мен кўзимни юмай-да, сиз эса Холтоффнинг бошига туширгандек менинг ҳам бошимга туширинг-а.

— Агар сиз ватанимга хоинлик қилишни таклиф этсангиз — шундай қилишим мумкин... Обергруппенфюрер, сиз сездирмай соатга қараб қўйдингиз... соатингиз етти минут орқада қолган. Сиз билан бу ерда бир соатдан кўпроқ ўтирдик. Мен очиқ гапни яхши кўраман. Айниқса ўзимизнинг одамларимиз бўлса.

Мюллер кулиб юборди:

— Менинг аппаратимда ишламаганингиздан доим афсусланардим. Сизни аллақачон ўринбосар қилиб олардим.

— Мен розилик бермасдим.

— Нимага розилик бермасдингиз?

— Сизнинг ўринбосарингиз бўлишга.

— Нега?

— Сиз рашк қилаверасиз. Жуда севадиган, содиқ хотиндек рашк қиласиз. Бу — рашкнинг энг даҳшатли формаси... Энг азоб берувчи формаси.

— Умуман мени тўғри тушунгансиз. Тўғри, бу даҳшатли рашкни бошқача қилиб, масалан, ўртоқлар устидан ғамхўрлик деб аташ ҳам мумкин — аммо, бу принцип масаласи эмас, технология масаласидир.

Мюллер яна соатига қаради: бу гал соатга қаранини яширмадн. «Аммо жуда уста мутахассис,— ле-ди ўзига ўзи Мюллер.— У ҳамма нарсени сўз орқали эмас, ҳаракат ва кайфиятдан билиб олар экан. Бало экансан. Агар у бизга қарши ишлаган бўлса, унинг рейхга келгирган зарарини ўлчаш менинг қўлимдан келмасди-ёв. Ана шундай битта артист бизнинг минг-лаб бечора солдатларимизга арзийди...»

— Майли,— деди Мюллер.— Очиқ гаплашамиз. Ҳозир, дўстим, бир минут...

У ўрнидан туриб, огир эшикни очди. Оғирлигига қарамай, эшик осонгина очилди. У эринчоқлик билан тирноғини тозалаб турган посбондан сўради:

— Шольцага телефон қилинг, янгиллик бормикип?

Мюллер икки-уч соат давомида Рольф рус қизини гапиртира олади деб мўлжал қилган эди. Уни бу ерга олиб келадилар, бир-бировлари билан юзлаштирамиз. Бўлса бўлди, бўлмаса йўқ. Агар тўғри чиқса, фактни текшириш — контрразведкачининг бурчидир. Штирлицни қандай сўроқ қилишни ҳам ўйлаб қўйган эди Мюллер: Рольф рус қизини гапиртиргандан кейин, Мюллер ўз кўзирларини ўртага ташлайди, Штирлицнинг ўзини қандай тутишини кузатиб туради, кейин эса пианистка билан юзлаштиради.

— Ҳозир,— орқасига, камерага қараб деди Мюллер.— Мен битта хабарни кутяпман...

Штирлиц елкасини қисиб:

— Нимага энди бу ерга олиб келиш керак эди мени, кабинетингизда гаплашсак бўлмасмиди?— деди.

— Бу ер тинчроқ. Агар ҳамма нарса мен истагандек тугаса, биргаллашиб кабинетга чиқамиз, ҳамма иккаламиз менинг идорамда қандайдир иш билан банд бўлганимиздан хабардор бўлади, холос.

— Менинг шефим бундан хабардорми?

— Кимнинг рашиқдан қўрқасиз, меникиданми ёки уникидан?

— Сизнингча қандай?

— Таваккал иш қилишингиз менга ёқади.

— Бошқа иложим йўқ. Кейин мен доим аниқликни яхши кўраман.

— Аниқлик — мавҳумот шаклларидан бири. Сиз ўта айёрсиз, биламан.

Посбон кириб, деди:

— У ёқдан ҳеч ким жавоб бермаётган эмиш.

Мюллер ҳайрон бўлиб, лабларини буриштирди ва ўзини юпатди: «Телефон қилмай бу ерга жўнаган бўлса керак. Каналим банд бўлган бўлса, вақтни тежай деб жўнайверган. Жуда яхши. Демак, ўн-ўн беш минутдан кейин Рольф уни бу ерга етказиб келади».

— Майли,— қайтарди Мюллер.— Инжилда айтилгандек: тош гериш ва яна уларни отиш вақти келди.

— Сизга мактабда илоҳиётдан яхши таълим беришмапти,— деди Штирлиц.— Екклезиаст пайгамбарнинг китобларида бундай дейилган: ҳар томонга тош отиш ва уларни териш вақти келди: қучоқ очиш ва қучоқдан қочиш вақти етди.

Мюллер сўради:

— Сиз инжилни қўл остингизда бўлган пастор Шлаг билан биргалашиб ўрганганмисиз дейман-а?

— Мен инжилни тез-тез ўқиб турардим. Душманни енгиш учун унинг мафкурасини билмоқ зарур, шундай эмасми? Бунини жанг пайтида ўрганиш эса — мағлубиятга тенг.

«Пасторни чет элда қўлга туширдилармикин? Бўлиши мумкин. Йўқ, станциядан келаётганимда йўлда биронта машинани учратмадим.

Аммо улар мендан олдинроқ йўлга чиққан ва заставада кутиб турган бўлишлари мумкин. Ҳозир эса — вақтни тўғри келади — Берлинга яқинлашиб қолгандирлар. Хўш, мен хўжайиним билан юзма-юз учрашишга талаб қиламан. Хужум қилавериш керак. Асло мудофаага ўтмаслик лозим. Борди-ю Мюллер мендан, агент Клаус қаерда, деб сўраб қолса-чи? Уйда стол тортмасида хат ётган бўлиши керак. Жуда аниқ далил, аммо воқеалар келиб-келиб пасторга туташинини ким билганди дейсиз? Клаус билан бўлган воқеани ҳали исбот этишлари керак. Вақт эса менинг фойдамга ишляпти».

Мюллер Штирлицнинг кўзларига тикилганча кўкрак чўнтагидан шошилмай кўк конвертни олди.

«Нима бўлса бўлсин — мен ишимни бажариб қўйдим,— мулоҳазасини давом эттирди Штирлиц.— Аҳмоқ, шошилмай, имиллаб ҳаракат қилиши билан мени қарахт қилиб қўйиб, ўзини қаерга қўйишни билмай типирчилаб қолади, деб ўйляпти. Уйласанг ўйлайвер. Имиллаши менга фойда қайтанга, ўйлаб олиш учун йигирма секундча вақт қоляпти ихтиёримда. Пастор

гапириб қўйиши мумкин, лекин бунинг хавотирли жойи йўқ. Муҳими — Плейшнер одамларимизни Кэтнинг қўлга тушганлиги ва Вольфнинг музокара бошлаганлиги ёки бошламоқчи эканлиги ҳақида огоҳлантириб қўйди. Агар мен қўлга тушсам, бизникилар ишни давом эттиришлари керак, энди қайси томонга эътибор бериш лозимлигини биладилар. Менинг шифримни Мюллер топа олмайди — ўзим ва бошлигимдан бошқа ҳеч ким билмайди уни. Мендан эса ҳеч нарсани билиб олсмайдилар — бунга имоним комил».

— Мана, деди Мюллер чўнтагидан учта бармоқ излари тасвирланган расми олиб, — бунга қаранг, жуда қизиқ. Бу бармоқ излари, — дея Штирлицнинг олдига биринчи расми суриб қўйди, — бечора, тентак, лақма Холтоффга сиз сув ичирган стакандагиси. Манависини, — Мюллер қарта орасидан кузирни олиб ташлаётгандек, иккинчи расми ташлади, — биз... қаердан топишимиз мумкин? А?

— Менинг бармоқ изларимни Голландияда, Мадриддан, Токнодан, Анқарадан топиш мумкин, — деди Штирлиц.

— Яна қаердан?

— Эслашим мумкин, аммо бунга камида ўн беш соатча вақт кетади. У ҳолда тушки овқатгагина эмас, кечки овқатга ҳам кечикамиз...

— Майли, мен оч ўтиришга ҳам тайёрман. Айтгандек, йогларингиз очликни дардга энг яхши даво деб ҳисоблар эканлар ва уларнинг башорат қилишларича бора-бора сўзакни сульфидин билан эмас, балки бир ҳафталик очлик билан даволайдиган бўлармишлар... Хўш, эсладингизми?

— Гапимизнинг тайини бўлмаяпти. Агар мен қамалган бўлсам, бунга росмана айтаверинг — унда сизнинг саволларингизга маҳбус сифатида жавоб бераман. Акс ҳолда эса — саволларингизга жавоб бермайман.

— Жавоб бермайман, — Штирлицнинг сўзини қайтарди Мюллер.

— Жавоб бермайман.

У соатига қаради: агар ҳозир Рольф кириб келганда у передатчикдан гап бошларди, лекин Рольф кечикапти, шунинг учун Мюллер бундай деди:

— Илтимос, ҳаммага кириш ман этилган махсус алоқахонадан телефон орқали гаплашганингиздан ке-

йин нима қилганингизни — иложи бўлса минутма-минут — аниқ айтиб берсангиз.

«Учинчи расмни ҳали кўрсатгани йўқ,— ўйларди Штирлиц.— Демак, унда яна бирон нарса бор. Демак, кейин яна ҳаддан ошиб кетмаслиги учун ҳозирнинг ўзида зарба бериш зарур».

— Мен махус алоқа хонасига кирган эканман, унда алоқачиларни бепарволик ва кўрқоқликлари учун судга бериш керак. Чунки улар калитни эшикда қолдириб, бомбапанага қуён бўлганлар — мен портайгеноссе Борман билан учрашдим. У билан икки соатдан кўпроқ бирга бўлдим. У билан нималар ҳақида гаплашдинглар, деб сўрасангиз, табиийки, мен жавоб бермаيمان.

— Жавоб бермаслигингиз мумкин эди, агар...

— «Агарингизни» қўйинг...

— Ҳаддан ошманг, Штирлиц, ҳаддан ошманг... Ҳар қолда унвоним ҳам, ёшим ҳам сиздан каттароқ...

«Сўз ўйинига таклиф этипти,— дарҳол пайқади Штирлиц.— У қамоққа олинганимни англатмоқчи бўлиб шундай жавоб қилди. Агар шундай бўлса — уларнинг қўлида далил йўқ, аммо уни кутмоқдалар — мендан ҳам кутмоқдалар буни. Демак, ҳали қутулиб кетиш имкониётим бор экан».

— Кечирасиз, группенфюрер.

— Бу бошқа гап. Хўш, Борман билан, партайгеноссе Борман билан нима ҳақда суҳбат қилдинглар?

— Саволингизга партайгеноссе Борман ҳозир бўлган тақдирдагина жавоб беришим мумкин — мени тўғри тушунишингизни истардим.

— Агар Бормансиз жавоб бераверганингизда, балки учинчи саволга жавоб беришингизнинг ҳожати қолмас эди...

Мюллер яна бир марта соатига қараб қўйди — Рольф ҳозир бу ерга тушиб келиши керак; Мюллер, вақтни жуда яхши ҳисобга оламан деб ўйлаб юрарди.

— Учинчи саволингиз рейх ва фюрер манфаатига зид бўлмай, фақат ўзимгагина даҳлдор бўлса жавоб беришга тайёрман.

— Савол шахсан сизга тегишли. Бу бармоқларни одамларим рус радистининг чамадонидан топишган, Штирлиц... Бу саволга жавоб беришингиз қийин бўлса керак.

— Нега энди? Бу саволга жавоб бериш қийин эмас: радистнинг чамадонини мен Рольфнинг кабинетида кўздан кечирган эдим — уни чақиринг, айтиб беради.

— У буни аллақачон айтган.

— Бўлмаса гап нимада ўзи?

— Гап шундаки, бармоқларингизнинг изи чамадон ҳали бизга келмасдан олдин, гестапонинг район бўлимида кўчириб олинган эди.

— Хато қилишмаганмикин?

— Хато қилишлари мумкин эмас.

— Тасодиф-чи?

— Мумкин. Бироқ исбот этилган тасодиф бўлиши керак. Нега Берлиндаги уйларда сақланаётган йигирма миллион чамадондан худди рус пианисткаси ўз ашқолдашқолларини сақлаган чамадонда сизнинг бармоқ изларингиз қолар экан? Шуни тушунтириб берингчи?

— Ҳа... ҳа... Буни тушунтириш қийин, ёки деярли мумкин эмас. Сизнинг ўрнигизда бўлсам мен ҳам биронта баҳонага ишонмас эдим. Сизнинг гапингизни тушундим, группенфюрер, тушундим...

— Мен сиздан исботловчи жавоб олишни кутардим, Штирлиц, ростини айтсам, сизни жуда ҳурмат қиламан.

— Ишонаман...

— Ҳозир Рольф бу ерга рус пианисткасини олиб келади, аминманки, у бизга ноаниқ нарсани — рация сақланган чамадонда сиз қачон «из қолдирганингиз»ни топишга ёрдам беради.

— Рус радистими?—елкасини қисиб қўйди Штирлиц.— Мен госпиталдан олиб кетган аёлними? Менда кўриш хотираси зўр. Агар уни мен илгари кўрган бўлсам, қиёфаси эсимда қоларди. Йўқ, у бизга ёрдам бера олмайди...

— У сизга ёрдам беради,— эътироз билдирди Мюллер.— Кейин яна мана бу нарса ҳам...—у яна кўкрак чўнтагидан ниманидир олди,— ёрдам беради...

Шундан сўнг у Штирлицга унинг Плейшнердан Берига бериб юборган шифровкасини кўрсатди.

«Буниси энди тузоққа тушини,—тушунди Штирлиц,— энди қўлга тушибман. Бизникилар ҳам ҳеч нима билмайдилар, мен эса қип-қизил аҳмоқ бўлиб чиқдим. Плейшнер — ё қўрқоқ, ё ландавур, ёки «сотқин экан».

«Берлин, Шаҳзода Альбрехтстрассе,
Прагага.

Қадрдон Крюгер!

СС обергруппенфюрери Кальтенбруннернинг топшириғи билан менинг ходимларим полковник Берг ҳақида қўйидагиларни аниқладилар. Унинг империя хавфсизлиги бошқармасининг бошлиғига шахсан таниш эканлиги тўғрисида Сизга нотўғри маълумот берибдилар. Генерал Нойбут илтимосига биноан биз Берг иши билан шуғулланган эдик, аммо Канарис билан алоқаси борлиги юзасидан унга айб қўйиш учун етарли далиллар топа олмадик. Аммо Сиз унга шундай масъулиятли ишни топширибсизки, бунинг учун ҳеч қандай асос йўқ эди. Энди у ишни бошлаб юборган экан, оператив манфаатни кўзлаб уни бу ишдан четлатиш мақсадга мувофиқ бўлмас, деб ўйлайман. Аксинча, унга мураккаб, лекин майдороқ ишларни (албатта, ҳал қилувчи ишларни эмас) топшириб, Берг орқасидан жиддий назорат ўрнатишни Сиздан сўрардим. Сизга маълумки, Канарис Флоренбург концлагерида ётипти, шу сабабли, унинг хоинлик фаолиятига доир оз бўлса ҳам ҳақиқатни топши биз учун жуда муҳим. Шунинг учун Берг қораловчининг гувоҳи ёки ҳатто ҳимоячининг гувоҳи сифатида сўзга чиқа олса, ишончим комилки, раҳбарлар Сиздан жуда миннатдор бўларди. Очиғини айтмай, Краков операцияси барбод бўлган ва шаҳар рус бандалари қўлига бут-бутунлигича бериб қўйилганидан кейин Берг билан шу масала юзасидан иш олиб борсангиз, шубҳасиз, Сизнинг катта муваффақият қозонганингиз ва ўзингизни бутунлай оқлаганингиз бўлади... Аминманки, Прага гестапоси бошлиғининг ёрдамчиси вазифаси Сизнинг тажрибангизга ҳам, Сиздаги имкониятларга ҳам муносиб эмас.

СС штандартенфюрери Штирлиц томонидан уста массажчи сифатида жуда юксак баҳоланган контрразведка ходими Гришанчиков жанобларига келганда, у билан менинг одамларим шуғулланади. Мени тўғри тушунишингизни сўрайман: бу — Сизга ишончсизлик билдириш деган гап эмас.

Бу ердаги, Берлиндаги вазият шундай қарорга келишга мажбур этмоқда. Сиз ушбу хатни ҳузурингизга олиб борадиган ходимимга қўлдан келган ёрдамни бе-

расиз, деб ишонаман. Сиз уни танийсиз. Айсман, фюрер-га ниҳоятда содиқ одам, чинакам контрразведкачи, кўп нарсаларни биладиган зиёли, жонон йигит.

*Қўлингизни қисиб қолувчи
дўстингиз МЮЛЛЕР».*

Плейшнер яна эшикни итарди, аммо у ёпиқ эди, кичкина ойначадан эса — осмонни шу ойначадан кўрган эди — чиқиб кетишнинг иложи йўқ эди.

«Кейин бу кино эмас-ку ахир, — ҳорғинлик билан, ўз ишини худди четдан кузатиб турган кишидек ўйлаб қолди у, — кўзойнақ таққан кекса одам ойнадан чиқиб кетаман деб қисилиб, оёғи осилиб қолса... Осилиб қолган оёғимдан тортиб олаверадилар». У бир поғона тепага кўтарилди, уч метр баландликда жойлашган деразача кичкинагина тинч кўчага қараган эди, кўчада эса бояги шляпали икки киши шошилмай кетаётибди. Улар энди витриналарни томоша қилишни бас қилишган, ўзларини танимасликка олаётганлари йўқ эди. У яна бир поғона кўтарилди: ҳовлига қараган деразага фанер қоқиб қўйилган — афтидан ойнаси синган ёки ремонт қилмоқчидирлар — зинапоя жуда эскирган, бўёқлари кўчиб кетган эди.

«Ҳаммасидан ҳам даҳшатлиси ечинтириб, оғзингни текширадиган пайтлари — ўшанда ўзингни бир Ҳашаротдек ҳис қиласан. Римда одамни ўлдириб қўяқолардидилар — софдил антик давр, ажойиб давр!.. Булар эса кишини дорга осиб олдидан оёқ ости қилсалар!.. Қийноққа чидаб туролмайман, албатта. Ушанда, биринчи марта яширадиган гапим йўқ эди, бари бир чидаш бера олмадим, нимани истасалар шуни айтиб бердим, нимани талаб қилсалар шуни ёзиб бердим. Унда мен ёшроқ эдим. Ҳозир ҳам мени қийноққа солсалар, чидай олмай хоинлик қилишим, укам хотирасига хоинлик қилишим турган гап. Укам хотирасини ҳақорат қилгандан кўра ўлганим, хоинликсиз ўлиб кетганим яхшироқ».

У эшик ёнида тўхтади. Эшикдаги тахтачада «Ҳуқуқшунослик доктори Франц Ульм» деб ёзиб қўйилган эди.

«Ҳозир шу Ульм эшигидаги қўнғироқни босаман, — деб эслаб қолди Плейшнер. — Юрагимнинг мазаси қочиб қолди, дейман унга. Бармоқларим муздек бўлиб кетди, башарам ҳам докадек оппоқ бўлса керак. Доктор

чақирсин. Майли, улар мени одамлар кўзи олдида ота қолсинлар — бирон нарса дейишга улгураман-ку ҳар қалай».

Плейшнер қўнғироқ тугмасини босди. У эшик орқасидан узоқ дириллаган овозни эшитди.

«Доктор қаерда турасиз деб сўраб қолса-чи? — ўйларди у.— Нима бўпти? Қолаверса шу ердаги полиция кўлига тушаман. Гитлернинг умри тугаб қолди, шундан кейин ким ва қаердан эканлигимни айтиб беришим мумкин.

У қўнғироқ тугмасини яна бир марта босди, аммо ҳеч ким жавоб бермади.

«Бу Ульм тушмагур ҳозир қаҳвахонада, морожний еб ўтиргандир. Қулупнайми, касир-кусур вафлиқ морожнийни етган бўлса керак,— яна хаёл сурди Плейшнер.— Яна газета ҳам ўқиётгандир, мен билан неча пуллук иши бор унинг».

У бошқа эшик ёнига бориб, қўнғироқ тугмасини босди. Бу ердаги қўнғироқ жиринглади ва ичкаридан боланинг чийилдоқ овози эшитилди:

— Ким?

Плейшнер негадир тиззасига чўкиб, пичирлаб сўради:

— Болам, оч эшикни...

— Ким бу? — яна сўради бола.

— Барака топкур, эшикни оч,—овозини сал баландлатиб деди Плейшнер, аммо унга овози бутун уйдан эшитилаётгандек бўлиб туюлди.

— Сиз кимсиз? Ойим, Микки Маус бир йилдан кейин келади, деган эдилар.

— Мен Микки Маус эмасман, унинг укасиман... Ундан совғалар олиб келдим...

— Нима олиб келдинг?

— Эшикни оч, — деб шивирлади Плейшнер, ўрнидан туриб, — мен сенга мурватли мотоцикл олиб келдим...

— Акам мотоцикл ўйнайди... Мен қўғирчоқ ўйнайман... Мен қиз боламан...

— Қўғирчоқ ҳам бор. Катта қўғирчоқ, гапиради, кўзлари очилиб ёпилади.

— Сочи оқми?

— Оқ.

— Унақаси ўзимдаям бор... Менга сочи қораси керак...

— Сочин қораси ҳам бор, — деди Плейшнер. — Тезроқ очақол.

У пастдаги эшик ёпилганини эшитди: бояги икки киши кириб келди шекилли. Қадам товушлари эшитилди, кейин қизчанинг овози эшитилди:

— Ойним устимдан қулфлаб кетганлар, ҳозир келиб қоладилар...

Қизча гапни давом эттираверди, аммо Плейшнер қулоқ солмай юқорига югуриб кетди. У яширпн квартира рўпарасидаги эшикнинг қўнғироғини босмоқчи бўлиб, юқорига яна бир поғона югуриб чиқди. Аммо яширпн квартира эшиги очилиб, остонада сариқ сочли йиғит пайдо бўлди.

— Номерни адаштирибсиз, ўртоқ. Бу ерда фақат биз ва сиз ҳозиргина қўнғироқ қилган хонадагиларгина турамиз, бошқалар ҳар қаёққа жўнаб кетишган. Шундай қилиб, ўзингизни хавфсиз жойдаман, деб ҳисоблайверинг, — деди у.

«Қўлёзмам меҳмонхонадаги стол устида қолиб кетди. Қоқ ярмида тўхтатган эдим, жуда илҳом келган эди-да. Агар мен бу ерларга келмаганимда, Берлинда ёзиб ўтирган бўлар эдим, ҳозир бу даҳшатлар тугагандан кейин эса ҳамма қўлёмаларини тўплаб китоб қилиб чиқарар эдим. Энди қўлёмаларим кимларнинг қўлига тушади. Бунинг устига дастхатимни ҳеч ким тунмайди ҳам».

У деразани очди-ю, ўзпни иастга ташлади. У одамлар эшитсин деб қичқирмоқчи ҳам бўлди, аммо қичқира олмади; чунки ўша ондаёқ юраги ёрилиб бўлган эди.

15

Мюллер шундоққина эшик ёнида ўтирарди. У ерда қўзилиб ётган Рольф билан Барбарани кетма-кет расмга олаётган фотограф ва экспертлар ишини кузатиб туриш учун шу жойга ўтирган эди.

— Ҳеч нима йўқ, — деди оператив группа аъзоларидан бири, — ҳеч қандай из қолмаган.

Мюллер Рольф ўлдирилган жойга энг яхши изқуварлари — йиғирманчи йилларда биргаликда бандитларни ҳам, Гитлернинг национал-социалистларини ҳам, Тельманнинг коммунистларини ҳам қўлга тушириб юрган кекса ходимларни олиб келганди. Қамдан-кам ҳол

лардагина улардан фойдаланарди. Мюллер уларни гердайиб кетишмасин, деб гестапога ўтказмасди: бу ердаги ҳар бир терговчи экспертлар, агентлар, диктофонлар ёрдамига суянарди. Мюллер эса Чапекнинг нхлосманди эди — бу ёзувчининг асарларидаги изқуварлар фақат ўз мияси ва ўз тажрибасига суяниб иш кўрардилар.

«Руҳоний киши ҳеч вақт ўз динини ислоҳ қила олмайди, — деган эди бир вақт Мюллер. — Ислоҳотчилар доим четдан келади. Шу сабабли бўлажак ислоҳотчилар мени ағдариб ташламасликлари учун кексаларни резервда сақлаб юраман. Улар, уларнинг тажрибаси вақти-вақти билан менинг ўзимга баъзи ишларни қайтадан ташкил қилишга ёрдам бериб турибди».

— Ҳеч нима йўқми? — қайтариб сўради Мюллер. — Ҳеч нима-я. Бирорта илинтирадиган нарса йўқми?

— Ҳеч вақо, — жавоб берди сочлари оппоқ, ранги заъфарон чол. Мюллер унинг исмини эсдан чиқарган, аммо у билан 1926 йилдан бери «сан-санлашиб» келган. — Сен Мюнхенда очган қотилликка ўхшайди.

— Эгонштрасседами?

— Ҳа. Тўққизинчи уй эди шекилли...

— Саккизинчи. Қотил кўчанинг уй номерлари жуфт томонда ўлдирган эди.

— Хотираңг жуда зўр-да.

— Сеники-чи, пасайиб қолдимиз?

— Йод ичяпман.

— Мен бўлсам арақ ичяпман.

— Сен генералсап. Арақ ичсанг бўлади. Биз араққа пулни қаердан оламиз?

— Пора ол, — деб кулиб юборди Мюллер.

— Кейин қўл-оёқ қайирувчиларинг қўлига тушайми? Ундан кўра тинчгина йод ичиб юрганам маъқул.

— Ичавер, — рози бўлди Мюллер. — Ичавер. Очиғини айтсам, мен жон-жон деб арақни йодга алмаштирар эдим.

— Ишинг кўпми?

Мюллер жавоб берди:

— Ҳозирча кўп. Яқинда иш қолмайди. Хўш, нима қилдик? Шундай қилиб, ҳеч нима йўқми?

— Одамларинг манавиларни гумдон қилган ўқларни лабораторияда текшириб чиқишсин.

— Текширишга текширадилар, — деп Мюллер. — Албатта текширадилар, бундан хотиржам бўл...

Яна бир чол кириб келди-да, Мюллернинг ёшига стул қўйиб ўтирди.

«Чол тушмагур, — ўйларди Мюллер, — унга тикилиб қарар экан, — сочини бўяр экан. Ҳа, ростдан ҳам сочи бўялган».

— Хўш, — сўради Мюллер. — Гюнтер, нима топдинг?

— Унча-мунча нарса топдим.

— Менга қара, сочингни нима билан бўяйсан?

— Хина билан. Сочим оқ ҳам, қора ҳам эмас, лойқа ранг, Ильзе бўлса вафот этди. Ёшлар эса ёш солдатларга ишқивоз, кекса изқуварларга йўл бўлсин.

— Солдатлар фронтда-ку?

— Инвалидлар-чи? Улар ўйин-кулги қилиб юришибди...

— Ахир уларнинг оёғи йўқ-ку?

— Бу ишда оёқнинг ҳожати йўқ, — кулиб юборди Гюнтер. — Қулоқ сол, қаршидаги уйда яшовчи кампир бундан бир соат олдин солдат билан бир аёлни кўрган. Аёлнинг қўлида боласи бор экан. Улар шошилиб кетаётган эканлар.

— Солдатнинг кийими қанақа экан?

— Қанақа бўларди? Форма-да...

— Иштонда чиқмайди-ку ахир, бунини ўзим ҳам билман! Формаси қора эканми?

— Э-э... Албатта қора бўлади-да, кўк формадагиларга посбонликни топширмайсизлар-ку!..

— Қанақа машинага ўтиришибди?

— Автобусга ўтиришибди.

Мюллер ҳайрон қолиб, ўрнидан туриб кетди:

— Нега автобусга?!

— Шундай. Ун еттинчи автобусга.

— Қайси томонга кетишибди?

— Бу ёққа, — қўли билан кўрсатди Гюнтер, — ғарбга.

Мюллер ўрнидан сапчиб туриб, телефон трубкасини олди-ю, шошганча номерни териб, буюрди:

— Шольц! Дарҳол бажаринг! Ун еттинчи автобус йўлига наряд қўйилсин — бу биринчиси! Пианистка ва соқчи. Нима? Исмини қаердан биламан! Исмини аниқланг! Иккинчиси — у ҳақдаги маълумотларни топинг: ким, қаердан экан, қариндошлари қаерда эканлигини аниқланг. Кимлар билан учрашган, кимлар билан алоқа қилган, дарҳол ўшаларнинг рўйхатини юборинг менга. Агар у Штирлиц борадиган жойларда бирон марта бўл-

ган бўлса ҳам дарров хабар қилинг менга! Нима? Фронт-дамн, исловатхонадами, денгиз соҳилидами бари бир — қаердалигининг аҳамияти йўқ!

Мюллер илгаригидек эшик ёнидаги стулда ўтирарди. Гестапонинг ҳамма экспертлари ва фотограф жўнаб кетди. У иккала чол билан қолди, улар эски вақтларни эслаб хўп отамлашишди. Мюллер уларни тинглар экан, баъзан кўзига ёш оларди: чоллар ёшлик пайтларини, ҳамма нарса жўн ва кундай равшан, дўстларнинг кетига тушиб юрмайдиган, дори-дармонсиз ухланадиган, қирчиллама пайтларини эсладилар.

— Алло, — деди Мюллер, яна номерни териб, — Штирлицнинг уйига пистирма қўйгани наряд юборинг... Қанча вақт? Қанча керак бўлса, шунча ўтиришади... Штирлиц ярим соатдан кейин келади, деб жавоб беришин. Ким десинлар? Шофёриман, десинлар...

«Мен ютқаздим, — мулоҳаза қила бошлади Мюллер: — эски оғайнилари билан тўйиб суҳбат қилгандан сўнг хотиржам тортиб, — лекин ихтиёримда ҳали Бери турибди. Албатта, у ерда иш анча мураккаброқ бўлади. У ерда полиция ва чегарачилар бегона. Аммо асосий кўзир, менимча, қўлдан бой берилди. Улар югуриб автобусга тушганлар, бу ҳол операция олдиндан тайёрланмаганини кўрсатиб турибди. Башарти олдиндан пухта операция тайёрланган бўлса, улар бир амаллаб машина топардилар. Йўқ, операция ўтказилганини хаёлга ҳам келтирмаслик керак. Руслар, албатта, ўз одамларини қутқариш пайдан бўладилар, аммо битта пианисткани қутқариш учун бир неча кишини ўлимга юбормаслар-ов. Аммо қўлида боласи борлиги туфайли оғзидан гуллаб қўяди, деб қўрққан бўлишлари ҳам мумкин. Ана шу сабабдан ҳам шунчалик қалтис йўл тутгандирлар балки. Йўқ, бўлиши мумкин эмас. Ҳеч қандай қалтис режа асосида иш кўрмаганлар... Ғирт аҳмоқлик-ку бу!»

У яна телефон трубкасини олди.

— Мюллерман. Эс-бан ва у-бан йўлларидаги полицияни бола кўтарган аёл ҳақида огоҳлантириб қўйинг. Унинг кўринишини тасвирлаб беринг. Кейин, уни ўғри ва қотил, деб тушунтиринг, дарҳол ушласинлар. Мабодо янглишиб бошқаларни ушласалар ҳам майли — авф этаман уларни. Фақат мен кутганимни қўлдан бой бермасалар бўлгани...

Штирлиц яна соатига қаради: Мюллер уч соатдан бери йўқ эди.

«Қизчанг гапиртира олмаганлар, — тушунди Штирлиц. — Ёки уни Плейшнер билан юзма-юз қилдилармикин? Бунинг қўрқинчли жойи йўқ — улар бир-бирларини танимайдилар. Мюллер нималарнидир боғлай ололмапти. Бирор гап бўлганга ўхшайди, менинг ихтпёримда эса ортиқча муддат бор, ундан фойдаланиб қолишим шарт».

У мумкин бўлган ҳамма хулосаларни бир-бир элакдан ўтказаркан, шошилмай камеранинг у бурчагидан-бу бурчагига юрарди. Чамадон билан боғлиқ бўлган ҳамма нарсани бир-бир эслади. Ҳа, тўғри, Эрвин ўрмонда сирганиб кетиб, сал бўлмаса йиқилаёзган пайтда чамадонни ушлаб қолган эди. Бу воқеа бомбардимондан олдин, кечаси бўлган эди. Ҳа, бир мартагина қўлига олганди уни.

«Бир минут! — деб ўзини ўзи тўхтатди Штирлиц. — Бомбардимондан олдин бўлганлиги тўғри... Бомбардимондан кейин ҳам мен у ерда машинам билан турган эдим... У ерда машиналар кўп эди... Ут ўчирувчилар ишлаётгани учун йўл тўсилган эди. Мен у ерга нега боргандим? Шунинг учунки, Кудамштрассега борадиган йўл берк бўлганлиги учун мен ўша жойдан ўтмоқчи бўлдим. Уша кун эрталаб бомбалар тушган жойни ўраб олган полициячиларни чақиртиришни талаб қиламан. Демак, полиция мен қайтарганлиги учун у ерга бориб қолдим. Делода бомбардимондан кейин сақланиб қолган чамадонларнинг расми бор. Мен полициячи билан гаплашган эдим, башараси ҳам ёдимда, у эса кўрсатган жетонимни эслаб қолган бўлса керак... Мен чамадонларни кўтаришга ёрдамлашдим, — қани, йўқ деб кўрсин-чи. Йўқ дея олмайди, юзма-юз қилишларини талаб қиламан. Йиғлаб турган аёлга болалар каравотини кўчанинг нариги бетига ўтқазиб берганимни ҳам айтаман; аёл ҳам бунни тасдиқлайди, бундай нарса ёдда қолади».

Штирлиц эшикни ура бошлади, эшик очилиб кетди: у ёниқ эмасди, аммо остонада икки посбон турарди. Учинчиси Штирлиц камераси олдидан бир одамни олиб ўтди. Одамнинг башарасида соғ жой қолмаган эди. Аммо Штирлиц бир қарашда Борманнинг шахсий шофёрини таниб олди. У гестапо агенти бўлмаган ва Штирлиц партия идорасининг шефи билан гаплашганда машинани шу шофёр ҳайдаб борган эди.

Штирлиц ўзини тетик сеза бошлади. Вақтни бой бермаслик керак.

— Дўстим, группенфюрер Мюллерга дарҳол телефон қилинг. Эсига тушибди, денг! Ҳаммасини эслабди, денг! Тезлик билан бу ерга тушишини сўранг!

«Плейшнерни ҳали олиб келганлари йўқ! Биринчиси. Кэт билан иш битмади. Бу иккинчиси. Чиқиб кетиш учун фақат вақтдан ютиш керак. Вақт ва Борман. Агар суст-кашлик қилсам, у ютиб чиқади».

— Хўп бўлади, — деди посбон, — ҳозир айтаман, штандартенфюрер...

Эмизикли болалар етимхонасидаги оппоқ ялтироқ бўёқ билан бўялган туйнук олдида ёндирилмаган сигаретани тишлаб олган баланд бўйли солдат турарди. Дамбадам соатига қарашидан шошилаётганга ўхшарди. Туйнукча очилгач, у ичкарига ҳадиксираб назар ташлаб қўйиб, сўради:

— Кечирасиз, битта илтимосим бор...

— Ҳозир илтимосингизни бажара олмаймиз, — жавоб берди сочига катта оқ тўғнағич қадаб олган аёл. — Ҳозир овқат пайти, ҳамма банд...

— Мен фронтдан ярим кунга келган эдим. Мен жўнаб кетишим керак.

— Афсус, жаноблари, лекин ҳозир болалар...

— Балки маъмуриятдан бирор киши олдимга чиқар...

— Маъмуриятдан ҳеч ким йўқ. Улар ё фронтда, ё болалар олдида. Яна бир карра кечирасиз, — деб туйнукчани аёл таққа ёпиб қўйди.

— Болалар қачон овқатланиб бўлади?

Аёл туйнукчани очмай жавоб берди:

— Ярим соатдан кейин. Ярим соатдан кейин келсангиз, марҳамат, ёрдам беришимиз мумкин...

Солдат етимхонадан чиқиб, кўчани кесиб ўтди ва вайрон бўлган уйнинг подвалига тушди. У ерда Кэт синиқ яшиқлар устида боласини эмизиб ўтирарди.

— Нима гап? — деб сўради у.

— Иш чатоқ, — жавоб берди Гельмут. — Ярим соат кутинг керак.

— Қутиб турамыз, — уни юпатди Кэт. — Қутамиз... Энди ҳеч нарса бўлмайди. Қаерда эканимизни қаёқдан билишарди.

— Умуман олганда тўғри, аммо шаҳардан тезроқ чиқиб кетишимиз керак, бўлмаса топиб оладилар. Уларнинг қандай излашларини яхши биламан. Балки сиз кетаверарсиз? Агар иш битса, мен сизга етиб оламан. Майлими? Келишпб олайлик — қаерда кутай сизин...

— Йўқ, — деди Кэт бош чайқаб, — керак эмас. Мен кутиб тураман... Бу шаҳарда бари бир борадиган жойим йўқ...

Шольц Мюллер радиоквартирасига телефон қилиб, бундай деди:

— Штирлиц ҳаммасини эслаганигини сизга айтишни сўраган эди.

— Шундайми? — жонланиб деди Мюллер ва шерикларига секинроқ кулинглар деб ишора қилди. — Қачон?

— Ҳозиргина.

— Яхши. Келяпти денг. Янгилик йўқми?

— Айтарли янгилик йўқ.

— Ҳалиги соқчи ҳақида ҳеч нима тўпламадингизми?

— Бор-у, арзимайдиган...

— Нима экан? — сўради Мюллер беихтиёр — шунчаки тартибни сақлаш учун, айти пайтда ёнидаги стулдан пальтосини оларкан.

— Хотини, болалари ва қариндошлари ҳақида.

— Шулар арзимайдиганми? — Мюллернинг жаҳли чиқиб кетди. — Муҳим нарсалар-ку. Бундай ишда жуда муҳим нарса, дўстим Шольц. Ҳозир етиб бораман, кейин ана шу арзимас маълумотларни текшириб кўрамиз... Хотини олдига одам юбордингизми?

— Хотин икки ой олдин уни ташлаб кетган экан.

— Нима? Нима?!

— У контузиядан кейин госпиталда ётганида, хотини кетиб қолибди. Бир савдогар билан Мюнхенга жўнабди.

— Болалари-чи?

— Ҳозир, — деди Шольц, делони варақлар экан. — болалари қаерда эканлигини ҳозир қараб кўраман.... Ма-на, топдим... Топдим...

— Камроқ гапиринг, Шольц. Камроқ гапириб, кўпроқ иш қилинг.

— Тўрт ойлик битта боласи бор экан. Уни хотини етимхонага топширган.

«Рус аёлининг эмизикли боласи бор! — дарҳол эслади Мюллер. — Унга эмизадиган аёл керак бўлган! Рольф болани ўртага қўйиб ҳаддидан ошган бўлса керак!».

— Етимхонанинг номи нима?

— Номи йўқ. Етимхона Панковда экан. Шиллерштрассе, 7. Энди... онаси ҳақида...

Мюллер онаси ҳақидаги гапларни тинглаб ўтирмади. У шартта трубкани қўйди, шу заҳотиёқ хотиржамлиги тугади, пальтосини кийиб, деди:

— Йигитлар, ҳозир зўр отишма бўлиши мумкин, «бульдог»ларингизни тайёрлаб қўйинглар. Панковдаги етимхонани ким биледи?

— Шиллерштрассе, саккизинчи уйми? — деб сўради оқ сочли чол.

— Сен яна янглишдинг, — деб жавоб берди Мюллер квартирадан чиқар экан. — Сен доим жуфт ва тоқ рақамларни адаштириб юрасан. Еттинчи уй.

— Оддий кўча, — деди оқ сочли чол, — бошқалардан фарқ қилмайди. У ерда операцияни жуда чиройли ўтказиш мумкин: жуда тинч жой, ҳеч ким халақит бермайди. Рақамларни адаштиришим рост. Болалигимдан шунақа. Синфда жуфт ва тоқ сонларни ўтаётганларида мен касал эдим.

У кулиб юборди, бошқалар ҳам кулишди. Шу кетишда улар кийикни ўраб олган овчиларга ўхшашарди.

Йўқ, Гельмут Кольдернинг Штирлицга ҳеч қандай алоқаси йўқ эди. Улар учрашган ҳам эмаслар. У қирқинчи йилдан бери жанг қилиб келди. У ўз ватани, онаси, уч укаси ва синглиси учун жанг қилипман деб ўйларди. У ерга ишлов беришни билмай катта-катта жойларни эгаллаб олган насли паст славянларга қарши; океан ортидаги плутократияга сотилган инглиз ва французларга қарши, одамлар бахтсизлигидан фойдаланиб чайқовчилик билан оддий халқни эзаётган яҳудийларга қарши Германиянинг келажаги учун курашаётганига ишонарди. Немис миллатига бахт келтиришдек оғир юкни ўз зиммасига олган фюрернинг шуҳрати асрлар давомида сўнмайди деб ҳисобларди.

Қирқ биринчи йил кузгача Гельмут шу фикрда эди. Шу йили улар қўшиқлар айтиб жаҳонни кеза бошладилар, ғалаба кайфияти уни ва СС танк қисмида хизмат қилувчи ўртоқларини кайф-сафо қилиб юрувчи чапани йигитларга айлантирган эди. Аммо Москва ёнидаги жангдан кейин, партизанлар билан жанглар бошланганда ва кафилга олинганларни отиш ҳақида буйруқ олинганда,

у ўзини бир оз йўқотиб қўйди. У деҳқон боласи эди, шунинг учун ота-онани ҳамма нарсадан ҳам ҳурмат қиларди. Онаси уни, укаларини ва синглисини тарбиялаб вояга етказган эди. Отаси вафот этгандан кейин онаси азондан кечгача ишларди, то бемор бўлиб ётиб қолгунига қадар ўғлига ўқишни ташлашга рухсат бермаган эди.

Унинг взводига биринчи марта Смоленск ённда кафилга олинган қирқ кишини олишни буюрганларидан кейин (у ерда эшелонни издан чиқариб юборган эдилар), Гельмут ича бошлади: унинг рўпарасида болали хотинлар ва чоллар турарди. Хотинлар болаларини бағриларига босиб, уларнинг кўзларини бекитар ва тезроқ ўлдирришни сўрардилар...

Кейин у Россиядаги оналар ҳам худди Германиядаги оналарга ўхшаб охириги картошкани болаларига бериб, уларнинг ейишларини кўзларида ёш билан кузатишларини кўрди.

Ана шундан кейин Гельмут ўзига кела олмади. Фақат угина ичкиликка берилмади. Кўпчилик ўртоқлари ҳам ароқни пндамай ичишарди, кўлгилли латифалар эшитилмай қолди. ҳеч ким аккордеонни қўлига олмай қўйди. Кейин улар яна жангларга шўнғиб кетдилар, шиддатли жанглар аввалги даҳшатни миядан чиқариб юборди.

У уйига вақтинча келганда қўшни аёл қизи билан уларшикига меҳмонга келди. Қизнинг исми Луиза эди. У ёқимли, келишган ва озода қиз эди. Гельмут уни тушида кўриб чиқадиغان бўлди. Гельмут уни кинога таклиф этар ва эрталабгача сайр қилиб юришарди. У қиздан ўн ёш катта эди, шунинг учун уни эркалаб юргиси келарди. Луизадан яхши хотин ва она чиқишини орзу қиларди. Гельмут уйда, кийим иладиган қозиқлар тағида талайгина болалар чориғи ётишини ният қиларди: у болани яхши кўрарди. Болалар бахти учун, келажак учун жанг қиласан-ку, уларни яхши кўрмай бўладими?!

Кейинги отпусқада у Луизага уйланди. У фронтга кетгандан кейин Луиза икки ой соғиниб юрди. Ҳомиладор бўлиб қолганини сезгандан кейин у зерика бошлади, юрагига ваҳима тушиб қолди. Шундан кейин у шаҳарга жўнаб кетди ва биринчи кечадаёқ — меҳмонхонада жой йўқ эди, Гельмутнинг танишлари турадиган уй эса бомбардимонга учраган экан — люфтваффе офицери билан бирга ётди.

Бола туғилгач, уни етимхонага берди. Бу вақтда Гельмут оғир контузиядан кейин госпиталда ётарди. У уйга қайтди, уйдагилар Луизанинг бошқа одам билан кетиб қолганини айтишди. У рус аёлларини эслади: бир кунни унинг оғайниси беш банка консерва эвазига ўттиз яшар ўқитувчи аёл билан бир кеча ётган эди — ўша хотиннинг қизчаси бўлиб, унга овқат топиб бера олмаган — эртасига у ўзини ўзи осиб қўйибди; консервалар ва отасининг расми билан болани қўшнига топириб кетибди. Ваҳший славянка эмас, балки гитлерюгенднинг азбоси, чинакам орий аёл Луиза бўлса энг пасткаш фоҳишадек қизчасини етимхонага ташлаб кетибди.

У ҳафтада бир марта етимхонага борарди ва баъзи-баъзида унга қизчасини бирпасгина сайр қилдиришга рухсат берардилар. У қизини ўйнатар, унга қўшиқлар айтиб берарди ва тобора болага меҳри ошиб, кўрмаса туролмайдиган бўлиб қолди. У рус радист аёлнинг ўз боласини аллалаётганини кўриб, ўзидан ўзи сўради: «Ахир нималар қилиб қўйдик! Қанчалик зolim эканмиз-а! Улар ҳам бизга ўхшаган одамлар экап-ку, биз каби ўз болаларини севиб, болалари учун жопларини беришга тайёр эканлар-ку!».

Рольфнинг гўдакка нисбатан қилаётган қилиғини кўриб, унинг ақли эмас, туйғуси ғазабга келди. Икки ҳафталик болани ўлдирмоқчи бўлган Рольфнинг ҳамда бу ишга бепарво қараб турган Барбаранинг қилмишларини кузатар экан, кўзига хошлик тимсолига айланган Луиза кўришиб кетди.

Гельмут етимхонага қайтиб келиб — орадан ярим соат ўтди, у ердагилар ярим соатдан кейин келинг деган эдилар — ялтпроқ оқ бўёқ билан бўялган туйнукча олдида кутиб тураркан рус гўдагининг қип-қизил танасини Рольф қўлида кўрганида пайдо бўлган даҳшатли, бегона, лекни унинг табиий ҳис-туйғусига айланган ҳолат аста-секин тарқай бошлаган эди. Юрагининг аллақаридир узилиб кетгандай бўлди, баъзан баданини тобора кўпроқ титроқ босарди, танасининг контузия еган чап томони музлай бошлади ва айни пайтда совуқни сезмасди.

— Салом, — деди у туйнукдан қараган аёлга. — Урсула Кальдер... Қизим... Рухсат беришган...

— Ҳа, биламан. Лекин ҳозир қизча ухлаши керак...

— Мен жўнаб кетяпман. Фронтга жўнаб кетяпман. Бир оз айлантирмоқчиман, қўлимда ухлар... Йўрғагини ўзгартириш зарур бўлиб қолса дарров олиб келаман.

— Доктор рухсат бермас, деб қўрқаман...

— Мен фронтга кетаётирман, — қайтарди Гельмут, — боламин кўришдан маҳрум қилмасиз.

— Яхши... Тушунарли... Ҳаракат қиламан. Бир оз кутинг, бирпас.

У бирпас эмас, ўн минут кутди, унинг бутун вужуди титрарди, тиши-тишига тегмасди.

Ниҳоят туйнукча очилиб, унга оппоқ конверт узатишди. Қизнинг юзи оппоқ мато билан бекитиб қўйилган эди.

— Кўчага чиқмоқчимисиз?

— Нима? — унинг гапига тушунмай сўради Гельмут.

Унинг қулоғига гап кирмасди, бировнинг гапи эшиги берк қўшни хонадан эшитилаётган бўлиб туюларди. Контузиядан кейин ҳаддан ташқари ҳаяжонланса, ана шундай ҳолатга тушарди. Кўчаларда бир неча марта ҳушдан кетиб қолган ҳоллар ҳам бўлган, бомбардимон вақтида вайрон қилинган госпиталлар ва етимхоналарни кўрганида у ҳушдан кетарди.

— Агар қизча билан сайр қилмоқчи бўлсангиз, сизга аравача берамиз.

— Нега?

— Қўлда кўтармаслик учун.

— Йўқ, раҳмат, қўлда кўтарсам роҳат қнламан.

— Яхсиси боғимизга киринг — у ер тинч ва бомбардимон бошланса бомбапанага кириб олишингиз мумкин.

— Яхши. Мен хабар олайчи, автобус келмаганмикин, кейин уйга кираман...

— Қайси уйга?

— Боғга... Кечирасиз, боғга...

— Тобингиз жойидами, ўзи?

— Ҳа? Нимайди?

— Рангингиз оппоқ оқарган...

— Йўқ, йўқ, — деди Гельмут ва кўчага чиқиб кетди.

У кўчага чиқишин билан орқасида машина тормозининг чийиллашини эшитди. Ҳарбий шофёр Гельмутдан икки қадам нарида тўхтаган машинаси эшигидан қараб, бақирди:

— Кўрмисан! Машинани кўрмайсаними?!

Гельмут қизини бағрига босиб, нималардир деди ва

подвал томон йўргалаб кетди. Кэт эшик олдида уни кутиб турарди. Бола яшик устида ётарди. У ётган жойида қимирлаб ухлаб ётарди.

— Ҳозир, — деди Гельмут қизини Кэтга узатар экан, — олиб туринг, мен бекатга бориб тураман. Муюлишдан чиқиб келаётган автобус кўриниб туради у ердан. Кўриниши билан бу ёққа чопаман.

Кэтнинг қизчани авайлаб олаётганини кўриб, Гельмут кўзига яна ёш келди.

— Яхшиси бирга борақолайлик, — деди Кэт, — келсинг, бирга борамиз!

— Қўяверинг, мен дарҳол қайтаман, — деб жавоб берди у, эшик олдида. — Уларнинг қўлида суратингиз бўлиши мумкин, мен эсам контузиягача бутунлай бошқача эдим. Кутиб туринг, ҳозир қайтаман.

У автобус бекати томон югуриб кетди. Кўчада ҳеч зот йўқ эди.

«Етимхонани кўчириб кетсалар, мен қизимдан маҳрум бўламан. Кейин уни қаердан топиб бўлади? Бомба тагида ҳалок бўлишга тўғри келса — бирга ҳалок бўлган яхши. Бу аёл уни эмизиши мумкин — ахир, эгизакларни ҳам бир аёл эмизади-ку... Бу ишим учун худо илгариги гуноҳларимни кечирар. Ақалли Смоленск ёнидаги ўша даҳшатли гуноҳимни.

Ёмғир томчилай бошлади. Муздек ёмғир ёғарди, лекин, деди ўзига-ўзи Гельмут, баҳор ёмғиридан кейин кун исий бошлайди.

«Етимхонадаги санитаркалар автобусга ўтираётганимизни кўрмасалар бўлгани. Ҳайвонот боғигача етиб оласак, у ердан поездда жўнаймиз. Ёки қочоқлар орасига кириб оламиз. Улар ичида ғойиб бўлиш осонроқ. Мюнхенга етиб олгунимизча у қизчани эмизиб туради. Кейин онам ёрдам берар. У ердан энага топиш мумкин бўлар. Йўқ бундай қилиб бўлмайди, мени қидиришади-ку ахир... Демак, онамникига боришим мумкин эмас. Аҳамияти йўқ. Шу шаҳардан ғойиб бўлиш керак. Далалар бошланиши билан ёки ўрмонга киришимиз билан ҳамма нарса ўзгаради. Шимолга, денгиз томонга бориш ҳам мумкин. Хансинг олдида: фронтдаги ўртоғимнинг олдида кетганимни ким билиб ўтирибди».

Гельмут қалпоғини қулоғига туширди. Титроғи босилди. Танасининг чап томонига аста-секин иссиқ югура бошлади.

«Ёмғир ёққани яхши бўлди, — ўйларди у, — ҳар қалай, атрофингда қандайдир ҳаракат бор... Бирон нарса ни кутиб турганингда ҳамма ёқни сукунат босса, киши чидай олмайди. Ёмғир ёки қор ёғиб турса киши ўзини унчалик ёлғиз сезмайдн».

Ҳамон ёмғир қуярди, лекин бирданига булутлар тарқаб, баланд-баландларда кўм-кўк осмон парчаси ва қуёшнинг бир чети кўринди.

«Аиа баҳор ҳам етиб келди, — ўйладн Гельмут. — Энди майсалар ҳам чиқа бошлайди...».

Муюлишда олди текис автобус кўринди. Гельмут подвал томон чоппоқчи бўлиб турган эди, бирданига автобус орқасидан иккита қора даҳшатли машиналар чиқиб, кўча қондасини бузиб етпихона томон келаверди. Гельмутнинг яна оёғи бўшашиб кетди, чап қўли музлай бошлади — булар гестапо машинаси эди. У аввал қочмоқчи бўлди, лекин қочиб кетаётган одамни кўриб шубҳаландилар, кейин эса рус аёли билан қизини қўлга тушириб, олиб кетдилар; энг яхшиси шу ерда қнмирламай туриш, ўтиб кетганларидан кейин, подвалга бориб ҳовлима-ҳовли ғойиб бўлиш кераклигини фаҳмлади. «Қизимни ҳозир олиб кетганимни айтадилар ва улар дарҳол тева-рак-атрофини қидира бошлайдилар. Подвалдан рус аёлини дарҳол топиб оладилар. У менинг қизим эканлигини айтмас. Яширин квартирада ҳам ҳеч нима айтмади-ку».

Қизининг тақдпри кейин нима бўлишини яхши тасаввур қила олмас эди. Агар шу ерда ҳушидан кетиб қолса, уни шу аҳволда қўлга туширадилар. Кейин қизини ечинтириб совуқ кираётган дераза олдида ушлаб турадилар, баҳор эса энди бошланяпти ва ҳаво ҳали-вери исиб кетмайди... Лекин ҳозир бошқача қилса, рус аёли отишмани эшитиб, нима бўлганини дарҳол пайқаб олади. Нонкўрлик қилмас. Бўлиши мумкин эмас...».

Гельмут асфальт йўлга отилиб чиқиб, биринчи машинанинг ён ойнасига бир неча марта ўқ узди. У автоматдан сурункасига узилган ўқ овозини эшитиб, ҳаётидаги охириги оғриқни сезгунга қадар хаёлидан ўтган нарса: «Унга қизимнинг исмини айтмадим-ку...» деган фикр бўлди ва шу ўй билан жон берди.

— Йўқ, жанобим, — деди бундан олдин Гельмутнинг қизчасини чиқариб берган аёл, — ўн минутча бўлди, холос...

— Бўлмаса қизча қаерда? — қовоғини солиб сўради оқ сочли изқувар, сочини бўяган ўртоғининг жасадига қарамасликка ҳаракат қилиб. У эшик ёнида, ерда ётарди; унинг жуда қарилги яққол кўзга ташланади: у сочини сўнгги марта бўяганидан бери анча вақт ўтган бўлса керакки, сочининг таги кул ранг, уchlари эса жигар ранг эди.

— Менимча улар машинада кетдилар, — деди яна бир аёл, — шундоқ ёнгинасига бир машина келиб тўхтаганди.

— Қизчанинг ўзи машинага ўтириб кетдими?

— Йўқ-э, — жиддий жавоб берди аёл, — унинг ўзи машинага ўтира олмайди, ҳали чақалоқ-ку...

Мюллер бундай деди:

— Ҳамма ерни яхшилаб текширинглар, мен қайтишим керак. Иккинчи машина ҳам ҳозир келиб қолади, у йўлга чиқибди... Қиз қандай қилиб машинага чиқиб қолиши мумкин? — сўради у, эшик олдида орқасига ўгирилиб. — Қанақа машина экан?

— Катта машина.

— Юк машинасими?

— Йўқ, енгил машина. Яшил ранг...

— Номерни эслаб қолмагандирсиз, албатта.

— Эътибор бермабман.

— Тушуниб бўлмайдиган вазият, — деди Мюллер, эшикни очиб. — Атрофдаги уйлари текширинг... Тушуниб бўлмайдиган вазият...

— Атрофдаги ҳамма уйлар вайрон.

— Вайронларни ҳам текширинг, — деди у, — умуман олганда, бу иш шунчалик аҳмоқона ва гўрларча бажарилганки, нима қилишингни билмайсан. Мутахассис бўлмаган кишининг мантиқини тушунишингиз қийин экан.

— Балки у ўтакетган айёр мутахассисдир? — деди оқ сочли чол сигарета тутатар экан.

— Айёр мутахассис етимхонага бормасди, — жавоб берди Мюллер ва хонадан чиқиб кетди: яқинда Шольцга телефон қилиб, Берндаги яширин квартира фош этилгани, Швейцария полицияси томонидан қўлга тушрилгани, чунки шифрни олиб борган рус алоқачиси ўзини ўзи ўлдиргани ҳақидаги хабарни эшитган эди.

Пастор Шлаг, маслаҳат қилиб олганларидек, Штирлицга Лозанна манзараси тасвирланган откритка жў-

натиб, истиқомат қилаётган жойига қайтиб келди: у Муқаддас Лаврентий ибодатхонасида яшарди. У ерга гестапонинг қўли етиб бормайди, деган эди Штирлиц пастор қўниши мумкин бўлган жойларни бирин-кетин элаганида. У яшаётган хона баланд, шифти гумбазсимон эди. Ана шу оппоқ гумбазсимон шифтигина унинг ибодатхонада яшашидан дарак берарди, холос. Жиҳозлар юмшоқ, қип-қизил духоба билан қопланган эди.

Шлагга бу хона бирон сабаб билан меҳмонхонада яшашни истамаган чет эллик меҳмонлар учун мўлжалланганини айтдилар. Бу чет эллик меҳмонлар, дейишди пасторга ҳамсухбатлари, европаликларни бир-бирларини қириб юборишларидан қутқариш учун сулҳга эришиш мақсадларини кўзлаб келган одамлар.

Шлаг ойна олдига ўтириб олиб, узоқ вақт шаҳарни томоша қилди: бу ерда чироқпаналар йўқ, магазин пештоқлари ва кинотеатрларда ранго-ранг чироқлар ёниб турарди. У айниқса одамларни томоша қилишдан чарчамасди. У талай йиллардан бери бунчалик кўп ёшларни учратмаганди. Шунинг учун ҳам кейинги пайтларда Германияда дунё кексайиб қолгандай бўлиб туюларди.

Қимдир эшикни тақиллатди.

— Ҳа, кираверинг.

— Қаҳва ичасизми? — сўради хизматчи чол.

— Ташаккур, ичмайман.

— Агар қаҳва, чой ёки сув ичгингиз келиб қолса, менга қўнғироқ қилишингиз мумкин.

— Раҳмат.

— Бўлмаса, менга рухсат. Хайрли тун, пастор.

— Хайрли тун. Ҳа айтгандек, сиздан бир нарсани сўрамоқчи эдим. Сизда люминал ёки бром йўқми? Ҳеч уйқу йўқ...

— Сўраб кўрай. Ҳозир қайтаман.

Пастор йигирманчи йиллардан бери яхши билган Германиянинг собиқ канцлери Брюнинг билан олиб борган бугунги суҳбатидан кейин, бирон дори ичмасам уйқум келмас, деб ўйлади. У бугунги таассуротларни ёзиш учун дарҳол қўлига қалам олиши мумкин эди. Таассурот шунчалик кутилмаган ва даҳшатли эдики, пастор аввал ўзига келиб олиши, Брюнингдан эшитган гапларга қайтадан баҳо бериши ва шундан кейингина уни қоғозга тушириши керак эди.

«Суҳбат бошланишида, — деб шошилмай, ҳар бир

сўзда тўхталиб, ёза бошлади пастор, — экс-канцлер Брюнинг умумий танишларимиз тақдири билан қизиқди, на аввал, на кейин биронта шарт қўймай менга қочишга ёрдам берган кишининг жасоратига қойил қолди: турмада ва концентрацион лагерда учратган маҳбусларни суриштирди. Гапни бизни қизиқтирган мавзуга бурганимда, Брюнинг бундай деди: «Йўқ одам доим ноҳақ бўлаверади. Оқ уй ёки Вайтхолл мен билан қизиқмай қўйдилар, чунки улар кучга эга реал сиёсатчилардир, мен бўлсам — реал таъсир кучи қолмаган собиқ сиёсатчиман. Бизнинг тилимиз ҳар хил ва уларга мен, сўзсиз, юзаки мулоҳаза юритувчи киши бўлиб кўринаман: ҳокимиятдан маҳрум бўлган сиёсатчидек ўз ихтисосини тез йўқотадиган одам бўлмайди». Шундай бўлса, ҳозир Германияда, Гиммлер оппозициянинг энг яхши вакиллари йўқ қилиб юборган пайтда, кимни жиддий сиёсатчи, деб ҳисоблаш мумкин деган саволимга Брюнинг: «Гиммлер», деб жавоб берди. Мен, сизнинг гапингизда қадрингизга етмаганликлари, чарчашлик, ишончсизлик ва ватандан жудолик кайфиятларининг таъсири бор, деб унинг айтганларини рад эта бошлаганимда, Брюнинг бир ҳужжат билан танишишни таклиф этди. Бунинг устига ўша ҳужжатдан баъзи жойларини кўчириб олишга рухсат ҳам берди. Аввал ҳужжат мазмуни мени ҳайратда қолдирди, кейин эса бу ҳужжат нацистлар тайёрлаган сохта ҳужжатмасмикан, деган шубҳамни айтдим. Брюнинг, агар ҳужжатлигига ишонмасам, шубҳангизни бажону дил маъқуллардим, деди. Мен музокараларда қатнашаётган немис вакиллариининг қанчалик эътиборли шахслар эканлиги билан қизиққанымда, Брюнинг бунга апиқ жавоб берилса, бари бир маълум даражада сохта бўлади, чунки Гитлер диктатураси шароитида фақат фюрернинг ўзи, ёки Гитлерни ағдариб, бутун ҳокимиятни ўз қўлига олишга журъат этадиган энг яқин ёрдамчиларидан бири қарор қабул қилиши мумкин, деди. Бундай кишилар қаторига Брюнинг биринчи галда рейхсмаршал Герингни ёки Борманни киритмоқда. У Гиммлернинг биринчи ўрнига кўтарилишининг реаллигига ишонмайди. «Ғарбдаги маълум доиралар унинг тарафдори, аммо, кенг жамоатчилик фикри демократларнинг национал-социализм даҳшатларининг тимсоли бўлган Гиммлер билан бир стол атрофига ўтиришига рози бўлмайди. Ҳозирги Германияда энг кучли шахс Гиммлер бўлса ҳам, у билан музо-

кара олиб боришнинг реаллигига ишониб қўйин». Иттифоқчиларнинг Германия билан сулҳ тузишга реал йўл излаш ниятлари қай даражада жиддий экан, деб сўрадим. Брюнинг бундай музокаралар — қаерда ва ким билан олиб борилаётганини менга айта олмас экан — кульминация нуқтасига етди, ёки етмоқда, деди. Мен ундаги маълумотлар қанчалик аниқ эканлигини сўраганимда, Брюнинг, эмиграцияда яшовчи сиёсатчи чйириқдан ўтказилган миш-миш гаплардан фойдаланади, деди. Менинг Германияда қолган дўстларим қон тўкишига чек қўйиб, инсониятга зарур тинчлик ва осойишталик бериш учун иттифоқчилар билан жиддий музокаралар олиб боришга қандай имкониятлар борлигини аниқлашни топширдилар, деганимда, Брюнинг бу дўстларимнинг кимлиги билан қизиқди. У ўз саволига аниқ жавоб олмагач, менинг бундан кейинги сулҳ йўлидаги изланишларимда нуқтаи назарларнинг турлича бўлишига ҳозирлик кўришим учун америкалик ҳамда немис ўртасидаги суҳбат ёзуви билан яна бир марта танишиб чиқишни таклиф этди. Қўйида шу суҳбатнинг кўчирилган нусхасини илова қиламан...».

Эрталаб Шелленбергга Борман архиви билан иш олиб бораётган группадан телефон қилдилар.

— Бир-иккита нарса топилди, — дейишди унга, — бригаденфюрер, агар бу ерга келсангиз биз сизга бир неча ҳужжат тайёрлаб берамиз.

— Ҳозир бораман, — қисқагина жавоб қилди Шелленберг.

Кела солиб, у ечинмасданоқ стол ёнига бориб, бир неча варақ қоғозни қўлига олди.

Қоғозларга кўз югуртирди, ҳайрон бўлганидан қошлари чимирилиб кетди, кейин шошилмай ечиниб, пальтосини ёнида турган стул суянчигига ташлади, чап оёғини қайириб шу стулнинг ўзига ўтирди. Ҳужжатлар чиндан ҳам қизиқарли эди. Биринчи ҳужжатда бундай дейилган эди:

«Х кунн келиши билан Кальтенбруннер, Поль, Шелленберг, Мюллер четлатилиши лозим». Мюллернинг фамилияси устидан қизил қалам билан ўчириб қўйилган эди, буни Шелленберг кичкинагина силлиқ қоғозчага каттакон савол аломати билан белгилаб қўйди — у за-

рур нарсаларни ёзиб юриш учун чўнтагида ва идорасидаги столи устида шундай силлиқ қоғозчаларни сақларди. «Шуни назарда тутиш керакки, — дейилгап эди имзо қўйшмаган ва адреси йўқ ҳужжатда, — гестапо ва СДнинг юқорида номларни кўрсатиб ўтилган раҳбарларини четлатиш ўзига хос чалғитиш акцияси бўлади. Оператив нуқтаи назардан ҳам, стратегик интилиш нуқтаи назардан ҳам манфаатдор кишиларнинг хаёли аниқ бир масала учун жавобгар бўлган ва четлатилган раҳбарларни пзлаш билан банд бўлади».

Шундан сўнг ҳужжатда 176 кишидан иборат рўйхат келтириларди.

«Шу рўйхатдаги гестапо ва СД офицерлари — у ёки бу даражада — асосий далиллар билан эмас, балки иккинчи даражали деталлар билан рейх ташқи сиёсатининг туб масалаларини очиб беришлари мумкин. Уларнинг ҳар бири — бу нарса ўзларига номаълум — ягона нақшнинг бир қисмидир. Нақшнинг шу қисмлари алоҳида олинганда арзимас нарса бўлса, ҳаммаси тўпланганда бебаҳодир. Демак, бу кишилар национал-социализм қурилиши тажрибаси орқали национал-социализм идеалларини обрўсизлантиришдан манфаатдор бўлган рейх душманларига хизмат қилишлари мумкин. Шу нуқтаи назардан юқорида санаб ўтилган ҳар бир офицернинг операцияси бир жойга тўпланса, рейх учун муваффақиятли бўлмаган мунозара ҳосил бўлади. Афсуски, бу офицерларнинг ҳаммаси НСДАПга 1927 йилдан тортиб 1935 йилгача аъзо бўлиб кирган ҳаракат ветеранлари бўлганликлари сабабли, бу ўринда партия кўрсатмалари билан СС практикасини аниқ ажратиб олиш мумкин эмас. Бинобарин, шу кишиларни ҳам четлатишга тўла ҳуқуқ бор ва бу иш мақсадга мувофiқ ишдир».

«Тушунарли, — деди ўзига ўзи Шелленберг. — Бизнинг партиявий раҳбаримиз сўз ўйини ишлатмоқдалар. Биз буни «йўқотиш» деб атасак, у киши «четлатиш» деб ишлатяптилар. Демак, Мюллерни сақлаб қолиб, менч «четлатиш» керак экан. Аслини олганда худди шуни кутган эдим, бошқа нарсага умид қилиш кулгили бўларди. Кальтенбруннерни рўйхатда қолдирганлари қизиқ бўлибди. Лекин буни ҳам тушуниш мумкин: Мюллер доим кўзга ташланмай ишлаган, уни фақат мутахассисларгина билади, Кальтенбруннер эса товусдек ўзини кўз-кўз қилаверади, уни энди бутун жаҳон тайинли.

Уни шуҳратпарастлик нобуд қилади — мен доим шу фикрда эдим. Мен эса рейхга зарурман деб ўйлаб юрганлигим учун нобуд бўлсам керак. Ҳазимиздаги ва чет элдаги сирларни очиб бериш йўли билан унга ҳам зарур бўлишим мумкин эди. Давлатимизнинг ўзига-ўзи зиддият туғдирадиган жойи ана шунда — сен қанчалик унга хизмат қилишга ҳаракат қилсанг, шунчалик хавф остига тушасан. Бинобарин, мен қатори кишилар шахсий сирга айланган давлат сирларини ўзи билан гўрга олиб кетишга ҳаққи йўқ. Ҳаёт билан табиий ўлим ўртасида маълум муддат бўлса керак, ана шунда мен бирон кишига ана шу сирларни ҳикоя қилиб бераман. Мендек одамларни худди Гейдрихга ўхшатиб тез ва дарҳол нариги дунёга жўнатиш керак...».

У «четлатиш» рўйхатига киритилган кишилар фамилиясини диққат билан ўқиб чиқди. Унда ўзининг кўпгина ходимларининг номини ҳам топди. 142 рақам рўпарасида СС штандартенфюрери Штирлицнинг номи тўрар эди.

Мюллернинг рўйхатдан ўчирилганлиги, Штирлицнинг эса рўйхатда қолдирилганлиги партия архиви жўнатилаётганда қанчалик шошилиш ва бетартиб тадбирлар кўрилганлигидан далолат берарди. Рўйхатга ўзгаришлар киритиш ҳақидаги кўрсатмани Борман архив кўчирилишидан икки кун олдин юборган эди, бироқ шошилиш шароитда Штирлицнинг фамилиясини ўчиришни унутган бўлсалар керак, ё, балки энг машҳур кишилар фамилияси келтирилган биринчи бетини кўриш билан чеклангандирлар. Штирлицни шу нарса қутқариб қолганди — кейинчалик Борман одамларининг «четлатишидан» эмас, балки Шелленберг одамларининг «йўқ» қилишидан қутқариб қолганди: Шелленберг қўл остидагилар бундай вазифани яхшироқ ва чаққонроқ бажарардилар, чунки уларнинг ихтисоси шуни талаб этарди...

— Бирон ҳодиса бўлдими? — сўради Штирлиц, Мюллер подвалга тушиши билан.— Мен нимагадир хавотирланиб ўтирдим...

— Яхши қилгансиз, — маъқуллади Мюллер. — Мен ҳам хавотирда эдим.

— Ёдимга тушди, — деди Штирлиц.

— Нима ёдингизга тушди?

— Рус аёли чамадониди менинг бармоқ изларим қандай пайдо бўлиб қолганлиги ёдимга тушди... Айтгандек, унинг ўзи қани? Мен билан учраштирасиз... юзма-юз қиларсиз, деб ўйлаган эдим.

— У касалхонада. Бир оздан кейин олиб келишади.

— Унга нима қилипти?

— Ҳеч нима... Уни гапиртираман деб Рольф болани ўртага қўйишда ҳаддидан ошибди.

«Ёлгон гапиряпти,— фаҳмлади Штирлиц.— Агар Кэт бирон нарса деган бўлса, мени бу ерга келтириб қамасди. У ҳақиқат атрофида айланиб юрибди, лекин гапи ёлгон».

— Майли, ҳали вақт бор...

— Нега «ҳали»? Умуман вақт кўп.

— Ҳа, ҳали вақт кўп, — қайтарди Штирлиц. — Агар сизни чамадон воқеаси дарҳақиқат қизиқтираётган бўлса, уни эсладим. Эслагунимча яна бир неча сочим оқарди, аммо ишончим комилки, ҳақиқат тантана қилади.

— Ишончимиз бир-бирига мувофиқ келганидан хурсандман. Қани, айтинг ўша фактларни.

— Бунинг учун сиз ўша пайтда Байоретерштрассени қуршаб олган ҳамма полициячиларни чақиртиришингиз керак — мен у ерда тўхтаб қолган эдим, СД нишонини кўрсатгандан кейин ҳам ўтиб кетишимга рухсат бермаган эдилар. Шундан сўнг мен Кепенникштрассе орқали айланма йўл билан кетмоқчи бўлдим. У ерда ҳам мени тўхтатдилар ва тирбанд бўлиб турган машиналар орасига кириб қолдим. Нима гап эканлигини билиш учун машинадан тушиб, олдинга ўтдим, аммо полициячилар — бири ёш, аммо бемор кўринарди, сил бўлиши мумкин, иккинчисининг башарасини эслай олмайман, башараси куядан қоп-қора эди — телефон ёнига ўтиб, Шелленбергга қўнғироқ қилишга рухсат бермадилар. Мен нишонни кўрсатиб, телефон ёнига ўтдим. У ерда бир аёл болалари билан турган экан, мен вайрон бўлган жойдан болалар аравачасини чиқариб бердим. Кейин эса яна бир неча чамадонни ўтдан нарироққа олиб бориб қўйдим. Бомбардимондан кейин топилган чамадонлар эсингиздандир. Улар делода бор. Бу биринчиси. Ўша чамадон қардан топилганлигини пианистка яшаган адрес билан таққосланг. Бу иккинчиси. Ўша жойни ўраб олган полициячиларни чақиртиринг — бечораларга чамадонларини олиб чиқишда ёрдам берганимни кўрганликларини ай-

тишсин. Агар мен келтирган далиллардан биронтаси ёл-
ғон чиқса — қўлимга битта ўқ билан ўқланган тўптон-
чани тутқазинг: менинг қутулишим учун бошқа йўл ва
айбсиз эканлигимни кўрсатувчи бошқа далил-исбот
қолмайди.

— Ҳмм, — қулди Мюллер. — Хўш, нима қипти? Тек-
ширсак, текшириб кўрамиз-да. Гапингизда мантиқ бор.
Аввал бизнинг немисларимизни тинглайлик, кейин сиз-
нинг рус аёлингизга қулоқ соламиз.

— Рус аёлимизни денг?— деди Штирлиц ҳам ку-
либ,— ёки мени чиндан ҳам рус агенти деб ҳисоблай-
сизми?

— Қўйинг, қўйинг, — деди Мюллер, — гапдан илин-
тирмангда бунақа..

У Шарлотенбургда, Шлоссштрасседаги полиция фю-
рерлари мактабингда бошлиғи СС оберштурмбанфюрери
доктор Хельвингга телефон қилиш учун чиқиб кетди,
Штирлиц эса вазиятни таҳлил қилишни давом эттирди:
«Агар улар Кэтни гапиришга мажбур этган тақдирла-
рида ҳам — Мюллер ўглини тилга олди: гўдакни қийна-
ган бўлсалар, онаси чидай олмаган бўлиши мумкин, ле-
кин уни ўйлаганларидай чиқмаган — уни госпиталга
олиб бормай, шу ерга келтирардилар... Аммо Кэт ме-
ни танийман деган бўлса ҳам қўлида ҳеч қандай факт
йўқ: машинамни кўрган эмас, исминни билмайди, ме-
нинг СС да ишлашимни биламан деса деяверсин — каби-
нетимда бўлган-ку, ахир. Менинг қаерда туришимни би-
лади. Аммо уни ўзим айтган бўлишим мумкин. У адре-
симни биллади-ю, лекин бирон марта ҳам бўлган эмас у
ерда. Демак, мен Борман билан боғлиқ бўлган кўзирни
ишлатишим керак экан. Агар Плейшнер уларнинг қўли-
да бўлса — бунда ҳам кутиб ўтирмасдилар—бундай ҳол-
ларда пайсалга солиш аҳмоқлик, ташаббусни қўлдан
бой беришдир.

— Сизга овқат беришдими? — сўради Мюллер, қай-
тиб келгач. — Балки тамадди қилиб олармиз?

— Яхши, — кўнди Штирлиц.

— Юқоридан бирон нима олиб келишларини айтдим.

— Раҳмат. Одамларни чақиртирдингизми?

— Чақиртирдим.

— Кўринишдан мазангиз йўқ...

— Э, — деди Мюллер қўлини силтаб. — Тирик юрга-
нимни айтмайсизми? «Ҳали» деб нимани назарда тута-

ётган эдингиз боя? Очиғини айтаверинг, ичингизда сақлаб ўтирасизми...

— Юзма-юз қилганингиздан кейин, — деб жавоб берди Штирлиц. — Ҳозир ҳожати йўқ. Агар менинг ҳақ эканлигим тасдиқланмаса «ҳали»нинг ҳожати қолмайди.

Эшик очилиб, соқчи устига крахмалланган оқ сочиқ ёпилган патнисни олиб кирди. Патнисда ликопчада яхна гўшт, нон, сарнёғ ва кўк идишчаларда иккита тухум бор эди.

— Ана шундай турмада, унинг устидаги подвалда бир-икки кун мириқиб ухлашга ҳам рози бўлар эдим. Бомбардимонлар ҳам эшитилмас экан.

— Ухлашга улгурасиз, шошилманг...

— Раҳмат...— Штирлиц кулиб юборди.

— Нима деяпсиз? — кулди Мюллер. — Жиддий гап... Ўзингизни дадил тутишингиз мепга маъқул. Бу ерда бир неча одамларим билан суҳбат қилганимда шалпайиб қолишганди. Ичасизми?

— Йўқ. Раҳмат.

— Умуман ичмайсизми?

— Мен севган коньякни ҳам яхши билиб олган бўлсангиз керак, деб чўчийман.

— Ўзингизни Черчилль билан тенг қилманг. Фақат Черчиллнинг рус коньягини яхши кўришини биламан, холос. Майли бўлмаса... Ичмайсизми, таъбингиз, мен ичмоқчиман. Ростдан ҳам мазам йўқроқ.

Уқ овозини эшитгач, Кэт даҳшатли ҳодиса юз берганини дарҳол фаҳмлади. У эшик ёнига бориб, кўчага қаради, у ерда иккита қора машина ва йўлка ўртасида букилиб ётиб, жон бераётган Гельмутни кўрди. У орқасига чопиб келди. Ўғли яшик устида безовталаниб ётарди. Қўлидаги қизча эса ширин уйқуда эди. Кэт қизчани ўғли ёнига қўйди. У шошилишча ҳаракат қилар, қўлларини титраркан: «Қўй, секинроқ! Нега энди «секинроқ» экан, қичқирганим йўқ-ку, ахир», дея хаёлидан ўтказди.

У қоронғида ходалар ва тошларга қоқилиб, қўлини олдига узатганча кетаверди. Бир вақтлар у ўғил болалар билан ана шундай қилиб уруш-уруш ўйнашарди. У анча довюрак қиз бўлиб, ўғил болалар доим ўз ўйинларига чақиршарди. Аввал у санитарка эди, кейин уни доим қизиллар командири бўлиб юрадиган олтинчи подъезд-

да турадиган Талька Тутер севиб қолиб, ҳамшира даражасига кўтарди, кейин эса Катяни учинчи ранг ҳарбий врачлари деб аташни буюрди. Уларнинг штаби Спасо-Наливковская кўчасидаги уйнинг подвалида жойлашган эди. Бир кун подвалда чироқ ўчиб қолди. Подвал эса катта бўлиб, адашиш ҳеч гап эмасди. Штаб бошлиғи Игорь қўрққанидан йиғлаб юборди. Талька уни аълочи бўлгани учунгина отрядга олган эди. «Бизларни анархистлар деб атамасликлари учун бўлмаганда битта яхши ўқийдиган ўқувчи керак, — деган эди ўшанда Талька. — Кейин унга штаб бошлиғи лавозимини бердим — урушда унинг ҳеч қандай аҳамияти йўқ. Подвалда буйруқларимни ёзиб ўтиради. Штабларнинг оқларда аҳамияти бор, қизилларда эса фақат бир киши — комиссар аҳамиятли». Игорь йиғлаб юборганда, подвал жимжит бўлиб қолди, Катя Талька ҳам ўзини йўқотиб қўйганлигини сизди. У индамай, бурнини тортиб ўтирарди. Игорь бўлса раҳмларини келтириб баттар авжига чиқа бошлади. Унинг кетидан штаб ходимларидан яна кимдир йиғлай бошлади. «Учир овозларингни! — бақириб берди Талька, — ҳозир олиб чиқаман ҳаммаларингни. Жой-жойингда ўтир. Ҳозир келаман!» У ўн минут ўтгач, чироқ ёниши билан келди. Унинг ҳамма ери чанг, бурни чақа эди. «Чироқни ўчираемиз, — деди у, — келажакда ростакам уруш бўлиб қолса, подвалдан чироқсиз чиқишни ўрганиб олишимиз керак». «Ростакам уруш бўлиб қолса, — деди штаб бошлиғи Игорь, — биз подвалларда эмас, ер устида урушамиз». «Сенга ҳам гап борми? Сен вазифангдан бўшатилдинг, — жавоб берди Талька. — Урушда кўз ёши қилиш халққа хоинлик қилишдир! Тушундингми? Сен қўрқоқсан!» Эски стол устига чиқиб, лампочкани бураб ўчиришди. Талька уларни қоронғи подвалдан олиб чиқди, ана шунда Катя уни биринчи марта ўпиб қўйган эди.

«У бизларни пайпаслаб девор тагидан юриб олиб чиққан эди, — эслади Катя. — Унинг қўлида гугурт бор эди шекилли. Йўқ, гугурт ҳам йўқ эди. Унда гугурт нима қилсин? Еши тўққизда эди, ҳали чекмасди».

Кэт орқасига қаради: болалар ётган яшик кўринмасди. Ҳамма ёқ қоронғи эди. У шу ерда адашиб қолиб, болалар ётган яшикни топа олмасликдан қўрқди. Уғлининг йўрғаги ҳўл бўлиб кетган бўлса керак, у йиғлаб қизчани ҳам уйғотиб юбориши, уларнинг овозини эса кўчадаги-

лар эшитиб қолиши мумкин. У ночорликдан хўрлиги келар, ўзини кераксиз одамдек сезарди. У деворни пайпаслаганча орқаснга қайтди. Шошилганидан қандайдир қувурга қоқилиб мувозанатини йўқотиб қўйди. Қўлини олдинга узатганча йиқилиб тушди. Зарбадан кўзлари чақнаб, бошига нимадир зарб билан урилганидан ҳушдан кетди...

... Кэт ўзига келгач, қанча вақт — бпр дақиқами ёки бир соатми — ётганини билмади. Кўзини очаркан, қандайдир шовиллаган овозни эшитди. Унинг чап қулоғи гадир-будур темир устида ётарди, ҳалиги товуш шу темир тагидан эшитиларди. Кэт бундай шовиллаган овозни у бир вақтлар тоғдаги дарада юрганида эшитган эди. Зарба таъсири остида бошим гувиллаб ётипти шекилли, деб ўйлади, аммо бошини темир устидан кўтарса ҳалиги овоз тўхтади. Кэт темир тагида канализация борлигини фаҳмлади. У темирни қўли билан ушлаб туриб, бунга иқрор бўлди. Берлин остидаги канализация ва водопровод йўллари жуда катталигини у Эрвиндан эшитган эди. Кэт темир қопқоқни кўтармоқчи бўлди, аммо эплай олмади. Кейин у қандайдир занглаган темирча топиб, у билан люк қопқоғини кўтарди ва четга суриб қўйди. Энди чуқурдан сувнинг шовиллагани аниқ эшитилиб, бутун подвалга ёйилди.

... Уша пайтда улар Гера Сметанкин, Мишаня Великовский ва унинг ўзи тоғда кўм-кўк дара бўйлаб «Олис ерда, денгиз ортида олтин ўлка бор» қўшиғини айтиб кетардилар...

Дарада ҳаво иссиқ, ҳамма ердан қарагай ва арча ҳиди анқирди. Теварак-атроф игнабаргли кўм-кўк дарахтлар билан қопланган. Йирик шагал йўлдан тепаликка кўтарилиш анча мушкул эди. Ҳаво иссиқ, сув ичкилари келарди. Ҳамон сув учрамаслигидан ҳайрон бўлишарди. Шу дарадан қор босган Красная Поляна деган жойга ўтишлари керак эди. Шу ерда дарёча бўлиши керак, лекин ундан ҳамон дарак йўқ эди. Қарагайлар учини шитирлатиб шамол эсарди, аммо шамол овози сукунатни бузмай, уни янада чуқурлаштирарди. Борган сари оёқ остидаги кулранг, баъзи жойларда эса оппоқ тус олган шагал бирданига қорая бошлади ва ўн минут ўтмасдан шагал орасидан шилдираб оқаётган ариқчани кўрдилар, олисдан эса шовиллаган овоз эшитилди. Сал кейинроқ улар айқириб оқаётган оқим бўйлаб кетавердилар, сув-

дан эсган муздек шамол оёқларини жунжиктирди. Кейин улар қор босган майдончага кўтарилдилар, ҳамма ёқни яна сукунат босди — чунки қор эриб, унинг остидан чиқаётган оқим пастда қолган эди. Улар қор устидан яна баландроқ кўтарилдилар ва ҳеч зот йўқ, шу баландликда уларда қандайдир нотаниш юксак тантана, кўтаринкилик руҳи пайдо бўлди...

Оқ сочли полициячи қўлидаги чирогини ёқиб, унинг шуъласини подвалдан айлантириб чиқди.

— Менга қара, ҳалиги эсэсчини битта пистолет билан ўлдирганми ёки икки киши отганми? — деб сўради у ёнидаги одамлардан.

Қимдир жавоб берди.

— Мен лабораторияга телефон қилдим. Натижаси ҳали тайёр эмас экан.

— Гестапода ҳамма нарса бир минутда бажарилади дейишади-ку? Маҳмаданалар. Қани ана у ерга қараб кўринглар — кўзим яхши кўрмайди: изми ёки йўқми?

— Чанг кам... Ёз пайти бўлганда...

— Қани энди воқеа ёз пайтида бўлган бўлса, агар ихтиёримизда доberman-пинчер ити, кейин ССдан яширинаётган ўша хотиннинг қўлқопи бўлса-ю, ит дарҳол изга тушса... Қани, мана бу чекилган папиросни текшириб кўринг?

— Эски. Тошдек қотиб қолган.

— Сиз ушлаб кўринг, ҳа, ушлаб кўринг, кўринишига ишонманг: бизнинг ишимизда ҳамма нарсани қўл билан ушлаб кўриш керак... Худога шукур, Гюнтер ёлғиз эди, агар унинг ўрнида бўлганимда Мариямга муздек ўликхонада ётганимни қандай бориб айтирдиглар?

Учинчи полициячи келди. У подвалдан яна чиқиб кетадиган жой бор-йўқлигини текшириб кўрди.

— Хўш? — сўради оқ сочли чол.

— У ерда иккита чиқадиган жой бор-ку, аммо тўсилган.

— Нима билан?

— Фишт билан.

— Чанг кўпми?

— Йўқ. У ерда ҳам майда тош сочилиб ётибди. Чанг деган нарса йўқ.

— Демак, ҳеч қандай из йўқми?

— Майда тош устида из қоладими?

— Қани юринглар, ҳар эҳтимолга қарши яна бир

марта кўздан кечирайлик. Аблаҳлар жуда айёр бўлади.

Улар бирга юра бошлашди, йўл-йўлакай бир-бирлари билан секин суҳбатлашиб, чироқ билан подвалнинг гишт ва ходалар ётган бурчакларини ёритиб яна бир қарра текшириб ўтардилар.

Оқ сочли ёнидан сигаретичи олиб:

— Ҳозир, мен тутатиб олай,— деди.

Шу пайтда у темир қопқоқ устида турарди.

Кэт қопқоқ устида полициячилар депсинаётганини эшитиб турарди. Уларнинг гўнғир-гўнғир овозларини ҳам эшитарди-ю, лекин оёғи остида, чуқурликдаги сувнинг шилдирашидан сўзларини англаёлмасди. У оёқларини иккита темир зинага қўйиб, болаларни қўлида кўтариб тураркан, яна болалар билан бирга пастдаги инфлос сувга йиқилиб түшмай деб жонини ҳалак этди. Тепалаги овозларни эшитгач эса, у: «Агар қопқоқни очишса, ўзимни пастга ташлайман. Болаларга ҳам, менга ҳам шуниси яхшироқ бўлади», деган қарорга келди. Угли ижирғана бошлаганини сизди, ҳадемай йиглаб юборишни тайин. Нима қилсин, аллалаб ҳам бўлмайди, мувозапат йўқолиб ағдарилиб кетиши ҳеч гап эмас.

— Лаънати гугурт, — деди оқ сочли, — нам тортиб қолибди.

— Менда зажигалка бор.

— Раҳмат... Меникининг тоши тугаёзибди, гилдиракча тагида кичкинагина бўлакчаси қолибди, ҳеч ололма-ялман — кўз ожизлик қиляпти.

— Устага кўрсатиш керак.

— Қидиравериб сарсон бўлдим, — жавоб берди оқ сочли, зажигалкани эгасига қайтараётди. — Бутун Берлинда биронта устахона қолмабди-я! Ҳамма усталар фронтда.

— Менга берсангиз тузатиб бераман.

— Раҳмат, дўстим, ҳожатни чиқарган бўласиз.

— Нарироқни ҳам кўраимизми?

— Албатта. Кейин виждон азобланмаслиги учун охиригача текшириб кўриш керак.

Шундай сўнг улар олға қараб юрдилар.

Бола йиғлаб юборди. Аввал у секин йиғлай бошлади, бироқ Кэтнинг назарида чинқираётгандек ва уни ҳамма эшитаётгандек туюлди. У эҳтиётлик билан боласининг юзига энгашиб, пичирлаб алла айта бошлади. Аммо бола борган сари қаттиқроқ йиғлай бошлади.

— Йиғлама, дўмбоғим, — шивирлаб илтимос қилди Кэт, — бир оз йиғламай тур...

«Қорни очди шекилли, — пайқади у. — То эмизмагунимча тинчимайди. Қандай эмиздим-а энди?»

Яхшики, қизча ҳамон уйқуда эди. Пастда, қоронғида сув шовилларди.

«Юқоридагилар ахир кетишлари керак-ку? — ўйларди у. — Э, худо, ўзинг мададкор бўл...».

16

Мюллер, Шольц ва Штирлиц Холтоффнинг бўм-бўш кабинетида девор ёнига қатор қўйилган стулларда ўтирардилар. Оберштурмбанфюрер Айсман эшикни очиб, форма кийган полициячини олиб келди.

— Хайль Гитлер! — қичқирди у, генерал формасидаги Мюллерга кўзи тушиб.

Мюллер ҳеч қандай жавоб бермади ва кулиб юбормаслик учун ўзини чалғитди: Штирлиц устидан олдиндан шубҳа туғдирмаслик учун юзма-юз қилиб тергов экспериментига ҳозир гестапонинг бошқа ходимларини таклиф қилиш мумкин эмас эди. Шунинг учун юзлаштириш операциясини у шу иш билан таниш бўлган юқоридаги уч кишига топширган эди.

— Сиз шу уч кишидан биронтасини танимайсизми? — сўради Айсман полициячилардан.

— Йўқ, — деб жавоб берди полициячи, Мюллер камзулидаги орденлар белгисига ва Рицарлик бутига ҳадиксираб кўз қирини ташлаб қўяркан.

— Сиз булардан бирортасини ҳеч вақт учратганмисиз?

— Менимча, учратмаганман.

— Балки бомбардимон пайтида, вайрон бўлган уйларни қуршаб турилганда, бир ров бўлса-да, учратгандирсиз?

— Форма кийган одамлар кўп келишарди, — деб жавоб берди полициячи, — форма кийган кўп кишилар вай-

роналарни кўргани келиб туришарди. Аниқ бирон киши ёдимда қолган эмас, албатта...

— Майли, раҳмат, — деди Айсман, — навбатдагисини чақиринг.

Полициячи чиқиб кетгандан сўнг, Штирлиц бундай деди:

— Улар бу тарзда фақат рейхсфюрернигина танишлари мумкин. Устингиздаги форма уларни гангитиб қўйяпти.

— Гангитмайди, қўяверинг, — жавоб берди Мюллер. — Ё яланғоч бўлиб ўтиришим керакми?

— Унда, жилла бўлмаса аниқ жойни айтиб сўранг, — илтимос қилди Штирлиц. — Бўлмаса эслашлари қийин — улар кўчаларда ўн соатлаб туришади, шундай бўлгач, ҳамма одамлар ҳам кўзларига бир хил бўлиб кўринишни турган гап.

— Майли, — деди Мюллер, — уларга ёрдам берақолинг... — Бу гувоҳ эсингиздами ўзи?

— Йўқ, бунисини кўрмаганман. Кўрган одамим эсимда қолади.

Иккинчи полициячи ҳам ҳеч кимни танимади. Кўринишидан сил касалига дучор бўлган касалманд, ёшгина шуцман еттинчи бўлиб кирди.

«Агар Мюллер мени букишдан манфаатдор бўлса ёки қўлида бевосита ҳам Кэтдан, ҳам Плейшнердан олинган далиллари бўлганида, мен билан бунақанги пачакилашиб ўтирмас эди. У аросатда қолган. У изланмоқда. Унинг аниқ режаси йўқ — бу ҳам менинг толеим, менинг фойдам».

— Сиз шу кишилардан биронтасини кўрганмидингиз? — сўради Айсман.

— Йўқ, менимча йўқ...

— Сиз Кепенникштрасседа қуршовда турганмидингиз?

— Ҳа, ҳа, — хурсанд бўлиб эслади шуцман, мана бу жаноб ўз нишонини кўрсатган эди, мен уни ёнғин бўлган жойга ўтказиб юборгандим.

— У ўтказинг деб илтимос қилдимми?

— Йўқ... Шунчаки ўз нишонини кўрсатди, холос, у машинада эди, мен эсам ҳеч кимни қўймаётган эдим... У ўтиб кетди... Мумкин эмасмиди? — бирданига қўрқиб сўради шуцман. — Агар унинг ҳақи бўлмаса... СД ва гестапо одамлари ҳамма ерда ўтказилсин, деган буйруқ бор-ку, ахир.

— Унинг ҳақи бор эди, — деди Мюллер, ўтирган жойидан кўтарилар экан, — у душман эмас, қўрқманг... Ҳаммамиз бирга ишлаймиз... У ёнғин жойидан ҳомиладор хотинни қидирдим?

— Йўқ... Ҳомиладор хотинни кечаси олиб кетган эдилар, у бўлса эрталаб кетаётган эди.

— У ўша бечора хотиннинг буюмларини қидирдимми?.. Сиз унга ёрдам бердингизми?

— Йўқ, — жавоб берди шуцман, пешанасини тириштириб, — у ерда қандайдир аёлнинг каравотчасини четга олиб чиқиб қўйди... Болалар каравотчасини... Йўқ, мен ёрдам бермадим, ёнида тургандим...

— У чамадонлар олдида турганмиди?

— Қимни сўраяпсиз? Аёлними, каравотними?

— Аёлни сўраяпман.

— Буниси ёдимда йўқ. У ерда қандайдир чамадонлар ётган эди шекилли, лекин аниқ ёдимда йўқ. Лекин каравотча эсимда, чунки у бузилиб кетганди, бу жаноб уни жой-жойига улаб, кўчанинг нариги бетидаги йўлкага олиб бориб қўйди.

— Нега? — сўради Мюллер.

— У ер хавфсизроқ эди, ўт ўчирувчилар ҳам биз томонда туришарди. Ўт ўчирувчилар қўлларидаги шланглари билан каравотчани ишдан чиқаришлари мумкин эди. Унда болакай нимада ётарди, аёл эса кейин каравотчани бомбапанага қўйиб, боласини ухлатди — бунни ўз кўзим билан кўрдим...

— Раҳмат, — деди Мюллер, — бизга катта ёрдам бердингиз. Сиз бўшсиз.

Шуцман чиқиб кетгач, Мюллер:

— Қолганларини ҳам жўнатиб юборинг, — деди Айсманга.

— Яна битта кексароғи бўлиши керак, — деди Штирлиц, — у ҳам исбот қилиб беради.

— Бас, етар, — деди Мюллер афтини буриштириб. — Шунинг ўзи етарли.

— Биринчи занжирда турганларни чақирилса бўлмасмикан, улар менга йўл кўрсатишган эди.

— Буни ҳам аниқладик, — деди Мюллер. — Шольц, бунни аниқ исбот этишдимми?

— Ҳа, обергруппенфюрер. Уша кун иарядлар тайинлаган ва кўча ҳаракати билан алоқа боглаган Хельвиг берган гувоҳлик шу ерда.

— Раҳмат, — деди Мюллер, — ҳаммангиз бўшсиз.

Шольц билан Айсман эшик томон юрдилар, Штирлиц ҳам уларга эргашди.

— Штирлиц, мен сизни яна бир минут ушлаб қоламан, — деб Мюллер уни тўхтатди.

У Айсман ва Шольц чиқиб кетгунича кутиб турди, кейин тамаки тутатиб, стол ёнига ўтди. Кейин стол четига ўтириб олиб — гестапоннинг ҳамма ходимлари унинг бу одатини билиб олган эдилар — сўради:

— Майли, майда-чуйда далиллар тўғри келяпти, мен эса буларга ишонаман. Энди битта саволимга жавоб берсангиз, қадрли Штирлиц: пастор Шлаг қаерда?

Штирлиц ўзини ҳайрон қолган қилиб кўрсатди. Кейин шартта Мюллер томон ўгирилиб, деди:

— Ана шундан бошлаш керак эди!

— Нимадан бошлаш кераклигини ўзим яхши биламан, Штирлиц. Сизнинг анча ҳаяжонланганлигингиз тушунарли, аммо одобни ёддан чиқарманг...

— Обергруппенфюрер, сиз билан очиқ гаплашишга рухсат беринг!

— Рухсат берайми? Менга ким рухсат беради?

— Обергруппенфюрер, Борманнинг телефон орқали гапирган гаплари Шелленберг кўриб чиққандан кейингина рейхсфюрер столи устига тушишини биламан. Сизнинг рейхсфюрер буйруқларини бажаришга мажбур эканлигингизни ҳам тушунаман. Гарчи бу буйруқлар ўзингизнинг дўстингиз ва менинг шефим томонидан ҳайла қилиб чиқарилган бўлса ҳам уларни бажаришга мажбурсиз. Борманнинг шофёри юқоридан берилган буйруққа биноан гестапо томонидан қамоққа олинганлигига аминман. Шу кишини қаманг, деб сизга буйруқ беришганига ишопчим комил.

Мюллер эринчоқлик билан Штирлицнинг кўзига қаради, бутун асаб торлари таранг тортилганини сездди — у ҳамма нарсани кутса ҳам, буни кутмаган эди.

— Нега сиз шундай деб ҳисоблайсиз... — деб гап бошлади у, аммо Штирлиц яна унинг сўзини бўлди.

— Обергруппенфюрер, сизга мени партайгеноссе Борман билан учраштирмаслик мақсадида ҳар қандай йўл билан, ҳар қандай кишилар орқали, ҳар қандай вазиятда обрўсизлантириш топширилган. Шу кунги ишни нимадан бошлаб нима билан тугатганингизни кузатиб турдим — сизда, одатдагидек, ҳамма нарса бор эди, фақат

бир нарса — илҳом етишмади, чунки менинг Борман билан учрашувимга чек қўйишдан ким манфаатдор эканлигини тушуниб турибсиз. Борман билан нега учрашмоқчи бўлганлигимни қайтиб келгач айтиб бера оламан. Ҳозир эса вақтим йўқ: соат бешда мени Борман кутади. Мени гумдон қилишдан манфаатдор бўлмасангиз керак.

— Борман билан қаерда учрашасиз?

— Табиатшунослик музейи ёнида.

— Рулда ким ўтиради? Иккинчи шофёрми?

— Йўқ. Уни гестапо орқали Шелленберг сотиб олганлиги бизга маълум.

— «Биз» деганингиз ким бўлди?

— Биз деганим — Германия ва фюрер ватанпарварлари.

— Сиз учрашувга менинг машинамда борасиз, — деди Мюллер, — бу сизнинг хавфсизлигингиз учун зарур.

— Раҳмат.

— Портфелга диктофон солиб олиб, Борман билан бўлган ҳамма гапни ёзасиз, шофёр тақдири ҳақида ҳам сўзлашиб оласиз. Сиз ҳақсиз: уни қамашга ва учинчи даражали сўроқ қилишга мени мажбур этдилар. Кейин шу ерга қайтиб келасиз ва нималар ҳақида гаплашганингизни биргалашиб тинглаймиз. Машина сизни ўша ерда, музей олдида кутиб туради.

— Бундай қилиб бўлмас, — жавоб берди Штирлиц юз бериши мумкин бўлган турли эҳтимолларни шитоб билан хаёлан чамалаб кўраркан. — Мен ўрмонда яшайман. Мана менинг калитим. Ўша ерга боринг. Борман ўтган гал мени машинада уйимга элтиб қўйган эди: агар шофёр буни айтиб берганда, етти соат давомида мени қийнамаган бўлардингиз.

— Эҳтимол, мен буйруқни бажаришга мажбур бўлиб, қийналишингизни бундан етти соат олдин тугатармидим, — деди Мюллер.

— Агар шу нарса юз берганда, группенфюрер, сиз шу бионинг ўзида кўпгина душманлар билан юзма-юз тўқнашардингиз, сизнинг ютиб чиқишингизга ҳам ишончим комил эмасди.

Эшик ёнига борганда Штирлиц сўради.

— Айтгандек, мен мўлжал қилиб қўйган комбинацияда рус аёли жуда керак. Нега сиз уни олдириб келмадингиз? Берндан олинган шифр юзасидан қуруқ майнавозчиликнинг нима кераги бор эди?

— Буларнинг ҳаммаси сиз ўйлаганча ақмоқона гап эмас. Бу ҳақда Бабельсбергда учрашганимизда, сизникида, Борман билан суҳбатдан кейин фикрлашиб оламиз.

— Хайль Гитлер! — деди Штирлиц.

— Қўйсангиз-чи, — тўнғиллади Мюллер, — бусиз ҳам қулогим битган...

— Тушунмадим... — худди қандайдир тўсиққа учрагандек тўхтади Штирлиц, қўлини қоп-қора эшикнинг вазмин мис тутқичидан олмай туриб.

— Қўйинг. Ҳамма нарсани яхши тушунасиз. Фюрернинг бирор нарсани ҳал қилишга қурби етмай қолди, энди Германия манфаатларини Адольф Гитлер шахсига аралаштирмаслик керак.

— Нима деяётганингизни...

— Ҳа, ҳа, ҳа! Нима деяётганимни билиб турибман! Бу ерда ёзиб оладиган аппарат йўқ, агар бу гапимни бирор кишига айтмоқчи бўлсангиз, ҳеч ким ишонмайди — бировга айтишга журъат ҳам қила олмайсиз. Аммо сиз ўзингиз билиб қўйинг (менга таклиф этаётганингиздан кўра нозикроқ ўйинни чамаламаган бўлсангиз, албатта): Гитлер Германияни ҳалокатга олиб келди. Бу мавжуд аҳволдан қутулиш йўлини кўрмаяпман. Тушундингизми? Кўрмаяпман. Утирсангиз-чи, ўтиринг. Ҳали йигирма минут вақт бор. Йўлингизга беш, кўпи билан етти минут керак. Сиз Борманда қутулиш плани бор, деб ўйлайсизми? Рейхсфюрернинг режасидан маъқулроғи-я? Бунга ўйлаб кўринг... Гиммлернинг чет элдаги одамларининг ҳаммаси хавф остида, у ўз агентларидан иш талаб қилиб, уларга ғамхўрлик қилмасди. Ҳолбуки, Германия — Америка, Германия — Англия, Германия — Бразилия институтларидан биронта киши ҳам қамалгани йўқ. Гиммлер бу дунёда яшириниб юра олмайди. Борман эса яшириниб юра олади. Шунга ўйлаб кўринг. Унга бир нарсани тушунтиринг: — бунга қандай қилиб одобироқ қилиб айтишни ўзингиз ўйлаб кўринг — яқинда ҳамма нарса ҳалокат билан тугагач, мутахассисларсиз иш кўра олмайди. Гиммлернинг чет эл банкларидаги омонатларининг кўпчилиги иттифоқчилар қўлига тушиш турган гап. Борманнинг эса банклардаги омонатлари юз марта кўпроқ бўлиб, уларнинг қаерда эканлигини ҳеч ким билмайди. Ҳозир, сиз, Штирлиц, унга душманларини ағдарилганга ёрдам берар экансиз, келажакда

ўзингиз учун ҳам кафолот талаб қилинг. Гиммлернинг олтини — пуч нарса, ўйинчоқ. У Борман олтинининг ниқоби, холос. Гиммлернинг олтини назоратдан холи эканлигини ва энг яқин, тактика мақсадларигагина хизмат қилиши мумкинлигини Гитлер яхши биларди. Партия олтини, Борман олтини эса пачоқ агентлар ва министрларнинг қайта-қайта сотиладиган шофёрлари (бу шофёрлар ўз министрларига ўйнаш қидириб топардилар ва кейинчалик қилмишлари Шелленбергнинг расмларида ўз аксини топарди) учун эмас, балки маълум вақт ўтиши билан дунёда национал-социализмдан бўлак йўл йўқ эканлигини тушунган ва минглаб ҳисобланган знонлар учун мўлжалланган. Партиянинг олтини келажак томон ташланган кўприк, ҳозир бир ойлик, бир яшар, уч яшар бўлган болаларимизга қаратилган мурожаатдир. Ҳозирги ўн яшар болаларга керак бўлмаймиз биз: биз ҳам, бизнинг ғояларимиз ҳам керак эмас, улар оч-ялангоч ва бомбалар остида қолганликлари учун бизни кечирмайдилар. Ҳозир ақли ҳеч нимага етмайдиганлар эса бизларни афсонавий қаҳрамонлардек тилга олиб юрадиган бўладилар, афсонанинг ўзини эса тўқий билиш керак, яъни бизнинг сўзларимизни одамзоднинг йигирма йилдан кейинги ҳаётига мос оҳангга сола оладиган эртақчиларни етиштирмақ зарур. Бирон жойда «салом» сўзи ўрнига бирор кимса шарафига «хайль» сўзини ишлата бошлашса — ўша ерда бизни кутиб туришган бўлади, ўша ерда биз қайта туғилиб, буюк йўлни яна бошлаймиз! 1965 йилга бориб неча ёшга кирган бўласиз? Етмишларга яқинлашиб қоларсиз? Сиз бахтли одамсиз, сиз омон-эсон яшаб, ҳали ўзингизни кўрсата оласиз: етмиш ёш — сиёсатчининг гуллаган пайти. Мен эса саксон ёшини уриб қоламан... Шунинг учун келажак ўн йилгача мени қизиктиради ва агар мендан қўрқиб эмас, балки аксинча, менга таяниб иш кўрмоқчи бўлсангиз, бир нарсани эсдан чиқарманг: Мюллер, яъни гестапо — кексайиб, чарчаб қолган бир одам. У бу курсида ўтириб пул жамғаргани йўқ. У ўзининг сўнгги йилларини зилол сувли ҳовузи бор кичкинагина фермада ўтказиш ниётида, шунинг учун мен ҳозир ташаббускорлик кўрсатишим мумкин... Яна — бунга, албатта, Борманга айтиш керак эмас, аммо ўзингиз эслаб қолинг: Берлиндан тропик минтақадаги кичкина фермага бориш учун шошилиш ярамайди. Фюрернинг кўпгина лайчаларни бу ердан яқинда

қоча бошлаб, қўлга тушадилар... Берлинда рус тўпларининг гулдуриси эшитилаётган, солдатлар эса ҳар бир уй учун жанг қилаётган пайтда, эшикни тақ этиб ёпмай, хотиржамлик билан жўнаб кетиш мумкин. Фақат Борманга ва фюрерга маълум бўлган партия олтини сирини олиб кетиш лозим. Фюрер нариги дунёга кетганидан кейин, Борман учун зарур одам бўлиб қолмоқ керак, унда у йигирманчи асрнинг Монте-Кристоси бўлиб қолади. Шундай қилиб, ҳозир, Штирлиц, фурсат пойлаш кураши кетяпти, бунинг тагида эса биргина сабаб, биргина моҳият... оддий ва гўзал одамийлик моҳияти ётарди... Энди кетавериш... Диктофоини машина олдида Шольц топширади... Хўш? Нима дейсиз? Агар сиз Гитлернинг галаба қозонишига аминман десангиз, ишонмайман. Жавоб қайтарманг, керак эмас. Машинада кетаётганда айтган гапларим устида ўйлаб кўринг. Сизни ҳеч қандай ҳийла-найранг ишлатмай ўз тарафимга тортиб олганим ҳақида ҳам ўзингизга ҳисоб бериб қўйинг. Шелленберг ҳақида бугун бўш вақтда гаплашамиз. Аммо Борманга менинг бевосита ёрдамимсиз Швейцарияда ҳеч нарсани эплай ололмаслигингизни айтишингиз керак.

— У чоғда, — секин жавоб берди Штирлиц, — унга сиз керак бўласиз, мен ортиқчалик қилиб қоламан...

— Борман сизсиз ёлғиз ўзим ҳеч нима қила олмаслигимни тушунади. Сизнинг шефингиз идорасида менга қарашли одамлар унчалик кўп эмас...

Штирлиц кетгач, Мюллер бир ўзи Холтофф кабинетиде узоқ ўтириб қолди. У бошини эгиб, букчайиб, қўлларини осилтириб жим ўтирарди. Кейин танасини зўрға кўтариб ўз хонасига чиқиб кетди. Шольцнинг ёнидан ўта туриб сўради:

— Хўш, нима гап?

— Бутун теварак-атрофини тит-пит қилиб чиқдик, аёлни топиб бўлмади...

— Штирлиц уйида қолганлардан қандай хабар бор?

— Ҳеч ким телефон қилмабди, ҳеч ким келмабди ҳам...

— Утираверишини. Борман машинаси Бабельсбергга йўл олиши билан дарҳол хабар қилинг, чиқиб кетишини у ердан. Хоналарда тамаки чекишмасин, гиламларга кул тўширишмасин. Ҳамма станцияларга қўлида эмизикли боласи бор барча ёш аёллар ушлансин, деб хабар қилинг. Бенстисно, ҳаммаси. Қўлида бола кўтарган аёлни

кўрдиларми, полицияга олиб келаверсинлар. Фотосуратлари борми жойларда?

— Ҳа, тарқатдик.

Мюллер бош ирғиб қўйиб, ўз кабинетига кирди, пулат сандиқни очиб, бир шиша деҳқонча Бавария арағини олди-да, оғзидан икки қултум ичди.

Кэт оёғи увушаётганлигини сездди. Қизча ҳам уйғониб кетди, энди болалар бир-бирларига жўр бўлиб йиғлардилар. У тепадаги, подвалдагиларнинг овози эшитилмай қолганини сездди, ана шу темир қопқоқ устига йиқилиб тушгандагина сувнинг шовиллаган овози эшитилганини эслади. Аммо қўрққанидан ҳамон қопқоқни очмасди. У боши билан қопқоқни қандай кўтариши кераклиги, аввал болаларни тош устига қўйиб, тепага чиқиш олдидан бир оз дам олажагини ипидан-игнасиғача ўйлаб олди. У дақиқа сайин юқорига чиқиш муддатини ортга сураверди. У олтмишгача санаб бўлгач, янглишмадимми, деб яна бошқатдан санай бошларди. Университетда биринчи курсда ўқиб юрган пайтларида «Воқеа бўлиб ўтган жойни текшириш» ҳақида махсус семинар бўлган эди. Петровкадан келган терговчилар амалий курсни қандай олиб борганлари, ҳар қандай майда аломатларга ҳам эътибор бериш кераклигини уқтирганликлари ҳали-ҳали унинг ёдида. Ана шунинг учун бўлса керак у қопқоқни ёпиш олдидан, аввал англамай, ғоятда сезгирлик ишлатиб, ўнг қўли билан болаларни бағрига босиб, чап қўли билан тош-қумларни сешиб қўйганди.

«Қанча вақт ўтдикин? — ўйларди Кэт. — Бир соатми? Йўқ, кўпроқ бўлса керак. Ёки камроқмикин? Ҳеч мия ишламаяпти. Яхшиси қопқоқни очавераман, агар улар шу ерда бўлсалар ёки биронтасини ташлаб кетган бўлсалар, пастга қадам ташлайман, вассалом».

У худди фотосуратда кўриб тургандек, Рольфнинг бўйнидан оққан қон халқоб бўлиб ётган хона кўз олдига келди. Рольфнинг бармоқлари худди паркетни кўчирмоқчи бўлгандек полни тирнарди. Секин ҳаракат қилаётган бармоқлар олдига қоп-қора тўппонча қини ётарди... Уша вақтда у қора қин ҳақида эмас, дераза ёнида, стол устида ётган ўғли ҳақида ўйларди.

«Айтгандай, тўппончанинг нима кераги бор? Агар пастга қадам ташласам — ҳамма нарса ҳал бўлади-қўя-

ди, — деб хаёл сурарди Кэт. — Тўппончанинг кераги йўқ».

У боши билан қопқоқни кўтарди, аммо у очилмади. Кэт оёғини тираб, қопқоқни боши билан қаттиқроқ кўтарди.

«Улар устида туришган эди, — дарҳол тушунди у, — шунинг учун очиш қийин бўляпти. Ҳечқиси йўқ. Занглаган эски темирда, уни бошим билан қимирлатиб, кейин очаман, агар шунда ҳам очилмаса, болаларни ўнг қўлимга олиб, чап қўлимга бир оз дам бериб, кейин кўтараман. Албатта очаман. Ҳозирнинг ўзида қизчани ўнг қўлимга ола қолай. Тушириб юбормайман, албатта тушириб юбормайман, тушириб юборишга ҳеч ҳаққим йўқ. Ҳар эҳтимолга қарши адёлни тишлаб олай. Ҳар эҳтимолга қарши. Чап қўлим дам олсин».

У йиғлаётган қизчани эҳтиёткорлик билан ўнг кўраги устига суриб қўйди, чап қўлини кўтармоқчи бўлган эди, аммо кўтара олмади; шишиб кетган қўли унга қулоқ солмасди.

«Майли, — деди ўзига ўзи Кэт. — Буни қўрқадиган жойи йўқ. Ҳозир қўлни игналар санчигандек бўлади-да, кейин қизиб ўзига келади. Ўнг қўлим болаларни ушлаб тура олади. Болалар енгил. Фақат қизча тинчроқ ётса бўлгани. Қизча ўғлимдан каттароқ. Ҳам каттароқ, ҳам оғирроқ...»

Кэт кафтини очиб-ёпиб бармоқларини машқ қилдира бошлади. У боғ қўшнилари бўлмиш чолни эслади. Бўйи баланд, озғин, мовий кўзлари чақнаб турган ўша чол улар ўтирган айвонга келиб, нон ва мой тамадди қилаётганларидан куларди. «Фақат ақлини йўқотганлар ейиши мумкин бу нарсаларни, — дер эди у, — колбаса — заҳар! Пишлоқ ҳам заҳар! Булар организмларнинг зарарли ҳосили! Нонми? Нон замасканинг ўзи! Қайнатилган гўшт ейиш керак! Қалампир, карам, шолғом ейиш керак! Ана шундагина ҳаётингиз абадий бўлади! Мен миллион йил яшашим мумкин! Мени фирибгар деб ўйласангиз керак! Йўқ, ундай эмас, мен фақат консерватив медикларимизга қараганда дадилроқ фикр қиламан! Қасал деган парса йўқ! Ошқозон яраси ёки силли даволаш кулгили парса! Хужайраларни даволаш керак! Абадий ёшликнинг пойдевори — парҳез, тўғри нафас олиш ва психотерапиядир! Агар сиз тирик нарсанинг асосини ташкил қилган хужайрани тўғри озиқ-

лантириб турсангиз, унга тўғри кислород бериб турсангиз, уни машққа ўргатсангиз, шу ҳужайра ва сизнинг моҳиятингизни ташкил этган бошқа миллиард-миллиард ҳужайралар билан суҳбат қилиб турсангиз, уларни ўз иттифоқчингизга айлантирган бўласиз. Ҳар бир киши тасодиф ва вазиятлар гирдобида яшовчи заиф инсон эмас, балки қуёш остида шу давргача яшаб келган давлатлардан энг онглиси бўлмиш миллион-миллион ҳужайралар давлатининг доҳийсидир! Юлдузлар оламларнинг, галактикаларнинг доҳийсидир! Ким эканлигингизни тушуниб олинг ниҳоят! Кўзингизни очиб, ўзингизнинг ким эканлигингизга назар ташланг. Ўзингизни ҳурмат қилишни ўргангиз ва ҳеч нарсадан қўрқманг. Агар инсоннинг инсонийлик бурчини тушуниб олсангиз, бу дунёдаги ҳамма даҳшатлар хомхаёл ва кулгили нарсалардир!»

Кэт ўз бармоқлари билан суҳбатлашмоқчи бўлди-ю, аммо болалар борган сари кўпроқ йиғи солавердилар ва энди ҳужайралар армияси билан суҳбат қилишга вақти қолмаганлигини тушунди. У ҳали ҳам бўйсунмаган чап қўлини кўтариб, карахт бармоқлари билан қопқоқни қимирлата бошлади. Қопқоқ хиёл қимирлади. У боши билан ҳам ёрдам қилиб кўрди, қопқоқ жойидан силжиди. Подвалда одам борлиги ёки йўқлигини суриштирмай, Кэт болаларни тепага қўйди, кейин ўзи чиқди юқорига, у ҳолдан тойган, ҳеч нимани суриштирмай, ҳеч қаёққа қарамай, болалар ёнига чўзилганича ётиб қолди: сўнгги воқеалар инсон қурби етмас даражада куч сарфлашга мажбур этганди уни...

— Улим ҳаётдан фақат икки фактор: ҳажм ва ҳаракат билан фарқ қилади. Тирик жон гўрдан каттароқ ёпиқ бинода яшайди, холос. У уй-жой, онла, ақлдан озганлар клиникаси, исловатхона, парламент деб аталган ана шу бинони вақти-вақти билан ташлаб кетиш имкониятига эга, холос. Ёки, аксинча, кириб туриши мумкин. Бутун фарқ шунда,— деди пасторнинг баланд бўйли, озғиндан келган, кўринишдан жуда кекса, аммо ўзини ёш кўрсатишга интилган италиялик суҳбатдоши.— Мен қўрс бўлиб кўринишдан қўрқмайман. Мен сиздан қўрслик аломати бўлмиш тўғри гапни айтмаверишни сўрайман. Тўғри гап— қўрсликнинг энг юксак,

одилона ва мақсадга мувофиқ кўринишидир. Ёки, аксиича айтганда, ҳис-туйғуларга ишониб, гапирган гапимнинг шакли устида бош қотириб ўтирмайман.

— Бу гапларингизни эшитиш мен учун оғир,— деди пастор,— чунки шу пайтда, Германияда, ҳар минутда оч-ялангоч аёллар жон бермоқда, бомбалар остида болалар ҳалок бўлмоқда. Даҳшатли уруш пайтида эмас, тинчлик пайтларда ана шундай хулосалар қилишни кечириш мумкин... Аммо ҳозирги кунда бу шафқатсизликдир.

— Бу масалада ҳам сиз билан келиша олмайман, чунки тинч даврнинг ҳар бир куниди уруш чиқиши мумкин ва аксинча, урушнинг даҳшатли соатлари тинчлик куплари яқинлашайётганлигидан далолат беради. Биз сирли параболада яшамоқдамиз. Тарих заминиди тушуниб бўлмайдиган геометрик шакллар ётади, мени ҳатто алдаш ихтисоси бўлган дипломатия ҳам ўзининг нозик математик тузилиши билан қизиқтиради. Албатта, унга маълум бир масофадан қаралса, ана шундай туюлади.

— Сиз билан иш юзасидан чинакам суҳбат қилиш қийин экан,— деди пастор,— турли туман масалалар устида баҳслашувга вақтим йўқ. Менга ўз ёрдамиди аямасликни ваъда қилган жаноблар Германиядаги миллион-миллион одамлар тақдирини ҳал қила оладиган кишилар билан боғлаб қўйишингиз мумкинлигини айтган эдилар. Агар ниҳоятда қимматли тинчлик даврини бир кунга бўлса ҳам яқинлаштира олсак — кейинчалик бизнинг кўп гуноҳларимизни кечириб юборадилар.

— Марҳамат. Мен сизнинг ҳамма саволларингизга жавоб беришга тайёрман.

— Ҳаммасига жавоб беришнинг ҳожати йўқ. Агар ҳамма саволларга жавоб беришга рози бўлсангиз, сизга ишончим йўқолади.

— Ақлли гап.

— Мен дипломат эмасман, топшириқ билан келдим бу ерга...

— Ҳа, ҳа, тушунарли. Сиз ҳақингизда мени бирмунча хабардор қилган эдилар. Биринчи савол: кимларнинг вакилисиз?

— Кечирасиз, аввал мен сизнинг жавобингизни тинглашим керак: сиз ўзингиз кимсиз? Мен Гитлер қўл остида қолган одамлар ҳақида гапираман. Улар ва улар-

нинг қавм-қариндошларининг ҳаёти хавф остида. Сиз учун эса ҳеч қандай хавф йўқ — бетараф мамлакатдасиз.

— Бетараф мамлакатда гестапо агентлари иш кўрмайдилар, деб ўйлайсизми? Аммо бу хусусий бир нарса — суҳбатимизга ҳеч қандай алоқаси йўқ. Мен америкалик эмасман, инглиз ҳам эмасман.

— Мен буни сизнинг инглизча гапиришингиздан пайқаб олдим, италиялик бўлсангиз керак?

— Ҳа, италиялик бўлиб туғилганман. Лекин мен Қўшма Штатларнинг гражданиман, шунинг учун мен билан очиқ гаплашаверишингиз мумкин. Бизнинг учрашишимизга ёрдам берган кишиларга ишонсангиз керак, албатта.

Пастор Брюнинг уни таништирган суҳбатни эслади. Шунинг учун у бундай деди:

— Ватанимдаги дўстларим барча немис армияларининг тезроқ таслим бўлиши ва ҳамма СС қисмларининг тугатилиши миллион-миллион кишилар ҳаётини сақлаб қолади, деган фикрдалар ва мен уларнинг шу нуқтаи назарини тўла қувватлайман. Шунингдек, дўстларим иттифоқчиларнинг қайси бир вакили билан алоқа боғлашимиз мумкинлигини ҳам билиш ниятидалар.

— Сиз рейхнинг барча армиялари — ғарбда ҳам, шарқда ҳам, жануб ва шимолда ҳам бир вақтда таслим бўлишини назарда тутяпсизми?

— Сиз бошқа йўлни таклиф этмоқчимисиз?

— Бизнинг суҳбатимиз жуда ғалати ўтяпти: аслини олганда, музокаралар олиб боришдан биринчи галда биз эмас, немислар манфаатдор, шунинг учун шартларни биз таклиф қилишимиз керак. Тўғри эмасми? Менинг дўстларим сизлар билан конкрет гаплашишлари учун, ота-боболаримиз ўргатиб келганларидек, музокараларни ким билан, қачон, қай даражада, кимнинг ёрдами билан олиб боришни билишимиз керак. Акс ҳолда биз сизни ашаддий гестапо агенти, ёки қўлида етарли кафолати бўлмаган киши, ёки бизни сохта хабарларга ишонтириш мақсадида интилаётган объект, деб ҳисоблашимиз мумкин.

— Мен сиёсатчи эмасман. Эҳтимол, сиз ҳақдирсиз... Аммо менинг самимийлигимга ишонишингизни сўрайман. Мени бу ерга юборган группа орқасида кимлар турганлигини аниқ билмайман, лекин мен билган ана

шу группанинг вакили етарли даражада эътиборли киши.

— Бу мушук-сичқон ўйинидек гап. Сиёсатда ҳамма нарсани олдиндан аниқлаб олиш керак. Газеталардан сиёсий янгиликларни ўқиб юрувчи одамларгагина сиёсатчилар асосий мақсадларини яшириб, бир-бирини алдаётган, ҳийла-найранглар ишлатиб, бир-бирларига ёлғон гапираётгандек бўлиб туюлади. Сиёсатчилар савдолашадилар, чунки улар учун ҳеч қандай сир йўқ. Улар нимани ва қанчага савдо қилишни мўлжаллаб юрадилар. Агар улар савдо-сотиқда нўноқлик қилсалар — агар тоталитар давлат вакили бўлсалар — ўз шерментли демократия мамлакатларининг вакиллари бўлсалар — навбатдаги сайловларда мағлубиятга учрайдилар. Мен дўстларингизга қуйидагиларни топширишни маслаҳат берардим: улар кимларнинг вакили, уларнинг программаси, биринчи галда мафкуравий программаси, ва бизнинг ёрдамимизга таянгудек бўлсалар, Германияда амалга оширмоқчи бўлган режалари нималардан иборат эканлигини билмагунимизча, улар билан сўзлаша олмаймиз.

— Мафкуравий программа аниқ: нацизмга қарши программа.

Бу мафкуравий программанинг фақат биринчи босқичи бўла олади. Дўстларингиз келгуси Германияни қандай тасаввур қилмоқдалар? Қандай йўлдан боради? Немисларга қандай шиорлар тақдим қиласизлар? Агар сиз дўстларингизнинг фикрини айта олмасангиз, ўзингизнинг бунга қандай қарашингизни билсак яхши бўларди.

— Менинг қарашларим субъектив бўлиши мумкин, — деб жавоб қилди пастор.— Ҳар ҳолда, агар сизлар менинг дўстларим коммунистик йўлни назарда тутмоқдалар, деб ўйласангиз, янглишган бўласиз. Аммо ҳозир Германияда мавжуд бўлган герман халқини бостириш аппаратини у ёки бу шаклда сақлаб қолиш мумкин, деган фикр ҳам мен учун даҳшатлидир.

— Қарши савол: агар Гитлер кетса, герман халқини тартиб доирасида ким ушлаб туради? Черков аҳлими? Концентрацион лагерларда ётганларми? Ёки гитлеризм билан алоқани узишга қарор қилган мавжуд полиция қисмларининг командирларими?

— Германияда полиция кучлари СС рейхсфюрери Гиммлерга бўйсунди...

— Бундан хабардорман...

— Демак, гап, сиз айтгандек, халқни анархиядан сақлаб қолиш, уни тартиб доирасида ушлаб тура оладиган имкониятга эга СС ҳокимиятини сақлаб қолиш устида бормоқда.

— Бундай таклифни ким киритяпти? Менимча, бу масала ҳали ҳеч қаерда муҳокама қилинмаган,— деб жавоб берди италиялик ва пасторга бутун суҳбат давомида биринчи марта кулмай, жиддий қараб қўйди.

Пастор қўрқиб кетди— ортиқча гапириб қўйганлигини сизди: бу қурмагур италиялик ҳозир унга ёпишиб олиб, Брюнинг унга кўрсатган америкаликлар билан СС ўртасидаги музокаралар стенограммаси юзасидан нималарни билишни сўрай бошлади. Пастор ёлғон гапира олмаслигини биларди: ёлғон гапирса, юзидан билдириб қўярди.

Даллес бюросининг ходимларидан бири бўлган италиялик эса ўз ҳузурига қайтгач, суҳбат ҳақида ҳисобот ёзиш олдидан узоқ вақт мулоҳаза юритиб ўтирди.

«Ё у Германияда ҳеч кимнинг вакили бўлмаган, ҳеч нарсага арзимайдиган одам,— деб ўйларди италиялик,— ёки жуда ўткир разведкачи. У савдолашишнинг ўлдасидан чиқмади, аммо ҳеч нарсани айтмади ҳам. Аслини олганда, мен уларнинг ниятини билишга интилганимдан кўра, бизларнинг нимани исташимизни кўпроқ билар экан у. Аммо унинг сўнгги сўзларидан маълум бўлдики, Вольф билан музокаралар ҳақида нималардир уларга маълум бўлиб қолган».

Кэтнинг метрога тушиш учун пули йўқ эди. Аммо печкаси бор бирор иссиқ жойга бориб, болаларни эмизиш ва йўргаклаш зарур эди. Агар бундай қилмаса, болаларнинг ҳалок бўлиши ҳеч гап эмас, совуқда юрганларига анча вақт бўлди.

— Шу аҳволга тушгандан кўра эрталабнинг ўзида ҳалок бўлганимиз яхшироқ эди,— деб илгаригидек ўзига кела олмай хаёл қила бошлади Кэт.— Ёки қопқоқ остидалигида шундай қилиш мумкин эди.

Унда хавф сезгиси йўқола бошлади: у подвалдан чиқиб, теварак-атрофга назар ташламай, автобус бека-

тига қараб юрди. У қаерга боришни ҳам, қаердан пул олишни ҳам, болаларни бир дақиқа қаерга қўйишни ҳам билмасди. У кондукторга пули йўқлиги, пули бомбардимонда вайрон бўлган уйида қолганлигини айтди. Кондуктор бир оз вайсаб олгач, қочқинлар пунктига мурожаат қилишни маслаҳат берди. Кэт дераза ёнига ўтириб, ҳолдан кетаётганлигини сизди. Бу ер унчалик совуқ эмас, шунинг учун уни уйқу босарди. «Ухламайман,— деди у ўзига ўзи.— Ухлашга ҳаққим йўқ».

Аммо дарҳол ухлаб қолди.

Кэт уйғотмоқчи бўлиб елкасига қоқаётганликларини ва силкатаётганликларини сезиб турди, аммо кўзини оча олмасди, у танаси исиганини, роҳат-ҳаловат қилганлигини сизди, болаларнинг йиғиси эса узоқдан эшитиларди.

У тушида қандайдир ажойиб, рангли манзарани кўрди: у тушида бу нарсаларнинг дидсиз ва ўта таъсирчанлигидан куларди — мана, у ўғли билан кўм-кўк қалин гилам устидан бир уйга кириб кетишяпти: ўғли қўғирчоқ кўтариб олган, ўзи юриб кетяпти. Уларни қизил либос кийиб олган Эрвин, онаси, миллион йил яшашни ваъда қилган боғ қўшниси кўтиб олишяпти...

— Майне даме! — кимдир уни қаттиқ туртганди, чаккаси муздек ойнага тегди. — Майне даме!

Кэт кўзини очди. Қоп-қоронғи автобусда унинг ёнида кондуктор билан полициячи турарди.

— Нима? — дея пичирлади Кэт, болаларни бағрига босиб. — Нима?

— Ҳаво ҳужуми, — худди ўшандай шивирлаб жавоб берди кондуктор. — Юринг...

— Қаерга?

— Бомбапанага, — деди полициячи. — Келинг, ёрдамлашиб юборайлик.

— Йўқ, — деди Кэт, болаларни бағрига босиб. — Узим кўтараман.

Кондуктор елкасини қисиб қўйди, аммо бошқа ҳеч нима демади. Полициячи уни қўлидан ушлаб, бомбапанага бошлаб кетди. У ер иссиқ ва қоронғи эди. Қаердандир болаларнинг йиғлаган овози эшитиларди. Кэт бурчакка ўтди — иккита ўғил бола ўрнидан туриб унга жой беришди.

— Раҳмат.

У болаларни ёнига ётқизиб қўйди ва гитлерюгенд

аъзоси бўлган қизчага мурожаат қилди, қизча у ерда навбатчилик қиларди:

— Уйим вайрон бўлди, менда ҳатто йўргак ҳам йўқ, ёрдам беринг! Нима қилишимни ҳам билмайман...

Қизча бошини қимирлатиб, ёш болали аёллар ўтирган жойга борди: у ер энг хавфсиз жой бўлса керак. Кўп ўтмай у қайтиб келди.

— Марҳамат,— деди қизча,— бу ерда тўртта йўргак, ҳозирча етиб турса керак. Эрталаб «Мухтожларга ёрдам» ташкилотининг энг яқин бўлимига мурожаат қилишни маслаҳат бераман — фақат сиз яшаган жойдаги полиция комиссариатининг справкиси ва аусвайсингиз керак бўлади.

— Ҳа, албатта, раҳмат сизга,— деб жавоб берди Кэт, болаларни йўргаклар экан.— Бу ерда сув йўқмикин? Сув ва печка бўлса, ўзимдаги йўргакларни ювардим, шунда саккизта сн эртага етарли бўларди...

— Совуқ сув бор, совун ҳам беришса керак. Кейин олдимга келсангиз, ўзим ташкил қилиб бераман.

— Катта раҳмат сизга.

— Хизмат кўсатиш — менинг бурчим.

Болалар қорини тўйиб уйқуга кетгач, Кэт ҳам деворга суяниб жилла бўлмаса ярим соат ухлаб олмоқчи бўлди. «Ҳозир ҳеч нарсага ақлим етмайди,— деди у ўзига ўзи,— иснтмам чиқяпти, қопқоқ остида шамоллаб қолган бўлсам керак... Болалар шамолламаган бўлишлари керак, ҳар ҳолда аёлга ўралган эди, ҳозир ҳам оёқлари иссиқ. Бир оз ухлаб олиб, кейин нима қилишни ўйлаб кўраман».

Яна бетайин тушлар кўра бошлади: кўк, оқ, қизил ва қора шуълалар кетма-кет ўзгариб кўзни чарчатарди. У ранглар ўйинини диққат билан кузатиб турди. «Балки қовоқ остида кўзим айланаётгандир,— дарҳол пайқади Кэт,— мактабда полковник Суздальцев бу нарса кўзга ташланади деган эди». У қўрқиб ўрнидан туриб кетди. Атрофдагилар мудраб ўтиришарди: бомбардимон гулдурослари ва зенит тўпларининг тариллаши, худди қулоққа пахта тиқиб олгандек, узоқдан эшитиларди.

«Штирлицнинг олдига боришим керак»,— деди Кэт ўзига-ўзи ва энди хотиржам, аннқ фикр юритаётганлигидан ҳайрон бўлиб. «Йўқ,— деган овоз эшитилди унинг

қалбидан,— унинг олдига бориш ярамайди. Сўроқ қилаётганда уни ҳам тилга олган эдилар-ку». «Хўш, бўл-маса қаерга борай? Узим гестапога борганим яхши эмасми. Агар уни қидириб топмасам, Берлинда юрган-нимдан нима фойда? «Сен уни ҳам, ўзингни ҳам қўлга туширасан. Уни ҳам, ўзингни ҳам ҳалок қиласан».

Кэт яна кўзини юмди, ярим соат ухлади. Кўзини оч-гач, ўзини енгилроқ сезд. Пешанасини ушлаб кўрса, иссиқ. «Ҳа, шамоллабман. Иссиғим бор. Шунинг учун бемаъни тушлар кўрдим. Буниси қўрқинчли эмас. Ша-моллашдан ҳеч ким ўлмайди».

Штирлиц ҳақида ўйлаётганинн ёдидан чиқарган бўл-са ҳам, аммо унинг кўз олдида 42 75 41 рақами худ-ди пардага ёзилгандек намоён бўлди.

— Йигитча,— ёнида мудраб ўтирган болани туртпб деди у,— яқин орада телефон йўқми?

— Нима?!— деди йигитча, қўрққанидан сакраб ту-риб.

— Хотиржам бўлинг,— деб уни тинчлангирди Кэт.— Мен телефон борми, деб сўраяпман?

Гитлерюгенд аъзоси бўлган қизча шовқинни эши-тиб, Кэтнинг ёнига келиб, сўради:

— Сизга бирор ёрдам керакми?

— Йўқ, йўқ,— жавоб берди Кэт.— Йўқ, ташаккур, ҳамма нарса жойида.

Шу вақт бомбардимон тугаганлигини билдириб си-рена увиллай бошлади.

— У қаерда телефон борлигини сўраган эди,— де-ди йигитча.

— Метро станциясида,— деди қизча. Бу ерга яқин — бурчакда. Танишингиз ёки қариндошингизга те-лефон қилмоқчимисиз?

— Ҳа.

— Бориб телефон қила қолинг, болаларингизга мен қараб тураман.

— Лекин менда автоматга ташлаш учун йигирма пфенинг ҳам йўқ...

— Менда бор. Мана, марҳамат.

— Раҳмат... Олис эмасми?

— Икки минутлик йўл.

— Агар болалар йиғлай бошласалар...

— Мен уларни кўтариб овутаман,— деди қизча ку-либ,— хавотирланманг.

Кэт бомбапанадан югурганича чиқиб кетди. Метро яқингина ерда экан. Телефон-автомат ёнидаги ҳалқоб сув бетидаги муз парда ялтирарди. Тўлишиб, товланиб турган ой кўкимтир шуъла таратди.

— Телефонлар ишламайди,— деди шуцман.— Портлаш тўлқинида бузилган.

— Яна қаерда телефон бор?

— Қўшни станцияда... Телефон қилишингиз жуда зарурми?

— Жуда ҳам зарур.

— Юринг, бўлмасам.

Шуцман билан Кэт бўм-бўш метро станциясига тушдилар, кейин полициячи хонасига кириб, чироқни ёқди ва стол устида турган телефон аппаратини имлаб кўрсатди.

— Фақат тезроқ телефон қилинг,— деди.

Кэт стол атрофидан айланиб ўтиб, аёллар учун мўлжалланган баланд креслога ўтирди ва 42 75 41 рақамларини терди. Бу Штирлицнинг телефони эди. У узун ва қисқа сигналларга қулоқ солар экан, ойна остида бир қанча телефон номерлари ёнида турган ўзининг катта расминн дарҳол пайқамади. Шуцман папирос чекиб, унинг орқасида турарди.

Камин олдидаги Штирлиц яхши кўрадиган креслода ўтирган Мюллер сўради:

— Шофёр ҳақидаги гап қанн?

— Сизмади. Мен Борманга: «Бир минут сабр қилсангиз, мен плёнкани бошқатдан ўраб олай» деёлмасдим-ку, ахир. Мен унга, сиз, айнан сиз унинг шофёри ҳаётини сақлаб қолиш учун бор кучингизни ишлатишингизни аниқлашга муваффақ бўлдим, дедим.

— У нима деди?

— У, подвалларда қийноққа дучор қилинган шофёр ўз иродасини йўқотган бўлса керак, шунинг учун ҳам энди унга ишониб бўлмайди дедди. Бу масала уни унчалик қизиқтирмади. Шундай қилиб, бу масалада ҳам кўнглингиз тўқ бўлсин, обергруппенфюрер. Ҳар ҳолда, шофёрни ўз ҳузурингизда ушлаб туринг, уни яхшироқ боқсинлар. Кейин нима бўлишини кўрармиз.

— Шофёр билан бошқа қизиқишмайди, деб ўйлайсизми?

— Қим?

— Борман.

— Нима маъно чиқади? Шофёр — ишлов берилган материал. Ҳар эҳтимолга қарши мен уни сақлаб турардим. Рус пианисткаси қаерда? У ҳозир бизга қатта иш бериши мумкин эди. Унинг ишларп қалай? Госпиталдан олиб келишдими?

— У бизга қандай иш бериши мумкин? Радио ҳийла-найрангларида айтганимизни қиладди, аммо...

— Буниси тўғри, — маъқуллади Штирлиц. — Буниси шубҳасиз. Аммо уни қандайдир йўл билан Швейцариядаги Вольф билан боғласак, қандай бўлар экан?

— Хомхаёл.

— Балки. Баъзан фантазияга берилиб кетаман.

— Кейин, умуман олганда...

— Нима экан?

— Йўқ, — ўзини тўхтатиб қолди Мюллер, — мен сизнинг таклифингизни таҳлил қилмоқдаман. Мен уни бошқа жойга кўчирдим, у билан Рольф иш олиб бораверсин, у ҳозир сизга унчалик зарур эмас.

— Рольф ҳаддидан ошириб юборибдимн?

— Ҳа... бир оз...

— Шунинг учун уни кимдир ўлдирибдимн? — секин деди Штирлиц. Борман билан учрашувга кетаётганида, гестапо коридорида бу янгиллик қулоғига чалинган эди.

— Бу менинг ишим, Штирлиц. Қелишиб олайлик мenden нимани билишингиз керак бўлса — шунигина биласиз. Мен эшик тешигидан мўраловчиларни ёмон кўраман.

— Қайси томондан мўраловчиларни ёмон кўрасиз? — сўради жаҳл билан Штирлиц. — Қадимги поляк томошасини кўрсатаётганда мени қўғирчоқ сифатида ўйнатишларини истамайман...

— Ҳаммишамми? — кулиб сўради Мюллер.

— Деярлик ҳаммиша.

— Майли. Бу ҳақда ҳам гаплашармиз. Ҳозир ҳалиги қисмини яна бир марта тинглайлик...

Мюллер Борман сўзини бўлиб, «тўхтатиш» тугмасини босди-да:

— Ингирма метрча орқага қайтаринг, — деди.

— Марҳамат. Мен қаҳва дамлайми?

— Майли дамланг.

— Коньякка қалайсиз?

— Ҳеч ёқтирмайман. Рост бир кунни Кальтенбруннер

ҳузурида ичган эдим, чакки эмас экан. Умуман мен ароқ ичаман. Коньякда ишқор бор, томирга таъсиб қилади. Ароқ, чинакам деҳқон ароғи эса киши танасини иснтади.

— Сиз текстни ёзиб олмоқчимисиз?

— Керак эмас. Эсда қолади. Аммо қизиқ жойлари бор...

«Борман. Вольф Гиммлернинг вакили эканлигини Даллес билладими?»

Штирлиц. Менимча, сезса керак.

Борман. Бу ўринда, «менимча» дейиш жавоб эмас. Агар у Вольфга Гиммлернинг вакили сифатида қараётганлигини аниқ билсам, ана шундагина коалициянинг яқин келажакда барбод бўлиши мумкинлиги ҳақида гапириш мумкин эди. Агар улар рейхсфюрер билан иш кўришга рози бўлсалар, уларнинг ёзилган суҳбатини ўз қулоғим билан эшитишим керак. Агар шу суҳбат Геббельс қўлга тушиб қолиб, радиода фойдаланилса, Кремль, Лондон ва Оқ уйда содир бўлажак ҳодисалар ривожини қандай бўлишини билмадим-ов.

Штирлиц. Бу ерда, Берлинда-чи?

Борман. Бу ўз-ўзидан маълум. Мени ҳозир бу нарса ҳаяжонга солмаётир. Тўғрироғи, мени ҳаяжонга солаётган нарса фақат шугина эмас. Сиз ўша плёнкани топа оласизми?

Штирлиц. Аввал Вольфнинг ўзи Гиммлер номидан иш кўраётганлигига иқрор бўлсин.

Борман. Нега сиз унинг Даллесга шундай дейиши мумкинлигига ишонмаяпсиз?

Штирлиц. Билмадим. Мен бунини фараз қиляпман. Душманларимиз пропагандаси рейхсфюрерни ҳаддан ошиб ёмонлашмоқда, уни ўтакетган золим қилиб кўрсатмоқда... Улар, аввало, Вольф кимнинг вакили эканлиги масаласини четлаб ўтишга ҳаракат қиладилар. Уларни қизиқтирадиган нарса шу одамнинг ҳарбий жиҳатдан қанчалик аҳамиятли эканлиги бўлади.

Борман. Мен Вольф кимнинг вакили эканлигини уларга ўз оғзи билан айтишни истардим. Худди Вольфнинг ўзи айтишини... Еки — жилла қурса — сизнинг айтишингизни истардим...

Штирлиц. Қай маънода?

Борман. Маъносими? Маъноси катта. Штирлиц... Жуда катта, менга ишонаверинг...

Штирлиц. Операцияни амалга ошириш учун мен унинг дастлабки мақсадини тушуниб олишим керак. Агар мен бутун бир группа билан бирга ишлаётган бўлсам ва ҳар бир киши бошлиққа ўзининг топганини олиб келаверса, унда бу бой материаллар асосида манзара аниқ намоён бўларди. У чоғда менинг асосий вазифани билишимнинг ҳожати бўлмасди: мен фақат ўз соҳам бўйича вазифамни бажариб тураверардим. Афсуски, биз бундай имкониятга эга эмасмиз...

Борман. Айтинг-чи, агар Сталин ғарбий иттифоқчиларнинг худди СС раҳбари Гиммлер билан, таслим бўлишга тайёр бир группа генераллар билан эмас, бутунлай инқирозга учраб, иродасини йўқотган аблаҳ Риббентроп билан эмас, балки Германияни большевизмга қарши пўлат қўрғонга айлантира оладиган киши билан музокара олиб бораётганликларини билиб қолгудек бўлса, хурсанд бўлармикан...

Штирлиц. Менимча, Сталин бундан хабар топгач, хурсанд бўлмаса керак...

Борман. Сталинга бу ҳақда мен хабар берсам ишонмайди. Бу ҳақда национал-социализмнинг душмани, масалан, сизнинг пасторингиз хабар қилса, ёки бошқа бир киши хабар етказса, ишонармикан?

Штирлиц. Номзодларни Мюллер билан маслаҳатлашиш керак, деб ўйлайман. У бунга мос одамни топа билади ва қочишини уюштиради.

Борман. Мюллер дам-бадам менга яхшилик қилиб туради.

Штирлиц. Унинг аҳволи жуда мураккаб эканлигидан хабардорман: у менга ўхшаб таваккал иш қила олмайди, кўзга дарҳол ташланиб қолади. Кейин, у бевосита Гиммлерга бўйсунди. Агар ишнинг шунчалик мураккаблигини тушунсангиз, бу вазифани ундан бошқа ҳеч қандай одам бажаролмаслигига ишонч ҳосил қиларсиз деб ўйлайман, лекин сизнинг мақсадингизга ишончи комил бўлган чоғдагина.

Борман. Ҳа, ҳа... Бу ҳақда кейин гаплашамиз. Бу битта деталь. Асосийси: сизнинг вазифангиз — музокараларни бузишдан эмас, балки музокараларга ёрдам беришдан иборат. Сизнинг вазифангиз — Берндаги фитначиларнинг Гиммлер билан алоқасини яширишдан эмас, балки шу алоқани аниқлашдан иборат. Шу даражада аниқлаш керакки, у билан фюрер олдида Гимм-

лерни, Сталин олдида Даллесни, Гиммлер олдида Вольфни обрўснзлантириш мумкин бўлсин.

Штирлиц. Агар амалий ёрдам керак бўлса, мен ким билан алоқа боглашим мумкин.

Борман. Шелленбергнинг ҳамма буйруқларини ба-
жараверинг — муваффақият гарови шунда. Элчихонани
ҳам беҳабар қолдирманг, акс ҳолда уларни ранжитиб
қўйиш мумкин: партия бўйича маслаҳатчи сиз ҳақин-
гизда хабардор бўлади...

Штирлиц. Тушунарли. Аммо, Шелленбергга қарши
ёрдам керак бўлиб қолиши мумкин. Бундай ёрдамни
фақат бир киши — Мюллер кўрсатиши мумкин. Мен
унга қай даражада таянишим мумкин?

Борман. Мен ҳаддан ташқари содиқ кишиларга
ишонавермайман. Мен индамас кишиларни яхши кўра-
ман...»

Шу пайтда телефон жиринглади. Мюллернинг чўчиб
тушганини Штирлиц кўриб турди.

— Кечирасиз, обергруппенфюрер, — деди, — балки бу...

— Марҳамат, майли...

Штирлиц трубкани олди:

— Штирлиц эшитади...

У трубкadan бирданнга Кэтнинг овозини эшитди:

— Бу менман, — деди у. — Мен...

— Яхши! — деб жавоб берди Штирлиц. — Ҳозир бо-
раман, партайгеноссе. Сизни қаерда кутай?

— Бу мен, — қайтарди Кэт.

— Қандай бориш қулайроқ? — деди Штирлиц,
яна унга ёрдамга келиб, айни пайтда, Борман телефон
қияпти, дегандек Мюллерга диктофонни имлаб қўйди.

— Мен метродаман... Полициядаман...

— Нима?

— Мен телефон қилгани шу ерга келдим...

— Қаерга?

У Кэт айтган адресни эшитиб, яна «хўп бўлади, пар-
тайгеноссе», деб трубкани қўйди. Уйлаб ўтиришга
вақт йўқ эди. Агар унинг телефондаги гапларини тинг-
лашни давом эттираётган бўлсалар, маълумотларни
Мюллер фақат эрталабга яқин олади. Кейин нима қи-
лиш бир гап бўлар. Асосийси — Кэтни олиб кетиш ке-
рак. У ҳозир ҳам кўп нарсани билади. Қандай ҳаракат
қилишни кейин ўйласа ҳам бўлаверади. Ҳозирги асо-
сий вазифа — Кэтни олиб чиқиб кетиш.

Кэт эхтнёткорлик билан трубкани қўйди ва стол устидаги ойна тагида турган расмни бекитиб қўйган береткасини қўлига олди. Шуцман илгаригидек унга қарамас эди. У юрагини ҳовучлаб, ҳозир орқамдан чақириб қолади, деган хавотирда эшик томон юрди. Аммо гестапо одамлари, полцияни, аввало, йигирма беш ёшлар чамасидаги ёш аёлни, иккинчидан, қўлида боласи бор аёлни ушлаш кераклигидан огоҳлантирган эдилар: шуцман олдига эса ёши қирқларга борган, сочи оқ аёл кирган эди, қўлида боласи йўқ, аммо кўзи расмдагига ўхшарди, ўхшаса ўхшабди-да, дунёда бир-бирига ўхшаш кўзлар кам дейсизми?

— Балки мени кутиб турарсиз обертруппенфюрер?

— Кутиб турарсизмиш, Шольц номаълум жойда уч соат йўқ бўлиб кетганимни чаққани Гиммлернинг ҳузурига югурмайдими? Нега телефон қилибди? Унинг телефон қилиши кераклигини менга айтмаган эдингиз-ку?..

— Эшитдингиз-ку — дарҳол етиб кел деяпти...

— Суҳбат қилиб бўлишингиз билан менинг олдимга келинг. Кабинетда тунаб қоламан.

— Шольц хўжайинга сизни сотиб юради, деб ўйлайсизми?

— Бошлаган бўлса керак, деб шубҳаланяпман. У аҳмоқ, мен доим ҳар бир гапга лаббай деб турадиган аҳмоқ секретарлар билан ишлаб келдим. Аммо бундайлари ғалаба кунларида маъқул бўлар эканлар, ҳалокат ёқасига келганда ўзларини қутқариб қолишга интилиб, дам у томонга, дам бу томонга оғаверарканлар... Аҳмоқ, мени қаҳрамонларча ҳалок бўлмоқчи деб ўйлаб юрибди... Рейхсфюрерни кўрмайсизми, у ҳам ўзига яраша: излаётганлигини шунчалик яшириб юрибдики, ҳатто Шольцнинг ҳам ақли етиб турибди бунга... Келганингизда Шольц бўлмайди: бир ашаддий ватанпарвар болакай навбатчилик қилади, шеърлар ҳам ёзиб туради болакай...

17

Ярим соат ўтгач, Штирлиц Кэтни машинага ўтқазди. Яна ярим соатча у кетига ҳеч ким тушмаганлигини текшириб ва Кэтнинг шу куни нималарни бошдан ке-

чирганлигини тинглаб шаҳарни кезиб юрди. Кэт йишлаб ҳикоя қиларди. Штирлиц уни тинглар экан, қизнинг азобдан қутулиши Мюллернинг маккорона ҳийла-ларидан биримикин ёки ҳар бир разведкачига маълум бўлган ҳаётда бир марта учрайдиган тасодифмикин, деган саволни ечишга интилди.

У шаҳарни анча айланди, кейин Берлин атрофини ўраган айлана йўлга тушиб олди. Машина ичи иссиқ эди. Кэт унинг ёнида ўтирарди, болалар эса тиззасида ухлаб ётишарди. Штирлиц ўз мулоҳазасини давом эттирди: «Агар мен телефон орқали Борман билан эмас, аёл киши билан гаплашганимни Мюллер билиб қолса, бутун иш пачава бўлади. Гиммлернинг Берндаги найрангларини барбод қила олмайман».

Штирлиц йўл четидаги кўрсаткич ёнида тўхтади: Рубинерканалгача уч километр қолганди. Бу ердан Потсдам орқали Бабельсбергга бориш мумкин.

«Йўқ,— деган қарорга келди Штирлиц.— Ошхонадан идиш-товоқнинг жойи ўзгариб қолганидан кўри-ниб турибдики, кундузи уйимда Мюллернинг одамлари ўтиришган. Ким билади, балки — мени «муҳофаза қилиш» учун — улар Мюллер кўрсатмаси билан яна қайтиб боришар. Айниқса бояги телефонлардан кейин».

— Қизалоқ,— деди у машинани таққа тўхтатиб,— орқага ўт.

— Нима бўлди?

— Ҳеч нима бўлгани йўқ. Жоним, ҳаммаси жойида. Энди ишимиз беш. Энди сен билан биз ғолиб чиқдик. Ёки йўқми? Пардани бекитиб ухлайвер. Печкани ўчирмайман. Устингдан қулфлаб қўяман, сени ҳеч ким бевозта қилмайди.

— Қаерга борамиз?

— Яқин жойга,— жавоб берди Штирлиц.— Узоқ эмас. Тинчгина ухлайвер. Уйқуга тўйиб олишинг керак — эртага ташвиш ва ҳаяжонлар кўп бўлади.

— Қандай ҳаяжонлар?— сўради Кэт, машинанинг ўриндигига ўтиб ўтирар экан.

— Яхши гаплар,— жавоб берди Штирлиц ва: «У билан анча қийналсам керак. Асаби анча бузилибди, бу унинг айби эмас, албатта», деган мулоҳазаларни кўнглидан ўтказди.

У Вальтер Шелленбергнинг боғидан уч ҳовли берида тўхтатди машинасини.

«Ишқилиб, уйда бўлсин-да,— деб қайта-қайта так-
рорларди Штирлиц,— ишқилиб, Гиммлернинг Ноуэн
ёки Гебхарднинг Хохенлихендаги уйига кетган бўлма-
син, ишқилиб уйда бўлсин-да».

Шелленберг уйда экан.

— Бригаденфюрер,— деб гап бошлади Штирлиц,
устки кийимини ечмай. У Шелленбергнинг қаршисидаги
стул четига ўтирди. Шелленберг устида иссиқ халат,
яланг оёғига чориқ илиб олган эди. Штирлиц Шеллен-
бергнинг тўпиғи атрофидаги териси оппоқ ва нозикли-
гига кўзи тушди.— Мюллер Швейцариядаги Вольф мис-
сиясидан сал-пал хабардорга ўхшайди.

— Бе, қўйсангиз-чи,— деди Шелленберг,— бундай
бўлиши мумкин эмас...

— Бўлмаса мен қаердан билдим?

Шелленберг халатига ўраниб олди, дарҳол ўзини
ўнглаб сўради:

— Ҳа, айтгандек, қаердан билдингиз?

— Мюллер мени ўзига ёлламоқчи бўлганида билиб
олдим.

— Нега энди Мюллер шахсан сизни ёлламоқчи бўл-
дийкин?

— Унинг одамлари пастор сирини очган бўлсалар
керак: бу бизнинг фойдамиз, мен дарҳол Бернга жўна-
шим керак. Мен пастор ишини бошқаришим керак, сиз
эса мен у ёқдан юборадиган ишорадан кейин Вольфдан
воз кечишингиз керак.

Штирлиц доимо масаланинг асл моҳиятини топиб
гапирарди. Шелленберг ҳам уни дарҳол тушуниб
оларди.

— Дарҳол Бернга жўнанг...

— Ҳужжатлар-чи?. Ёки яширин жойдан ўтаве-
райми?

— Йўқ, бу телбалик бўлади. Сизни швейцариялик
контрразведкачилар дарҳол қўлга туширишлари мум-
кин, жанг охирида улар америкаликларга лаганбардор-
лик қиладилар... Йўқ, идорамизга бориб, ишончли ҳуж-
жатлар олинг. Мен телефон қиламан.

— Керак эмас. Яхшиси, ёзиб беринг.

— Ручкангиз борми?

— Ўз ручкангизда ёзиб берсангиз яхшироқ бўлади.

Шелленберг юзларини кафти билан ишқалаб, зўра-
ки кулиб, деди:

— Ҳали уйқум тарқагани йўқ, сезилиб тургандир бу.

... Штирлиц жўнаб кетгач, Шелленберг ўша заҳотиёқ машина чақириб:

— Доктор Гебрахт санаторийсига жўнадик,— деди шофёрга.

Гиммлернинг штаб-квартираси ўша ерда эди.

Штирлиц эса ўзи ва хотини фрау Ингрид фон Кирштайн номига иккита паспортни чўнтагига солиб машинасини чегара томон ҳайдаб борарди.

Германия чегарасидаги шлагбаум орқада қолгач, у Кэтга қараб деди:

— Ана, қизалоғим, ҳаммаси орқада қолди деявер.

Бу ерда, Швейцарияда осмон ёп-ёруғ ва баланд эди. Орқада, бир неча метр нарироқда қолган жойнинг осмони ҳам бепоён, худди шу ердагидек тонг шуълаларида чўмилган, кўздан ғойиб бўлаётган сарғиш ой гардиши кўриниб турарди, худди шу ердагидек кўкимтирсарғиш осмонда зарғалдоқлар сайрарди, у ҳам шу ердагидек каби гўзал туюларди—аммо у осмон Германия осмони эди. У осмонда ҳар бир дақиқада нттифоқчиларнинг ярқираган самолётлари пайдо бўлиши, ҳар бир дақиқада шу самолётлардан бомбалар дастлабки қуёш нури остида ярқираб худди устингизга тушаётгандек туюлиши, кейин эса, кўздан ғойиб бўлиб, баҳорги йўллар балчиғини кўтариб ташлаши мумкин эди, чунки ўзи билан ўлим олиб келган самолётлар берган тезлик туфайли бомбалар ҳали тирик, аммо бечора, ожиз инсон кўзи ўнгидан дарҳол ғойиб бўларди...

Штирлиц машинасини Берн томон ҳайдарди. Кичкинагина шаҳарчадан ўтаётганда у светофор олдида тўхтади: кўчадан бутерброд тамадди қилиб болалар ўборди. Кэт йиғлаб юборди.

— Нима бўлди?— деб сўради Штирлиц.

— Ҳеч нима,— жавоб берди у,— мен тинчликка етишдим-у, у ҳеч қачон етиша олмайди...

— Қўй, қайғурма, кичкинтой касофатлардан қутулди-ку, қизча ҳам,— деди Штирлиц...

У Кэтни эркаламоқчи, юпатмоқчи бўлди, аммо кўнглидаги ҳис-туйғуларни сўз билан ифодалай олмади.

Жуда қизиқ. У баъзан ичидә неча марталаб нозик ва чиройли гапларни топиб Сашенькасини эркалатиб юрарди... Айтилмаган, лекин қайта-қайта кўнгилда қайтарилган сўзлар шеърга айланиб кетиши ёки ҳеч рўёбга чиқмай қалбда оғир юк бўлиб қолиши лозим.

— Келажакни ўйлаш керак,— деди Штирлиц ўринсиз иборани ишлатганлигини дарҳол фаҳмлаб.

— Утмишсиз келажак ҳам оўлмайдн,— деб жавоб берди Кэт, кўз ёшини артар экан,— кечир менп... Инглаётган аёлни овутиш қанчалик қийинлигини биламан...

... Штирлиц пастор Шлаг билан учраниб, ундан Даллес билан генерал Вольф ўртасидаги музокаралар юзасидан материал олгач, Кэтга ҳаммаси ортда қолди, деб қаттиқ янглишганлигига иқрор бўлди. Ҳали ҳеч нима тугамабди, ортда қолмабди. Аксинча, бутун иш энди бошланиши керак экан...

«Юстас — Марказга.

Даллес — Вольф суҳбатлари материалларини юборар эканман, қуйидаги фикрларни илова қилишни зарур деб ҳисоблайман:

1. Менимча, Даллес СС билан алоқа қилаётганлиги ҳақида ўз ҳукуматини тўла хабардор қилмаётир. Афтидан, у ўз ҳукуматини Гитлерга «қарши кишилар» билан алоқа боғлаётирман, деб ишонтирган бўлса керак. Вольф эса бундай кишилар қаторига кирмайди.

2. Рузвельт, гитлерчиларга қарши иттифоқнинг бошқа иштирокчиларининг мақсади каби Американинг мақсади ҳам Германияни сўзсиз таслим бўлишга мажбур этишдир, деб бир неча марта баён қилган. Бироқ Даллес келишии йўлини излаб, гитлерчиларнинг маълум институтларини сақлаб қолиш мумкинлиги ҳақида гапирган.

3. Ҳар қандай иттифоқ ўзаро уюшган мамлакатларнинг бир-бирларига нисбатан ҳалол ва самимий муносабатда бўлишини кўзда тутуди. Даллес ана шу хилдаги суҳбатлар олиб бориб немислар ниятини билиб олмоқчи бўлса керак, деган фикр устида ҳам мулоҳаза қилиб, уни рад этишга мажбур бўлдим, чунки бу суҳбатлардан Даллес қанчалик ютқазаетган бўлса, немислар шунчалик ютиб чиқишлари мумкинлиги ҳар бир разведкачиги аёндир.

4. Разведкачи Даллес немисларни ифвога илинтириш ниятида шундай қилаётган бўлиши мумкин, деган фикрни ҳам текшириб кўрдим. Аммо Швейцария матбуотида уни президентнинг шахсий вакили деб атамоқдалар. Рузвельтнинг шахсий вакили ифвогарлик ишларини уюштириш билан шуғулланиши мумкинми, ахир?

Хулоса: ё ғарбдаги маълум доиралар иккиюзламачилик қила бошладилар, ёки Даллес гитлерчиларга қарши иттифоқ аъзоларидан бири бўлган АҚШнинг манфаатларини сотиш олдида турибди.

Тавсия: Швейцариядаги музокаралардан хабаримиз бор эканидан иттифоқчиларни хабардор қилмоқ зарур. Яқин кунларда ўрнатилган алоқа орқали Вольф ва Даллес ўртасида бўлган суҳбатларнинг бутун мазмуни билан таништирувчи материалларни жўнатишни мўлжал қилиб қўйдим. Бинобарин, мен бу суҳбатларни дипломатик доиралар тушунчасидаги суҳбатлар деб ҳисобламайман. Мен уларни сепарат музокаралар деб атардим. Мен бу ўринда ҳар хил тавсиялар бермаслик қондасини шунинг учун буздимки, вазият ниҳоят даражада қалтис ва гитлерчиларга қарши иттифоқни ҳар хил ифволардан ва оқибат натижада икки томонлама ифволардан қутқариш учун зарур чоралар кўрилмағи лозим.

ЮСТАС».

Штирлиц профессор тўхтаган «Виржиния» пансионатига борди: профессор бу пансионатга тушганини хатда — «Виржиния» тамакиси жуда қойил экан» деган сўзлар билан билдирган эди. Улар профессор тушган жойи номини айтмоқчи бўлса, албатта тамакига алоқадор гапларни қўшиб ёзиши ҳақида олдиндан келишиб олишган эди. Масалан, у Гранд-отелда тўхтайдиган бўлса, у бундай деб ёзиши керак эди: «Мен сиз сўраган нарсани ҳатто Гранд-отелдан ҳам топа олмадим: бу ерда тамакилар четдан келтирилган-у, «чилим» бопи йўқ экан».

Штирлиц «Виржиния»ни осонлик билан топди. Аммо меҳмонхона бўм-бўш эди: ҳамма тоққа жўнаб кетган экан. Чанғида учиш мавсуми тугаш олдида, шу кунларда киши бадани офтобда жуда яхши қораяди ва анча вақт сақланиб туради. Шунинг учун кимдаки имконияти бўлса, тоққа қараб йўл оларди: у ерда ҳамон қор бор эди.

— Мен швециялик профессорга,— кечирасиз, поми ёдимда йўқ,— бир неча китоб топширсам бўладими?— деб сўради у меҳмонхона навбатчисидан.

— Швециялик профессор ҳаммамизга узоқ умр тилаб кетдилар. Ўзларини деразадан ташлаб қазо қилдилар.

— Қачон?

— Ўтган кунни, эрталаб. Қетаётганида жуда хушчақчақ эди, аммо қайтиб келмади.

— Худо раҳмат қилсин... Менинг олим бир дўстим унга китоб бериб юборган эди... Профессордаги китобларни эса олиб кетишни илтимос қилган эди...

— Полицияга телефон қилиб кўринг... Унинг ҳамма нарсаларини ўша ерга олиб кетишди. Агар улар орасида сизнинг китобларингиз борлигини исбот қила олсангиз, қайтариб беришади.

— Раҳмат,— деди Штирлиц,— шундай қиламан.

У яширин квартира жойлашган кўчадан ўтди. Деразада огоҳлантирувчи гул турарди. Штирлиц нима бўлганини дарҳол пайқади. «Мен уни кўрқоқлик қилган деб юрибман,— деди ўзига ўзи.— Бечора Плейшнер, софдил ва довюррак одам экансан... Мени кечир, дўстим».

У жуссаси кичкина ва мўмин профессорнинг ўзини деразадан ташлаётганлигини кўз олдига келтирди. Германиядан омон-эсон қутулиб келиб, энди озодликка эришган жойида, ўз жонини қурбон қилишга аҳд қилган экан, умрининг сўнгги дақиқаларида қанчалик даҳшатларни бошдан кечирганикин?.. Уни албатта гестапо қувлаган бўлиши керак. Балки ундан ҳеч қандай маълумот ололмаганликларидан кейин, ўзини-ўзи ўлдиришга мажбур этган бўлишлари ҳам мумкин...

— Марказга,— деди Штирлиц такси шофёрига,— марказдаги бирон жойга олиб боринг. Бир неча кунга машина ижарага олиш иложи бор жойга олиб борсангиз, ундан ҳам яхшироқ бўлади...

Кэт меҳмонхона номерида болалар билан уйқуга кетгач, Штирлиц икки дона кучли кофеин таблеткасини ичиб — шу кунлари у деярли ухламаган эди — пастор Шлаг билан иккинчи марта учрашишга кетди.

Борганидан кейин пастор ундан сўради:

Эрталаб яқинларим ҳақида гап очишга ботина олмадим. Энди гапирмасам бўлмайди: синглимнинг тақдирини нима бўлди?

— Унинг дастхати ёдингиздами?

— Албатта.

У пасторга конверт узатди. Шлаг қисқагина хатни ўқиб чиқди: «Қадрдон акажон! Бизга кўрсатган ғамхўрлигингиз учун раҳмат. Ҳозир биз тоғда яшаймиз ва бомбардимон ваҳимасидан қутулдик. Биз бир деҳқон хонадонида турибмиз, болалар сигирларни боқишда ёрдам беришяпти; қорнимиз тўқ, бежавотир яшаймиз. Бошингизга тушган бахтсизликлар тезроқ тугасин деб худодан сўраб қоламан. Синглингиз Анна».

— Қандай бахтсизлик ҳақида ёзган?— деб сўради пастор.— Синглим нима демоқчи?

— Сизни қамоқдасиз дейишга тўғри келди... Мен синглингиз олдига Штирлиц сифатида эмас, қавмингиз сифатида борган эдим. Мана уларнинг адреси — уруш тугагач, топиб оласиз. Мана уларнинг фотосуратлари — буни кўрсангиз батамом ишонасиз.

Штирлиц пасторга кичкинагина фотосуратни узатди: у тоғда бир неча кадр сурат олганди, аммо ҳаво булут бўлганлиги туфайли расмлар хирароқ чиққанди. Пастор узоқ вақт суратларни томоша қилиб турди, сўнгра сўради:

— Умуман мен сизга фотосуратларсиз ҳам ишонардим... Нега бунчалик озиб кетдингиз?

— Худо билади... Бир оз чарчадим... Хўш? Яна қандай янгиликлар бор?

— Янгиликлар бор-у, уларга баҳо бериш қўлимдан келмайди. Ё бутун дунёга ишончни йўқотиш керак, ёки сурбет бўлиб олиш керак. Америкаликлар СС билан музокараларни бошлаб юбордилар. Улар Гиммлерга ишонганга ўхшайдилар.

— Маълумотлар борми?

— Нима деддингиз?

— Қўлингизда бу ҳақда қандай маълумотлар бор? Уларни кимдан олдингиз? Қўлингизда қандай ҳужжатлар бор? Агар ҳужжатларсиз, фақат миш-миш гапларга ишонган бўлсангиз, биз усталик билан тўқилган сохта гаплар қурбони бўлиб қолишимиз мумкин.

— Минг афсуски шундай,— деб жавоб берди пастор,— америкаликларнинг Гиммлер одамлари билан музокаралар олиб бормаётганига ишонишни истардим. Мен сизга эргалаб берган ҳужжатларни ўқиган бўлсангиз керак... Мана яна биттаси...— Пастор Штирлицга чирой-

ли, думалоқ ҳарфлар билан, сал чап томонга ёнбошла-
тиб ёзилган бир неча varaқ юпқа қоғозни узатди.

«Вольф. Салом, жаноблар.

Овозлар. Саломат бўлинг.

Даллес. Ҳамкасбларим мен билан бирга шу ерга му-
зокараларни бошқариш учун келдилар.

Вольф. Музокараларимиз шунчалик эътиборли ва-
киллар иштирокида ўтишидан жуда хурсандман.

Геверниц. «Эътиборли вакил» сўзини инглизчага тар-
жима қилиш мураккаб иш...

Вольф (кулиб). Бу учрашувда жаноби Геверниц
таржимон вазифасини ўтаётганлигини аниқлашга муяс-
сар бўлдим...

Даллес. Шуни айтиш керакки, ССнинг олий мансаб-
даги вакили мухוליфлар билан музокаралар бошлаб
ҳеч қандай шахсий талаб қўймаётганлиги менда ва ме-
пинг дўстларимда яхши таассурот қолдирди.

Вольф. Менинг шахсий талабларим — немисларни
тинчликка муяссар этишдир.

Нотаниш овоз. Яшанг. Чинакам солдатнинг жавоби
бўлди!

Даллес. Ўтган давр ичида сизларда нима янгиликлар
бўлди?

Вольф. Кессельнинг фюрер ставкасига чақирилди.
Бу энг кўнгилсиз янгилик.

Даллес. Сизнинг тахминингиз...

Вольф. Фюрер ставкасига фавқулодда чақирилганда
яхши оқибатни кутиш қийин.

Даллес. Бизнинг маълумотларимизга қараганда, Кес-
сельнингни Берлинга ғарбий фронт қўмондони сифати-
да янги вазифасига тайинлаш учун чақирганлар.

Вольф. Мен бундан хабардор эдим, аммо бу нарса
ҳали амалда тасдиқланганича йўқ.

Даллес. Тасдиқланади. Яқин кунларда.

Вольф. Унда менга Кессельнингнинг ўрнига тайин-
ланадиган одамни ҳам айтиб берарсиз?

Даллес. Ҳа, унинг ворисини айтиб беришим мумкин.
Генерал-полковник Виттинхоф.

Вольф. У одамни танийман.

Даллес. Унинг ҳақида фикрингиз қандай?

Вольф. Ишчан ҳарбий хизматчи.

Даллес. Менимча вермахт генералларининг кўпчилигига шундай характеристика бериш мумкин.

Вольф. Ҳатто Бек ва Роммельга ҳам-а?

Даллес. Улар Германиянинг ҳақиқий ватанпарварлари эдилар.

Вольф. Ҳар ҳолда, генерал Виттинхоф билан бевосита ва ишончли алоқада бўлган эмасман.

Даллес. Кессельринг-чи?

Вольф. Герингнинг люфтваффедаги ўринбосари сифатида фельдмаршал Виттинхоф лавозимидаги ҳамма ҳарбий бошлиқлар билан бевосита алоқада бўлган.

Даллес. Кессельринг ёнига бориб, уни ғарбий фронтда таслим бўлишга рози қилсангиз, деган бизнинг таклифимизга нима дейсиз? Албатта, Италияда ҳам бир вақтнинг ўзиде таслим бўлиш учун Виттинхоф розилигини олгандан кейингина бу иш бажарилиши лозим.

Вольф. Бу ғоятда қалтис қадам.

Даллес. Ҳаммамиз ҳам қалтис қадам қўймоқдамиз-ку?

Нотаниш овоз. Ҳар ҳолда, сизнинг ғарбий фронтда Кессельринг билан учрашишингиз бир нарсани аниқлашга: у ерда, Ғарбда Кессельринг таслим бўлишга розими, йўқми, шуни аниқлаш имконини берарди...

Вольф. У Италияда бунга рози бўлган экан, Страсбургда ҳам ўз фикридан қайтмас, деб ўйлайман.

Даллес. Сиз қачон ғарбий фронтга бориб, у билан учраша оласиз?

Вольф. Мени Берлинга Кальтенбруннер чақирган эди, аммо сиз билан учрашишга келишганлигим сабабли мен боришни кейинга сурдим...

Даллес. Демак, Италияга қайтишингиз билан Берлинга учиб кетишингиз мумкин экан-да?

Вольф. Ҳа. Умуман мумкин. Аммо...

Даллес. Мен сизни тушундим. Ҳақиқатан ҳам сизнинг бизлардан кўпроқ қалтис қадам қўяётганингизга ишондим. Лекин бу вазиятда шундан бошқа илож қолмайди.

Нотаниш овоз. Илож бор.

Геверниц. Сиз — музокаралар ташаббускорисиз ва албатта, Берлинда сизни маълум даражада қўллаб-қувватлайдиган одамлар бўлса керак. Шу туфайли Кессельринг ҳузурига боришингиз учун имкон ҳам, баҳона ҳам топа оларсиз.

Даллес. Агар сизни аввало Германиянинг тақдири қизиқтирар экан, айна вақтда унинг тақдири — маълум даражада — сизнинг қўлингизда.

Вольф. Албатта, шу туфайли ўз бурчимга бефарқ қарай олмайман.

Даллес. Фарбий фронтга, Кессельринг ҳузурига борасиз, деб ҳисобласак бўладими?

Вольф. Ҳа, бўлади.

Даллес. Кессельрингни таслим бўлишга кўндиролман, деб ўйлайсизми?

Вольф. Ишончим комил.

Даллес. Бинобарин, генерал Виттинхоф ҳам ундан ўрнак олармикан?

Вольф. Мен Италияга қайтай-чи.

Геверниц. Агар Виттинхоф иккиланадиган бўлса, сиз бу ердаги воқеаларга ўз таъсирингизни ўтказасизми?

Вольф. Албатта. Табиийки, агар зарурат туғилса, сизлар шу ерда ёки Италияда генерал Виттинхоф билан учрашишингиз лозим бўлади.

Даллес. Агар шундай учрашувни сиз мақсадга мувофиқ деб ҳисобласангиз, биз Виттинхоф билан алоқа ўрнатишга тайёرمىз. Кессельринг ҳузуридан қачон қайтишингиз мумкин?

Вольф. Агар ҳамма иш жойида бўлса, бир ҳафтадан сўнг қайтаман ҳамда сизлар билан Виттинхофга гарбда рейх қўшинларининг таслим бўлиш муддатини аниқлаб келаман. Худди шу муддатда Италиядаги бизнинг группамиз ҳам таслим бўлади.

Геверниц. Сиздаги концлагерларда қанча маҳбуслар азоб чекмоқда?

Вольф. Рейхнинг Италиядаги концлагерларида бир неча минг киши бор.

Даллес. Яқин келажакда уларнинг тақдири нима бўлади?

Вольф. Уларни йўқ қилиш ҳақида буйруқ олинди.

Геверниц. Бу буйруқ сиз йўқ пайтингизда ҳам бажарилиши мумкинми?

Вольф. Ҳа, мумкин.

Даллес. Бу буйруқни амалга оширмаслик мақсадида бiron-бир тadbир кўриш мумкинми?

Вольф. Менинг ўрнимда полковник Доненни қолади. Ўзимга қанчалик ишонсам, унга ҳам шунчалик ишона-

ман. Жентельмен сўзи — бу буйруқ амалга оширилмайди.

Геверниц. Жаноблар, айвонга ўтайлик, дастурхон тайёр бўлибди. Суҳбатни ўша ерда давом эттирганимиз маъқулроқ, бу ер дим экан...»

Шу кечаси Қэт болалари билан Парижга жўнаб кетган эди. У Штирлицнинг шифровкасини олиб кетмоқда. Вокзалда ҳеч ким йўқ, тип-тинч. Қэт Штирлиц билан меҳмонхонада хайрлашди, гестапо кўзига тушмаслик учун уни кузатиш имкони бўлмади. Қэт бўм-бўш перронга назар ташлади. Емғир қуймоқда. Чарчагандек дам-бадам паровоз уф тортиб турарди. Нам асфальтда чироқлар шуъласи илон изи бўлиб акс этарди. Улар ажойиб ҳинд чироқларини эслатарди. Қэт тўхтамай йиғларди, чулки ҳозир даҳшатли, танглик кунлари ўтиб кетгач, Эрвин кўз ўнгидан нари кетмасди. Қэт уни доим бир жойда — уйнинг бир бурчагида радиолаларни тузатиб ўтирганини тасаввур қиларди. Эрвин Москва билан радио алоқаси йўқ кунларда, бу иш билан жуда қизиқиб шугулланарди...

Штирлиц чидаб тура олмай вокзалга етиб келди. У Қэт ўтирган поезднинг, узоқдан бўлса ҳам, жўнаб кетишини кўрмоқчи бўлди. Поезд Қэтни болалари билан хавфсиз яшаш мумкин бўлган ажойиб мамлакатга — Францияга олиб кетади. Эндиликда балки Штирлицнинг ўзининг ҳам ўша мамлакатга кетиши мумкин бўлиб қолар.

Штирлиц вокзалдаги кичкинагина қаҳвахонага кириб, катга дераза ёнига ўтирди, бу ердан бутун состав кўзга ташланиб турарди.

— Месье,— деб ёнига табассум билан семиз официантка келди.

— Марҳамат, қаймоқ билан бир чашка қаҳва беринг.

— Сутли қаҳвами?

— Йўқ, қора қаҳва маъқулроқ.

Официантка унга кўпиртирилган қаймоқ билан қаҳва олиб келди.

— Биласизми,— деди Штирлиц ва ўзини айбдор ҳис этиб кулиб қўйди,— кўпиртирилган қаймоқ емайман. Ёшлигимдан емайман. Оддий қаймоқ, ярим стакан оддий қаймоқ сўрайман.

— Кечирасиз, месье,— деди официантка ва овқатлар тарифини варақлаб, деди:— Бизда саккиз хил қаймоқ бор, кўпиртирилган, мураббо солинган, пишлоқ солинган қаймоқлар бор, оддийси йўқ. Кечирасиз мени. Мен ошпаз ёнига бориб, сиз учун сўраб кўрай-чи... Бизда оддий қаймоқнинг ўзини ейишмайди, лекин чорасини топармиз...

«Ана холос, оддий қаймоқ ейишмас эмиш,— ўйларди Штирлиц.— Бизда эса одамлар нон ушоғига зор. «Бизда»— деганимда Россияни ҳам, Германияни ҳам назарда тутган бўлсам керак. У мамлакатда ҳам, бу мамлакатда ҳам одамлар бир хилда оч яшамоқдалар. Бу ер эса бетараф мамлакат: саккиз хил қаймоқ бор эмиш, яхшиси кўпиртирилган қаймоқ эмиш. Бетараф бўлиш ҳам маза экан-да. Инсонга ҳам маза, давлатга ҳам маза... Аммо йиллар ўтгач, бетараф бўлиб ва кўпиртирилган қаймоқни тамадди қилиб юрган йиллар ўтгач, асосий нарсалар ёнингдан ўтиб кетганлигини сезмай қоласан. Йўқ, доим бетараф бўлиб юриш ҳам даҳшат. Бетараф мамлакат эмиш. Агар биз Гитлерни Сталинград остида майиб қилмаганимизда, у Швейцарияни аллақачон босиб олган бўларди — ана унда бетарафликни ҳам, кўпиртирилган қаймоқни ҳам топиб кўрсинлар эди.

— Месье, мана оддий қаймоқ. У бир оз қимматроқ бўлади, чунки тарифимизда йўқ.

Штирлиц бирданига кулиб юборди.

— Яхши,— деди у.— Бунинг аҳамияти йўқ. Раҳмат сизга.

Поезд аста-секин қўзғалди. У ҳамма вагонларнинг деразаларини кузатди, аммо Кэт кўринмасди: чақалоқлари билан бирга купега сичқондек бекиниб олиб, ўз яқинлари билан дийдор кўришишни кутиб ўтирган бўлса керак-да...

У жўнаб кетаётган составни кўзлари билан кузатиб қўйгач, ўрнидан турди. Қаҳвани ичди, аммо қаймоқнинг таъмини ҳам татиб кўрмади.

Молотов Буюк Британия элчиси сэр Арчибальд Кэрр-ни кечқурун соат саккизга Кремлга чақирди. Кэррнинг тажрибали, эски разведкачи эканлигини билиб, одатда ортиқча тавозе ишлатадиган АҚШ элчиси Гарриманни чақириб ўтирмади, чунки Гарриманнинг бу одаги халқ комиссарига ёқмасди.

Молотов «Казбек» папиросининг қоғоз муштуғини уч жойидан эзиб, чека бошлади: гарчи у худди Сталин сингари тутунини ичига қаттиқ тортмаса ҳамки, ашаддий кашанда ҳисобланарди.

У Кэрр олдида ўзини атайлаб сипо тутди, фақат пенсесин ойначалари орқасидаги ўткир қора кўзлари жаҳл ва сергаклик билан чақнаб турарди.

Сухбат узоқ давом этмади. Кэрр халқ комиссарининг таржимони Павлов томонидаги узатилган нотани кўздан кечириб, унинг мазмунини Ҳазрати Олийлари ҳукумата тига дарҳол етказажани айтди.

«Сизнинг Берндаги немис генерали Вольф билан фельдмаршал Александер штабининг офицерлари ўртасида олиб борилаётган музокаралар юзасидан хатингизни олганлигимизни билдириш билан бирга, шу нарсадан огоҳлантиришни лозим кўрдикки, Совет ҳукумати бу ишнинг тушунмовчилик эмас, балки ундан ҳам баттарроқ бир нарса деб ҳисоблайди.

Германия генерали Вольф ва унинг ҳамроҳлари Шимоллий Италиядаги немис қўшинларининг таслим бўлиши тўғрисида инглиз-америка қўмондонлиги вакиллари билан музокаралар олиб бориш учун келганлар. Совет ҳукумати бу музокараларда совет ҳарбий қўмондонлиги вакилларининг иштирок этиши зарурлиги ҳақида баёнот берганда, Совет ҳукумати бунга рад жавоби олди.

Шундай қилиб, Германияга қарши урушнинг асосий оғирлигини ўз зиммасига олган Совет Иттифоқидан яширинча ҳолда Бернда икки ҳафта давомида, бир томондан герман ҳарбий қўмондонлиги, иккинчи томондан инглиз америка қўмондонлиги вакиллари ўртасида музокаралар олиб борилмоқда. Совет ҳукумати бунга йўл қўйиб бўлмайдиган бир ҳол деб ҳисоблайди.

В. МОЛОТОВ».

Штирлицнинг Вольф ва Даллес ўртасидаги музокараларининг мазмуни тўғрисидаги хабарини эшитиб Борман хурсанд бўлиб кетди. У шунчалик хурсанд бўлганига ўзи ҳайрон қолди: инглизлар Берлинни бомбардимон қиларди, Франкфурт остоналаридан рус тўпларининг

гумбур-гумбури эшитилиб турарди, рейхда ҳамма нарса вайрон бўлмоқда, у эса худди ўч олаётган кишидек қувонарди. Унинг таҳлил этувчи ақли, унинг қувончи бошқаларни кўра олмайдиган кампирлар қувончига ўхшашлигини фаҳмлади.

«Мен ўзим ҳақимда, аччиқ бўлса ҳам ҳақиқатни биллиб олганим яхши,— деб ўйларди у,— ана шунда ўзимни мудофаа этишим ва бошқаларга ҳамла қилишим осонроқ бўлади — рақибнинг заиф жойини биллиб турасан киши».

Борман психотерапияга ишонарди. У ҳеч вақт дори ичмасди. У қип-яланғоч бўлиб олиб, ўзини карахт ҳолига келтирарди ва бутун иродасини организмнинг оғриқ жойига қаратарди. У фуникуляр ангинани бир кунда даволарди, шамоллашни оёқда ўтказарди; у рашк қилишдан қутула олар, ҳам босиш ҳолатларини босиб қўярди. Борманнинг ёшлик чоғидан кўнгил ғашлик касалига дучор эканлигини ҳеч ким билмасди. У ана шундай арзимас нарсаларга хурсанд бўлиб кетган пайтларида ҳам ўзини босиб оларди.

У телефон трубкасини кўтариб, Гиммлерга қўнғироқ қилмоқчи ҳам бўлди, аммо ўзидаги бу иштиёқни ҳам босиб қўйди. Рейхсфюрернинг бу янгиликни эшитгач, қанчалик саросимага тушишини тасаввур қилди.

«Саросимага тушгач,— деди Борман ўзига ўзи,— у йўл излаб Шелленбергга мурожаат қилади. Бу аблаҳ интеллигентнинг эса нималарни ўйлаб топишини худо билади...»

— Бу Борман,— деди рейхслейтер трубкани кўтариб,— салом, Кальтенбруннер. Кечикмай дарҳол ҳузуримга келишингизни сўрардим.

«Шундай қилиш керак,— ўйини давом эттирди Борман,— эҳтиёткорлик билан Кальтенбруннер орқали иш кўрмоқ зарур. Бунинг устига Кальтенбруннерга ҳам ҳамма гапларни очмайман. Мен фақат Вольфни қайтатдан Берлинга чақиришни илтимос қиламан, Кальтенбруннерга эса мендаги маълумотларга қараганда Вольф рейхсфюрер ишига хоинлик қилаётганга ўхшайди, дейман. Мен дўстим Гиммлерни бекорга безовта қилмаслик учун унга ҳозирча ҳеч нима демасликни сўрайман. Лекин Вольфни қамоққа олиб, бор гапни айтишга мажбур қиласан, деб буюраман. Улар бу соҳада бегоналар билан ишлашга уста бўлиб кетганлар, қани, энди ўз одам-

ларига ишлов беришни бир ўрганиб қўйсинлар-чи! Вольф айтган гаплар протоколга ёзилиб, шахсан Кальтенбруннер томонидан менинг столимга қўйилгандан кейин мен уларни фюрерга кўрсатаман, ана унда Гиммлернинг умри тугади, деяверинг. Шундай қилиб, Гитлер ёнида якка ўзим қоламан, Геббельс — манжалақи одам, уни ҳисобга олмаса ҳам бўлади, бунинг устига мен билган нарсаларнинг учқунини ҳам билмайди у. Унда ғоя кўп-у, пул йўқ. Менда эса уларнинг ғояси билан партиянинг пули қолади. Мен улар қилган хатони қайтармайман — ғолиб чиқаман, албатта, Ғалаба қачон келишининг ҳам унчалик аҳамияти йўқ: курашишнинг ўзи бахт, кураш эса оқибат натижада ғалабага олиб келади».

Фюрер ҳузурда кўп йиллар хизмат қилган аппаратдаги ҳар бир ходим сингари Борман ҳам ўз мулоҳазаларида — мулоҳазалари умуман олганда жуда аниқ бўларди — фақат битта хатога йўл қўярди; у ҳамма нарса қўлимдан келади, нимани истасам шуни қила оламан, истаган масалани рақиблардан кўпроқ тушунаман, деб ўйларди. Ўзини национал-социалистик ҳаракатнинг мафкуравий ташкилотчиси деб ҳисоблаган Борман майдачуйда деталларни ва хусусий нарсаларни — хуллас «му-тахассис» учун зарур ҳамма нарсаларни менсимасди.

Риббентроп ҳам, Геринг ҳам, Гиммлер ҳам Бормандан кўрқардилар ва обрўсини жойига қўйиб юришга мажбур эдилар. Аммо ташқи ишлар министрлиги, авиация министрлиги ёки контрразведкадаги майда амалдорлар партия раҳбарининг кўрсатмалари устидан кулиб юрардилар. Чунки ўз аппаратларидаги ишларни ипидан-игнасигача биладиган, дипломатия ҳамда разведка, са-ноат ҳамда армия соҳаларидаги бутун операцияларни тайёрлайдиган кишилар ана шулар эди. Борман каби юзаки фикр қилиб ютувчи раҳбарларга нисбатан буларда яширинча норозилик туғиларди ва бу норозилик бора-бора ҳатто нафратланишгача олиб келарди.

Борман ана шу юзакилиги туфайли муваффақиятсизликка учради. Табиийки, Кальтенбруннер Гиммлерга ҳеч нима демади — рейхслейтернинг кўрсатмаси шундай эди. У Италиядан Карл Вольфни дарҳол чақаришни қайта буюрди. РХСАнинг улкан аппаратида ҳамма нарса икки-та катта рақибнинг — Мюллер ва Шелленбергининг назорати остида бўларди. Кальтенбруннер ставкасидаги Шелленберг одамлари томонидан сотиб олинган радист

Италияга: «Вольфнинг Берлинга учиб бориши кузатиб турилсин» деган мазмундаги бутунлай махфий телеграмма юборилганлигини билдирди. Шелленберг дарҳол бунинг олдини олиш зарурлигини тушунди. Бошқа томонларини аниқлаш осон иш — Вольфнинг Берлинга қачон учиб келиш вақтини аниқлаш разведкага ҳеч гап эмас эди. Темпельхоф аэродромида уни иккита машина кутиб турарди: бири эшикларни зирҳли қамоқ машинаси бўлиб, унда гестапо ер ости турмаси посбонларидан уч калла-кесар ўтирарди, иккинчи машинада СС бригаденфюрери, рейх сиёсий разведкасининг бошлиғи Вальтер Шелленберг ўтирарди. Самолёт томон қора кийимда, кўринишдан қамоқхона ходимлари экаплиги билиниб турган учта одам ва келишган, зиёлинамо, бу учрашув учун атайлаб яп-янги генерал формасини кийиб олган Шелленберг йўл олдилар. «Дорнье» эшикчаси олдига зинапоя гилдиратиб келинди ва Вольфнинг қўлини кишан ўрнига Шелленбергнинг кучли бармоқлари қисди.

Соқчилар Вольфни қамоққа олишга журъат эта олмадилар: улар фақат Шелленбергнинг машинаси қаерга боришини кузатишга журъат қилдилар. СС бригаденфюрери СС обергруппенфюрери Вольфни Гиммлернинг фюрер ҳузуридаги шахсий вакили генерал Фегеляйн уйига олиб борди. Гиммлернинг у ерда бўлишидан ҳам кўрқмасди Борман. Уни бошқа нарса тўхтатиб қолди: Фегеляйн Ева Брауннинг синглицига уйланган эди ва шу тариқа у Гитлернинг бевосита қариндоши бўлиб қолганди. Фюрер бир куни чой устида уни ҳатто «ажойиб болам» деб ҳам атаган эди.

Гиммлер радиони баландлатиб қўйиб, Вольфга қараб бақирди:

— Операцияни барбод қилиб, мени хавф остига қўйганнингизни тушунасизми?! Сизнинг музокара олиб бораётганлигингизни Борман билан Кальтенбруннер қаердан билишди? Қандай қилиб аблаҳ Мюллернинг исковичлари ҳамма нарсани пайқаб олди?

Шелленберг Гиммлернинг жаҳлдан тушишини кутиб турди, кейин шошимай ва астагина деди:

— Рейхсфюрер, бу ишнинг майда-чуйда жиҳатларини мен тайёрлашим кераклиги ёдингизда бўлса керак? Олдини олиш операцияси равон кетяпти. Мен Вольф учун

режа тайёрлаб қўйдим: У Бернда ростакам сепарат сулҳ иўлларини қидириб юрган фитначилар ичига атайин кириб олган бўлади. Майда-чуйда деталларни шу ерда муҳокама қилиб оламиз. Худди шу ернинг ўзида Вольф сизнинг номингизга мен айтиб турадиган рапортни ёзиб, унда биз, яъни СС разведкаси америкаликлар билан музокараларни қандай фoш этганимизни баён қилиб беради.

Шелленберг Вольфни авиация ҳалокатига дучор қилиши мумкин эди. Аммо Кальтенбруннер қўлида қапдай маълумотлар борлигини билиб олгунга қадар бундай қилиш мақсадга мувофиқ эмас эди. Ҳар ҳолда, Кальтенбруннернинг қўлида фақат умумий маълумотларгина бўлса керак, акс ҳолда у Вольфни Италиянинг ўзида қамоққа олган бўлар эди. Агар ҳалокатга йўл қўйилгудек бўлса, Борман Кальтенбруннердан умумий бўлса ҳам, лекин Гиммлерни обрўсизлантирувчи маълум бир далилларни олиб, мақтаниб юриш имкониятига эга бўларди.

Штирлицнинг настор Шлаг Бернда ғарбий иттифоқчилар билан музокара олиб бораётганлиги тўғрисидаги хабарлар, шунингдек, бу музокараларга Штирлиц ўйлаб топган сохта фамилиялар қўшиш ҳийласи Шелленбергга фюрерни фитна билан қўрқитиш имконини берди.

Гиммлер ва Шелленбергнинг Вольф билан бирга фюрер ҳузуридан чиқиб келганларини кўриб, Борман бу ишда мағлубиятга учраганлигини пайқади. У Вольфнинг қўлини сиқиб, «жасорат ва садоқати учун чин кўнгилдан ташаккур» билдирар экан, миясида бошқа нарсаларни ўйларди: Бернда фюрерни сотган ана шу ранги йўқ аблаҳ билан Штирлицни чақириб юзма-юз қилсаммикан. Борман устидан қозонган ғалабасидан мамнун бўлган Гиммлер ўз шериклари билан бирга чиқиб кетгандан кейин ҳам рейхслейтер бу ҳақда кўп вақт ўйлаб ўтирди.

У муайян бир қарорга келолмади. Ана шунда у Мюллерни эслаб, унинг қиёфасини кўз олдига келтирди.

«Ҳа,— қатъий қарорга келди у,— мен шу кишини чақиршим керак. Чала-чулпа тadbирларга ишониб бўлмайди. Ё у ёқлик, ё бу ёқлик бўлиши керак. Менга Штирлицдан ташқари, ана шу хилдаги одам ҳам керак. Бевосита раҳбарлик вазифасида ишловчи одам керак. Бўлмаса Гиммлерни ағдариб бўлмайди. Мюллер билан

ҳамма имкониятларни муҳокама қилиб оламан; Штирлиц ҳақида ҳам фикрини билиб оламан. Менинг қўлимда бари бир Штирлиц берган далиллар бор. Вольф партия судига берилганда булар баён қилинади.»

— Бу Борман,— деди у бўғиқ овоз билан телефончи қизга.— Менга Мюллерни чақириб беринг.

ЧЕРЧИЛЛЬ ЖАНОБЛАРИНИНГ МАРШАЛ И. В. СТАЛИНГА ШАХСАН ВА ҚАТЪИЯН МАХФИЙ МАКТУБИ

1. Шимолий Италиядаги Кессельринг армиясининг таслим бўлиши мумкинлиги масаласи юзасидан фельдмаршал Александер ставкасидаги битта британ ва битта америка офицери билан Вольф исми герман генерали ўртасида Швейцарияда ўрнатилган алоқа тўғрисида ўзаро ёзишмаларингизни президент жаноблари менга юборган эди. Шунинг учун Ҳазрати Олийлари ҳукумати-нинг хатти-ҳаракатларига тааллуқли фактларнинг аниқ баёнини Сизга юборишни лозим топдим. Биз мазкур алоқа ўрнатилганлиги ҳақида хабар олишимиз билан, кечиктирмай, 12 мартда Совет ҳукумати хабардор қилиб қўйдик, бунда биз ҳам, Қўшма Штатлар ҳукумати ҳам софдиллик билан бўлган воқеаларнинг ҳаммасини айтиб бердик. Турли муносабатлар билан эслатиб ўтилган ёки гапирилган ана шу Швейцариядаги иш фақат биргина мақсадда — Германия эмиссари ваколатини текшириш ҳамда фельдмаршал Александер ставкасида ёки Шимолий Италиядаги қулай бўлган пунктда у билан Кессельринг вакили ўртасида учрашув ташкил қилишга уриниб кўриш мақсадидагина қилинган эди. Швейцарияда ҳеч қандай музокаралар, ҳатто Кессельринг армиясининг ҳарбий таслими ҳақида ҳам музокаралар бўлган эмас. Устига устак, шармандали характерга эга деб тахмин қилинган бизнинг ниятимизда Сизнинг президент номига юборган телеграммангизда айтилган қандайдир ҳарбий-сиёсий келишув ҳеч қачон бўлган эмас.

2. Биз Италияда уюштирмақчи бўлган учрашувга Сизнинг вакилларингиз дарҳол таклиф этилди. Агар бу учрашув амалга ошган ва Сизнинг вакилларингиз келган тақдирда, бу ерда айтилган ҳар бир гапни тинглаган бўлар эдилар.

3. Биз фельдмаршал Алесандер Италиядаги ўз фронтда 25 дивизиядан иборат герман армиясини таслим этишга ҳамда таслим бўлиш шартлари юзасидан музокаралар олиб бориш ваколатига эга Германия эмиссарлари билан таслим бўлиш масалаларини муҳокама қилиш учун тўла ҳуқуққа эга деб ҳисоблаймиз. Шунга қарамай, фельдмаршал ставкасида ана шундай бошдан-оёқ ҳарбий музокаралар бўлган тақдирда Сизнинг вакилларингизни ҳам таклиф қилишни кўзда тутган эдик. Бироқ амалда ҳамма алоқалардан ҳеч қандай натижа чиқмади. Бизнинг офицерларимиз Италиядаги Кессельринг эмиссарлари билан учрашувни амалга ошириш юзасидан натижага эриша олмай, Швейцариядан қуруқ қайтиб келдилар. Бу воқеаларнинг ҳаммасидан Совет ҳукумати қадамма-қадам фельдмаршал Алесандер ёки сэр А. Кларк Кэрр, шунингдек, Қўшма Штатларнинг тегишли каналлари орқали хабардор қилиб турилди. Қайтариб айтаманки, Швейцарияда расмий ёки норасмий суратда ҳеч қандай музокараларни бошлаган эмасмиз ва олиб бормаяпмиз.

4. Аммо шунини айтиш керакки, герман генерали Вольфнинг музокаралар тўғрисидаги илтимоси душманининг иттифоқчилар ўртасида ишончсизлик туғдириш мақсадида қилинган уринишлардан бири бўлиши ҳам мумкин. Фельдмаршал Алесандер 11 мартда юборган телеграммасида буни алоҳида таъкидлаб ўтди. У бундай деб ёзган эди: «Иккала раҳбар шахс СС ва Гиммлер одамлари эканлигига эътибор беришингизни сўрайманки, бу нарса менда катта шубҳа туғдирмоқда». Шу телеграмманинг бир нусхаси Совет ҳукуматига топшириш учун 13 мартда Буюк Британиянинг Москвадаги элчихонасига юборилган эди. Агар немисларнинг нияти ўртамизда ишончсизлик туғдириш бўлса, улар бунга вақтинча эриша оладилар, деса бўлади.

5. Сэр А. Кларк Кэрргга Иден жаноблари томондан ушбу аҳволни Молотов жанобларига баён қилиш топширилган эди. Молотов жаноблари номидан унга берилган жавобда: «Совет ҳукумати бу ишни тушунмовчанлик эмас, балки ундан ҳам баттарроқ бир нарса деб ҳисоблайди» — деган ибора бор. Уша жавобда, шунингдек, «Германияга қарши урушнинг асосий оғирлигини ўз зиммасига олган Совет Иттифоқидан яширинча ҳолда Бернда икки ҳафта давомида, бир томонда герман ҳарбий

қўмондонлиги, иккинчи томондан инглиз-америка қўмондонлиги вакиллари ўртасида музокаралар олиб борилганлигидан норозилик билдирилган. Инглиз-рус муносабатлари манфаатини кўзлаб, ҳазрати Олийлари ҳукумати ана шу ўта ҳақоратли ва асоссиз айбловга жавоб қайтармасликка ҳамда уни ишкор этишга қарор қилди. Сизнинг президентга юборган мактубингизда «инглизлар лом-мим демаяптилар» деган гапингизнинг сабаби ҳам ана шунда. Биз Молотов жаноблари томонидан юборилган ана шундай мактубга бутунлай жавоб бермасликни маъқул деб топдик. Аммо ишонтариб айтмизки, ана шу мактуб бизни ҳайратда қолдирди ва Молотов жаноблари томонидан ноҳақ ҳақорат этилди. Лекин бу нарса бизнинг фельдмаршал Александерга қилинаётган ишлар юзасидан Сизларни тўла хабардор этиб туришни давом эттириш ҳақидаги кўрсатмамизга заррача таъсир этмади.

6. Сиз президентга баён қилганингиздек, бу ишнинг ташаббусчилари бутунлай инглизлар эканлиги ҳам нотўғри. Ҳақиқатда эса герман генерали Вольфнинг Швейцарияда алоқа ўрнатмоқчи эканлиги ҳақидаги хабар фельдмаршал Александерга муайян бир Америка органи томонидан берилган эди.

7. Берндаги ёки бошқа жойдаги алоқа билан ғарбий фронтда герман қўшинларининг бутунлай мағлубиятга учраши ўртасида ҳеч қандай алоқа йўқ. Ҳақиқатан улар жуда қаттиқ жанг қилдилар ҳамда бизга февраль ҳужумимиздан бошлаб 28 мартгача анча шикаст етказдиларки, ўлган ва ярадор бўлганлар 87 минг кишидан ошиб кетди. Аммо қуруқликда ўзларига нисбатан кўпроқ куч тўпланганлиги ва беқиёс даражада кўпроқ инглиз-америка ҳарбий-ҳаво кучлари томонидан эзиб ташланганликлари (улар фақат март ойининг ўзида Германияга 200 минг тоннадан ортиқ бомба ташладилар) сабабли Ғарбдаги герман армиялари том-мор этилдилар. Ғарбда немисларга нисбатан кўпроқ куч қарши турганлигининг сабаби Совет армияларининг ажойиб зарбалари ва қудратидадир.

8. Сизнинг президентга юборган мактубингизда Ҳазрати Олийлари ҳукуматини ҳам қораловчи айблар қўйилганки, мен ва сафдошларим бунга жавоб бериш мақсадида президент томонидан берилган жавобнинг сўнги иборасига қўшиламан.

ПРЕМЬЕР И. В. СТАЛИНДАН ПРЕЗИДЕНТ РУЗ-ВЕЛЬТ ЖАНОБЛАРИГА

1. Менинг мактубимда... гап софдиллик ва ишонч ҳақида бормайди. Мен ҳеч вақт Сизнинг софдиллигингиз ва ишончлигингизга шубҳа қилган эмасман, шунингдек, Черчилль жанобларининг софдиллиги ва ишончлигига ҳам шубҳа қилган эмасман. Мактубимда гап ёзишув жараёнида иттифоқдош мамлакат бошқа иттифоқдош мамлакатга нисбатан нималар қилиши мумкин ва нималар қилмаслиги лозим деган масала юзасидан қарашларимизда фарқ пайдо бўлиб қолганлиги ҳақида боради. Биз, руслар, фронтлардаги ҳозирги вазиятда, душманнинг таслим бўлиши муқаррар бўлиб қолган бир пайтда иттифоқчиларнинг биронтаси таслим масаласи бўйича немислар билан қандай бўлмасин учрашув ташкил қилса, бу учрашувда бошқа иттифоқчилар вакиллари ҳам қатнашуви таъминланмоғи лозим, деб ҳисоблаймиз. Ҳар ҳолда иттифоқчи ана шу учрашувда иштирок этишга интилса, бу нарса сўзсиз зарурдир. Америкаликлар билан инглизлар эса русларнинг нуқтаи назарини нотўғри ҳисоблаб, бу ҳақда бошқача фикрдалар. Шу фикрдан келиб чиқиб, улар русларнинг Швейцариядаги учрашувга бўлган ҳуқуқларини инкор қилдилар. Руслар ана шундай вазиятда америкаликлар ва инглизларнинг шу каби учрашувларда иштирок этиш ҳуқуқларини инкор этмаган бўлур эдилар. Бу ҳақда Сизга ёзган эдим ва яна қайтарсам ортиқчалик қилмас деб ўйлайман. Мен руслар нуқтаи назарини бирдан-бир тўғри нуқтаи назар деб ҳисоблайман, чунки у ҳар қандай ўзаро шубҳаларни истисно қилади ва душманга орамизда ишончсизлик уруғини сочиш имконини бермайди.

2. Ғарбий фронтда немислар тор-мор қилинганликлари учун қаршилик кўрсатмаётирлар, деган гапларга ишонш қийин. Немислар шарқий фронтда 147 дивизияга эга. Улар ўзларининг ишларига ҳеч қандай путур етказмай шарқий фронтдан 15—20 дивизияни олиб, ғарбий фронтдаги ўз қўшинларига ёрдамга ташлашлари мумкин эди. Аммо, немислар бундай қилмадилар ва қилмаётирлар. Улар Чехословакиядаги аллақандай кичкинагина Земляница станцияси учун русларга қарши жон-жаҳдлари билан жанг қиляптилар-у (мурдага дори-дармон қанчалик зарур бўлса, немисларга ҳам бу

станция шунчалик зарур бўлса керак), Германиянинг марказидаги Оснабрюк, Мангейм, Кассель каби шаҳарларни ҳеч қандай қаршилиқ кўрсатмай ташлаб чиқяптилар. Немисларнинг ана шундай хатти-ҳаракатлари жуда ғалати ва тушуниб бўлмаслигига Сиз ҳам қўшиларсиз деб ўйлайман.

3. Мени хабардор қилган одамларга келганда, Сизни ишонтириб айтишим мумкинки, улар жуда софдил ва камтар одамлар бўлиб, ўз вазифаларини инсоф билан адо этадилар ҳамда бировни ҳақорат қилиш хаёлларига ҳам келмайди. Улар амалда бир неча марта синовдан ўтказилган кишилардир...»

Штирлиц Шелленбергдан рейхга қайғиб келиш тўғрисида буйруқ олди: Бернда «Шлаг каби сотқинларнинг хойнона музокарасини» барбод қилиш юзасидан қандай иш олиб борганлиги ҳақида фюрерга унинг шахсан ўзи ахборот бериши зарур бўлиб қолибди.

Штирлиц Берлинга жўнаб кета олмасди, чунки у кун сайин Марказдан алоқачи келишини кутарди: ишончли алоқа бўлмаса, ишни давом эттириш мумкин эмасди. У совет газеталарини ўқиб ҳайрон қоларди: уйдагиларнинг ҳаммаси Германияни енгиб бўлдик, рейхнинг бир-икки кунлик умри қолди, энди кутилмаган нарсалар юз бериши мумкин эмас, деган фикрда эди.

У эса, айниқса ҳозирги вазиятда Ғарб билан музокара-ларалар сирини, Германия армияси ва саноатининг потенциал кучини ҳаммадан ҳам яхши билганлиги учун борган сари кўпроқ тасодифий воқеалар юз бериб қолишидан қўрқар эди. У Қэт орқали юборган шифровкалари Марказга, Давлат Мудофаа Комитетига етиб борганини ҳали билмасди.

Мабодо Гиммлер музокараларни у бузганини, Борман эса унинг икки томонга хизмат қилганини, ёки ҳаммалари бир йўла у қилган ишларнинг мингдан бирини билиб қолгудек бўлишса, уни омон қўйишмайди...

У Берлинга қайтса бўйинини сиртмоққа тўғрилаб қўйишини ҳам тушунарди. Бекорга ўлиб кетиш учун у ёққа бир ўзининг қайтиши — бемаънилик бўларди. Штирлиц ҳаётини четдан туриб, бошқа одамдай кузатишга ва мулоҳаза юритишга ўрганган эди. Москва билан дарҳол алоқа боғлаб туриш имкони бўлса — ҳозир энг зарур

нарса Москва билан мустақкам ва фавқулдда алоқа боғлашдан иборат эди — Берлинга қайтишнинг маъноси бўларди. Акс ҳолда, ишни тугатаверса ҳам бўлади: у ўз вазифасини бажариб бўлди. Унинг бажарган ишидан кўнгли тўлган эди. У ўлар даражада чарчаган, аммо бу нарса ҳозир унчалик муҳим эмас. Бажарган ишидан ўзи мамун. Шуниси катта гап.

Илгари келишиб олганларига биноан улар тунги барда учрашдилар. Университетнинг математика факультетига ўқишга кириб олган қандайдир суяқ бир қизча Штирлицга ёпишиб олиб, олдидан кетмасди. Тўладан келган, семиз ва чиройли бу қиз маст эди. У Штирлицнинг қулоғига пичирларди ҳадеб: «Биз математикларни қуруқ одамлар деб ҳисоблашади! Ёлғон гап! Биз севгида ҳам ихтирочимиз! Севги соҳасида мен Эйнштейнман! Мен ҳам нисбийман, ҳам нонисбийман! Мен сени истайман, оқ сочли йигит!»

Штирлиц бу қиздан ҳеч қутула олмади: у тамаки чекаётган трубкаси, портфели ва қўлидаги кармончасидан алоқачини таниб олди, алоқачи билан учрашиш зарур эди, аммо математик қиздан қутулиш йўлини топа олмасди, жанжал эса ортиқча бўларди.

— Машинамга бор,— деди Штирлиц.— Мен ҳозир чиқаман, Эйнштейн...

— Ростданми?

— Ҳа, ростдан...

— Онт ичасанми?

— Онт ичаман,— кулиб деди Штирлиц.— Бир оздан кейин чиқаман. Ростдан чиқаман. Боравер. Бир-иккита формулани ёзиб тур.

Алоқачи, Марказ юз берган вазиятда унинг Германияга қайтиб бориши қанчалик мураккаб ва хавфли эканлигини тушуниб, у ерга қайтиб боришини талаб қилмаётганлигини, аммо Юстас ўз кучига ишонса, Марказ унинг Германияга қайтиб боришидан, албатта, манфаатдор эканини, шунда ҳам Марказ масалани узил-кесил ҳал этишни ўртоқ Юстаснинг ихтиёрига ҳавола қилишини, қўмондонлик Давлат Мудофаа Комитети ва СССР Президиумига «Кроссворд» операциясини ҳал қилганлиги учун уни Совет Иттифоқи Қаҳрамони унвони билан тақдирлашга тавсия этганлигини айтди. Агар ўртоқ Юс-

тас Германияга қайтиб боришни мумкин деб топса, унинг ихтиёрига алоқачилар: икки радист топширилишини айтди — булардан бири Потсдамда, иккинчиси Вейдингда турар экан.

«Хорьх»нинг мотори бир маромда гувилларди. Йўл ёқасидаги оқ-кўкимтир тахтача Берлингача 247 километр масофа қолганини кўрсатиб турарди. Дастлаб ўтаётган булутлар орасидан зангори осмон оролчалари кўринди. Қор кетган ер бетини занг тусли эман қоплаб ётарди, димиққан ўрмондан чиринди ҳиди анқирди, атрофни сукунат босган эди.

«Баҳорнинг ўн етти дақиқаси,— радиодан Марика Роккнинг қўшиғи жарангларди,— қолар сенинг қалбиингда. Куй доимо бизларга ҳамроҳ, дарахтлар ҳам тушар ўйинга, фақат шўрлик бир чағалай тезоб сувда чўкар, сен эса нажот қўлин чўза олмассан...»

Штирлиц тормозни қаттиқ босди. Йўлда ҳеч ким кўринмасди, автомобилни чеккароқ чиқармай ўша жойда қолдирди-да, қарагайзорга кириб, ерга ўтирди. Эндигина ниш ураётган кўкатга кўзи тушди. Штирлиц авайлаб-эҳтиётлаб ерни силади. Анча вақт силаб ўтирди ерни. Берлинда қолишга розилик бериб, ўзини нималарга дучор қилаётганини биларди у. Шунинг учун ҳам баҳорги захкаш ерда ўтириб олиб, уни қўллари билан силаб-сийпашга ҳақи бор эди...

Москва — Берлин — Нью-Йорк.

1968.

Семенов Ю.

Баҳорнинг ўн етти дақиқаси. Роман, Русчадан
Т. Валиев тарж. Т., «Ёш гвардия», 1973.
344 б.

Семенов Ю. Семнадцать мгновений весны.
Роман.

Р2

07-6-3—№085

C—M 356—06—73

На узбекском языке

ЮЛИАН СЕМЕНОВ

СЕМНАДЦАТЬ МГНОВЕНИЙ ВЕСНЫ

Роман

Издательство «Еш гвардия», Ташкент — 1973

Перевод с издания «Воениздат» — 1970 г.

Редактор Э. Миробидов

Рассом В. Сосновец

Расмлар редактори К. Назаров

Техн. редактор Л. Жихарская

Корректор М. Назирова

Босмаконага берилди 17/XI-1972 й. Воснишга руж-
сат этилди 4/X-1973 й. Формати 84×108^{1/2} мм.
Босма листи 10,75. Шартли босма листи 18,08.
Нашр листи 18,39. Тиражи 30000. Қоғоз № 1.
Шартнома № 28—70. Ўзбекистон ЛКСМ Марказий
Комитети «Еш гвардия» нашриёти, Тошкент, На-
войи кўчаси, 30. Ўзбекистон КП Марказий Коми-
тети нашриёти босмаконаси, Тошкент, «Правда
Востока» кўчаси, 26. Заказ 2842. Баҳоси 71 э.